

Nr 92.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om tjänsteplikt, m. m.; given Stockholms slott den 1 december 1939.

Under återopande av bilagda i statsrådet och lagrådet hållna protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) lag om tjänsteplikt; samt
- 2) lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

GUSTAF.

Albert Forslund.

Förslag
till
Lag
om tjänsteplikt.

Häri genom förordnas som följer:

1 KAP.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen, när riksdagen ej är samlad, förordna, att 2—7 kap. i denna lag eller ett eller flera av dem skola äga tillämpning; dock må förordnande, som nu sagts, ej meddelas, med mindre Konungen låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Varder ej meddelat förordnande av nästföljande riksdag inom trettio dagar från riksdagens början gillat, skall detsamma efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse.

Prövas under tid, då riksdagen är samlad, förhållanden vara för handen, som i första stycket sägs, äger Konungen med riksdagens samtycke meddela förordnande, som där avses.

2 §.

Förordnande jämlikt 9, 12, 13, 15 eller 16 § må meddelas för att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmakten, dess utrustning eller underhåll, befolkningens försörjning med livsmedel eller bränsle, samfärdseln eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Sådant förordnande må dock ej gälla vapentjänst vid krigsmakten.

Förordnande, som i första stycket sägs, må avse viss näring eller verksamhet, i dess helhet eller med visst undantag, eller ock närmare bestämt behov av arbetskraft.

3 §.

Myndighet, som Konungen därtill förordnar, åligger att närmast under Konungen för riket i dess helhet handhava tillämpningen av denna lag och med stöd därav meddelade föreskrifter. Sagda myndighet benämnes i denna lag *riksarbetsstyrelsen*.

Inom varje län åligger det av Konungen därtill förordnad myndighet, i denna lag benämnd *länsarbetsstyrelse*, att under riksarbetsstyrelsens ledning handhava tillämpningen av lagen och nyssnämnda föreskrifter.

Kristidsnämnd eller, om sådan ej finnes, kommunalnämnd eller drätselkammare åligger att inom sitt verksamhetsområde lämna förutnämnda myndigheter biträde.

Utan hinder av vad i första och andra styckena stadgas äger Konungen, där det av särskilda skäl finnes påkallat, uppdraga åt annan myndighet att beträffande visst arbetsområde utöva de befogenheter, som enligt denna lag tillkomma riksarbetsstyrelsen eller länsarbetsstyrelse.

4 §.

I denna lag förstås
med *tjänsteplikt* sådan skyldighet, som ålägges genom förordnande enligt 12, 13, 15 eller 16 §,

med *tjänstepliktberättigat företag* sådant företag, som i den ordning denna lag stadgar förklaras berättigat till tjänstepliktig arbetskraft, dock att, där förordnande om tjänsteplikt avser allenast viss för företaget erforderlig arbetskraft, detsamma endast i avseende å sådan arbetskraft är att anse som tjänstepliktberättigat, samt

med *tjänstepliktberättigad arbetsgivare* den som driver tjänstepliktberättigat företag.

2 KAP.

Arbetsförmedling.

5 §.

I län, i fråga om vilket Konungen därom förordnar, skall under tid, som av Konungen bestämmes, arbetsförmedlingsanstalt, som finnes anordnad enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling, stå under ledning av länsarbetsstyrelsen och utöver anstalten eljest åliggande uppgifter fullgöra vad enligt denna lag ankommer på arbetsförmedlingsanstalt ävensom i övrigt biträda länsarbetsstyrelsen. Därvid skall länsarbetsstyrelsen äga besluta om anstaltens organisation och verksamhet samt förfoga över dess personal, lokaler och materiel, varvid dock styrelsen ej äger anställa ny personal för längre tid än förordnandet avser jämte skäligen uppsägningstid.

6 §.

Såvitt angår arbetsförmedlingsanstalts verksamhet under tid, då densamma står under länsarbetsstyrelsens ledning, skola 2, 7 och 9—12 §§ lagen om offentlig arbetsförmedling ävensom enligt 6 § samma lag antaget reglemente icke äga tillämpning samt å verksamheten belöpande kostnader bestridas av statsmedel.

I den mån åtgärd, som vidtagits för arbetsförmedlingsanstalt under tid, då dess verksamhet letts av länsarbetsstyrelsen, finnes vara överflödig för verksamheten, sedan länsarbetsstyrelsen frånträtt ledningen, skola för tiden därefter av åtgärden föranledda kostnader ersättas av statsmedel. I övrigt skall i anledning av vad i 5 § föreskrives ersättning icke utgå.

7 §.

Konungen äger i den omfattning, som prövas erforderlig, förordna om förbud för annan än offentlig arbetsförmedlingsanstalt att bedriva arbets-

förmedling samt om inskränkning i rätten att utöva sådan verksamhet, vartill tillstånd meddelats med stöd av lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling.

Utän hinder av förordnande, som nu sagts, må riksarbetsstyrelsen medgiva, att annan arbetsförmedling än sådan, som bedrivs av offentlig arbetsförmedlingsanstalt, må tillsvidare och på villkor, som styrelsen föreskriver, utövas i samverkan med den offentliga arbetsförmedlingen.

3 KAP.

Arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser.

8 §.

Konungen äger i den omfattning, som prövas erforderlig, stadga förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av offentlig arbetsförmedlingsanstalt eller eljest med dess medgivande (*arbetsförmedlingstvång*).

9 §.

1 mom. Konungen äger förordna, att visst behov av arbetskraft skall tillgodoses före annat sådant (*företrädesbestämmelse*). Dyligt förordnande må göras ovillkorligt eller med viss inskränkning.

Riksarbetsstyrelsen åligger att, i den mån förordnandet icke innehåller bestämmelser därom, fastställa vilka företag, som jämlikt förordnandet skola äga företräde, ävensom, där det finnes erforderligt, föreskriva, till vilket antal varje sådant företags arbetsstyrka av olika slag må uppbringas med tillämpning av förordnandet. Riksarbetsstyrelsen må bemyndiga länsarbetsstyrelse att i enlighet med riksarbetsstyrelsens anvisningar meddela beslut, som nu sagts.

2 mom. I den mån företrädesbestämmelse gäller, må, så länge i viss, av Konungen föreskriven ordning är tillkännagivet, att det företrädesberättigade behovet av arbetskraft icke är fyllt, arbetsförmedlingsanstalt beträffande därför lämpad arbetstagare ej lämna anvisning eller medgivande att taga annat arbete.

3 mom. Länsarbetsstyrelse må, på särskilda skäl, medgiva undantag från företrädesbestämmelses tillämpning.

10 §.

Har avtal om anställning träffats i strid mot förbud, som i 8 § sägs, och kan anställningen icke godkännas med hänsyn till gällande företrädesbestämmelser, vare arbetstagaren skyldig att efter föreläggande av länsarbetsstyrelsen frånträda anställningen.

11 §.

Vad i detta kapitel stadgas gäller ej

a) där anställningen är av endast tillfällig natur;

b) där arbetstagaren före kalenderårets början fyllt sjuttio år; eller

c) där ena parten i anställningsförhållandet eller hans make är den andra partens bröstarvinge eller adoptiv-, styv- eller fosterbarn eller dess avkomling eller ock syskon, halvsyskon, adoptiv- eller fostersyskon.

4 KAP.

Tvångsförlängning.

12 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det arbetstagare såsom tjänsteplikt att ej lämna sin anställning utan särskilt medgivande därtill eller eljest nedlägga arbetet (*tvångsförlängning*).

Sådan skyldighet må icke åläggas den som före kalenderårets början fyllt sjuttio år.

5 KAP.

Tjänsteplikt för pensionstagare.

13 §.

I den mån Konungen därom förordnar vare den som på grund av stats-tjänst åtnjuter ålderspension skyldig att, såvitt hans hälsotillstånd och arbetsförmåga det medgiva, efter myndighets anvisning antaga och utföra sådant arbete, som han i ifrågavarande tjänst senast utfört, eller arbete av därmed jämförligt slag (*tjänsteplikt för pensionstagare*).

Sådan skyldighet må icke åläggas den som före kalenderårets början fyllt sjuttio år.

Där fullgörande av skyldighet, som nu sagts, skulle för den tjänstepliktige medföra betydlig förlust eller olägenhet eller eljest synnerliga skäl föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse därifrån tills vidare.

14 §.

I den omfattning Konungen föreskriver skall för den som på grund av annan tjänst än statstjänst åtnjuter pension vad i 13 § stadgas äga motsvarande tillämpning.

6 KAP.

Tjänsteplikt för ungdom.

15 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller nitton år, att efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*tjänsteplikt för ungdom*).

Tjänsteplikt för ungdom skall, där det lämpligen kan ske, tagas i anspråk samtidigt beträffande alla inom viss del av riket bosatta personer i samma ålder och av samma kön.

Där tjänstepliktigs anhörig är huvudsakligen beroende av hans arbete för sin försörjning eller eljest synnerliga skäl föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt, varom nu är fråga.

7 KAP.

Allmän tjänsteplikt.

16 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*allmän tjänsteplikt*).

Förordnande härom må inskränkas att avse endast vissa grupper av personer, bestämda med avseende å ålder, kön, försörjningsskyldighet, bostadsort, yrkeskunnighet eller annan omständighet.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt, varom nu är fråga.

8 KAP.

Vissa för olika slag av tjänsteplikt gemensamma bestämmelser.

17 §.

Tjänsteplikt må, med ovan för olika fall stadgade begränsningar, åläggas envar, som är bosatt eller eljest stadigvarande vistas i riket, i den mån ej Konungen beträffande medborgare i viss stat eller personer utan medborgarskap annorlunda förordnar.

18 §.

Den som är anställd hos staten må endast i den omfattning Konungen föreskriver tagas i anspråk för annan tjänsteplikt än tvångsförlängning.

Den som fullgör militärtjänst är undantagen från tjänsteplikt, så ock den som fullgör luftskyddstjänst, i den mån han tages i anspråk därför.

I övrigt äger riksarbetsstyrelsen beträffande person, som är anställd hos landsting, vägdistrikt eller annan kommun, hushållningssällskap eller tjänstepliktberättigat företag, eller annan, vars verksamhet har betydelse för ändamål, som i 2 § sägs, i särskilt fall eller allmänt föreskriva, i vad mån sådan person skall vara undantagen från tjänsteplikt.

19 §.

Då Konungen förordnat om tjänsteplikt, åligger det riksarbetsstyrelsen att, i den mån förordnandet icke innehåller bestämmelser därom, fastställa vilka företag, som jämlikt förordnandet äro tjänstepliktberättigade, ävensom, där förordnandet avser tjänsteplikt för pensionstagare eller allmän tjänsteplikt, föreskriva, till vilket antal varje sådant företags arbetsstyrka av olika slag må uppbringas med tillämpning av förordnandet. Där det finnes lämp-

ligt, må även vid förordnande om tjänsteplikt för ungdom föreskrift givas i sistnämnda hänseende.

Riksarbetsstyrelsen må bemyndiga länsarbetsstyrelse att i enlighet med riksarbetsstyrelsens anvisningar meddela beslut, som nyss sagts.

20 §.

I den mån behov av arbetskraft, som avses i förordnande om tjänsteplikt av annat slag än tvångsförlängning, icke kan fyllas på annat sätt, skall efter framställning från tjänstepliktberättigad arbetsgivare länsarbetsstyrelsen uttaga tjänstepliktiga och anvisa dem att taga arbete hos arbetsgivaren.

21 §.

1 mom. Före uttagning till tjänsteplikt bör i den omfattning förhållandena medgiva tillfälle beredas tjänstepliktiga, som därvid kunna komma i fråga, att frivilligt anmäla sig till uttagning.

2 mom. Uttagning till tjänsteplikt skall ske så, att de i 2 § angivna ändamålen därigenom icke motverkas.

Där icke bestämmelsen i 15 § andra stycket till annat föranleder, skola länsvis eller, efter riksarbetsstyrelsens föreskrift, för flera län gemensamt de tjänstepliktiga uttagas i följande ordning:

- a) de som frivilligt anmäla sig till uttagning;
- b) de som genom tjänstepliktens fullgörande uppenbarligen icke komma att vidkännas minskning i arbetsinkomst;
- c) övriga tjänstepliktiga.

I övrigt skall vid uttagningen skälig hänsyn tagas å *ena sidan* till det allmännas intresse av att till arbetet uttagas de därför bäst lämpade ävensom till den tjänstepliktberättigade arbetsgivarens i sådant hänseende framställda önskemål och å *andra sidan* till den tjänstepliktiges dittillsvarande arbetsgivares olägenhet av åtgärden och den tjänstepliktiges olägenhet av en förändring av arbetsförhållanden eller bostadsort ävensom till den tjänstepliktiges val mellan olika ifrågakommande arbeten och arbetsplatser. Av hänsyn, som nu sagts, må även undantag ske från den i andra stycket föreskrivna ordningen.

22 §.

Om tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare skall, där ej i denna lag annat föreskrives, gälla vad som enligt lag, avtal eller sedvänja gäller för frivillig arbetsanställning av ifrågavarande slag.

23 §.

Konungen äger förordna om tillsyn över arbetsplatser, där tjänsteplikt fullgöres. Å sådan tillsyn skall vad i 29 samt 47—50 §§ lagen om arbetarskydd stadgas äga motsvarande tillämpning; dock att vad där sägs om yrkesinspektionens chefsmyndighet skall avse länsarbetsstyrelsen.

24 §.

Den som fullgör tjänsteplikt må ej utan medgivande av arbetsgivaren eller länsarbetsstyrelsen frånträda sin anställning och ej heller eljest nedlägga arbetet.

Mot den tjänstepliktiges vilja må sådan anställning upphöra endast med länsarbetsstyrelsens medgivande. Styrelsen äger därvid föreskriva senare tidpunkt för anställningens upphörande än som må föranledas av arbetstagaren tillkommande uppsägningstid.

Där i anställning, som här avses, arbetsgivaren inställer arbetet helt eller delvis eller eljest underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör, äger, i den mån länsarbetsstyrelsen ej annat föreskriver, den tjänstepliktige likväl rätt till lön och andra förmåner efter vad som utgick, innan åtgärden vidtogs.

Fråga om upphörande av tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare må ej prövas av domstol.

9 KAP.

Bestämmande i vissa fall av anställningsvillkor vid tjänsteplikt.

25 §.

Villkoren för tjänstepliktigs anställning hos staten som tjänstepliktberättigad arbetsgivare skola, i den mån för statstjänst eljest gällande föreskrifter icke äro tillämpliga, fastställas av Konungen. Därvid böra, såvitt särskilda förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak följas bestämmelser, som eljest gälla för statlig tjänst av sådant slag.

26 §.

Vid förordnande om tjänsteplikt för ungdom äger Konungen, om särskilda skäl därtill äro, beträffande alla med förordnandet avsedda tjänstepliktiga fastställa likformiga villkor för deras anställning hos tjänstepliktberättigade arbetsgivare.

27 §.

I andra fall än i 25 och 26 §§ sägs skola villkoren för tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, i den mån desamma icke regleras genom kollektivavtal, som är bindande för båda i fråga om sådan anställning, eller genom avtal därom mellan arbetsgivaren och den tjänstepliktige, bestämmas på sätt nedan sägs. Därvid böra, i den mån särskilda förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak följas villkor, som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom näringen.

För tid, då anställningsvillkoren icke regleras genom avtal, som nyss sagts, och intill dess beslut enligt nedan givna bestämmelser meddelats parterna, äger arbetsgivaren bestämma villkoren, dock att, om beslutet innebär större förmåner för den tjänstepliktige, arbetsgivaren vare skyldig att i efterhand utgiva vad som med tillämpning av beslutet ytterligare belöper på samma tid.

I övrigt skall om beslutets giltighetstid gälla vad detsamma därom innehåller.

28 §.

För handläggning av frågor, som omförmälas i 27 §, (*lönefrågor vid tjänsteplikt*) skall finnas en *lönenämnd för tjänsteplikt* eller, om Konungen därom förordnar, särskilda sådana nämnder för olika arbetsområden eller delar av riket.

I sådan nämnd skola finnas ordförande samt ledamöter och suppleanter till det antal, som Konungen med hänsyn till nämndens uppgifter och nedan givna bestämmelser om dess sammansättning finner erforderligt. De utses av Konungen. Av ledamöterna liksom av suppleanterna skola en eller flera (*arbetsgivarrepresentanter*) utses bland personer, föreslagna av organisationer, som företräda arbetsgivare inom nämndens verksamhetsområde, samt en eller flera (*arbetstagarrepresentanter*) bland personer, föreslagna av organisationer, som företräda olika grupper av arbetstagare inom området.

I lönenämnds handläggning av lönefråga vid tjänsteplikt skola, i den ordning Konungen föreskriver, utom ordföranden eller ersättare för denne, deltaga sex ledamöter eller suppleanter, därav två arbetsgivarrepresentanter och två arbetstagarrepresentanter, eller ock, då Konungen för viss lönenämnd därom förordnat, två ledamöter eller suppleanter, därav en arbetsgivarrepresentant och en arbetstagarrepresentant.

Ordföranden äge utslagsröst.

29 §.

Lönefråga vid tjänsteplikt prövas av lönenämnd på framställning av part. Innan lönenämnd beslutar i sådan fråga, skall tillfälle beredas parterna att utföra sin talan.

30 §.

För att följa lönenämnds verksamhet förordnas av Konungen *kronoombud* jämte ersättare.

Kronoombud skall underrättas om anhängig lönefråga vid tjänsteplikt och äger deltaga i lönenämnds förhandlingar.

31 §.

Kronoombudet äger föreskriva, att lönenämnds beslut i lönefråga vid tjänsteplikt skall underställas Konungen, som därefter beslutar i ärendet.

Lönenämnds beslut i sådan fråga må ej utfärdas, innan kronoombudet förklarar, huruvida underställning därav skall ske.

32 §.

Lönefråga vid tjänsteplikt må handläggas med förening av arbetsgivare eller av arbetstagare som part.

I sådant fall vare, i den mån anställningsvillkoren icke regleras genom avtal, som i 27 § sägs, lönenämndens eller Konungens beslut vad beträffar yrkesgrupper och område, som avses däri, bindande för envar, som vid tiden för beslutet var medlem i föreningen eller senare inträtt som sådan.

Vad nu sagts om förening av arbetsgivare eller arbetstagare skall ock gälla förening eller förbund av flera sådana föreningar. Därvid skall vad som stadgas om medlem i förening gälla medlem i ansluten förening.

33 §.

Tvist om tolkning eller tillämpning av beslut i lönefråga vid tjänsteplikt skall i fall, som avses i 32 §, handläggas av arbetsdomstolen, såvitt ej annat följer av vad i 24 § sista stycket stadgas.

10 KAP.

Särskilda förmåner vid tjänsteplikt.

34 §.

Där någon på grund av tjänsteplikt har att tillträda anställning på ort, belägen mer än tio kilometer från den ort, där den tjänstepliktige bor eller eljest stadigvarande eller för fullgörande av tjänsteplikt vistas, skall i den ordning Konungen föreskriver genom myndighets försorg beredas honom fri resa från den senare orten till den förra samt, där restiden överstiger sex timmar, uppehålle därunder.

35 §.

Finnes sannolikt, att tjänstepliktig för fullgörande av tjänsteplikt varaktigt kommer att uppehålla sig å viss ort utom sin hemort, må länsarbetsstyrelsen, i den mån det prövas skäligt, bevilja ersättning av statsmedel för kostnad för flyttning av den tjänstepliktiges familj och bohag till förstnämnda ort (*flyttningersättning till tjänstepliktig*).

Sådan ersättning beräknas enligt grunder, som fastställas av Konungen.

36 §.

Till tjänstepliktig, för vilken fullgörande av tjänsteplikt medför, att hans arbetsinkomst minskas eller att han och hans familj komma att bo på skilda orter, må i den utsträckning nedan stadgas utgå bidrag av statsmedel (*utjämningsbidrag till tjänstepliktig*).

Ersättning för minskning i arbetsinkomst må utgå med högst det belopp, varmed den tjänstepliktiges arbetsinkomst under tjänstepliktens fullgörande beräknas understiga vad han må antagas hava kunnat förtjäna under samma tid i det yrke, som han närmast före uttagningen till tjänsteplikt utövade.

Oavsett om bidrag utgår enligt andra stycket, må under tid, då fullgörande av allmän tjänsteplikt medför, att den tjänstepliktige och hans familj bo på skilda orter, utjämningsbidrag utgå med högst det belopp, varmed levnadskostnaderna för den tjänstepliktige och familjen kunna beräknas hava ökats till följd därav; dock att, om den tjänstepliktiges arbetsinkomst enligt beräkningsgrunder, som angivits i andra stycket, ökats genom tjänstepliktens fullgörande, utjämningsbidrag må utgå allenast i den mån ökningen av levnadskostnaderna överstiger arbetsinkomstens ökning.

Utjämningsbidrag beviljas av länsarbetsstyrelsen.

Konungen meddelar närmare föreskrifter dels huru inkomstminskning eller levnadskostnadsökning, som i denna paragraf avses, skall beräknas, dels ock i vad mån utjämningsbidrag må utgå för sålunda beräknade belopp eller del därav.

37 §.

Har tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare upphört och tages ej den tjänstepliktige genast åter i anspråk för tjänsteplikt, skall vad i 34 § stadgas äga tillämpning för återresa till hemorten.

Har ersättning enligt 35 § utgått eller kunnat utgå, och finnes det sannolikt, att den tjänstepliktige icke inom den närmaste tiden tages i anspråk för tjänsteplikt på annan ort, skall vad i sistnämnda paragraf stadgas äga tillämpning för återflyttning till hemorten.

38 §.

Tjänstepliktig, som icke utfått förfallen löneförmån för fullgjord tjänsteplikt, äger av statsmedel utfå ogulden kontant lön jämte beräknade värdet efter ortens pris av uteblivna naturaförmåner (*löneersättning till tjänstepliktig*).

Är det ostridigt eller eljest uppenbart, att fordringen tillkommer den tjänstepliktige, skall ersättning utgå genast. I annat fall skall ersättning utgå, sedan det slutligen avgjorts, att fordringen tillkommer den tjänstepliktige, och det visats, att densamma icke kan uttagas hos arbetsgivaren.

Ersättning må, där ej skäl till undantag äro, icke utgå för lönefordran, som förfallit till betalning mer än tre månader, innan ansökan om ersättning göres. Ersättning utbetalas i den ordning Konungen föreskriver mot fordringens överlåtelse å statsverket.

39 §.

Med familj avses i detta kapitel make eller anhörig, som sammanbor med den tjänstepliktige och för försörjning eller vård är huvudsakligen beroende av denne.

11 KAP.

Allmänna bestämmelser.

40 §.

Konungen äger föreskriva skyldighet dels för arbetsgivare att lämna upplysning om förhållanden av betydelse för tillämpningen av denna lag, dels ock för envar, som enligt densamma kan komma att bliva tjänstepliktig, att lämna sådan upplysning ävensom att för sådant ändamål efter anmaning personligen inställa sig å plats inom den ort, där han vistas.

41 §.

Där arbetstagare genom fullgörande av tjänsteplikt hindras att utföra åtaget arbete eller efter föreläggande enligt 10 § frånträder anställning, må det icke åberopas mot arbetstagaren som grund för skadestånd eller eljest.

Angående förbud för arbetsgivare att med anledning av fullgörande av tjänsteplikt skilja den tjänstepliktige från anställning ävensom angående rätt för den tjänstepliktige att ej av sådan anledning behöva vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna skall gälla vad som i sådant hänseende stadgas med avseende å värnpliktstjänstgöring.

42 §.

Upphör tjänsteplikt att gälla under tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, skall, i den mån ej mellan dem annat överenskommes, så anses, som hade fortsatt anställning avtalats mellan dem. Härför skola tillämpas de villkor, som gällde för anställningen vid tjänstepliktens upphörande, med de undantag, som nedan i denna paragraf stadgas.

Om anställningen uppsäges i anslutning till tjänstepliktens upphörande, skall angående uppsägningstid tillämpas följande. Där enligt anställningsvillkoren någondera parten åtnjuter uppsägningstid, icke understigande en vecka och icke överstigande fyra veckor, skall detta gälla. Längre uppsägningstid än nu sagts må icke åberopas, i den mån den omfattar mer än fyra veckor. Part, som enligt samma villkor icke åtnjuter uppsägningstid eller kortare sådan än en vecka, äger likväl fordra en veckas uppsägningstid.

Har före tjänstepliktens upphörande slutdag för anställningen avtalats eller blivit bestämd av länsarbetsstyrelsen, må anställningen uppsägas till tidigare dag men dess fortsättande efter nämnda dag icke kunna påfordras.

På särskilda skäl må länsarbetsstyrelsen föreskriva annan slutdag för anställningen än som följer av vad i andra och tredje styckena stadgas.

Beträffande sådan fortsatt anställning, som här avses, skall, sedan uppsägning skett i anslutning till tjänstepliktens upphörande, intill anställningens slut vad i 24 § tredje stycket stadgas äga motsvarande tillämpning.

Med avseende å tiden från tjänstepliktens upphörande till anställningens slut samt resa och flyttning från arbetsplatsen må, i den mån det finnes skäligt, arbetstagaren åtnjuta förmåner, motsvarande vad som utgår till tjänstepliktig enligt 36—38 §§.

43 §.

Behörig länsarbetsstyrelse vare i fall, som avses i nedannämnda paragrafer, styrelsen i det län, inom vilket nedan för varje fall angiven plats är belägen, nämligen:

a) beträffande 9 § 1 mom. och 19 § platsen för det företrädes- eller tjänstepliktberättigade företaget;

b) beträffande 9 § 3 mom. platsen för fullgörande av den anställning, för vilken undantag ifrågasättes;

c) beträffande 10 § platsen för fullgörande av den anställning, som föreläggandet gäller;

d) beträffande 13, 15, 16 eller 20 § den plats, där den tjänstepliktige är bosatt eller eljest stadigvarande vistas;

e) beträffande 23, 24, 35—37 och 42 §§ platsen för tjänstepliktens fullgörande.

Vad ovan sagts avser den huvudsakliga vistelseorten eller arbetsplatsen. Är vistelsen eller arbetet ej huvudsakligen förlagt till visst län, skall riksarbetsstyrelsen för sådant fall utöva befogenheter, som tillkomma länsarbetsstyrelse.

I fall, som avses i 3 § sista stycket, skall i här ifrågavarande hänseende gälla vad Konungen därom förordnar.

44 §.

Med dagsböter eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårande, fängelse i högst sex månader straffes:

a) den som med vetskap om föreskrift enligt 7 eller 8 § bryter däremot;
b) arbetstagare, som icke inom utsatt tid efterkommer föreläggande enligt 10 §;

c) tjänstepliktig, som icke inom förelagd tid efterkommer behörig myndighets anvisning att taga arbete hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare;

d) tjänstepliktig, som eljest olovligen utebliver från arbetet eller nedlägger detsamma eller ock på sådant sätt åsidosätter sina förpliktelser mot arbetsgivaren eller förgår sig mot denne eller annan, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande;

e) den som icke fullgör upplysnings- eller inställeskyldighet, som föreskrivits med stöd av 40 §, eller vid fullgörande därav lämnar medvetet oriktig uppgift.

Böter, som ådömas enligt denna paragraf, tillfalla kronan.

45 §.

För genomförande av beslut enligt denna lag äger länsarbetsstyrelse erhålla handräckning av polismyndighet.

46 §.

Över länsarbetsstyrelses beslut må klagan föras hos riksarbetsstyrelsen.

Över riksarbetsstyrelsens beslut må klagan föras hos Konungen i vederbörande statsdepartement.

Klagan föres genom besvär inom trettio dagar efter den, då klaganden erhöll del av beslutet. I beslutet skall givas anvisning om sättet för fullföljd av talan mot detsamma.

Beslut av länsarbetsstyrelse eller riksarbetsstyrelsen gånge i verkställighet utan hinder av förd klagan, där ej annat föreskrives i beslutet eller av den myndighet, hos vilken klagan föres.

47 §.

Över beslut av lönenämnd för tjänsteplikt må klagan ej föras.

48 §.

De närmare föreskrifter, som utöver vad denna lag innehåller finnas erforderliga för lagens tillämpning, meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 31 mars 1941. Förordnande, som meddelats jämlikt denna lag, skall ej gälla längre än lagen äger giltighet. Även efter det lagen i övrigt upphört att gälla, skola 3, 27—39, 41—44 och 46—48 §§ däri gälla i tillämpliga delar samt 47—50 §§ lagen om arbetarskydd äga motsvarande tillämpning å den som tagit befattning med tillsyn enligt 23 § denna lag.

Genom denna lag upphäves lagen om tjänsteplikt för medicinalpersonal.

Förslag

till

Lag

om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920
(nr 245) om medling i arbetstvister.

Häri genom förordnas, att under tid, då 4 eller 7 kap. lagen om tjänsteplikt äger giltighet, i fråga om arbetsområde, som avses i 2 § samma lag, lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister skall äga vidgad tillämpning därutinnan,

att 3 § sistnämnda lag skall vara tillämplig utan hinder av att lönenämnd enligt lagen om tjänsteplikt är upprättad samt

att förlikningsmans ingripande enligt första stycket av nyssnämnda paragraf bör ske i arbetstvist av större betydelse, oaktat densamma icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 31 mars 1941.

*Utdrag av protokollet över socialärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
den 10 november 1939.*

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, ENGBERG, SKÖLD, QUENSEL, FORSLUND, ERIKSSON, STRINDLUND, HÄGGLÖF.

Efter gemensam beredning med cheferna för övriga departement anmäler chefen för socialdepartementet, statsrådet Forslund, *fråga rörande tillskapandet av en lag om arbetskraftens användning under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden* samt anför:

Inledning.

I en den 21 september 1938 dagtecknad, inom rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap kansli upprättad promemoria lämnades redogörelse för vissa inom nämnda kansli förberedda författningsutkast och andra handlingar ävensom vissa gällande författningsbestämmelser, vilka vid kristillfälle påkallade åtgärder av Kungl. Maj:t. Vid promemorian funnos fogade, bland annat, utkast till lag om tjänsteplikt m. m. samt i samband därmed stående utkast till lag om undantag från gällande bestämmelser angående arbetarskydd m. m. och lag angående tjänstepliktigs deltagande i val ävensom utkast till vissa tillämpningsförfattningar, nämligen förordning om fullgörande av tjänsteplikt och förordning med särskilda bestämmelser om arbetsförmedling, allt jämte motivering.

Samtidigt med nyss omförmälda handlingar överlämnades från rikskommissionens kansli ett av förutvarande ledamoten av kommissionen häradshövdingen K. Dahlberg utarbetat preliminärt utkast till lag om tjänsteplikt m. m. jämte därtill hörande promemoria.

I det följande ämnar jag föreslå, att för riksdagen måtte framläggas till antagande förslag till författningsbestämmelser, vilka skola möjliggöra en reglering i vissa hänseenden av arbetskraftens användning under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Jag anhåller nu att till en början få i korthet redogöra för huru laglig reglering av arbetsmarknaden vidtogs i vissa av de krigförande länderna under 1914—1918 års världskrig samt för vissa åtgärder i samma hänseende i åtskilliga länder under de senaste åren.

Tjänstepliktslagstiftning under 1914—1918 års världskrig.*Inledning.*

Vid utbrottet av 1914—1918 års krig voro i de krigförande länderna högst obetydliga förberedelser, flerstädes icke några alls, vidtagna för att för krigsmaterielindustrin och folkförsörjningen på ett ändamålsenligt sätt taga i anspråk den civila arbetskraft, som blev kvar i hemorten efter mobiliseringen. Omedelbart uppstod en omfattande arbetslöshet, beroende på den stockning i det ekonomiska livet, som uppkom till följd av krigspaniken samt avbrytandet av bestående förbindelser. Dessutom bidrogo till arbetslösheten i hög grad de häftiga rubbningar i den bestående arbetsorganisationen, som uppstodo på grund av de vid mobiliseringen skedda omläggningarna i kommunikationsförhållandena samt därigenom att en avsevärd del av företagens arbetsstyrka plötsligt måste lämna sina platser. Arbetslösheten inskränkte sig dock i allmänhet till industrin. Vid jordbruket, där arbetet måste i stort sett fortgå i samma omfattning som i fred, uppstod i stället brist på arbetskraft.

Det stora tomrum, som de mobiliserade männen efterlämnade inom alla näringsgrenar, utfylldes emellertid så småningom av de arbetslösa. Därmed inträdde ett nytt jämviktsläge, som dock i mån av mobiliseringens alltmer vidgade omfattning och näringslivets efter hand tilltagande aktivitet i stigande grad stördes av en alltmer framträdande brist på arbetskraft. Sålunda växte alltjämt behovet av arbetskraft för krigsmaterielindustrin, samtidigt som inkallelserna till krigstjänst grepo allt djupare in i de hittills orörda reserverna. Härav blev jordbruket särskilt lidande, emedan det av samma orsaker som under fred ej kunde hålla jämna steg med industrin i konkurrensen om arbetskraften.

Ett av de viktigaste problemen blev att tillvarata alla tänkbara reserver av arbetskraft samt att inleda arbetskraft av alla åldrar på de för krigföringen och folkförsörjningen mest angelägna verksamhetsområdena. I största skala måste personal uppbådas — även kvinnor, minderåriga och åldringar — för att träda i de krigstjänstpliktiga människors ställe och för att fylla de starkt stegrade behoven av arbetskraft vid företag, som gagnade krigföringen.

Mer än annat belysande för vilka svårigheter den tilltagande bristen på arbetskraft beredde de krigförande äro de inskränkningar i författningsgaranterade eller hävdvunna personliga fri- och rättigheter, vartill man flerstädes såg sig tvingad, till en början genom bestämmelser om arbetarnas bundenhet vid arbetsstället men längre fram genom formligen lagstadgad arbetsplikt.

Detaljuppgifter.

Under första hälften av kriget förefanns i *Tyskland* arbetsplikt endast för s. k. »reklamerade», d. v. s. värnpliktiga, som erhållit uppskov med inställelse till krigstjänstgöring eller för visst civilt arbete permitterats från

militärtjänsten. Antalet »reklamerade» steg oerhört och lär t. ex. på nyåret 1917 ha uppgått till minst 1 $\frac{1}{4}$ miljon.

Sommaren och hösten 1916 hade sådan brist å arbetskraft uppstått på landsbygden, att arbetsplikt för ortsbefolkningen under skördetiden på vissa håll föreskrevs. Tidigare hade man i Bayern upphävt rätten att byta plats för fast anställda manliga och kvinnliga tjänare inom jordbruket. Även de tyska industriarbetarnas rörelsefrihet minskades genom införandet av en viss prövning av avflyttningar från företag inom krigsmaterielindustrierna.

Då svårigheterna att bemästra arbetsmarknadsregleringen blevo allt större på grund av den tilltagande bristen på arbetskraft, antogs i början av december 1916 en »lag om fosterländsk hjälptjänst», som stadgade allmän tjänsteplikt för alla tyska män mellan 17 och 60 år, vilka icke voro inkallade till krigstjänstgöring. Tjänsteplikten blev i lagen begränsad till män, enär vid tidpunkten för dennas antagande ännu ett överskott av kvinnlig arbetskraft förefanns på arbetsmarknaden. Snart inträdde emellertid en förändring i detta avseende. Luckorna efter den genom tjänsteplikt inspråktagna manliga arbetskraften fylldes genast av kvinnlig arbetskraft, som därigenom i viss mån drogs bort från de för krigshushållningen viktigare arbetsområdena. En växande ström av kvinnliga arbetssökande sökte sig även från landsbygden väg till städernas ammunitionsfabriker. Det blev därför nödvändigt att tvångsvis reglera även den kvinnliga arbetsmarknaden. Man inskränkte sig emellertid i detta hänseende till att på administrativ väg utfärda bestämmelser, varigenom dels alla män och kvinnor, som voro sysselsatta inom jord- och skogsbruket, förbjödos att utan särskilt tillstånd lämna sin sysselsättning, dels varje man och kvinna förpliktades att mot i orten gällande lön under vissa förhållanden ställa sin arbetskraft till förfogande för jordbruks- och skogsarbete.

I *Österrike-Ungern* kunde enligt en lag av 1912 angående vissa prestationer vid krig manliga civilpersoner, som ej fyllt 50 år, med vissa undantag avkrävas personliga tjänstbarheter för krigsändamål, dock endast bakom fronten. År 1916 höjdes åldersgränsen till 55 år.

I *Frankrike* hade enligt 1877 års rekvisitionslag personalen vid företag, som rekviderats för krigsmaktens försörjning, en viss skyldighet att kvarbli i sitt arbete. Värnpliktiga, som befriats från krigstjänst, voro ävenledes underkastade viss arbetsplikt därigenom att de genom den militära rekvisitionsrätten kunde tagas i anspråk för arbete vid sådant företag.

Denna rekvisitionsrätt utsträcktes under kriget till att i stort sett omfatta alla män mellan 16 och 60 år, vilka ej inkallats till krigstjänst. Dessutom hade man redan på ett tidigt stadium under kriget måst ålägga den civila befolkningen på landsbygden och i mindre städer ett visst arbetstvång i syfte att i bråda tider skaffa arbetskraft till jordbruket.

I *England* sökte man till en början på frivillighetens väg genom omfattande propaganda tillförsäkra krigsindustrin erforderlig arbetskraft. Man inrättade även efter överenskommelse mellan staten och arbetarorganisationerna en »frivillig hjälptjänst», avsedd särskilt för yrkesskickliga arbetares utnyttjande. Personer, som anmälde sig till sådan hjälptjänst, voro underkastade tvånget att kunna överföras såväl från en arbetsplats till en annan som från ett arbetsområde till ett annat.

Efter införandet år 1916 av allmän värnplikt gled man emellertid över till en mera tvångsmässig reglering av arbetsmarknaden, bland annat genom det sätt, på vilket ammunitionslagens föreskrifter tillämpades; rätten för an-

ställda att byta plats inskränktes och förbud stadgades i vissa fall mot utnyttjande av manlig arbetskraft i åldern mellan 18 och 60 år inom näringsgrenar av mindre vikt för krigsförsörjningen. Tvångsåtgärderna på arbetsmarknaden kommo i verkligheten att innebära allmän arbetsplikt, ehuru någon sådan aldrig blev i lag stadgad.

I *Italien* utfärdades i augusti 1915 en förordning angående industrins mobilisering vid krig. I denna förordning stadgades bland annat, att all personal vid privata företag, som rekviderats för produktion av krigsmateriel, skulle vara underkastad militär jurisdiktion samt att sådan personal icke finge entledigas eller förflyttas till annat företag annat än efter särskilt tillstånd.

Viss i utlandet gällande lagstiftning om tjänsteplikt.

På grund av erfarenheterna från 1914—1918 års världskrig är numera allmän tjänsteplikt under krig i en eller annan form lagstadgad i åtskilliga länder. Då lagstiftningen på detta område är underkastad ofta förekommande ändringar, kan följande redogörelse icke göra anspråk på att vara till alla delar överensstämmande med vad för ögonblicket faktiskt gäller.

I *Tyskland* tillkom den 22 juni 1938 en förordning för säkerställande av behovet av arbetskraft för uppgifter av särskild statspolitisk betydelse. Under förordningens bestämmelser falla samtliga tyska medborgare, såväl män som kvinnor, oavsett yrke eller ålder. Skyldighet föreligger att på anvisad arbetsplats för en begränsad tid utföra arbete eller undergå yrkesutbildning. Föreskrift meddelas, att den, som inkallas till fullgörande av tjänsteplikt, i ekonomiskt hänseende icke skall få det sämre ställt än han hade det i det arbete, varmed han vore sysselsatt.

I *Danzig* utfärdades den 1 juli 1939 ett dekret angående betryggande av erforderlig arbetskraft för utförande av speciellt betydelsefulla statliga arbetsuppgifter.

Genom en lag av år 1925 angående nationens organisation i krig infördes i *Italien* skyldighet för alla män och kvinnor att medverka vid »det moraliska och materiella försvaret» av nationen.

Lagen har 1931 kompletterats med en lag angående »krigdisciplin». Enligt denna föreligger arbetsplikt för personal i åldern mellan 16 och 70 år vid offentliga och enskilda anstalter och inrättningar, vid vilka »civil mobilisering» anbefallts. Emellertid kunna med vissa undantag även alla andra personer i sagda åldrar tagas i anspråk för arbete vid dylika anstalter och inrättningar. Beträffande den civila medverkan i övrigt vid nationens försvar finnas inga åldersgränser fastställda.

Samtliga statliga företag, som tillverka krigsmateriel, liksom alla »mobiliserade» enskilda företag bliva i disciplinärt hänseende underställda övervakning av militära myndigheter. För vid nämnda företag sysselsatt personal kunna krigslagarna vid behov tillämpas.

En lag om nationens allmänna organisation i krigstid antogs år 1938 i *Frankrike*. Regeringen äger att i vissa angivna fall rekquirera alla krigstjänstskyldiga män, som icke tagas i anspråk av de militära myndigheterna. De rekviderade fördelas efter det yrke eller arbete de bedriva eller lämpa sig för. Vidare medgives en kollektiv rekvisition av all personal oberoende

av kön vid företag, som äro nödvändiga för tillgodoseende av landets behov. Om så erfordras, kunna även pensionärer inkallas, dock endast om högst 5 år förflutit, sedan de lämnade sitt aktiva arbete.

Personal, som rekviderats, har icke rätt till annan ersättning än traktamente eller lön. Traktamentena bestämmas av den rekviderande myndigheten. Lönerna motsvara de på arbetsmarknaden gällande. För den rekviderade personalens arbete gäller den allmänna arbetslagstiftningen med de ändringar, särskilt ifråga om arbetstiden, som omständigheterna kunna påfordra.

För inregistrering och kontroll är varje manlig medborgare över 18 år skyldig att lämna uppgifter om yrke m. m. vid de vart femte år återkommande allmänna folkräkningarna. Med ledning av dessa uppgifter uppgöres redan i fredstid en fördelning av disponibel manlig arbetskraft, avsedd att gälla vid mobilisering. De som äro avsedda att rekvideras vid mobilisering kunna redan i fredstid erhålla meddelande härom.

I *Polen* vidtogos nästan samtidigt med upprättandet av den polska staten särskilda åtgärder för den ekonomiska krigsberedskapen. Vissa lagar därom hava sålunda gällt ända sedan år 1919. År 1934 utfärdades två presidentförordningar rörande förfoganderätt och arbetsplikt under krig. Förutom bestämmelser med giltighet under krigstid innehålla de båda förordningarna föreskrifter om erforderliga fredsförberedelser för den ekonomiska försvarsberedskapen, särskilt beträffande industrin och jordbruket.

Förordningen om arbetsplikt stadgar med vissa undantag skyldighet för alla manliga och kvinnliga medborgare från och med 18 till och med 60 års ålder att vid krigsutbrott eller mobilisering mot ersättning utföra arbete för statens räkning. Arbetet kan vara såväl kroppsligt som andligt samt fullgöras icke blott vid statliga eller kommunala inrättningar utan även vid enskilda anstalter, organisationer, företag och jordbruk, vilka äro av betydelse för statens försvar.

Förordningen innehåller icke några särskilda bestämmelser rörande de till arbete uttagnas arbetsförhållanden, icke ens för sådant fall, då de uttagna arbeta hos enskild arbetsgivare. Dock framgår det av förordningen, att den till arbete uttagne är bunden vid sin arbetsplats och icke äger rätt att utan tillstånd byta sådan. Den uttagne bör om möjligt få utföra arbete motsvarande sin vanliga sysselsättning men kan i särskilda fall även åläggas annat arbete.

Nyssnämnda två presidentförordningar av år 1934 föregingos av en samma år utfärdad presidentförordning angående militär hjälptjänst. Enligt denna äro med vissa undantag alla manliga medborgare i åldern mellan 17 och 60 år, vilka ej äro i aktiv militärtjänst eller eljest krigstjänstskyldiga, förpliktigade att vid krigsutbrott eller mobilisering fullgöra militär hjälptjänst, bestående i utförande av vakt-, förbindelse-, luftskydds-, eldsläcknings- och sjukvårdstjänst och dylikt eller annat av försvarsändamål betingat arbete. Till militär hjälptjänst kunna uttagas även kvinnor i åldern 19 till 45 år, vilka frivilligt anmält sig härtill. Visst förberedelsearbete i fredstid kan åläggas de till militär hjälptjänst förpliktigade, liksom även registreringsplikt. De som uttagits till fullgörande av militär hjälptjänst äro under sin tjänstgöring i tillämpliga delar underkastade militära lagar och tjänsteforeskrifter.

Personlig tjänsteplikt till förmån för staten stadgas i ett den 16 maj 1939 i *Spanien* utfärdat dekret för alla där bosatta manliga spanska medborgare från och med 18 till och med 50 års ålder. Arbetsplikten skall fullgöras

personligen eller genom erläggande av ett belopp per dag, motsvarande vad vederbörande i sitt arbete eller yrke beräknas förtjäna. Organisationen handhaves av »Kreditinstitutet för det nationella återuppbyggnadsarbetet.»

Den 23 juni 1939 utfärdades i *Schweiz* tillämpningsbestämmelser till en förberedd men då ännu ej utfärdad lag angående civil tjänsteplikt i form av »förordning angående organisation av arbetsmarknaden i händelse av mobilisering.»

I *Finland* utfärdades den 16 juni 1939 lag om allmän arbetsplikt under krigstid. Varje finsk medborgare, som fyllt 18 men ej 60 år, är pliktig att på tillsägelse utföra arbete, som direkt eller indirekt äsyftar att gagna försvaret. Lagen gäller i princip även i Finland varaktigt bosatta utlänningar. Vissa undantag från arbetsplikten stadgas emellertid. Förordnande att arbetsplikten skall tagas i anspråk utfärdas av presidenten. Detta kan ske, då stadgandena i lagen om krigstillstånd helt eller delvis bragts i kraft. Statsrådet bestämmer för vilket slags arbete arbetsplikten skall komma till användning. Arbetspliktig bör hänvisas till arbete, som svarar mot hans förmåga och krafter, samt med beaktande av hans familjeförhållanden och hälsotillstånd, ävensom, såvitt möjligt, boningsort. Kvinna, som ej fyllt 21 år, må ej beordras till arbete utom sin hemort. Person, som inkallats i arbete, bör undfå lön, vilken motsvarar de avlöningar, som för liknande arbete i allmänhet erläggas å orten. Kunna arbetsgivaren och arbetstagaren icke enas om lönen, fastställes densamma av ett verkställighetsorgan, som utsetts av vederbörande kommunalfullmäktige och vars beslut kan överklagas hos ett för arbetspliktens genomförande tillsatt, hela landet omfattande ämbetsverk. Arbetspliktigs resekostnader för färd till arbetsplatsen och återfärd till hemorten skola jämväl ersättas. För arbetstiden bör arbetspliktig vid behov genom statens försorg beredas möjlighet att på arbetsorten erhålla kost och logi efter vad skäligt är. Bötesstraff stadgas för den, som vägrar att utföra förelagt arbete eller underlåter att efterkomma för arbetspliktens genomförande meddelade föreskrifter.

I *England* hava regler angående arbetsplikt icke offentliggjorts.

Jag övergår härefter till en kort redogörelse för förslag, som i förevarande ämne tidigare framlagts i vårt land.

Tidigare författningsförslag rörande allmän tjänsteplikt i Sverige.

Samtidigt med tillsättandet av 1917 års bränslekommission uppdrog chefen för finansdepartementet åt särskilt tillkallade sakkunniga, vilka inom statens krigsberedskapskommission deltagit i behandling av frågan om allmän tjänsteplikt, att med begagnande av de inom kommissionen verkställda förarbetena i detta ämne inkomma med förslag till bestämmelser om tillämpning av allmän tjänsteplikt i dåvarande läge. De sakkunniga avlämnade med anledning av berörda uppdrag förslag till lag om allmän tjänsteplikt, till lag angående arbetsnämnder samt till vissa verkställighetsföreskrifter. I sammanhang härmed utarbetades förslag till lag om inskränkande eller nedläggande av skogsarbete eller industriell drift under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

1917 års riksdag.

Efter verkställd lagrådsgranskning avlätos till 1917 års riksdag tre propositioner, innefattande förslag till lag om allmän tjänsteplikt (nr 341), förslag till lag angående arbetsnämnder (nr 358) samt förslag till lag om inskränkande eller nedläggande av skogsarbete eller industriell drift under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (nr 359). Samtliga de föreslagna författningarna avsågo tiden till och med den 31 maj 1918.

Förslaget till *lag om allmän tjänsteplikt* innefattade skyldighet för en var inom riket bosatt man eller kvinna, vilken fyllt 15 men ej 60 år, att utföra arbete för folknäringens trygghet, för täckande av behovet av bränsle till hushållen, industrin eller kommunikationsmedlen, för tillgodoseende av krigsmaktens behov, för samfärdselns uppehållande eller för annat ändamål av synnerlig vikt. Fullgörande av tjänsteplikt skulle få påkallas, sedan riksdagen lämnat sitt samtycke till att tjänsteplikt tillämpades med avseende å något ändamål, som nyss sagts, samt Konungen därom förordnat. Förordnande om fullgörande av tjänsteplikt skulle ej få avse arbete åt enskilda arbetsgivare utan att riksdagen samtyckt därtill.

Förslaget till *lag angående arbetsnämnder* avsåg upprättandet av särskilda offentliga organ för den föreslagna tjänstepliktens tillämpning, nämligen riksarbetsnämnd, länsarbetsnämnder och kommunala arbetsnämnder.

Enligt förslaget till *lag om inskränkande eller nedläggande av skogsarbete eller industriell drift* skulle Konungen, i den mån det erfordrades för beredande av tillgång till arbetskraft för arbete, som för kronans räkning bedrevs för täckande av behovet av bränsle till hushållen, industrin eller kommunikationsmedlen, äga bestämma, att skogsarbete eller drift vid sågverk eller annan industriell anläggning skulle för viss tid eller tills vidare inskränkas eller nedläggas.

Lagutskottet (utlåtande nr 64) avstyrkte Kungl. Maj:ts förslag och föreslog en lagstiftning om tjänsteplikt uteslutande vid företag, som av kronan bedrevs för att tillgodose behovet av bränsle. I förslaget hade inarbetats bestämmelserna om arbetsnämnder.

Kamrarna stannade i olika beslut. Andra kammaren beslöt bland annat att från tjänsteplikt skulle undantagas kvinnor samt personer, som voro fullt sysselsatta med jordbruksarbete, ävensom att gottgörelse skulle utgå för det fall, att tjänstepliktens fullgörande för någon skulle medföra minskning av arbetsförtjänst eller annan särskild kostnad.

Sedan lagutskottet (memorial nr 70) avgivit förslag till sammanjämkning, stannade kamrarna i olika beslut i ärendet. Till följd härav förföll frågan.

Statens krigsberedskapskommission.

Sedan frågan om allmän tjänsteplikt fallit i riksdagen, upptogs densamma till slutlig behandling av statens krigsberedskapskommission. I del V av sitt i augusti 1917 avgivna betänkande »Arbetsmarknaden vid krig» framlade kommissionen åtskilliga författningsförslag, däribland förslag till lagar om

allmän tjänsteplikt och om arbetsnämnder samt till lagstiftning om förbud för enskild arbetsförmedlingsverksamhet och om skyldighet för arbetsgivare att anlita offentliga arbetsförmedlingsanstalter.

I sistnämnda hänseenden framhöll kommissionen önskvärdheten av att redan på ett tidigt stadium av en kris på arbetsmarknaden all tillgång och efterfrågan på arbetskraft centraliserades hos den offentliga arbetsförmedlingen. I detta syfte föreslogs förbud för enskild arbetsförmedlingsverksamhet samt skyldighet för arbetsgivare att till den offentliga arbetsförmedlingen göra anmälan såväl om uppkommet behov av arbetskraft som om avskedanden, genom vilka arbetskraft frigjordes. Kommissionen förmenade emellertid, att utöver dessa åtgärder erfordrades ett förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än genom arbetsförmedlingen.

Förslaget till *lag om allmän tjänsteplikt* avsåg en s. k. fullmaktslag med befogenhet för Kungl. Maj:t att sätta lagen i tillämpning i fall av krig eller krigsfara eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Under riksdagstid erfordrades dock riksdagens samtycke; eljest skulle i regel riksdagskallelse utfärdas och frågan behandlas av riksdagen inom 30 dagar från dess sammanträde. Den föreslagna lagen fastslog för envar inom riket bosatt person mellan 15 och 60 år en skyldighet — benämnd »tjänsteplikt» — att i viss föreskriven ordning utföra arbete. I fråga om »civil befattning» kunde dock befattningens förutvarande innehavare även efter fylda 60 år vara skyldig att återinträda i densamma. Tjänsteplikt kunde, där så oundgängligen prövades nödigt, tillgripas för tillgodoseende av krigsmaktens behov, för folknäringens tryggnad, för täckande av behovet av bränsle till hushållen, industrin eller kommunikationsmedlen, för samfärdselns upprätthållande eller för annat ändamål av synnerlig vikt. I detta ämne anförde kommissionen bland annat:

Lagen skall tillgodose bland annat krigsmaktens behov. Under detta begrepp, i den bemärkelse, som i lagen avses, faller hela krigsmaterielindustrin och över huvud all produktion för härens eller marinens behov, men även allt övrigt arbete, som mera direkt utföres åt krigsmakten, såsom uppförande av byggnader, anläggande av vägar, uppehållande av kommunikationsleder för militära ändamål, handräcknings- och expeditionstjänst, i den mån den kan utföras av civila etc., däremot naturligt nog icke vapentjänst. Det må härvidlag medgivas, att tjänsteplikt i vissa fall kan komma att stå ganska nära den skyldighet att utföra tjänstbarheter, som i vissa fall kan inträda till följd av militär myndighets rekvisition, men någon olägenhet synes icke härav kunna uppkomma.

Emellertid torde lagen komma till användning jämväl för framställande av livsmedel, anskaffande av bränsle samt annan produktion för den civila befolkningens behov. Även för skeppstjänst torde tjänsteplikten böra kunna tillämpas. Sjöfolk äro därför ej heller undantagna från lagförslaget tillämpningsområde. Härtill kommer en mångfald olika allmänna ändamål eller särskilda ändamål av betydelse för det allmänna, vilka äga antingen direkt eller indirekt samband med den rådande kristiden. Såsom exempel må anföras åtgärder med avseende å säkerhet och hälsovård (t. ex. brand- och renhållningsväsendet), sådan nödvändig trafik, som ej faller under det militära behovet, kommunala vattenlednings- eller belysningsverk, kommuns eller statens övriga kraftanläggningar etc.

Tjänstepliktens innebörd hade i förslaget närmare angivits som skyldighet att på anmaning personligen inställa sig hos vederbörande myndighet, efterkomma kallelse till arbete, efter förmåga utträta skäligt arbete, som av arbetsgivaren förelades, samt kvarbliva i arbetet under tid, som kallelsen avsåge, eller till dess den tjänstepliktige i föreskriven ordning entledigades. Stats- och kommunaltjänstemän skulle i regel vara undantagna från tjänsteplikt. Förslaget avsåg, att förordnande om tjänsteplikt i regel skulle givas beträffande all personal vid en arbetsplats. Angående urvalet av tjänstepliktiga stadgade förslaget, att personer, vilka av allmänna medel åtnjöte understöd, för vars utgående arbetslöshet uppställts som villkor, såvitt möjligt skulle tagas i anspråk, samt att vidare hänsyn borde tagas till den tjänstepliktiges arbetsförmåga, levnadsålder, hälsotillstånd, familjeförhållanden, hemort och föregående verksamhet ävensom därtill, att arbetsgivaren erhöle den arbetskraft han för ändamålet funne bäst och den tjänstepliktige erhöle den anställning han önskade. Tjänstepliktigs entledigande skulle bero av vederbörande myndighets prövning, dock att entledigande måste beviljas, om parterna vore ense därom.

Angående avlöningsförmåner och övriga arbetsvillkor för en tjänstepliktig skulle enligt förslaget tills vidare iakttagas vad som närmast förut enligt avtal, bestämmelser eller bruk gällt för ifrågavarande anställning eller som för arbete av samma slag varit allmänt gängse. Ändring häri kunde vidtagas genom avtal mellan parterna, och förslaget angav en särskild form för val av representation att därvid kollektivt företräda grupper av arbetstagare; det bestående organisationssystemet ansågs icke lämpligt för detta ändamål. I förhandlingarna skulle vid behov påkallas mellankomst av statens förlikningsman, och om enighet ej uppnåddes skulle part äga hänskjuta frågan för avgörande till riksmyndigheten för lagens tillämpning, den s. k. riksarbetsnämnden, för sådant fall förstärkt med härför särskilt utsedda ledamöter, bland dem representanter för parterna på arbetsmarknaden. Enligt förslaget skulle därjämte Kungl. Maj:t, eventuellt riksarbetsnämnden, äga rätt att besluta i fråga om tjänstepliktigs arbets- och löneförhållanden även utan framställning från part och även om därigenom ändring skedde i vad som avtalats mellan parterna. Sist återgivna bestämmelser avsågo dock icke stats- och kommunaltjänstemän.

Tjänstepliktigs lön skulle enligt förslaget garanteras av staten, varjämte viss säkerhet därför skulle avkrävas arbetsgivaren. Kostnaden för arbetstagares resor i anledning av tjänsteplikt kunde i vissa fall åläggas arbetsgivaren.

Kommissionen erinrade slutligen om, att vid riksdagsbehandlingen av frågan 1917 olika meningar yppats, huruvida särskilda olägenheter av tjänsteplikten, såsom inkomstminskning, borde kompenseras. Kommissionen — som icke diskuterat någon annan anordning härför än att arbetsgivaren skulle bestrida kostnaden för sådan komensation — anförde härom, att en anordning med olika löner för anställda av samma slag på samma arbetsplats kunde åstadkomma missnöje samt att genom densamma priserna inom den ifrågavarande

produktionen kunde komma att höjas oskäligt; av dessa skäl hade kommissionen icke ansett sig kunna föreslå något stadgande därom.

1939 års riksdag.

Efter år 1917 har frågan om allmän tjänsteplikt icke varit föremål för behandling i riksdagen förrän våren 1939.

I motioner i båda kamrarna (I: 166 och II: 188) hemställdes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om skyndsamt utredning och förslag till åtgärder, som under hänsynstagande till medborgarnas berättigade anspråk på personlig rörelsefrihet möjliggjorde, att folkets arbetskraft i händelse av krig planmässigt toges i anspråk i den utsträckning rikets försvarsberedskap fordrade. Under hänvisning till, bland annat, att frågan om genomförandet av en lagstiftning om tjänsteplikt vore föremål för utredning genom sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap avstyrkte andra lagutskottet (utlåtande nr 39) motionerna. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vidare yrkades i en motion (II: 221), att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära »utredning avseende att under beaktande av riksförsvarets intresse bereda lika skyldighet för män och kvinnor i statstjänst att offra tid och möda till Sveriges försvar samt att undanröja orättvisor att den, som icke fullgjort värnpliktstjänst, i statens tjänst erhåller ett försteg i förhållande till i övrigt likställd, som fullgjort denna skyldighet». På hemställan av andra lagutskottet (utlåtande nr 40) beslöt riksdagen, att motionen icke skulle föranleda till någon dess åtgärd.

Rikskommissionens författningsutkast och däröver avgivna yttranden.

Författningsutkast.

Av de inledningsvis omnämnda, inom *rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap* kansli utarbetade författningsförslagen torde utkastet till lag om tjänsteplikt m. m., förordning om fullgörande av tjänsteplikt samt förordning med särskilda bestämmelser om arbetsförmedling få såsom bilagor (*Bilagor B, C och D*) fogas till statsrådsprotokollet i förevarande ärende. Jämväl det av häradshövdingen Dahlberg utarbetade utkastet till lag om tjänsteplikt m. m. torde såsom bilaga (*Bilaga E*) få fogas till protokollet.

Jag vill närmast i korthet redogöra för huvudpunkterna i nyssnämnda fyra utkast samt därför angiven motivering, varvid de inom kommissionens kansli utarbetade tillsammans benämnas *huvudförslaget* och Dahlbergs utkast benämnas *motförslaget*.

Till en början skall något beröras den inom rikskommissionens kansli uppgjorda planen över den extraordinära krisorganisation, varå författningsutkastet bygga. Enligt denna plan skulle ifrågavarande arbetsuppgifter i huvudsak handhavas av fyra s. k. kommissioner, kallade folkhushållningskommissionen, industrikommissionen, arbetskommissionen och centralkom-

missionen. Av dessa skulle arbetskommissionen (AK) handhava den centrala ledningen av den erforderliga regleringen av arbetsmarknaden — vare sig sagda reglering skedde på frivillighetens väg eller genom anlitande av tvångsåtgärder — ävensom av den understödsverksamhet och sociala hjälpverksamhet i övrigt, som föranleddes av förhållandena och ej tillhörde annat statsorgans ämbetsområde. Härvid skulle AK samarbeta med de övriga kommissionerna. Sålunda skulle AK efter samråd med övriga kommissioner kunna utfärda bestämmelser rörande den ordning, i vilken de olika behoven av arbetskraft skulle tillgodoses (»prioritetsbestämmelser för tilldelning av arbetskraft»). De övriga kommissionerna borde hålla AK underrättad om planerad ökning eller minskning i driften vid företag inom kommissionernas arbetsområden samt till AK anmäla uppstående behov av arbetskraft, i den mån dessa icke kunde tillgodoses genom arbetsförmedlingsorganen. I ärenden rörande arbetsvillkor, arbetarskydd och dylikt borde AK, förutom med övriga tre kommissioner, samarbeta med bland andra socialstyrelsen, kommerskollegium, riksförsäkringsanstalten och arbetsrådet ävensom lämna arbetsdomstolen för dess verksamhet erforderliga uppgifter. Under krig skulle givetvis samarbete äga rum även med krigsmaktens ledning.

Till AK skulle anknytas en rådgivande nämnd, arbetskommissionens råd, med uppgift att följa AK:s verksamhet samt i frågor rörande arbetsmarknadsförhållanden och reglering av arbetsvillkor m. m. tillhandagå AK med råd och upplysningar.

För den lokala krisorganisationen upptog planen de numera inrättade kristidsstyrelserna i länen eller delar av län samt kristidsnämnderna i kommunerna eller härför bildade kommunalförbund. Dessa organ skulle enligt nu ifrågavarande plan även handhava frågor om fördelning av arbetskraft.

Huvudförslaget.

I huvudförslagets motivering anfördes till en början följande allmänna synpunkter på frågan om arbetskraftens fördelning under krigsförhållanden.

En viktig uppgift på detta område, som borde övertagas av de förut omnämnda kristidsorganen, vore *förmedlingen av arbetsanställningar*. Den nu gällande ordningen härför syntes icke lämpad att oförändrad användas vid en mera allvarlig krissituation. Beträffande arbetsförmedlingen torde denna böra stå under ledning och tillsyn av det centrala organet för arbetsmarknadsregleringen, d. v. s. AK. Härjämte borde arbetsförmedlingen även i övrigt centraliseras, så att AK kunde vinna den överblick över läget och den kontroll, som krävdes för att arbetskraften skulle kunna ledas dit, där den bäst behöfdes. För detta ändamål borde arbetsgivare kunna förpliktas att anmäla arbetstagare, som frigjordes från arbete (*anmälningsväng*). AK borde äga befogenhet att utfärda *prioritetsbestämmelser för tilldelning av arbetskraft*. Vidare borde förbud kunna meddelas för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än efter anvisning genom den offentliga arbetsförmedlingen (*förmedlingstvång*). Den enskilda arbetsförmedlingen borde förbjudas eller väsentligt inskränkas. De nuvarande offentliga arbetsförmedlingsanstalterna borde övergå till att utgöra statliga organ, som kunde under arbetskommissionens ledning utbyggas på det sätt, som med hänsyn till rådande förhållanden syntes lämpligt. Kristidsstyrelserna borde träda i

stället för de offentliga arbetsförmedlingsanstalternas nuvarande styrelser. Behovet av ett förstärkt förhållande av den offentliga arbetsförmedlingen vid en krissituation framträdde ännu tydligare, därest allmän tjänsteplikt infördes. En sådan åtgärd förutsatte kvalificerade myndigheter, som med urskillning kunde bedöma de spörsmål, som följde med genomförande av tjänsteplikt.

Genom centralisering av arbetsförmedlingen, vissa prioritetsbestämmelser därför och förmedlingstvång kunde strömmen av arbetssökande ledas till vissa verksamhetsområden eller företag. De arbetssökande kunde emellertid icke tvingas att antaga erbjudet arbete annat än eventuellt genom indragning av offentligt understöd. Arbetstagare, som ej anmält sig som arbetssökande, kunde ej förflyttas från ett företag till ett annat utan frivillig överenskommelse. Arbetstagarna kunde ej heller mot sin vilja kvarhållas i sitt arbete inom viss verksamhetsgren eller vid visst företag. Slutligen kunde personer, som ej anmält sig som arbetssökande, över huvud taget icke genom arbetsförmedlingen annat än på frivillighetens väg tagas i anspråk för produktionen.

Att tillförsäkra de för krigshushållningen viktiga verksamhetsgrenarna erforderlig arbetskraft och fördela denna på ändamålsenligt sätt skulle möjligen kunna tänkas ske genom ett *utnyttjande av frivillig arbetskraft* såsom till en början skedde i England under förra världskriget. Denna utväg vore dock mycket osäker. I England kunde man icke heller under kriget i längden bygga på de frivilliga åtgärderna utan måste undan för undan införa tvångsåtgärder å arbetsmarknaden, vilka till slut i realiteten kommo att innebära allmän arbetsplikt. Även i övriga krigförande länder såg man sig nödsakad att tillgripa dylika tvångsåtgärder i form av ren arbetsplikt eller på ett eller annat sätt maskerad sådan. De sedan dess i flera länder införda bestämmelserna om arbets- eller tjänsteplikt tydde även på att en tillräckligt snabb och effektiv anpassning av arbetsmarknaden efter krigshushållningens krav icke ansåges kunna säkerställas på frivillighetens väg.

I vårt land torde tämligen snart efter en mobilisering viss arbetskraft behöva överflyttas från företag, som på grund av sitt läge eller sin maskinutrustning ej alls eller i mindre grad kunde tagas i anspråk för krigstillverkning, till andra företag, vilka av olika skäl måste i särskilt stor omfattning utnyttjas för sådan tillverkning. För att tillgodose sistnämnda företags personalbehov kunde det även bliva erforderligt att taga i anspråk kvinnor i större utsträckning än i fredstid samt pensionerad personal m. m. Även för andra ändamål kunde på ett tidigt stadium efter en mobilisering omflyttning eller anskaffning av arbetskraft bliva erforderlig, t. ex. å sjöfartsområdet för att omgruppera hamnarbetspersonal och för att fylla de genom mobiliseringen åstadkomna luckorna bland handelsflottans personal. Genom fiendliga anfall från luften kunde fabriker och andra anläggningar förstöras, vilket kunde nödvändiggöra en överflyttning av arbetskraft från dessa till andra liknande anläggningar. Åtgärder kunde också omedelbart efter en mobilisering behöva vidtagas för att tillgodose jordbrukets personalbehov.

Nämnda förhållanden syntes kräva, att det även hos oss funnes möjlighet att redan på ett relativt tidigt stadium vid krig eller krigsfara medelst *allmän tjänsteplikt* kunna verkställa erforderlig fördelning av tillgänglig arbetskraft, därest en sådan fördelning icke kunde ske på vanligt sätt genom arbetsförmedling. Ehuru allmän tjänsteplikt innebure ett betydande ingrepp i den personliga friheten, syntes det icke kunna undvikas att stadga en sådan skyldighet. Det kunde erinras därom, att i lagen den 31 mars 1938 om förfoganderätt för luftskyddets behov statsmakterna redan godkänt principen om allmän arbetsplikt beträffande utförande av arbete för luftskyddet.

Även i rekvisitionslagen den 31 mars 1938 stadgades viss arbetsplikt i det att arbetsmanskap m. m. kunde rekvireras för vissa militära behov.

Vid en mera svårartad krissituation kunde det även bli nödvändigt att göra *avsteg från vissa bestämmelser om arbetarskydd m. m.*, som eljest äro gällande.

Av det anförda framginge, att frågan om arbetskraftens fördelning och utnyttjande vid en krissituation vore ett problem av stor betydelse. Det vore även tydligt, att under olika situationer kunde erfordras mer eller mindre långt gående åtgärder. Under en mindre allvarlig krissituation kunde möjligen redan vissa särskilda bestämmelser om arbetsförmedling i tillräcklig mån garantera, att arbetskraft kunde erhållas på de områden, som främst borde tillgodoses därmed. Därest krissituationen bleve mera långvarig eller antog en skärpt karaktär, vore det nödvändigt att anlita mera ingripande åtgärder. Beträffande flera sådana befogenheter, som i fråga om arbetsmarknadens reglering vid en krissituation borde tillkomma statliga myndigheter, erfordrades lagstiftning. En sådan kunde helt naturligt utformas efter olika principer. Det vore sålunda tänkbart, att med hänsyn till de många intressen, som berördes därav, söka i detalj reglera förfarandet i olika situationer. I sådant fall måste man emellertid befara, att de regler, som bleve utformade på förhand, särskilt vid en mera allvarlig krissituation, kunde visa sig alltför svårhanterliga eller måhända direkt motverka ändamålet med lagstiftningen. Den lagstiftning, som på förhand utformades, torde därför hellre böra göras mera kortfattad, med iakttagande att den gäve möjlighet till en efter olika förhållanden anpassad smidig tillämpning samtidigt som den innehölle de befogenheter, som för varje fall kunde finnas erforderliga.

Från nu angivna utgångspunkter hade de ifrågavarande författningsutkasten utformats.

Enligt utkastet till *förordning med särskilda bestämmelser om arbetsförmedling* skulle arbetsförmedling bedrivas endast av kristidsstyrelserna under ledning av AK och med biträde av kristidsnämnderna. De nuvarande offentliga arbetsförmedlingsanstalterna skulle övergå till organ för kristidsstyrelserna, varvid styrelsen skulle övertaga anstaltens rättigheter och skyldigheter mot dess tjänstemän. AK skulle äga meddela förbud för arbetsgivare att anställa annan än den, som anvisades i den ordning AK bestämde, ävensom skyldighet för arbetsgivare att lämna de uppgifter, som för underlättande av lämplig arbetsförmedling funnes erforderliga. Eljest skulle för den av kristidsstyrelserna bedrivna arbetsförmedlingen gälla liknande regler som de nu gällande.

För vinnande av lämplig fördelning av tillgänglig arbetskraft skulle AK äga föreskriva, att behov därav inom visst verksamhetsområde eller vid visst företag skulle tillgodoses före andra områden eller företag, ävensom eljest meddela erforderliga föreskrifter om arbetsförmedling.

Huvudförslagets utkast till *lag om tjänsteplikt m. m.* innebar, att vid krig, krigsfara eller eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden Kungl. Maj:t skulle äga förordna, att svenska medborgare och, där ej avtal med främmande stat till annat föranleddes, andra personer, som stadigvarande vistades i riket, skulle från 18 till 70 års ålder vara skyldiga att efter åläggande

av myndighet i mån av förmåga fullgöra arbete, som utan att vara att hänföra till militär tjänstgöring vore av betydelse för tillgodoseende av krigsmaktens behov eller ock erfordrades för folkförsörjningen eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Sådant förordnande skulle under pågående riksdag få meddelas endast med riksdagens samtycke men eljest med giltighetstid intill 30 dagar efter riksdagens nästa sammanträde.

Härom anfördes i huvudförslaget motivering bland annat följande.

Allmän tjänsteplikt borde innebära skyldighet för de tjänstepliktiga att, då så av dem krävdes, låta sig förflyttas till eller kvarbliva i arbete å en arbetsplats. Det syntes icke erforderligt att i en lagstiftning om tjänsteplikt särskilja förflyttning av arbetskraft från kvarhållande av sådan (förbud att lämna anställning eller dylikt). Enär de för krigshushållningen erforderliga produktionsmedlen även under en mobilisering till största delen ägdes och brukades av enskilda, måste tjänsteplikt kunna tagas i anspråk för att anskaffa arbetskraft till eller kvarhålla sådan vid enskilda företag, såframt det vore fråga om arbete av betydelse för det allmänna.

I vårt jämförelsevis glest befolkade land vore kvinnornas medverkan i det för krigshushållningen erforderliga produktionsarbetet — såväl vid industrin som inom jordbruket — nödvändig icke blott för att ersätta de vid mobiliseringen inkallade männen utan även för att under krigets fortgång möjliggöra uttagandet av större delen av den vapenföra manliga befolkningen till direkt krigstjänst. Tjänsteplikt syntes därför vara lika nödvändig för kvinnor som för män.

Det syntes vara lämpligt och billigt att för tjänsteplikten sätta en nedre och en övre åldersgräns. I tidigare framlagda förslag till lag om allmän tjänsteplikt hade som nedre åldersgräns satts 15 år med hänsyn därtill att enligt då gällande författning om arbetslöshetsunderstöd fyllda 15 år var villkor för sökande av dylikt understöd. I kungörelsen den 30 juni 1934 angående statlig och statsunderstödd hjälpverksamhet vid arbetslöshet samt i förordningen den 15 juni 1934 angående erkända arbetslöshetskassor hade motsvarande ålder höjts till fyllda 16 år. I lagen den 29 juni 1912 om arbetarskydd räknades som minderårig den som vore under 18 år. Denna åldersgräns syntes även böra vara nedre åldersgränsen för tjänsteplikten. Faran för att de minderårigas arbetskraft skulle på grund av lockande förtjänstmöjligheter dragas till verksamhetsområden eller företag, som vore för krigshushållningen mindre viktiga eller rent av onödiga, borde i viss utsträckning kunna avvärijas genom förut omnämnda tvångsätgärder vid arbetsförmedlingen.

Den övre åldersgränsen för tjänsteplikten hade i tidigare framlagda förslag till lag om allmän tjänsteplikt angivits till 60 år, vilket emellertid syntes vara för lågt.

Enligt 1930 års folkräkning uppginge hela antalet manliga yrkesutövare i landet till nära 2 miljoner och antalet manliga yrkesutövare i åldern över 60 år till omkring 210,000. De manliga yrkesutövarna i åldern över 60 år skulle sålunda utgöra över 10 % av hela antalet manliga yrkesutövare och vore följaktligen en avsevärd tillgång på arbetskraft, som måste kunna tillvaratagas, helst som ett stort antal av dem torde representera särskild yrkeskunskap eller yrkesskicklighet. I sistnämnda antal hade likväl icke inräknats f. d. yrkesutövare, däribland flertalet pensionerade tjänstemän o. d., som varit anställda inom den statliga och kommunala förvaltningen samt inom offentlig och enskild verksamhet i övrigt. Arbetsdugliga pensionerade tjänstemän torde i krigstid i största möjliga utsträckning behöva tagas i

anspråk för att ersätta värnpliktiga tjänstemän. Av dessa skäl syntes lämpligt att bestämma den övre åldersgränsen för tjänsteplikten till 70 år.

Om sålunda förordnande om tjänsteplikt i princip skulle kunna avse envar mellan 18 och 70 år, kunde enligt förslaget förordnandet även erhålla en mera inskränkt innebörd allt efter det behov, som kunde anses föreligga i varje situation.

Organisatoriskt hade förslaget utformats så, att Kungl. Maj:t skulle äga bestämma, inom vilka verksamhetsområden tjänsteplikt finge tagas i anspråk, varefter AK ägde besluta, i vilken omfattning så skulle ske inom verksamhetsområdet, samt AK eller enligt dess föreskrift kristidsstyrelse meddela ålägganden för tjänstepliktiga att fullgöra sådan skyldighet. Inom verksamhetsområdet skulle tjänsteplikten i första hand utkrävas i den formen, att de vid visst företag eller slag av företag anställda ålades att kvarstanna i tjänst eller att personer, som åtnjöte pension på grund av tjänst, förpliktades att återinträda.

Tjänsteplikt skulle icke kunna åläggas statsanställd utan förmäns samtycke eller kommunalanställd utan länsstyrelsens samtycke.

För genomförande av den föreslagna ordningen skulle verkställas registrering av de tjänstepliktiga, för vilket ändamål uppgifts- och inställelse-skyldighet skulle kunna föreskrivas.

Arbetsgivare, som fått tjänstepliktig åt sig anvisad, skulle enligt förslaget icke äga avvisa denne samt ej heller utan särskilt tillstånd avskeda eller permittera tjänstepliktig anställd.

Vid fullgörande av tjänsteplikt utom hemorten skulle tjänstepliktig äga rätt till ersättning för resekostnad samt för den ökning i levnadskostnader för honom och hans familj, som kunde föranledas av flyttningen, det sistnämnda dock endast såvida ej gottgörelse härför kunde anses ingå i lönen. Dessa ersättningar skulle utgivas av arbetsgivaren, som dock efter särskild skälighetsprövning kunde äga återfå beloppet av statsmedel; med denna regel åsyftades närmast sådana fall, där en omflyttning av tjänstepliktiga företagits mera ur allmänna synpunkter än därför att förhållandena vid en viss arbetsplats så påkallade.

Där tjänstepliktig ålagts att kvarstanna i förutvarande tjänst, skulle därå dittills tillämpat avtal alltjämt vara gällande. Där åläggandet om tjänsteplikt däremot avsåge en ny arbetsgivare, skulle så anses, som om den tjänstepliktige ingått arbetsavtal med denne. Anställningsvillkoren skulle därvid bestämmas enligt kollektivavtal, som vore gällande på arbetsplatsen, eller, om sådant icke funnes, enligt kollektivavtal av större omfattning eller eljest av mera betydande beskaffenhet, som tillämpades annorstädes beträffande verksamhet av enahanda art, i senare fallet dock med de avvikelser, som kunde föranledas av förhållandena på platsen. Därest anställningsvillkoren ej bestämdes på nu nämnt sätt och överenskommelse ej träffades, skulle desamma fastställas efter skälighetsprövning av en s. k. skiljenämnd, tillsatt av Kungl. Maj:t och inbegripande representanter för de svenska arbetsgivareföreningarnas förtroenderåd och för landsorganisationen i Sverige.

Sådan skiljenämnd kunde finnas tillsatt för hela riket eller för mindre områden.

Om kollektivavtal, som ägde tillämpning på tjänstepliktiga, utlöpte utan att nytt avtal träffades, skulle Kungl. Maj:t kunna föreskriva, att detsamma, eventuellt med vissa ändringar, skulle alltjämt tillämpas såvitt anginge de tjänstepliktiga. Förslaget upptager även en behörighet för Kungl. Maj:t att ingripa i bestående arbets- och kollektivavtal och göra ändringar däri med avseende å tjänstepliktiga. Efter Kungl. Maj:ts bemyndigande skulle sådan skiljenämnd, som förut omnämnts, kunna meddela beslut i något av dessa hänseenden. I fråga om möjligheten att tvångsvis ändra bestående avtal framhålles i motiveringen, att det i samband med omläggningar i driften under krisförhållanden kan bliva nödvändigt att vidtaga förändringar i fråga om arbetstidens förläggning, semesterförhållanden och dylikt. Med dessa förändringar kunde ofta uppkomma fråga om ändring även av lönebestämmelser. Jämväl till följd av inflation kunde dylika frågor uppkomma.

För lön och annan ersättning, som tjänstepliktig ägde uppbära av arbetsgivaren skulle enligt förslaget staten ikläda sig borgen, varvid emellertid rätten att utfå dessa belopp av statsmedel skulle vara begränsad till kortare tid, i regel tre månader från fordringens uppkost. I motiveringen till bestämelsen framhålles, att stadgandet icke ålade kronan att utan dröjsmål fastställa och utbetala det belopp, som den tjänstepliktige kunde anses ha att fordra. Om beloppet vore tvistigt, t. ex. till följd av olika meningar om tolkningen av ett kollektivavtal, borde kronan visserligen tillse, att den tjänstepliktige erhöle ett skäligt belopp, så att han ej blottställdes, men finge å andra sidan anses fullt berättigad att, innan återstoden utbetalades, avvakta tvistens prövning av domstol.

Motförslaget.

Motförslaget innebar i jämförelse med huvudförslaget i sakligt hänseende framförallt följande olikheter.

För det fall, att tjänstepliktigs arbetsvillkor icke skulle regleras av kollektivavtal enligt de regler, som förut återgivits ur huvudförslaget, föreslogs enligt motförslaget, att villkoren skulle bestämmas av arbetsgivaren i stället för — som enligt huvudförslaget — av skiljenämnd. I samband därmed hade huvudförslagets bestämmelse om rätt för Kungl. Maj:t eller centralmyndigheten för arbetsmarknadsfrågor — däremot ej skiljenämnd — att, såvitt anginge tjänstepliktiga, göra ändring i gällande avtal utformats något närmare, så att myndigheten skulle, där så prövades erforderligt för beredande av nöjaktiga förhållanden i fråga om tjänstepliktens fullgörande eller funnes påkallat med hänsyn till det allmännas intresse, äga meddela bestämmelser om tjänstepliktigs anställningsvillkor, även mot vad som avtalats eller kunde följa enligt huvudregeln. Härom har i motiveringen till motförslaget framhållits, att regeln om arbetsgivarens ifrågavarande rätt endast skenbart vore riskabel för den tjänstepliktige, då i dessa fall arbetsgivaren bleve mycket beroende av myndigheterna och icke hade något intresse av

att bestämma oskälliga villkor, då sådant omedelbart komme att rättas med tillämpning av den senare regeln.

Vidare innehöll motförslaget bestämmelse därom, att tvist om tolkning eller tillämpning av vad som gällde om tjänstepliktigs anställningsvillkor skulle gå till skiljedom.

I motförslaget hade icke upptagits bestämmelser om ersättning åt tjänstepliktiga för ökning i levnadskostnader. Det framhölls i motiveringen härtill, att därest denna angelägenhet vore att anse som en lönefråga, den löstes i samma ordning som andra lönefrågor. Föranledde åter omständigheterna till att densamma icke kunde betraktas som en lönefråga, borde principiellt arbetsgivaren hållas utanför frågan och dess anordnande ankomma på statsverket med samma fog som frågan om understöd till värnpliktigas familjer. Liksom sistnämnda fråga borde den lösas genom särskild författning, som knappast borde hava civillags natur.

Yttranden över rikskommissionens författningsutkast m. m.

Över huvudförslaget och motförslaget jämte motiv hava inhämtats yttranden av överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Södermanlands, Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Skaraborgs, Örebro, Kopparbergs, Västernorrlands och Norrbottens län, socialstyrelsen, kommerskollegium, riksförsäkringsanstalten, pensionsstyrelsen, domänstyrelsen, järnvägsstyrelsen, telegrafstyrelsen, generalpoststyrelsen, vattenfallsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationen i Sverige. Vid yttrandet från länsstyrelsen i Malmöhus län fanns fogat ett yttrande av försvarsassistenten i länet.

Förslaget att införa lagbestämmelser om tjänsteplikt blev i princip tillstyrkt eller lämnat utan erinran av samtliga remissmyndigheter. Svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationen framhöllo, att de visserligen hyste stora principiella betänkligheter mot den föreslagna regleringen av arbetsmarknaden men att likväl, då en allmän tjänsteplikt i de extraordinära situationer, som förslaget avsåge, syntes ofrånkomlig, de icke ville motsätta sig införandet av ett tjänstepliktsinstitut.

Överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus, Skaraborgs, Västernorrlands och Norrbottens län samt kommerskollegium, domänstyrelsen, vattenfallsstyrelsen och svenska arbetsgivareföreningen förordade i huvudsak motförslaget. Övriga myndigheter och landsorganisationen angåvo icke direkt, vilket förslag de ansågo ha företräde, men att döma av uttalanden i särskilda frågor syntes i varje fall länsstyrelserna i Malmöhus, Jönköpings och Örebro län samt socialstyrelsen och landsorganisationen i huvudsak förorda huvudförslaget.

Av allmänna uttalanden om den föreslagna lagstiftningen må ur yttrandena återgivas följande.

Järnvägsstyrelsen framhöll bland annat:

Sedan 1917 års förslag i ämnet hade utvecklingen, icke minst på krigsteknikens område, och det moderna krigets karaktär av totalt krig gjort en

reglering sådan som den föreslagna ofrånkomlig. Därest exempelvis personalen vid statens och enskilda järnvägar icke genom lagstadgad tjänsteplikt åläggas att vid mobilisering kvarstanna i sin tjänst, finnas självfallet inga som helst garantier för att så sker ens beträffande personal med stadigvarande anställning. Bland annat kan den ökade konkurrens på arbetsmarknaden, som kommer att uppstå i samband med mobilisering, otvivelaktigt medföra, att en del av ifrågavarande personal drages från järnvägstjänsten, även om dennas trygghet väl får antagas verka i viss mån återhållande i fråga om flertalet. Än mer osäkert ter sig läget i ett dylikt fall beträffande sådan personal (huvudsakligen ban- och byggnadsarbetare), vilken icke är stadigvarande anställd vid järnvägarna men som vid krig eller krigsfara erfordras där för organiserande av reparationsberedskap. I gällande mobiliseringsverk vid järnvägarna har också i regel endast kunnat förutsättas, att den i fredstid tillgängliga personalen står till järnvägarnas föfogande även vid krig etc. Den enda åtgärd i säkerställande syfte, som för närvarande står järnvägarna till buds, nämligen uppskovsförfarande enligt gällande uppskovskungörelse, har givetvis vidtagits så långt ske kan beträffande den krigstjänstgöringsskyldiga personalen. Med hänsyn dels till den sålunda föreliggande osäkerheten i fråga om personalens kvarstannande, dels till att vid järnvägarna överflyttning av personal ofta måste ske i samband med mobilisering, anser sig styrelsen böra tillstyrka, att av rikskommissionen föreslagen lagstiftning kommer till stånd. Därigenom skulle även den för järnvägarna välbehöfliga möjligheten att vid krig kunna taga i anspråk pensionerad personal bliva vederbörligen säkerställd.

Svenska arbetsgivareföreningen anförde i sitt yttrande:

Trots sina stora principiella betänkligheter gent emot all dirigerande inblandning från statens sida i den näringsverksamhet, som medborgarna i olika yrken och ställningar bedriva, inser föreningen, att det kan bli ofrånkomligt med vissa sådana åtgärder i de extraordinära situationer, som de remitterade lagutkasterna avse. Föreningen vill därför icke heller motsätta sig införande av ett tjänstepliktsinstitut, men anser likvisst, i enlighet med sin allmänna uppfattning, att även i de situationer, varom här är fråga, möjlighet i första hand bör lämnas för en fri anpassning av arbetskraften till ur det allmännas synpunkt viktiga näringsgrenar. En tvångsvis realiserad förfoganderätt över all användbar arbetskraft med begränsning eller upphävande av avtalsfriheten på arbetsmarknaden innebär ett så allvarligt ingripande i enskilda medborgares fri- och rättigheter, att det endast bör tillgripas om och i den utsträckning så visar sig oundgängligen nödvändigt.

Landsorganisationen yttrade bland annat:

En lagstadgad allmän tjänsteplikt innebär ett betydande ingrepp i den personliga friheten. Därest hithörande författningar varit avsedda att träda i tillämpning endast under krig eller krigsfara, måste visserligen även enligt landsorganisationens mening de praktiska skäl kommissionen åberopar för en sådan lagstiftning vara av utslagsgivande vikt. Då nu emellertid lagstiftningen enligt förslaget skall kunna bringas i tillämpning även vid »eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden», måste tydligen arbetsmarknadens intresseorganisationer ställa sig betänksamma mot den föreslagna regleringen. Ty även om denna formellt är begränsad till att avse de tjänstepliktiga, kan det — t. ex. i fråga om tvångsprolongering eller ändring av kollektivavtal jämlikt 5 och 7 §§ tjänstepliktslagen — knappast undgås att densamma erhåller en indirekt, prejudicerande återverkan på den fria arbetsmarknaden. Då landsorganisationen likväl anser sig icke böra motsätta sig

att lagstiftningen göres tillämplig även vid av krig föranledda utomordentliga förhållanden, utan att en situation av krigsfara föreligger, sker detta med hänsyn till svårigheten att härutinnan fixera en praktisk gräns men under bestämt förbehåll att lagstiftningen icke bringas i tillämpning med mindre situationen är sådan att lagstiftningens genomförande är oefftergivligt ur försvarsberedskapens och folkförsörjningens synpunkt.

Beträffande sättet för genomförande av beslut om tjänsteplikt och räckvidden av ett sådant beslut anfördes bland annat följande.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län föreslog, att beslut om tjänsteplikt icke i något fall skulle meddelas utan beslut av riksdagen, och framhöll, att, om de utrikespolitiska förhållandena skulle påkalla lagens tillämpning, riksdagen helt säkert i alla händelser komme att inkallas av andra skäl.

Svenska arbetsgivareföreningen ifrågasatte, om icke beslut om tjänsteplikt alltid borde begränsas att avse visst företag eller visst verksamhetsområde. Därigenom skulle enligt föreningens mening vinnas garanti för att tjänsteplikten ej erhöles större omfattning än nöden krävde. Jämväl föreslogs, att förordnande om tjänsteplikt skulle begränsas att gälla under viss relativt kort tid, förslagsvis högst tre månader, med möjlighet till prolongation, därest efter omprövning tjänstepliktens upprätthållande syntes motiverad. Därigenom skulle en smidigare anpassning kunna vinnas till de vid en kris snabba växlingarna på arbetsmarknaden, varjämte återgången till normala förhållanden skulle underlättas.

I fråga om åldersgränser för tjänsteplikten föreslogs i flera yttranden sänkning av den nedre gränsen till 16 eller 17 år. Sålunda framhölls av *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, att genom gränsens sänkning till 16 år tillgång skulle erhållas till åldersklasser, vilka icke erfordrades för krigstjänstgöringen eller luftskyddet och för vilka tjänsteplikten kunde innebära en viss förberedelse till krigstjänstgöringen, som icke skulle vara utan värde. — *Kommerskollegium* åberopade för en sänkning av gränsen till 17 år, att i flertalet andra länder minimiåldern satts till denna ålder eller därunder och i 1917 års svenska förslag t. o. m. angivits till 15 år. — *Länsstyrelsen i Södermanlands län* framhöll i detta avseende, att för skyldighet att underkasta sig arbetsplikt alltid måste krävas, att vederbörandes hälsa och kroppskraft sätte honom i stånd därtill. Vid sådant förhållande syntes det ur allmän synpunkt knappast nödvändigt eller lämpligt med någon åldersgräns uppåt. Vad beträffade åldersgränsen nedåt, syntes det av samma skäl och under enahanda förutsättningar icke finnas anledning att sätta gränsen högre än enligt gällande arbetarskyddslagstiftning. — *Socialstyrelsen* förordade däremot bibehållande av den undre gränsen vid 18 år under framhållande av att man icke annat än i yttersta nödfall borde rubba på den normala utbildningen av ungdomen och ej heller förflytta dem från deras naturliga miljö.

I fråga om organisationen ifrågasatte *länsstyrelsen i Södermanlands län*, om icke vissa skäl talade för att anförtro tjänstepliktslagens lokala tillämpning åt länsstyrelserna, detta med hänsyn bland annat till de frågor i övrigt

angående disposition vid krig eller krigsfara av vissa kategorier av befattningar, som ankomme på länsstyrelsen.

Järnvägsstyrelsen betecknade det som föga praktiskt att, om Konungen förordnat, att tjänsteplikt finge tagas i anspråk vid exempelvis järnvägarna, arbetskommissionen skulle besluta, i vilken omfattning tjänsteplikten skulle tillämpas, eller i övrigt behöva anlitas för att lämna meddelande till personalen, vare sig meddelandet avsåge ett kvarblivande i innehavd befattning eller pensionerad personals återinträde i tjänst. Så länge tjänsteplikten endast berörde i tjänst varande eller pensionerad personal, torde vägen via arbetskommissionen, kristidsstyrelse och kristidsnämnd från järnvägarnas synpunkt böra betraktas såsom en onödig och tidsödande omgång. Helt annorlunda ställde sig saken, då det gällde att uppbringa ny, d. v. s. vid järnvägarna förut ej använd arbetskraft. — Liknande synpunkter anfördes av *vattenfallsstyrelsen*.

Telegrafstyrelsen yttrade:

Enär, såsom styrelsen i annat sammanhang understrukt, införande av tjänsteplikt vid telegrafverket torde bliva erforderlig, innan arbetskommissionen och kristidsstyrelser organiserats, synes det nödvändigt, att telegrafstyrelsen tillerkännes rätt att själv besluta, i vilken omfattning tjänsteplikt skall tillämpas inom verket. Även sedan arbetskommissionen och kristidsstyrelser tillsatts, vill det synas telegrafstyrelsen som om en snabbare och smidigare handläggning av ärenden rörande telegrafverkets personalförsörjning skulle vinnas, därest styrelsen tillerkännes rätt att själv för sitt verksamhetsområde meddela åläggande för tjänstepliktig att fullgöra tjänsteplikt vid telegrafverket. För varje fall synes det styrelsen bäst om styrelsen, då det gäller i telegrafverkets tjänst varande eller från verkets tjänst avgående personal, tillerkännes kristidsstyrelses befogenheter eller således rätt att själv besluta om åläggande för tjänstepliktig befattningshavare eller pensionär att fullgöra tjänsteplikt vid verket.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen förmenade, att åläggande av tjänsteplikt borde tillkomma styrelsen beträffande den personal, som inginge i styrelsens planläggning av vägväsendet under krigsförhållanden. Emellertid föreläge jämväl för styrelsens vidkommande önskvärldheten av, att den civila arbetsmarknaden reglerades genom en arbetskommission. Den av styrelsen planlagda personalorganisationen inrymde nämligen i huvudsak endast befälspersonal och specialarbetare. Den utgjorde sålunda en stomme, vilken måste utfyllas i fria marknaden. Ett sådant utfyllande torde avsevärt underlättas, därest en arbetskommission reglerade arbetsmarknadens tillgång och behov.

Angående de statliga kommunikationsverkens speciella önskemål ifråga om tjänstepliktens utformning förekom i yttrandena bland annat följande.

Järnvägsstyrelsen anförde:

Enligt förslagen gäller, att tjänsteplikten skall träda i kraft först sedan Konungen vid krig, krigsfara eller eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden därom förordnat. Avses med tjänsteplikten endast att möjlig-

göra ökad personaltillgång vid industriföretag och dylikt, torde intet vara att erinra mot denna formulering. I den mån däremot som tjänsteplikten avser att möjliggöra ett kvarhållande av i fredstid använd arbetskraft, förefaller det styrelsen naturligt och nödvändigt, att dylik tjänsteplikt fastslås redan i fredstid för sådan personal, som enligt uppskovskungörelsens bilaga A, kol. 2, är berättigad till uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring vid mobilisering eller utför sådant arbete, att densamma, om den varit värnpliktig, bort erhålla dylikt uppskov. Uppskovskungörelsens innebörd — att säkerställa tillgången på arbetskraft inom vissa vitala områden och upprätthålla verksamheten vid verk eller företag, som utgör föremål för personalorganisationsåtgärd — torde utan en sådan i fredstid fastslagen tjänsteplikt bliva förfelad. Även synes det styrelsen vara lämpligt, att bland annat järnvägarnas rätt att före utomstående verk eller företag disponera öven den pensionerade personalen redan i fredstid fastställles.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen yttrade:

Enligt gällande föreskrifter har styrelsen genomfört en omfattande planläggning av vägväsendet i krig. Densamma omfattar en avsevärd personal, varav endast en ringa del är anställd i styrelsens tjänst. Huvudparten utgöres av hos kommuner samt i enskilda företag anställda. För tillgodoseende av personalbehovet har uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring i erforderlig omfattning medgivits, men för nedbringande i största möjliga utsträckning av det erforderliga antalet uppskov har styrelsen sett sig nödsakad planlägga vissa personalomflyttningar vid vägväsendet, dels mellan olika vägdistrikt inom ett och samma län, dels mellan olika län. Dessa personalomflyttningar grunda sig för närvarande på rekvisitionslagstiftningen. Personalbehovet för styrelsens verksamhet för militära ändamål vid krig är emellertid näppeligen säkerställt enbart med att de förefintliga behoven blivit i planerna täckta med viss angiven personal. Ingenting hindrar nämligen denna personal att före eller vid en mobilisering säga upp sin anställning.

Den för krig planlagda personalorganisationen inom styrelsens ämbetsområde hänger sålunda i luften, så länge garantier icke finnas, att den i planerna disponerade personalen verkligen står till förfogande, när organisationen skall träda i funktion. Tjänsteplikt skulle täcka de nu förefintliga bristerna. För att dylik tjänsteplikt skall rationellt motsvara behovet, bör den emellertid träda i kraft samtidigt med att mobilisering anbefalles. Under tiden närmast efter en mobilisering försiggå nämligen ett flertal viktiga transporter, vilka numera med den ökade motoriseringen i allt större utsträckning ske landsvägsledes. Riskerna för fientlig åverkan på kommunikationslederna, enkannerligen vägnätet, äro på grund av dessa transporter jämväl störst vid nämnda tidpunkt. För att den planlagda organisationen skall motsvara de militära krav, som kunna ställas på densamma, måste den vid mobiliseringen kunna omedelbart och i sin helhet träda i funktion. Så kan ske, endast om tjänsteplikten enligt förordnande i fredstid redan vid mobilisering kan åläggas viss personal. Det kan ifrågasättas, om icke förordnandet jämväl bör omfatta försvarsberedskap, då visserligen den planlagda organisationen ännu icke sättes i funktion, men då samtliga förberedelser därför skola slutföras.

Telegrafstyrelsen förklarade sig förutsätta, att förordnande om tjänsteplikt som regel icke komme att utfärdas i samband med mobilisering utan först då arbetsförhållandena efter anbefalld mobilisering så påkallade, samt fortsatte:

Då emellertid telegrafverkets verksamhet, som har den allra största betydelse för rikets försvarsberedskap och folkhushållning, vid krissituation säkerligen kommer att påverkas betydligt tidigare än arbetsmarknaden i övrigt och behov av införande av tjänsteplikt för upprätthållande av arbetet inom verket torde komma att uppstå i viss utsträckning redan vid anbefallande av försvarsberedskap av olika former och i full utsträckning vid mobilisering, synes det telegrafstyrelsen önskvärt, att sådana föreskrifter meddelas, att lagen om tjänsteplikt i händelse av krig, krigsfara eller eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden automatiskt träder i kraft för verkets vidkommande redan på ett tidigt stadium, helst samtidigt med försvarsberedskap eller mobilisering. Den ifrågavarande lagen torde få sin största betydelse för telegrafverket, då det gäller fastställande av tjänsteplikt för den verkets personal, som icke har tjänstemannaställning — exempelvis arbetare och kontraktsanställda föreståndare för telegrafverkets växeltelefonstationer — samt för tjänstepensionärerna vid verket. Med det speciella arbete, som utföres vid telegrafverket, är det av största vikt, att yrkeskunnigt folk omedelbart ställes till verkets förfogande för avverkande av den våldsamma trafik och arbetsanhopning i övrigt, som de extraordinära förhållandena medföra. Ett jämförelsevis stort antal fullt arbetsdugliga personer torde finnas bland pensionärerna. Särskilt torde så vara fallet bland telefonister, arbetare och reparatörer med hänsyn till de relativt låga pensionsåldrar, som gälla för dem — för telefonister 55 år och för arbetare och reparatörer 60 år.

Generalpoststyrelsen framhöll bland annat:

En ordinarie tjänsteman kan naturligen när som helst begära avsked med avstående av pensionsrätt, en ansökan som under vanlig tid aldrig avslås. Beträffande extra ordinarie tjänsteman gäller en ömsesidig uppsägningstid av tre månader. En uppsägning från en extra ordinarie tjänsteman torde styrelsen under vanlig tid knappast vara berättigad att avslå. Då postverket med all säkerhet i kritisk tid komma att vara i behov av all möjlig yrkeskunnig arbetskraft, finner styrelsen det nödvändigt, att under sådan tid möjlighet beredes att tillgodose detta behov ävenledes genom att ansökningar om avsked eller uppsägningar må kunna avslås.

I fråga om tjänstepliktens innebörd framhölls av *svenska arbetsgivareföreningen*, att med hänsyn till vikten av att produktionen icke belastades med obehövlig eller olämplig arbetskraft de för tjänstepliktens genomförande erforderliga inskränkningarna i rätten att antaga och avskeda arbetare icke måtte gå längre än nöden krävde. Sålunda borde uteslutande produktionens behov och icke exempelvis försörjningssynpunkter få inverka på avgöranden om de tjänstepliktigas antal. Avskedande åter borde vara tillåtet, då vederbörande ej vidare kunde sysselsättas eller vore uppenbart olämplig eller ock gjort sig skyldig till förfarande, som i normala fall skulle medfört anställningens omedelbara hävande. Vidare vore det av vikt, att frågor av sådant slag handlades av myndighet, där arbetsgivar- och arbetarintressena vore på ett betryggande sätt representerade.

I frågan om bestämmandet av tjänstepliktigs anställningsvillkor knöt sig intresset i yttrandena främst till det praktiska spørsmålet om vem som i sista hand skulle bestämma arbetsvillkoren, där dessas innehåll icke direkt följde av lagens stadganden. Närmast gällde frågan, om detta skulle

tillkomma administrativa myndigheter (Kungl. Maj:t, AK, kristidsstyrelser etc.) eller, såsom enligt huvudförslaget, särskilda skiljenämnder, varvid jämväl i senare fallet en viss befogenhet därutinnan kunde tillerkännas Kungl. Maj:t. *Socialstyrelsen* förordade därvid skiljenämnd men avstyrkte befogenhet för Kungl. Maj:t att ingripa i dessa frågor. I flera yttranden förordades däremot, att dessa avgöranden helt måtte anförtros administrativa myndigheter. Sälunda förordade *överståthållarämbetet*, att bestämmandet i sista hand skulle förbehållas Kungl. Maj:t eller denna direkt underställd myndighet, och framhöll vikten av att i orostider så vitt möjligt i alla frågor av betydelse ur riksekonomisk försvarssynpunkt hava högsta ledningen samlad på en hand, d. v. s. hos Kungl. Maj:t. Liknande synpunkter anlades av *länsstyrelsen i Norrbottens län* och *kommerskollegium*. *Domänstyrelsen* ansåg AK eller dess underlydande organ böra få ifrågakommande befogenheter. *Landsorganisationen* framhöll, att föreskrifter om arbetsvillkoren borde givas av den myndighet, som hänvisade vederbörande att fullgöra tjänsteplikt, varefter tvister härom kunde hänskjutas till skiljenämnd. Enligt landsorganisationens mening kunde man icke undvara den i huvudförslaget upptagna befogenheten för Kungl. Maj:t att i vissa hänseenden besluta om ändring i arbets- och kollektivavtal eller att tvångsvis förlänga dessa.

Svenska arbetsgivareföreningen yttrade:

Det synes icke befogat eller lämpligt att offentlig myndighet skall äga att bestämma anställningsvillkor, som avvika från mellan parterna träffad överenskommelse eller för arbetsplatsen gällande kollektivavtal annat än där fråga är om bestämmelser, som reglera arbetets omfattning, t. ex. arbetstiden. Det torde kunna befaras, att exempelvis en av myndighet föreskriven avvikelse från det i allmänhet gällande löneläget kommer att återopas vid företag, där tjänsteplikt icke genomförts, varjämte återgången till normala förhållanden efter tjänstepliktens upphörande kommer att i högsta grad försvåras. I de fall, där offentlig myndighet skall äga bestämma villkoren, böra därtill ifrågakomma AK, paritetiskt sammansatt med representanter för huvudorganisationerna på arbetsmarknaden.

Socialstyrelsen anförde till utveckling av sin ståndpunkt:

Om det skulle uppdragas åt arbetskommissionen att handhava frågorna om anställningsvillkorens fastställande, torde det komma att visa sig bliva nödvändigt att inrätta ett system med befullmäktigade ombud. Dessa måste säkerligen få en så självständig befattning med ärendena, att systemet komme att närma sig det andra systemet med från början inrättade särskilda skiljenämnder. Under sådana förhållanden synes det vara lämpligt att från början göra skiljenämnderna fristående och att alltså icke skapa en mera tyngande organisation än som är oundgängligen nödvändig. Säkerligen vinner man även genom inrättandet av särskilda skiljenämnder större förtroende från parterna på arbetsmarknaden. Betydelsen härav kan icke nog understrykas. Styrelsen vill beteckna det som principiellt olämpligt, att samma myndighet skall äga förordna om fullgörande av tjänsteplikt och bestämma om anställningsvillkoren. Slutligen må även framhållas den synpunkten, att det icke kan anses vara rimligt att lägga en så omfattande uppgift å så ytterst arbetsbelastade organ som arbetskommissionen och kristidsstyrelserna. Styrelsen anser sig emellertid icke kunna oförändrat tillstyrka huvudförslaget i denna del. Enligt styrelsens uppfattning kan det

nämligen icke vara lämpligt, att Konungen skall äga taga befattning med frågorna om anställningsvillkorens fastställande. Varken i första hand eller besvärsvägen efter beslut av den centrala skiljenämnden bör, såvitt styrelsen kan finna, Konungen äga pröva dessa frågor. Om möjlighet skulle finnas att draga avgörandet inför regeringen, skulle detta säkerligen komma att ske i det övervägande flertalet fall. Detta äger i varje fall sin giltighet under en inflationsartad utveckling av prisnivån, medan lönerna enligt sakens natur icke helt kunna följa med i uppgången. Styrelsen anser det både ur praktiska och principiella synpunkter vara angeläget, att frågorna om anställningsvillkoren vid tjänsteplikt avlastas från regeringen. Därjämte skulle man, om — såsom styrelsen vill föreslå — den centrala skiljenämnden blir högsta instans i dessa frågor, giva en mera auktoritativ ställning åt denna viktiga institution.

Motförslaget tanke, att, då arbetsvillkoren icke bestämdes genom kollektivavtal, arbetsgivaren skulle äga besluta därom efter skälighetsprövning, förordades av *domänstyrelsen* men avstyrktes av *länsstyrelsen i Skaraborgs län* och *kommerskollegium*. Såvitt anginge tiden till dess avgörande träffades av behörig myndighet borde bestämmandet emellertid enligt *socialstyrelsens* mening tillkomma arbetsgivaren, varvid dock myndighetens avgörande självfallet borde gälla retroaktivt. Denna mening företrädades även av *vattenfallsstyrelsen*.

I fråga om principerna för arbetsvillkorens bestämmande anförde vidare *domänstyrelsen*, att även gängse praxis på området därvidlag borde tillmätas betydelse, jämförlig med kollektivavtal.

Sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap.

Direktiven för de sakkunniga.

Den 24 mars 1939 anförde jag till statsrådsprotokollet — efter att hava redogjort för de från rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap kansli överlämnade författningsutkasterna och de grundläggande bestämmelserna i förslaget till lag om tjänsteplikt — följande:

Då ställning skall tagas till förslag om tjänsteplikt, uppställer sig först till besvarande frågan, vilka behov den ifrågasatta lagstiftningen avser att fylla. Kännedomen härom torde nämligen bliva avgörande icke allenast för spörsmålet, huruvida lagstiftning överhuvud bör komma till stånd, utan även för frågan om utformningen av en sådan lagstiftning. En lag om tjänsteplikt bör uppenbarligen avse att trygga tillgången på arbetskraft inom sådana livsviktiga verksamhetsområden, där arbetstillgången under krig kan befaras bliva otillräcklig. Huru dessa områden under olika krisalternativ kunna tänkas komma att gestalta sig och det oundgängliga behovet av arbetskraft inom vart och ett av desamma synes böra undersökas genom en ingående utredning. I sammanhang därmed torde ävenledes böra utredas, vilken tillgång på arbetskraft, som i skilda tidslägen kan tänkas stå till förfogande. Undersökningen i detta hänseende bör omfatta såväl arbetskraftens kvantitet som kvalitet. Genom nu nämnda undersökningar kartlägges arbetsmarknaden under olika krisförhållanden, varigenom det låter sig göra att bedöma, på vilka punkter avvikelser kunna väntas uppstå i förhållande till den normala arbetsmarknaden. Vidare böra utredas de möjligheter, som utan tillgripande av tvångslagstiftning kunna tänkas föreligga till anpassning.

Härvid böra särskilt beaktas de möjligheter att vinna önskade resultat, som ett samarbete mellan myndigheter och enskilda sammanslutningar eller företag kan erbjuda. Likaledes bör undersökning göras, om och i vad mån en laglig reglering, avvikande från den för fredstid gällande, beträffande löner och arbetsvillkor i övrigt behöver tillskapas. En sådan anpassning, varom nyss nämnts, är säkerligen i betydande utsträckning möjlig. Om likväl risk anses föreligga för att viktiga arbetsuppgifter icke kunna bliva utförda på grund av brist på arbetskraft, må övervägas att genom åläggande av tjänsteplikt möta en sådan risk. Därest av utredningen skulle framgå, att behov av tjänstepliktslagstiftning kan anses föreligga, böra de sakkunniga jämväl, på grundval av föreliggande lagutkast och däröver avgivna yttranden, framlägga förslag till lagstiftning i ämnet.

Jag begärde och erhöll Kungl. Maj:ts bemyndigande att tillkalla högst åtta sakkunniga för att inom socialdepartementet verkställa utredning rörande nyss angivna spørsmål och framlägga därav föranledda förslag. Sakkunniga blevo därefter utsedda¹. De antogo benämningen »sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap».

De sakkunnigas lagutkast.

Med skrivelse den 23 september 1939 överlämnade de sakkunniga till mig *dels* utkast till lag om arbetsmarknadens reglering i vissa hänseenden under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbetslag), utarbetat på grundval av preliminära beslut av de sakkunniga och *dels* en på de sakkunnigas uppdrag inom dess kansli utarbetad promemoria i anslutning till lagutkastet.

Om sitt arbete anförde de sakkunniga i promemorian följande:

Behovet av och tillgången å arbetskraft i ett krisläge, såvitt angår för det allmänna särskilt betydelsefulla verksamhetsområden, äro beroende av flera omständigheter. Av betydelse är bland annat om och i vilken mån inkallelser till militärtjänstgöring äga rum. Vidare måste beaktas, i vilken utsträckning sådan verksamhet, som överhuvud anses viktig, med hänsyn till andra förhållanden än läget på arbetsmarknaden bör och kan bedrivas. För uppskattning av arbetskraftstillgången är jämväl av vikt att ernå en föreställning om och i vilken omfattning — efter eventuella inkallelser till militärtjänstgöring — yrkesutövare inom mindre betydelsefulla verksamhetsområden samt icke yrkesutövande personer lämpligen kunna tagas i anspråk för ändamålet.

De sakkunniga hava ansett, att det för bedömande i förväg av de förhållanden, varom här är fråga, är av grundläggande betydelse att erhålla viss statistisk överblick över rikets hela folkmängd. Det har därvid ansetts lämpligt med en fördelning å yrkes- och åldersgrupper samt efter kön ävensom å *dels* yrkesutövarna själva, *dels* ock övriga personer. Härigenom och med ledning av uppgifter från vederbörande militära myndigheter rörande omfattningen av vissa typfall av inkallelser till militärtjänstgöring torde vara möjligt att erhålla en viss översiktlig bild av ifrågavarande militärinkallelsers inverkan å arbetskraftförsörjningen och omfattningen av för betydelsefulla

¹ Såsom sakkunniga tillkallades expeditionschefen Å. Natt och Dag, tillika ordförande, ledamoten av riksdagens andra kammare lantbrukaren H. Andersson i Dunker, fröken Birgit Carell, landsorganisationens ordförande A. Lindberg, majoren A. G. Nordin, professorn B. Ohlin, direktören G. Söderlund och fru Disa Västberg.

ändamål tillgängliga arbetskraftreserver inom andra verksamhetsområden och inom icke-yrkesutövarnas krets.

Av lättförklarliga skäl hava de sakkunniga icke kunnat gå i författning om insamlande av primärmaterial för ovan avsedda befolkningssammanställning. Densamma har måst uppgöras på grundval av för ändamålet lämpliga, redan förut införskaffade befolkningsstatistiska uppgifter för riket i dess helhet. Några senare än dem, vilka på sin tid hopbragts för 1930 års allmänna folkräkning och som avse förhållandena den 31 december 1930, finnas icke. Sammanställningen har därför måst grundas på ifrågavarande folkräkningsmaterial. Efter berörda tid hava emellertid åtskilliga förskjutningar beträffande befolkningsförhållandena, inom såväl ålders- och yrkesgrupper som eljest, ägt rum. Denna omständighet kräver givetvis beaktande, bland annat, i den mån så kan ske, genom omräkning av vissa siffror.

I sakens natur ligger, att för ett närmare bedömande av frågan om arbetskraftförsörjningen i ett krisläge erfordras, att nyss berörda översiktsbild kompletteras genom utredningar av speciell karaktär och mera direkt anknytande till i möjligaste mån aktuella förhållanden. Flera dylika utredningar hava de sakkunniga funnit sig böra föranstalta om. De viktigaste av dem äro följande, nämligen *dels* viss bearbetning av kommerskollegii industristatistik för år 1937, såvitt angår de anställda inom olika industrigrenar, *dels* sammanställningar av hos rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap upprättade fabriksplaner för krigsindustriföretag eller företag av vikt för folkförsörjningen ävensom av hos kommissionen och vissa militärmyndigheter befintliga personaluppgifter rörande dylika företag, som varit föremål för s. k. personalorganisationsåtgärd, vilka sammanställningar syfta till att giva en bild av beräknad tillgång och brist å personal hos ifrågavarande företag vid en kris, *dels* viss undersökning rörande den industriella verksamhetens omfattning under olika förutsatta fall av handelsavspärrning, *dels* en sammanställning av upprättade planer rörande omfattningen av den såsom oundgänglig ansedda civila automobil- och omnibus-trafiken inom varje län under en krissituation med begränsad tillgång å drivmedel, *dels ock* en beträffande ett 40-tal landskommuner i olika delar av landet å ort och ställe företagen undersökning till utrönande av huru i detalj arbetskrafttillgången vid varje jordbruksföretag komme att påverkas av förstärkt försvarsberedskap och mobilisering.

Vidare hava de sakkunniga gått i författning om viss bearbetning av en del av det uppgiftsmaterial, som insamlats vid den av kvinnoföreningarnas beredskapskommitté gjorda frivilliga försöksregistreringen i Stockholm och ett antal andra orter av kvinnor i åldern 17—65 år för undersökning av möjligheterna för frivillig, kvinnlig beredskapstjänst å olika områden vid ett kristillfälle. I detta sammanhang må även nämnas, att en av de sakkunniga, fröken Birgit Carell, med Kungl. Maj:ts medgivande företagit en resa till Storbritannien, Frankrike och Schweiz för studier i de hänseenden, som beröras av de sakkunnigas uppdrag, särskilt den frivilliga beredskapstjänsten.

De sakkunniga hava även funnit viss utredning önskvärd angående den s. k. interlokala arbetsförmedlingens omfattning och utvecklingsmöjligheter.

I stort sett avses att genom omförmälda utredningar erhålla en i möjligaste mån klar uppfattning om, såvitt angår krislägen varom här är fråga, *dels* vilka arbetsområden, som måste anses vara av synnerlig vikt för det allmänna, *dels* omfattningen av arbetskraftbehovet inom dessa områden, *dels* storleken av tillgångarna å arbetskraft för nämnda behovs fyllande, *dels ock* möjligheterna att med nuvarande organisation av den offentliga arbetsförmedlingen och gällande regler för arbetsförmedlingens bedrivande ävensom

eljest på frivilliga vägar utnyttja nämnda arbetskrafttillgångar för ur allmänna synpunkter betydelsefulla ändamål.

På vissa undantag när hava utredningarna färdigställda. Några av de viktigaste av dem hava med hänsyn till sin omfattning icke kunnat slutföras förrän i mitten eller under senare hälften av augusti, i ett fall icke förrän i mitten av september.

För att rätt kunna tjäna sitt ändamål måste utredningarna bliva föremål för bearbetningar ur skilda synpunkter ävensom i vissa fall jämförelser sinsemellan. De sakkunniga stodo i begrepp att gripa sig an med detta arbete vid den tidpunkt, då det krisläge, i vilket vi nu befinna oss, började aktualiseras. Med anledning av den vändning, som förhållandena sålunda snabbt undergingo, upptogo de sakkunniga till omprövning frågan om det lämpligaste sättet för bedrivande av de sakkunnigas arbete i fortsättningen. Det var därvid nödvändigt att skänka ett synnerligt beaktande åt den stora ovisshet, som redan vid krisens början kännetecknade och för övrigt alltför jämt vidlåder den utrikespolitiska situationen. Med hänsyn härtill funno de sakkunniga det i hög grad angeläget, att därest utvecklingen, eventuellt inom en kortare tid, skulle visa sig medföra behov av tillämpning av en tvångslagstiftning för ett tryggnade av arbetskraftförsörjningen inom livsviktiga verksamhetsområden, erforderliga bestämmelser funnes antagna, framför allt sådana av grundläggande art. Med anledning härav sågo de sakkunniga sig nödsakade att tills vidare avstå från utredningarnas bearbetning och dylikt för att i stället koncentrera arbetet å ett snabbt utarbetande av förslag till lag i ifrågavarande avseende.

I enlighet härmed hade, framhölls vidare i promemorian, uppgjorts ett utkast till lag om arbetsmarknadens reglering i vissa hänseenden under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbetslag). I den mån så låtit sig göra hade arbetet med förslaget upprättande bedrivits samtidigt med utredningarnas verkställande. Emellertid hade av förut antydda skäl för lagförslaget utformning endast kort tid stått till buds. Med hänsyn härtill hade det icke kunnat undvikas, att förslaget, även om detsamma i sina principer och huvuddrag varit föremål för ingående överväganden från de sakkunnigas sida, fått en i viss mån preliminär prägel, åtminstone vad vissa detaljer beträffade. För tids vinnande syntes emellertid lämpligt, att den överarbetning, som sålunda kunde visa sig önskvärd, gjordes under samtidigt beaktande av de synpunkter och erinringar, som myndigheter och sammanslutningar kunde komma att anföra i anledning av utkastet.

Yttranden över de sakkunnigas lagutkast.

Över utkastet till krisarbetslag och den därtill anknyttande promemorian inhämtades yttranden från överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Södermanlands, Jönköpings, Malmöhus, Skaraborgs, Örebro, Kopparbergs, Västernorrlands och Norrbottens län, socialstyrelsen, kommerskollegium, rikskommisionen för ekonomisk försvarsberedskap, arbetsdomstolens ordförande (såvitt angick 9 kap.), domänstyrelsen, järnvägsstyrelsen, telegrafstyrelsen, generalpoststyrelsen, vattenfallsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen i Sverige, Sveriges allmänna lantbrukssällskap, riksförbundet landsbygdens folk samt de anställdas centralorganisation (Daco). Vid yttrandet från kommerskollegium fanns fogat av

kollegium infortrade yttranden från Stockholms handelskammare, handelskammaren i Göteborg och Skånes handelskammare. Vidare avgavs i ärendet ett yttrande av Sveriges förenade studentkårer.

Slutligt förslag av de sakkunniga.

Sedermera avgavs med skrivelse den 2 november 1939 slutligt förslag av de sakkunniga i ärendet. De sakkunniga, vilka voro enhälliga, åberopade därvid såsom sitt definitiva förslag innehållet i lagutkastet och promemorian med de ändringar och tillägg, som i det slutliga förslaget angivits. I nämnda skrivelse upptogo de sakkunniga även till bemötande i yttrandena över utkastet gjorda erinringar.

För innehållet i de sakkunnigas förslag samt i de avgivna yttrandena vill jag redogöra i det följande. Därvid avses med benämningen *preliminärförslaget* det med skrivelse den 23 september 1939 framlagda utkastet till krisarbetslag och, såvitt angår motivering, den därvid fogade promemorian samt med *slutförslaget* de sakkunnigas definitiva förslag till lag om arbetskraftens användning under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbetslag) och den ytterligare motivering därtill, som anförts i skrivelsen den 2 november 1939.

En sammanställning av lagtexten enligt de sakkunnigas preliminär- och slutförslag torde såsom bilaga (*Bilaga F*) få fogas till protokollet i förevarande ärende.

De sakkunnigas lagförslag har varit föremål för överarbetning inom socialdepartementet, därvid utarbetats dels förslag till lag om tjänsteplikt, dels ock förslag till lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Jag övergår nu till en redogörelse för de inom departementet utformade lagförslagen.

Departementsförslaget.

Förslaget till lag om tjänsteplikt.

Allmänna synpunkter och riktlinjer.

De sakkunniga.

Såsom i det föregående omnämnts, hade de sakkunniga funnit sig av omständigheterna förhindrade att för närvarande framlägga en närmare utredning angående behovet i och för sig av en tvångslagstiftning för arbetsmarknaden. De sakkunniga hava i preliminärförslagets motivering endast anført vissa allmänna överväganden i fråga om arbetskraftförsörjningen vid en kris, av vilka här må återgivas följande:

De sakkunniga hava utgått ifrån, att vid en kris här i landet, framkallad av ett europeiskt stormaktskrig, vari Sverige icke är inblandat, arbetsmarknaden i varje fall till en början skulle komma att karakteriseras därav, att inom vissa områden arbetslöshet uppstode, medan annorstädes brist å arbetskraft skulle göra sig gällande. I sin mån har erfarenheten i nuvarande läge

bekräftat riktigheten av detta antagande. Av härpå inverkan de faktorer må främst nämnas omfattningen av inkallelser till militärtjänstgöring, vilka givetvis i och för sig äro ägnade att framkalla brist å arbetskraft. Särskilt jordbruket, där redan under normala förhållanden knapphet därpå råder, måste förutsättas att härvidlag vara mycket känsligt. Även inom de grenar av de s. k. stadsmannaringarna — industri, hantverk, handel etc. — där under en kris verksamheten, med hänsyn till andra omständigheter än tillgången å arbetskraft, kan uppehållas i full utsträckning eller till och med utvidgas, gör sig uppenbarligen genom inkallelserna brist å arbetskraft gällande. Den av en kris framkallade arbetslösheten sammanhänger i allmänhet ytterst med de beskränningar, för vilka export och import genom handelsavspärrningar eller eljest bliva föremål. Vissa industrier måste sålunda till följd av förlorade avsättningsmöjligheter utomlands mer eller mindre inskränka driften, medan andra tvingas därtill av brist å för driften erforderliga importvaror. Handelsföretag bliva nödsakade att på grund av avbrutna handelsförbindelser helt eller delvis nedlägga förut bedrivna affärsverksamhet o. s. v. Även inkallelser till militärtjänstgöring föranleda på sina håll indirekt arbetslöshet därigenom, att desamma omöjliggöra ett rationellt utnyttjande av den kvarvarande personalen eller åtminstone medföra svårigheter härför.

Huru de förhållanden, av vilka enligt vad nu framhållits arbetsmarknaden i en kris särskilt beror, närmare gestalta sig under krisens förlopp är föränat med stora vanskligheter att förutsäga. En viss utjämning medför väl utvecklingen själv, t. ex. genom produktionens omläggning till varor, tillverkade av inhemskt eller eljest tillgängligt material eller avsedda för hemmamarknaden. Så länge de orsaker, vilka kunna öva extraordinär verkan å arbetsmarknaden, mer eller mindre bestå, måste man emellertid räkna med i högre eller lägre grad »normala» förhållanden å denna.

Det förut sagda har närmast åsyftat det fall, att vårt land icke självt indragits i krig. Vid en på grund av mera omedelbar krigsfara företagen allmän mobilisering blir uppenbarligen i belysning av det anförda arbetslösheten inom vissa områden och arbetskraftbristen inom andra långt större än eljest. Skulle landet råka i krig, torde emellertid ganska snabbt en utjämning komma till stånd, vilken därefter förbytes i en brist å arbetskraft inom de flesta områden. Detta sammanhänger i första hand därmed, att vid krigsfall inkallelserna till militärtjänst måste förutsättas bliva undan för undan allt mer omfattande. Vidare får tagas i beräkning, att åtskilliga industriföretag på grund av ingångna krigsleveranskontrakt, vilka vid krig skola effektueras, äro nödsakade att för sådant ändamål i betydlig grad utöka driften. Slutligen måste också beaktas, att viktiga områden inom det civila arbetet överhuvudtaget under krig utsättas för påfrestningar, som kräva maximum av arbetskraft.

Angående de huvudsakliga riktlinjerna för de sakkunnigas lagförslag anfördes i preliminärförslagets motivering bland annat följande.

Den förut omnämnda omläggningen av de sakkunnigas arbete hade även föranlett, att de sakkunniga förhindrats att för närvarande till behandling upptaga spörsmålet om särskilda åtgärder, syftande att utan tvång i möjligaste mån trygga arbetskraftförsörjningen i ett krisläge. Sådana åtgärder kunde tänkas särskilt hänföra sig till den offentliga arbetsförmedlingen och till frivilliga sammanslutningar, syftande till beredskapstjänst inom olika verksamhetsområden. Det hade emellertid under de sakkunnigas arbete med eftertryck framhållits, att bestämmelserna i en sådan lag som den nu före-

slagna icke borde bringas i tillämpning i praktiken, förrän omständigheterna gäve vid handen, att en sådan tillämpning vore för tryggande av ett för det allmänna betydelsefullt arbetskraftbehov verkligen nödvändigt. De sakkunniga hade alltså funnit angeläget betona, att enligt deras mening tvång i en eller annan form för tillgodoseende av behov av arbetskraft icke borde tillgripas, om icke förhållandena utvisade, att anlitande av gängse vägar för anskaffning av arbetskraft eller begagnande av möjligheter av speciell art, byggda på frivillighetens grund, ej lämnade önskvärt resultat.

Denna tanke hade varit grundläggande för lagförslagets utformning, såväl i dess principiella uppläggning som i detaljer. Sålunda hade de sakkunniga med denna allmänna inställning ansett, att krislägen av olika intensitet och karaktär i övrigt borde föranleda tvångsåtgärder av därefter lämpad art. De sakkunniga hade därför funnit angeläget att skapa möjligheter till olika regleringsåtgärder, vilka ur de enskildas synpunkt kunde anses innebära olika grader av ingrepp i den individuella friheten och vilka skulle kunna komma till användning allt efter vad förhållandena nödvändiggjorde.

Från dessa principiella utgångspunkter hade sakkunnigförslaget utformats efter riktlinjer, om vilka de sakkunniga anförde:

De sakkunniga ha sålunda ansett, att, därest i en kris tvångsåtgärder överhuvud visa sig nödvändiga för tillgodoseende av viktiga arbetskraftbehov, det likvisst icke alltid behöver tillgripas tjänsteplikt. I ett mindre allvarligt läge torde man kunna nöja sig med åtgärder, som, även om de medföra viss inskränkning i den enskildes rörelsefrihet, dock innebära ett lindrigare ingrepp däri än tjänsteplikten. I sådant hänseende hava de sakkunniga förordat vissa åtgärder med avseende å arbetsförmedlingen.

Offentlig arbetsförmedling är för närvarande anordnad inom varje landstingsområde och stad, som ej deltagar i landsting, med huvudkontor, avdelningskontor och ombud. Här finnes alltså en hela riket omspännande organisation till tjänst för anpassningen å arbetsmarknaden. Ingen skyldighet föreligger emellertid nu att vid anställande av arbetskraft anlita den offentliga arbetsförmedlingen. Genom införande av sådan plikt i ett krisläge skulle emellertid enligt de sakkunnigas mening ett rationellt ordnande av arbetskraftförsörjningen befrämjas. För det första skulle därigenom möjlighet skapas att erhålla en för reglering av arbetsmarknaden i hög grad önskvärd överblick av densamma. Vidare är att vänta, att den utjämning å arbetsmarknaden mellan arbetslöshet och arbetskraftbrist, som i ett krisläge framstår såsom eftersträvansvärd, även mera direkt skulle underlättas. Nödvändigheten att för arbetsanställning anlita arbetsförmedlingen skulle visserligen icke vara liktydig med skyldighet att antaga anvisad anställning. Emellertid utgör arbetsförmedlingen redan nu, bland annat tack vare det mellan de olika anstalterna organiserade samarbetet, ett viktigt medel för ledande av arbetskraften dit, där den bäst behöves. Denna uppgift blir synbarligen i ett krisläge av än större betydelse än eljest. De sakkunniga hava känt sig övertygade om att möjligheterna att fylla densamma skulle för arbetsförmedlingsanstalterna i hög grad underlättas, därest skyldighet stadgades att vid arbetsanställning taga deras medverkan i anspråk. Därigenom skulle nämligen, såsom förut framhållits, för anstalterna skapas förutsättningar för arbetsmarknadens överblickande. Vidare skulle helt säkert de arbetssökandes vetenskap om att icke på annan väg kunna erhålla arbetsanställning befrämja villigheten hos dem att övergå från ett arbetsområde till ett annat, där deras

arbetskraft bäst behöves. Slutligen skulle också arbetsförmedlingsanstalterna erhålla önskvärd garanti för att av dem anvisad anställning icke redan blivit besatt.

På grund av vad sålunda anförts hava de sakkunniga föreslagit, att förbud skall kunna meddelas för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av offentlig arbetsförmedlingsanstalt eller eljest med dess medgivande (*arbetsförmedlingstvång*).

Emellertid måste uppenbarligen sådana situationer förutsättas kunna uppkomma, då enbart arbetsförmedlingstvånget icke utgör ett tillräckligt medel för arbetsförmedlingsanstalterna i deras verksamhet att förse ur det allmännas synpunkt viktiga arbetsområden med arbetskraft. Omständigheterna torde kunna vara sådana, att förmedlingsverksamheten för att kunna leda till önskvärt resultat i nu angivet hänseende befinnes hava behov av en starkare möjlighet att i viss mån kunna dirigera arbetskraften, än som under vanliga förhållanden eller vid blott arbetsförmedlingstvång står den till buds. Arbetsförmedlingsverksamheten sker för närvarande enligt den principen, att den arbetssökande själv har rätt att bestämma, huruvida han önskar antaga erbjuden anställning eller icke. Det har syntts de sakkunniga, att denna princip bör bevaras, även när åt anstalterna lämnas sådan ökad möjlighet till arbetskraftens dirigering, som nyss sagts. På grund härav kan i fråga om arbetsförmedlingsverksamheten icke stadgas någon skyldighet för arbetssökande att vid risk av ansvar antaga erbjudet arbete. En annan väg måste sökas för att åt anstalterna inrymma befogenhet att för tillgodoseende av viktiga arbetskraftbehov kunna i högre grad än eljest leda arbetskrafttillgången i önskvärd riktning. De sakkunniga hava därvid funnit en lämplig anordning vara, att förordnande må kunna meddelas därom att visst behov av arbetskraft skall tillgodoses före annat sådant behov (*företrädesbestämmelse*). Härei ligger, att, i den mån företrädesbestämmelse gäller och så länge ej det företrädesberättigade behovet av arbetskraft är fyllt, arbetsförmedlingsanstalt beträffande därför lämpad arbetstagare ej må lämna anvisning eller medgivande att taga annat arbete. Först sedan det behov av arbetskraft, som befinnes vara för det allmänna av större vikt, är tillgodosett, må alltså arbetskraft tagas i anspråk för andra uppgifter.

Avsikten med de av de sakkunniga föreslagna åtgärderna i fråga om arbetsförmedlingsverksamheten är alltså att, utan att tvång av den grad som vidlåder tjänsteplikten behöver tillgripas, i möjligaste mån tillgodose behov av arbetskraft inom viktiga arbetsområden. Det må anmärkas, att till sålunda äsyftad verkan av arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser bidraga de föreskrifter, som må finnas meddelade därom att personer, som åtnjuta understöd av allmänna medel eller från arbetslöshetskassa, äro skyldiga att söka och antaga erbjudet arbete.

Vid tillämpning av arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser kommer givetvis ett i hög grad ökat arbete och ansvar att åvila de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna. Dessa drivas för närvarande av landstingen och städer, som ej deltaga i landsting. De sakkunniga hava, såsom av den följande specialmotiveringen närmare framgår, funnit lämpligt, att anstalterna, i den mån de anlitas för uppgifter enligt ifrågavarande lag, övertagas och drivas av staten. För att dessa uppgifter därvid skola kunna omhänderhavas av de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna på ett rationellt sätt synes nödvändigt, att enskild arbetsförmedlingsverksamhet ej samtidigt bedrivs i annan mån än i organiserad samverkan med den offentliga arbetsförmedlingen.

För att arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser skola med framgång kunna begagnas som medel i strävan att vid en kris tillföra arbets-

kraft till produktion, vars uppehållande är betingat av ett viktigt allmänt intresse, erfordras givetvis, att lämpliga arbetssökande i tillräckligt antal anmäla sig å arbetsförmedlingsanstalterna. I den mån så ej sker men krisförhållandena ändock nödvändiggöra, att nyss avsedd verksamhet i möjligaste mån bedrivs, måste åtgärder av effektivare art tillgripas. Någon annan utväg än att i en sådan situation tillgripa tjänsteplikt lär icke stå till buds.

Med tjänsteplikt förstås enligt lagförslaget i princip skyldighet att utföra arbete, som vederbörandes kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva. I sakens natur ligger, att det vid ianspråktagande av sådan skyldighet ofta icke kan undvikas, att de tjänstepliktiga beredas större eller mindre olägenheter, även om lagförslaget innehåller vissa bestämmelser till lindrande därav. Emellertid hava de sakkunniga, såsom förut framhållits, strävat efter att begränsa användningen av tvång till vad som med hänsyn till omständigheterna visar sig oundgängligen nödvändigt. Vid sina närmare överväganden härutinnan hava de sakkunniga kommit till den slutsatsen, att tjänsteplikten, med den innebörd som nyss angivits, beträffande vissa kategorier av medborgare i allmänhet torde framstå som ett avgjort mindre kännbart ingrepp i deras personliga förhållanden än i fråga om övriga medborgare. Med utgångspunkt härifrån har det syntts de sakkunniga naturligt, att tillgripandet av tjänsteplikt, i den mån så med hänsyn till omständigheterna låter sig göra, begränsas att avse dessa kategorier eller någon av dem, innan tjänsteplikten tages i anspråk i vidare omfattning.

I de flesta fall lär det förhålla sig så, att skyldighet att kvarbliva i nu innehavd anställning innebär ett tvång av tämligen ringa grad. Den som träffas av sådan skyldighet utsättes därigenom icke för någon som helst förändring i avseende å arbets- eller bostadsförhållanden. Det synes de sakkunniga antagligt, att fall kunna inträffa, då tryggande av arbetskrafttillgången inom ett arbetsområde kan, därest tjänsteplikt alls behöver tillgripas, ske genom ifrågavarande begränsade form av tjänsteplikt.

Vad därefter beträffar skyldigheten att på grund av tjänsteplikt antaga en anställning och utföra arbete å denna hava de sakkunniga ansett, att härvidlag två medborgargrupper i viss mån intaga en särställning. Därvid åsyftas dels personer, vilka åtnjuta pension på grund av statlig eller enskild tjänst, dels ock ungdom under 20 år. I fråga om båda grupperna torde gälla, att den förändring i de personliga förhållandena, som åläggandet av tjänsteplikt kan medföra, i allmänhet ej är ägnad att bereda vederbörande olägenheter i samma mån som fallet kan bli för andra personer, vilka träffas av sådan tjänsteplikt, varom här är fråga.

De sakkunniga hava av motiv, som ovan endast till vissa delar antytts men vilka närmare utvecklas i den efterföljande specialmotiveringen, föreslagit införande av olika former av tjänsteplikt, nämligen dels *tvångsförlängning* (skyldighet att kvarbliva i anställning), dels *tjänsteplikt för pensionstagare*, dels *tjänsteplikt för ungdom*, dels ock *allmän tjänsteplikt*. Omständigheterna få avgöra, vilken form som i det särskilda fallet må komma till användning. Principen bör, som av det ovan anförda framgår, vara den, att tjänsteplikt icke tillgripes i större omfattning och att följaktligen en »strängare» form därav icke användes, än förhållandena nödvändiggöra. Inom ett arbetsområde kan behov föreligga av en form, inom ett annat dylikt område av en annan form. Inom visst arbetsområde kunna uppenbarligen också ske sådana förändringar, som böra leda till övergång från en där tillämpad form till en annan.

I slutförslagets motivering framhålla de sakkunniga i fråga om förslagets formella avfattning ytterligare, att lagförslaget med avsikt utformats mera

detaljerat än vad som enligt hävdvunna principer vanligen ansåges böra ske med en av Konung och riksdag antagen lag. Med hänsyn till ämnets beskaffenhet hade det nämligen syntts vara av värde, att i en enda författning erhöles en samlad bild av det system av ingripanden av olika innebörd, som de sakkunniga förordade under olika faktiska förutsättningar, och därutöver beträffande varje slags ingripande en uppfattning i stora drag av detsamma praktiska utformning och konsekvenser. Detta önskemål hade föranlett *dels* att förslaget icke — såsom väl i och för sig kunnat ske — uppdelats på en lag med de grundläggande reglerna av betydelse för individuella fri- och rättigheter samt särskilda författningar med närmare bestämmelser om de särskilda åtgärderna *och dels* att i lagtexten medtagits åtskilliga partier, vilka enligt sträng lagtolkningsmetod icke vore behövliga men som torde vara av värde för klargörande av sammanhanget och förslagets innebörd i praktiska detaljer.

Yttranden över preliminärförslaget.

Preliminärförslaget har blivit tillstyrkt eller lämnat utan erinran i samtliga angivna yttranden utom i yttrandena från landsorganisationen och Daco. Även i dessa yttranden tillstyrkes emellertid förslaget med vissa förbehåll.

Av allmänna uttalanden om förslaget i dess helhet må återgivas följande.

Överståthållarämbetet förklarar sig dela de sakkunnigas uppfattning, att under rådande utrikespolitiska förhållanden en lagstiftning icke borde uppskjutas i avbidan på slutförandet av anbefallda utredningar om behovet därav, och anför:

När det gäller att reglera arbetskraftens användning är givetvis angeläget, att tvång icke tillgripes i vidare mån än omständigheterna så oundgängligen kräva, samt att de personer, som drabbas av föreskrivna tvångsåtgärder, i möjligaste mån hållas skadeslösa. Ur dessa synpunkter har enligt ämbetets mening det föreliggande förslaget erhållit en lycklig utformning.

Länsstyrelsen i Södermanlands län uttalar, att förslaget syntes ägnat att på ett smidigt och i övrigt lämpligt sätt fylla en allvarlig brist i vår krisberedskap, varför länsstyrelsen ville livligt förorda, att lagstiftning snarast komme till stånd.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anför:

Avsaknaden av en allmän tjänstepliktslag i rådande läge är en betänkelig brist i vårt legislativa kris skyddssystem, vilken det ligger vikt uppå att snarast möjligt få avhjälp. Vad beträffar det sätt, varpå de sakkunniga löst den föreliggande lagstiftningsuppgiften, synes detsamma i åtskilliga hänseenden förtjänstfullt. Det i förslaget städse återkommande ledmotivet — att å förevarande ömtåliga lagstiftningsgebit i varje situation tillse, att man ej tillgriper större våld än nöden kräver — är förvisso bärande. Med tillfredsställelse antecknas, att denna av tillbörlig hänsyn till den enskilde präglade grundsyn på problemet å andra sidan icke synes hava föranlett något egentligt avsteg från kravet å den tilltänkta lagstiftningens effektivitet. I rent formellt hänseende utmärkes förslaget av en mindre vanlig överskådlighet och reda.

Länsstyrelsen i Norrbottens län yttrar:

I jämförelse med tidigare av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap framlagda förslag till lag om tjänsteplikt m. m. samt åtskilliga följdförfattningar, mot vilka förslag länsstyrelsen i huvudsak icke funnit anledning till erinran, synes det nu framlagda utkastet innebära åtskilliga avsevärda förbättringar. Länsstyrelsen åsyftar härmed framför allt de ökade möjligheter till anpassning efter de vid varje särskild tidpunkt föreliggande förhållandena, som skulle tillskapas genom en lag, uppbyggd efter de grundsatser, som de sakkunniga föreslå.

Socialstyrelsen uttalar, att förslagets tanke om stegvis skärpta ingripanden på arbetsmarknaden legat bakom även rikskommissionens förslag till lagstiftning om tjänsteplikt, ehuru den där icke kommit till samma klara uttryck i lagtexten. Styrelsen ansåge sålunda, att den gjorda överarbetningen resulterat i en formellt klarare och mera lättillgänglig lagtext.

Stockholms handelskammare anför:

Enbart tillvaron av en lagstiftning i förevarande ämne torde i många fall vara tillräcklig för att skaffa fram behövligen arbetskraft, i den mån sådan finnes att tillgå. Sävitt handelskammaren kunnat finna, utgör det föreliggande utkastet en i allt väsentligt tillfredsställande lösning av hithörande svåra och ömtåliga problem. Genom de många olika möjligheter, som erbjudas, böra vid en klok tillämpning av lagstiftningen tvångsåtgärderna kunna begränsas till vad som i varje särskilt fall är oundgängligen nödvändigt, så att störningar i näringslivet i görligaste mån undvikas. Reglerna synas bereda möjlighet att tillförsäkra stat och näringsliv tillgänglig arbetskraft samtidigt som tillbörlig hänsyn skänkes åt enskilda arbetsgivare- och arbetstagarintressen.

Skånes handelskammare yttrar:

Handelskammaren förutsätter, att lagstiftningen med hänsyn till dess ingripande natur användes med än större försiktighet än övriga fullmaktslagar och att alla åtgärder, som kunna inverka alltför störande å näringslivets normala funktioner i möjligaste mån undvikas. Särskilt gäller detta tillgripandet av den allmänna tjänsteplikten i fråga om andra tjänstepliktiga än sådana, som frivilligt anmäla sig, och arbetslösa. Uttagning av återstående kategorier allmänna tjänstepliktiga synes böra ifrågakomma endast såsom en yttersta nödfallsutväg såsom vid anbefalld allmän mobilisering eller motsvarande faktiska läge, då arbetskraft för utförande av viktiga samhällsfunktioner och av arbetsuppgifter för försvarsmaktens behov måste på detta sätt uppbibras.

Svenska arbetsgivareföreningen anför:

Även om arbetsmarknadens anpassning till krigsförhållanden i stor utsträckning kan ske genom att de normalt verkande krafterna å densamma lämnas fritt spelrum, torde det likväl vara obestriddigt, att i sista hand ingripanden från det allmännas sida i kontrollerande och dirigerande syfte kunna visa sig ofrånkomliga. Erfarenheterna från England under världskriget 1914—1918, där man till en början sökte tillgodose de livsviktiga industriernas behov av arbetskraft på frivillig väg för att så småningom glida över till en mera tvångsmässig reglering av arbetsmarknaden, synas i detta hänseende särskilt beaktansvärda. Vad här sagts gäller främst sådana områden av näringslivet såsom exempelvis jordbruket, där möjligheten att genom en förmånlig prissättning å arbetskraften öka tillgången härå är begränsad.

Enligt föreningens mening kan det sålunda visa sig ofrånkomligt med

vissa statliga ingripanden i arbetsmarknaden i av krig föranledda extraordinära situationer. Föreningen anser det i enlighet härmed välbetänkt, att de sakkunniga nu i det rådande läget skyndsammast möjligt framlagt förslag till beredskapslagstiftning för arbetsmarknaden, oaktat härigenom de utredningar, vilkas syfte varit att klarlägga behovet av en sådan lagstiftning ävensom möjligheten att utan tvång trygga arbetskraftförsörjningen, avbrutits. Föreningen förutsätter, att dessa utredningar med det snaraste fullföljas. Särskilt synes det angeläget, att en grundlig inventering göres rörande de olika frivilliga åtgärder, som i första hand kunna påräknas för arbetsmarknadens reglering i kristid. En tvångsvis realiserad förfoganderätt över all användbar arbetskraft med begränsning eller upphörande av avtalsfriheten på arbetsmarknaden innebär emellertid enligt föreningens mening ett så allvarligt ingripande i enskilda medborgares fri- och rättigheter, att det endast bör tillgripas om och i den mån så visar sig oundgängligen nödvändigt. Det är med tillfredsställelse föreningen kan konstatera, att denna föreningens principiella inställning omfattats av de sakkunniga och blivit grundläggande såväl för lagförslagets principiella uppläggning i stort som för lösande av i detsamma ingående detaljfrågor av betydelse för den enskilde. Under förutsättning att tillämpningen av den föreslagna lagen kommer att ske i enlighet med de principer, som varit grundläggande vid densammans utformning, erbjuder förslaget enligt föreningens mening — även om däri enligt sakens natur måste innefattas en långt gående begränsning av de enskilda medborgarnas rörelsefrihet — likväl garantier mot en onödigt statlig inblandning i näringslivet. Föreningen kan därför tillstyrka, att förslaget lägges till grund för en lagstiftning i ämnet, dock med de reservationer, som angivas i anslutning till särskilda bestämmelser däri.

Landsorganisationen i Sverige yttrar:

De nu föreslagna förutsättningarna för en tillämpning av krisarbetslagen äro desamma, som uppställdes i det av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap hösten 1938 avgivna förslaget till lag om tjänsteplikt m. m. I sitt utlåtande över detta förslag framhöll landsorganisationen, att en lagstadgad allmän tjänsteplikt innebure ett betydande ingrepp i den personliga friheten. Därest den föreslagna lagstiftningen varit avsedd att träda i tillämpning endast under krig eller krigsfara, måste visserligen även enligt landsorganisationens mening de praktiska skäl, kommissionen åberopat, vara av utslagsgivande vikt. Då nu emellertid lagstiftningen enligt förslaget skulle kunna bringas i tillämpning även vid »eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden», måste tydligen arbetsmarknadens intresseorganisationer ställa sig betänksamma mot den föreslagna regleringen. Det framhölls också, att, även om denna reglering formellt vore begränsad till att avse de tjänstepliktiga, det knappast kunde undgås, att densamma erhöle en indirekt, prejudicerande återverkan på den fria arbetsmarknaden. Då landsorganisationen likväl ansåge sig icke böra motsätta sig, att lagstiftningen gjordes tillämplig även vid av krig föranledda utomordentliga förhållanden, utan att en situation av krigsfara föreläge, skedde detta med hänsyn till svårigheten att härutinnan fixera en praktisk gräns men under bestämt förbehåll, att lagstiftningen icke bragtes i tillämpning, med mindre situationen vore sådan, att lagstiftningens genomförande vore oefftergivligt ur försvarsberedskapens och folkförsörjningens synpunkt.

Medan rikskommissionens förslag endast upptog bestämmelser rörande allmän tjänsteplikt, ha i det remitterade förslaget upptagits även andra former för arbetskraftsförsörjningen i ett krisläge, avsedda att prövas före tillgripandet av allmän tjänsteplikt. I sådant hänseende meddelas bestäm-

meler om arbetsförmedlingstvång, företrädesrätt för tillgodoseende av visst arbetskraftsbehov framför annat, tvångsförlängning av arbetsavtal samt tjänsteplikt för pensionstagare och ungdom. Med införandet av dessa regleringsåtgärder synes möjlighet föreligga att åvägabringa en begränsning av tillämpningsområdet för den allmänna tjänsteplikten till situationer av *krig eller krigsfara, vari landet befinner sig*. En dylik kvalificering av tillämpningsförutsättningarna för den allmänna tjänsteplikten skulle naturligt ansluta sig till grundtanken i den föreslagna regleringen, enligt vilken den allmänna tjänsteplikten bör ifrågakomma endast såsom yttersta regleringsåtgärd. Övriga föreslagna regleringsåtgärder äro av den art och omfattning att de i en kris, som uteslutande har karaktären av en av krigstillstånd mellan andra länder beroende avspärrningskris, torde tillgodose alla extraordinära arbetskraftsbehov och överflödiggöra de utomordentligt kraftiga ingrepp i den personliga arbets- och rörelsefriheten, som den allmänna tjänsteplikten dock innebär.

Daco förklarar sig hysa stora betänkligheter inför en lagstiftning, som medförde så allvarliga ingrepp i såväl den enskildes som organisationernas frihet. Med hänsyn härtill vore *Daco* angeläget om att de allmänna principerna för lagstiftningen utformades så, att lagen kunde komma till användning endast då det oundgängligen krävdes, liksom att lagens enskilda bestämmelser skulle verka i möjligaste mån återhållande. Det heter vidare i yttrandet:

Daco beklagar, att de sakkunniga icke redovisat någon plan på en arbetsanskaffning genom frivilliga åtaganden av enskilda eller organisationer. Dylika anordningar skulle måhända komma behöva av en tjänstepliktslagstiftning att i åtskilliga situationer framstå såsom mindre trängande.

Icke heller har kommittén anvisat någon väg, på vilken man i en kritisk situation skulle kunna mobilisera de grupper av medborgare, som icke i normala fall sysselsättas med förvärsarbete men som ändå äro fullt arbetsföra. Här avses dels sådana personer, som »leva på pengar» och icke alls eller endast tillfälligtvis utföra dylikt arbete, dels »hemmadöttrar» och vissa därmed jämförliga kategorier av kvinnor, som utan större olägenheter skulle kunna deltaga i här avsett arbete, i vart fall för en relativt begränsad tid, dels slutligen »arbetskygga» och egentliga lösdrivare. Sammanlagt utgöra dessa en icke obetydlig arbetskraftsreserv. Även om kommittén åsyftat nämnda grupper av »arbetslösa» under 21 § andra momentet c) (preliminärförslaget lydelse), höra dock under denna rubrik även alla sådana medborgare, som redan ha anställning men i denna åtnjuta högst samma förmåner som dem, vilka erbjudas vid de tjänstepliktberättigade företagen.

Det synes därför som om kommittén nästan uteslutande tagit sikte på dem, som redan äro i arbete eller som på grund av sitt ekonomiska läge tvingas att uppträda som arbetssökande. Vid en tillspetsad situation, då på enstaka områden brist på arbetskraft råder, skulle man säkerligen till väsentlig del kunna täcka denna brist genom en mobilisering av dem, som under normala förhållanden icke utföra lönearbete. Härigenom skulle också åstadkommas betydligt mindre rubbningar än om arbetskraft togs från ett arbetsområde till ett annat.

Slutligen motiveras *Dacos* tvekan inför den föreslagna lagstiftningen av hänsyn till dess konsekvenser för löneutvecklingen. Givetvis ha statsmakterna under här avsedda kritiska förhållanden rätt att ställa anspråk på att arbetskraften icke oskäligt utnyttjar den omständigheten, att brist på arbetskraft föreligger, för att tilltvinga sig onormalt stora förmåner. *Daco* inser klart, att i tjänstepliktslagens syfte även ingår att förhindra oskäliga

lönestegringar, liksom andra speciella krislagar avse att förhindra en oskäligen stegring av andra priser. Det får emellertid icke ske, att lagen utnyttjas för att förhindra en rimlig anpassning av lönerna efter levnadskostnadernas stegring. Det kan därför också ifrågasättas, att statsmakterna, innan tjänstepliktsförordning utfärdas, skola undersöka, huruvida ej löneläget på det område, där arbetskraftsbehov föreligger, är så osedvanligt lågt, att denna omständighet utgör det förnämsta hindret för erhållande av erforderlig arbetskraft. Sker ej en förnuftig löneanpassning, kan konsekvensen bli, att lagen onödigtvis bringas i tillämpning. Här berörda spörsmål synas naturligen böra handläggas av riksarbetsstyrelsen. I detta sammanhang förut-sätter Daco som självfallet, att företag, som göres tjänstepliktberättigat, redan på förhand är underordnat bestämmelser rörande prissättning och företagsvinst.

Med hänsyn till vad ovan anförts nödgas Daco upprepa sina betänkligheter inför den föreslagna lagstiftningen. Särskilt stora farhågor hyser Daco för en sådan utveckling, att denna extraordinära krislagstiftning i en framtid kommer att tillgripas även vid kriser, som icke direkt förorsakats av ett krigsutbrott, exempelvis vid särskilt svårartade störningar på arbetsmarknaden. I den aktuella situationen torde emellertid alla intresserade parter, statsmakterna inbegripna, vara beredda att försäkra, att lagen icke skall äga tillämpning i ett dylikt krisläge. Det är angeläget, att denna uppfattning kommer till klart uttryck som ett för framtiden förbindande löfte.

Inför möjligheten att vårt land försattes i en sådan situation, att snart sagt varje uppoffring från medborgarnas sida är erforderlig för att värna landets oberoende, är dock Daco berett att i princip tillstyrka lagförslaget med vissa ändringsyrkanden, som närmare angivas i det följande.

I samband med de allmänna riktlinjerna för en lagstiftning om arbetsmarknadens reglering under krisförhållanden har i några yttranden även upptagits frågan om tillfällig suspendering av viss arbetarskyddslagstiftning.

Sälunda anför *överståthållarämbetet*:

Under vissa omständigheter — framför allt, då det inom verksamhetsområdet fordras större yrkeskunskap — torde den mest ändamålsenliga åtgärden för att tillgodose ett stegradt behov av arbetskraft vara att uttaga en ökad arbetsprestation av de anställda, som redan finnas att tillgå inom vederbörande företag. I nu åsyftade fall synes därför ny arbetskraft icke böra tvångsvis uttagas, förrän det visat sig, att man icke genom en rimlig ökning av arbetstiden kan uppnå erforderlig kapacitet. Givet är, att en dylik anordning förut-sätter, att gällande lagbestämmelser angående arbetstidens begränsning tillfälligtvis sättas ur kraft. Häremot torde icke några befogade anmärkningar kunna framställas, då det lärer vara klart, att i en krissituation var och en är skyldig att anspänna sig till det yttersta för att uppkommande svårigheter skola kunna övervinnas.

Socialstyrelsen säger sig förutsätta, att rikskommissionens förslag om suspension av arbetarskyddslagstiftning blir föremål för övervägande under ärendets fortsatta behandling.

Kommerskollegium ifrågasätter, om icke bestämmelser om undantag från gällande föreskrifter om arbetarskydd, arbetstidens begränsning m. m. borde inarbetas i krisarbetslagen eller intagas i särskild författning.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap anser det sannolikt,

att det för uppnående av krisarbetslagens syfte kommer att uppstå behov av jämkningar i nämnda föreskrifter, varför bestämmelser därom, därest de icke ansåges böra inflyta i krisarbetslagen, borde särskilt utfärdas.

Även *svenska arbetsgivareföreningen* framhåller denna angelägenhet.

Riksförbundet landsbygdens folk anför:

En högst betydande ökning av arbetsprestationerna kan ernås av specialutbildat och i arbetet i övrigt väl orienterat folk, i den mån man som ett provisorium suspenderar arbetstidslagen. En sådan ökning med exempelvis två timmar innebär ett relativt ringa offer för individen, under det att arbetsprestationen blir höjd med 20 å 25 procent. De offer individerna få lov att lämna direkt och indirekt vid införande av arbetsplikt måste däremot betraktas såsom oerhört mycket större. Vad speciellt jordbruket beträffar, är detta numera i mycket hög grad beroende av utbildat folk. Det är exempelvis alldeles uteslutet att i nämnvärd grad använda genom arbetsplikt utkommenderat folk till djurskötare. Både vid sådd och skörd kräves numera, att arbetskraften är van vid jordbruksmaskiner, deras skötsel och rationella utnyttjande. Allt detta gör, att man för jordbrukets del når en avsevärt större arbetseffekt genom en rimlig förlängning av arbetstiden än genom utkommenderandet av vid arbetet ovan arbetskraft. Därtill kommer, som tidigare sagts, att den av förbundet här föreslagna åtgärden icke åstadkommer några som helst rubbningar i samhällets funktioner. I den händelse arbetsmarknaden utvecklas på sådant sätt, att staten har anledning ingripa med reglerande åtgärder, bör i första hand arbetstidslagen tillfälligtvis suspenderas. Är detta ej tillräckligt utan ytterligare åtgärder bli nödvändiga, inträder den situation, då en krisarbetslag bör träda i funktion.

Det rådande utrikespolitiska läget har i vårt land liksom i de flesta andra europeiska länder nödvändiggjort en samhällets anpassning för försvarsändamål eller eljest för krigsförhållanden. Ett led i strävandena att åstadkomma sådan anpassning utgör tillskapandet av en lagstiftning, som medgiver fördelning av arbetskraften under utomordentliga förhållanden. *Departements-
chefen.*

Den anpassning, varom sålunda är fråga, har i stort sett två huvuddrag, ett försvarstekniskt samt ett närings- och handelspolitiskt. Vad det förstnämnda angår, är det ett välkänt förhållande, att det i vår tid för krigföring och i viss utsträckning även för förberedande försvarsåtgärder icke är tillräckligt att taga i anspråk ett begränsat antal medborgares tjänster och viss produktion av krigsförnödenheter, utan att härför erfordras en målmedveten och planmässig inriktning under statsmakternas ledning av stora delar av samhällslivet, av produktion, samfärdsel och distribution. Denna nyinriktning och omläggning har två sidor: dels erfordras anläggningar och förnödenheter direkt för försvarsändamål och dels förorsakas desorganisation på många områden genom inkallelser av personal för sådant ändamål.

Icke mindre uppmärksamhet kräver den andra huvudsynpunkten på anpassningsproblemet, den närings- och handelspolitiska. Även de länder, där försvarsåtgärder i egentlig mening icke påkallas i den omfattning, som nyss åsyftats, beröras kännbart av det handelskrig, som numera är ett framträdande led i en stormaktskonflikt. I detta hänseende är det tillräckligt att hänvisa till vårt eget lands erfarenheter såväl från det nu pågående kriget som

från 1914—1918 års världskrig. Utrikeshandelns därav föranledda svårigheter — i yttersta fall en formlig avspärrning — kunna påkalla en omläggning av delar av näringslivet och av transportvägar, i främsta rummet för att tillgodose befolkningens försörjning med nödvändighetsvaror men även för att nyinrikta sådan produktion, som för råvaror, drivmedel eller avsättning är beroende av utrikeshandelns normala gång. Även om en sådan anpassning naturligtvis till stor del äger rum självant av ekonomiska orsaker, torde till icke ringa del densamma kunna befordras och de svårigheter, som förorsakas samhället och enskilda, mildras genom statliga åtgärder.

De planmässigt och, om så erfordras, med samhällets maktmedel genomförda förändringar, vilka man sålunda torde vara nödsakad att förbereda, böra tydligen omfatta alla de faktorer, som äro av betydelse för produktionsprocessen samt transport- och distributionsapparaten, såsom anläggningar, maskiner, transportmedel, råvaror, drivkraft och arbetskraft. Vad angår egendom av olika slag, anläggningar, transportmedel och varor, hava statsmakterna redan genom den nu gällande rekvisitions- och förfogandelagstiftningen vittgående möjligheter att tillgodose de behov, som här antytts. Beträffande den viktigaste av de återstående nyssnämnda faktorerna, den mänskliga arbetskraften, äga myndigheterna för närvarande på de flesta områden icke några möjligheter att leda densamma i önskad riktning. Det föreliggande förslaget avser att i sistnämnda hänseende fullständiga våra försvarsberedskapsåtgärder.

Såsom framgår av den föregående redogörelsen, hava åtgärder av det slag, som här avses, vidtagits eller planlagts i flera länder, och även i vårt land hava under det förra världskriget och senare företagna utredningar, nu senast av de sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap, utmynnat i förslag i samma riktning. I yttrandena över de sakkunnigas preliminära förslag hava åtgärder av detta slag icke från något håll avstyrkts; i allmänhet hava de betecknats såsom nödvändiga eller i hög grad önskvärda.

Ehuru det sålunda knappast kan betvivlas, att i vissa lägen särskilda möjligheter att fördela arbetskraften äro önskvärda eller kunna visa sig nödvändiga, skulle det självfallet hava varit av stort värde att erhålla en fullständigare bild av de olika förhållanden, som under skilda krislägen kunna antagas komma att råda på arbetsmarknaden. Till ett sådant klarläggande hava de utredningar av merendels statistisk art syftat, vilka ombesörjts av de sakkunniga och som finnas omnämnda i det föregående. De sakkunniga hava härom uttalat, att för det angivna ändamålet resultatet av de särskilda utredningarna ytterligare måste bli föremål för bearbetning ur skilda synpunkter och inbördes jämförelse, men att de sakkunniga vid den hastiga försämringen av det utrikespolitiska läget funnit det angeläget att utan avvaktan på det slutliga resultatet av detta arbete framlägga förslag till sådan lagstiftning i ämnet, som utvecklingen inom kort kunde göra behövlig.

Även enligt min mening har detta tillvägagångssätt varit nödvändigt i nuvarande läge. Jag vill emellertid framhålla, att det vunna utredningsmaterialet efter fortsatt bearbetning bör bli av värde för planläggningen av lagens tillämpning liksom för bedömandet av denna lagstiftningsfråga framdeles. Båda

dessa synpunkter förtjäna i detta fall särskilt beaktande. Ämnets beskaffenhet gör det nämligen nödvändigt att i stor utsträckning åt rättstillämpningen överlämna avgöranden om vilka ingripanden, som under föreliggande förhållanden böra anses påkallade, varför berörda utredningar även i fullbordat skick delvis torde komma att få sin största betydelse som vägledning för de tillämpande myndigheterna, i första rummet Kungl. Maj:t. Vad angår deras betydelse för lagstiftningsfrågans framtida behandling är att märka, att lagen föreslås provisorisk med begränsad giltighetstid, varför dessa frågeställningar inom en nära framtid åter kunna bli aktuella.

Med hänsyn till berörda svårigheter att nu bedöma omfattningen och karaktären av den reglering av arbetskraftens utnyttjande, som i olika krislägen kan visa sig behövlig, hava de sakkunniga utformat sitt lagförslag i ämnet såsom ett system av olika möjligheter till ingripanden av större eller mindre räckvidd och av olika innebörd för den enskilde. Inom den sålunda givna ramen har det överlämnats åt Kungl. Maj:t — beträffande vissa principavgöranden åt Kungl. Maj:t och riksdagen — att utvälja den lämpligaste formen för ingripande. Detta kan ske genom någon av de föreslagna åtgärderna eller genom en kombination av olika åtgärder. Det har emellertid inskräpts, att åtgärderna böra, vad angår rubbningar i näringslivet och intrång i den enskilde arbetstagarens frihet, inskränkas till vad föreliggande förhållanden göra oundgängligen nödvändigt.

Till denna principiella uppläggning av problemet kan jag ansluta mig. Det bör understrykas, att med ett så utformat förslag ingen som helst ståndpunkt tagits till frågan, i vad mån näringslivet och arbetsmarknaden kunna förväntas av egen kraft övervinna de påfrestningar, för vilka de i nu ifrågavarande hänseende måste befaras bli utsatta. Icke heller skall i detta sammanhang till närmare behandling upptagas spörsmålet, om denna förmåga hos den fria marknaden kan och bör stimuleras genom åtgärder från statsmakternas sida. Hit höra bland annat frågor om understödjande av den verksamhet, som bedrivs för att söka med frivilligt uppbådad reservarbetskraft fylla de luckor, som krigsförhållandena skapa. Detta frågekomplex, som förvisso är av stort intresse och stor vikt, torde emellertid få upptagas till behandling i annat sammanhang. Med det föreliggande lagförslaget avses endast, att — sedan det otvetydigt konstaterats eller eljest är uppenbart, att de självverkande krafterna på arbetsmarknaden jämte de frivilliga hjälpaktionerna icke äro tillfyllest, varför statsingripande måste ske — anvisa vägarna för detta statsingripande, därvid för detta ändamål erbjudes ett urval, som medgiver åtgärdens inskränkande till det i varje läge oundgängliga.

Jämväl vad angår utformningen av detta program av successivt skärpta åtgärder finner jag mig kunna i det hela biträda vad de sakkunniga föreslagit, och jag vill här i korthet sammanfatta vad som enligt min mening utgör dess väsentliga drag.

Förslagets kärnpunkt utgör angivandet av de samhällsviktiga arbetsområden, vilkas tillgång på arbetskraft lagen avser att säkerställa. Närmast gäller detta försvarsändamål, livsmedels- och bränsleförsörjning samt samfärdsel,

men därjämte nämnes generellt annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Lagens huvudsyfte kan sammanfattas sålunda, att den vill säkerställa ifrågavarande samhällsviktiga verksamhetsområdets behov av arbetskraft trots den knapphet därå, som förorsakats av militära åtgärder, och trots den desorganisation, som till följd av krigsförhållandena råder inom näringslivet.

Det jämförelsevis lindrigaste intrång i den individuella friheten, som lagen medger i nämnda syfte, innebär, att den som söker ny anställning är underkastad viss begränsning i valet av sådan. Denna anordning har betydelse i två hänseenden: dels förhindras, att den arbetskraft, som för tillfället finnes inom viktiga verksamhetsområden, söker sig till mindre viktiga sådana, och dels föres ledig arbetskraft företrädesvis till de viktiga områdena. Den nu åsyftade regleringen vinnes genom utfärdande av s. k. *företrädesbestämmelser* (9 §). Att märka är, att på detta stadium intet tvång vilar på den enskilde utöver vad nu sagts. Det föreligger sålunda ingen skyldighet att byta anställning, ej heller att antaga en viss individuell sådan; företrädet gäller endast hela verksamhetsområden eller i varje fall hela grupper av anställningar. Icke heller föreligger något formellt tvång att alls taga arbete inom det privilegierade området, försåvitt vederbörande föredrager att icke taga någon anställning alls utan i stället t. ex. driva egen verksamhet. Slutligen synes mig böra betonas, att i detta läge förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, arbetsvillkor o. s. v. icke på något sätt beröras av åtgärderna.

De längre gående åtgärder, som lagen i därpå följande stadier reglerar, skilja sig från företrädesbestämmelserna huvudsakligen däri, att desamma principiellt knyta arbetstagaren till en viss bestämd anställning i ett individuellt angivet företag. Detta hindrar dock icke, att arbetstagaren medges den valfrihet mellan anställningar och den rörelsefrihet i allmänhet, som förhållandena tillåta, men detta blir beroende av myndighets prövning i varje särskilt fall. Nu åsyftade åtgärder sammanfattas i lagförslaget under benämningen *tjänsteplikt*.

Liksom lagens allmänna syfte förut angivits vara att säkerställa vissa verksamhetsområdets behov av arbetskraft, kan tjänstepliktens ändamål i det särskilda fallet sägas vara att försäkra ett visst företag om en viss persons arbetskraft. I enlighet härmed måste tjänsteplikten innebära två krav på arbetstagaren. Det ena kravet avser, att arbetstagaren, om han redan är anställd hos företaget, stannar kvar där och icke söker sig därifrån men, om han icke är anställd i företaget, lämnar sin nuvarande verksamhet och tager anställning i detsamma. Det andra kravet avser det förhållandet, att i enlighet med denna lagstiftnings syfte den ifrågavarande verksamheten icke endast behöver en formellt anställd arbetsstyrka utan även garanti för att faktiskt erhålla denna styrkas arbetsprestationer. I denna del angives tjänstepliktens innebörd vara att »fullgöra» det åtagna arbetet, vilket innesluter förbud såväl mot arbetsinställelser i vanlig mening som mot individuell underlåtenhet att fullgöra arbetsprestationen.

Det synes mig böra särskilt bemärkas, att tjänstepliktens tvångsmässiga innehåll inskränker sig till vad nu angivits. Därutöver råder normal frihet

och gälla vanliga regler för förhållandet mellan tjänstepliktberättigad arbetsgivare och tjänstepliktig arbetstagare. Sålunda gäller som eljest lagstiftningen om arbetsförhållanden — om arbetarskydd, arbetstid, semester, kollektivavtal, föreningsrätt, förhandlingsrätt o. s. v.; inom vanliga gränser råder full avtalsfrihet om arbetsvillkoren, kollektivavtal äga giltighet för tjänstepliktiga liksom för andra och fast utbildad sedvänja inom ett område äger giltighet som eljest (22 §). Särskilt torde böra uppmärksammas, att avtalsfriheten i förslaget genomgående givits företräde. Detta gäller till och med de båda förut angivna huvudpunkterna i tjänstepliktens innebörd, skyldigheten att antaga eller behålla en anställning och skyldigheten att fullgöra arbetsprestationen. Om nämligen arbetsgivaren är ense med arbetstagaren om att denne icke behöver stanna kvar i arbetet eller om sådan enighet råder beträffande arbetsprestationens fullgörande, gäller detta, och lagen kräver intet därutöver.

Vad särskilt angår bestämmandet av arbetsvillkoren, medför emellertid det ena av de båda förutnämnda tvångsmomenten, förbudet mot arbetsinstittelse, den konsekvensen, att vad angår tjänstepliktiga de gängse formerna för reglerande av arbetsvillkoren måste kompletteras i ett avseende. Om nämligen avtalsfriheten på detta område icke kan utnyttjas, enär enighet icke vinnes trots förhandlingar och — i viktigare fall — förlikningsingripande, är ju den eljest möjliga utvägen, den öppna konflikten, beträffande tjänstepliktiga utsluten. För att i sådana fall komma till ett resultat i fråga om villkoren upptager förslaget ett skiljedomsförfarande inför offentlig myndighet, vilket kan påfordras av endera parten (27—33 §§). Skiljedomen skall enligt förslaget meddelas i regel av särskild skiljenämnd (eller skiljenämnder) med benämningen »lönenämnd för tjänsteplikt» och inbegripande representanter för arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, men i vissa fall av större finanspolitisk betydelse av Kungl. Maj:t.

Inom tjänsteplikten kunna i förslaget särskiljas tre stadier av sinsemellan ganska olika innebörd. Det första och till betydelsen för den enskilde tydligen lindrigaste av dessa avser arbetstagare, som redan äro anställda i privilegierade företag. Som förut antytts, innebär för deras del tjänsteplikten — utom tvånget att fullgöra arbetsprestationen, vilket är gemensamt för alla formerna av tjänsteplikt — skyldighet att stanna kvar i samma anställning tills arbetsgivaren eller, vid hans vägran, myndighet ger tillstånd till avsked. Denna form av tjänsteplikt benämnes i förslaget »*tvångsförlängning*» (12 §).

De övriga formerna av tjänsteplikt avse däremot personer, som icke äro förut anställda i det tjänstepliktberättigade företaget utan alltså nödgas frångå sin dittillsvarande sysselsättning för att fullgöra skyldigheten. I många fall bör en sådan form av tjänsteplikt kunna fullgöras utan större olägenhet, men det är oförnekligt, att detta fullgörande åter i andra fall måste medföra ekonomisk förlust och annan olägenhet, särskilt om detsamma nödvändiggör flyttning till annan ort. Såsom i det följande något beröres, anvisar förslaget visserligen möjligheter att i betydlig utsträckning kompensera sådan förlust, men förhållandet har likväl föranlett en i förslaget genomförd differentiering av de former av tjänsteplikt, som innebära förflyttning till en ny syssla.

Förslaget upptager nämligen av tjänsteplikt av denna innebörd två specialformer, avseende personer, vilka man förutsätter i regel kunna utan större ekonomisk förlust och personlig olägenhet underkasta sig en sådan förflyttning till nytt arbete och eventuellt till annan ort. Dessa specialformer anses därför kunna och böra tillgripas, innan man mera allmänt tager tjänsteplikt i anspråk. Den ena formen har avseende å dem, som åtnjuta pension på grund av tjänst men ännu hava arbetsförmåga; på detta förstadium skall emellertid denna skyldighet, kallad »*tjänsteplikt för pensionstagare*», kunna avse endast arbete, som är likartat med det vederbörande utförde i aktiv tjänst (13 och 14 §§). Den andra specialformen av sådan mindre ingripande tjänsteplikt benämnes »*tjänsteplikt för ungdom*» och avser personer i 16—19 års ålder. Densamma är företrädesvis avsedd att komma till användning i form av ett slags »upp-båd», där i princip alla ungdomar i en viss ålder kallas ut för att under en kort tid hjälpa till med något viktigt arbete av brådskande beskaffenhet, t. ex. att rädda en hotad skörd (15 §).

I de fall, vilka icke kunna tillgodoses genom nämnda båda specialformer, måste användas den sista i förslaget upptagna formen av tjänsteplikt, kallad »*allmän tjänsteplikt*», vilken sålunda är »allmän» i den meningen, att den principiellt kan åläggas även andra än förut omförmälda begränsade kategorier av medborgare (16 §). Emellertid hava förut angivna hänsyn till den enskildes olägenhet beaktats även i reglerna om användningen av denna tjänstepliktsform. I enlighet med förslagets genomgående princip att städse inskränka åtgärdernas omfattning till det oundgängligen erforderliga skall Kungl. Maj:ts förordnande om sådan tjänsteplikt kunna begränsas till vissa kategorier, och därvid nämnas som möjliga urvalsgrunder även ålder, försörjningsskyldighet och bostadsort. Därigenom är det sålunda möjligt att redan i det grundläggande beslutet tillgodose förutnämnda hänsyn. Därtill kommer, att densamma vunnit beaktande även i reglerna om den inbördes ordning, i vilken de tjänstepliktiga skola uttagas inom de i Kungl. Maj:ts beslut uppdagna gränserna (21 §).

Vad angår kompensation för de förluster, som utkrävandet av tjänsteplikt kan väntas medföra, innehåller lagen dels en föreskrift, att tjänstepliktig skall, liksom fallet är i fråga om värnpliktig, äga återinträda i sitt förutvarande arbete efter skyldighetens fullgörande (41 §), och dels vissa regler om ersättningar av statsmedel (34—39 §§). De senare avse rese- och flyttningkostnader, ökade levnadskostnader genom dubbla hushåll samt förlust av arbetsinkomst. Beträffande de ekonomiskt viktigaste av dessa statsbidrag innebär förslaget intet ståndpunktstagande i detalj utan endast angivande av vissa allmänna linjer för frågans lösande. Jag förutsätter, att den slutliga utformningen härav i samband med frågor om anslag för ändamålet komma att underställas Kungl. Maj:ts och riksdagens prövning. Dessa frågors avgörande måste rimligen under olika perioder bliva beroende av krisens ekonomiska påfrestningar i andra hänseenden, av den omfattning, i vilken militära bördor påläggas medborgarna o. s. v. I detta sammanhang vill jag endast uttala min anslutning till de sakkunnigas mening, att därvid under alla förhållanden de sämst ställda inkomsttagarna böra beredas full kompensation.

Om förslaget i dess helhet är vidare att nämna, att de föreslagna ingripandena i princip icke skola gälla personer över 70 års ålder.

I förslaget och dess motivering uppdragas slutligen grundlinjerna för en organisation för dess genomförande. I detta hänseende må nämnas, att viktiga uppgifter därvid tillmätts den offentliga arbetsförmedlingen, vilken för ändamålet föreslås provisoriskt övertagen av staten och inordnad i en extraordinär förvaltningsbyggnad för detta område, omfattande en central riksmyndighet och lokala myndigheter i länen. Vidare föreslås upphörande av det nuvarande övergångsskedet i fråga om den redan i princip förbjudna enskilda arbetsförmedlingsverksamheten ävensom en anordning, kallad »*arbetsförmedlingstväng*», varigenom möjlighet till kontroll vinnes över alla anställningsavtal.

I några yttranden över sakkunnigförslaget har berörts frågan om tillfällig suspendering av viss arbetarskyddslagstiftning i syfte att delvis undanröja de svårigheter, som uppkomma genom bristen på arbetskraft i vissa krislägen. Med anledning härav vill jag framhålla, att detta spörsmål behandlats i en till årets urtima riksdag avlåten proposition (nr 76) med förslag till lag om eftergift under vissa förhållanden från bestämmelserna i 19 § första stycket lagen om arbetarskydd. Förslaget innebär befogenhet för Kungl. Maj:t att beträffande företag, som bedriver tillverkning eller beredning av förnödenheter för rikets försvar, under utomordentliga förhållanden dispensera från gällande förbud mot kvinnors nattarbete.

I nämnda proposition har redogjorts för tidigare åtgärder och förslag i sådant syfte, bland annat en i vårt land gällande lagstiftning i ämnet åren 1915—19, ett år 1938 inom rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap kansli utarbetat förslag därom samt en innevarande år gjord framställning i sådan riktning från arméförvaltningens tygdepartement, över vilka båda sistnämnda förslag avgivits yttranden av myndigheter och sammanslutningar. Över tygdepartementets framställning har yttrande avgivits jämväl av sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap, vilka därvid uttalat, att det enligt deras mening icke för närvarande föreläge behov att tillskapa en fullmaktslagstiftning i detta ämne utöver vad i förenämnda proposition upptagits.

I samband därmed anförde jag till statsrådsprotokollet, att det icke för närvarande syntes påkallat att i vidare mån än sålunda skett föreslå möjlighet till dispens från några av sociala hänsyn lagstadgade begränsningar i rätten att utnyttja arbetskraft. Såvitt anginge undantag från de grundläggande bestämmelserna i 1930 års allmänna arbetstidslag hade dispens i åtminstone ditintills erforderlig utsträckning kunnat med stöd av lagen meddelas av arbetsrådet. I övrigt hade behov av dispens från arbetarskyddslagen eller eljest gällande arbetslagstiftning ditintills icke gjort sig med någon styrka gällande. Skulle så senare bliva fallet, torde i det läget få övervägas, huruvida särskilda åtgärder borde vidtagas.

Vad sålunda anförts vill jag även i detta sammanhang åberopa. Jag vill emel-

lertid understryka, att om en sådan lagstiftning skulle visa sig behöfvig, densamma torde kunna utan dröjsmål tillskapas.

Jag övergår nu till en redogörelse paragrafvis för det inom departementet utarbetade förslaget till lag om tjänsteplikt. Då detsamma till stora delar i sak överensstämmer med vad de sakkunniga i sitt slutliga yttrande föreslagit, kommer därvid departementsförslagets ståndpunkt beträffande de särskilda paragraferna att framhållas endast i den mån sakkunnigförslaget undergått andra ändringar än sådana av uteslutande formell art.

Specialmotivering.

Lagens rubrik.

Lagens rubrik var i preliminärförslaget formulerad »Lag om arbetsmarknadens reglering i vissa hänseenden under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbetslag)» samt i de sakkunnigas slutförslag »Lag om arbetskraftens användning under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbetslag)».

*Departements-
chefen.*

Med hänsyn till att av de ingrepp på arbetsmarknaden, som lagen avhandlar, flertalet och därtill de, som medföra de största förändringarna allmänt sett och för de enskilda, hava ett gemensamt namn, nämligen »tjänsteplikt», finner jag lämpligt föreslå, att lagen benämnas »lag om tjänsteplikt».

1 kap. Inledande bestämmelser.

1 §.

Denna paragraf innehåller lagens grundläggande bestämmelser, nämligen förutsättningarna för ikraftträdandet av dess centrala delar, 2—7 kapitlen. Beslut om ikraftträdandet kan avse ett eller flera av dessa kapitel. Förutsättning för beslut härom är förhandenvaron av krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Beslutet fattas av Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke, om riksdagen är samlad, men eljest sedan riksdagskallelse utgått, såvida riksdagen ej ändå skall sammanträda inom trettio dagar. Har beslutet utfärdats utom riksdagstid, skall riksdagens samtycke därtill meddelas inom trettio dagar efter riksdagens början; sker ej så, förfaller beslutet.

De sakkunniga.

I *preliminärförslaget* anfördes, att detsamma efter typen av ett flertal nyligen antagna, för krisförhållanden avsedda författningar utformats som en s. k. fullmaktslag, sålunda en författning, vars centrala delar trädde i kraft först vid inträdet av vissa utomordentliga förhållanden, varvid med hänsyn till sakens angelägna beskaffenhet Kungl. Maj:t fått befogenhet att i riksdagens frånvaro avgöra, när de faktiska förutsättningarna för ikraftträdandet föreläge. Nämnda förutsättningar vore angivna på samma sätt som genomgående skett i övriga här avsedda författningar, och detsamma

gällde åtgärderna för att giva riksdagen tillfälle att snabbt kunna taga ställning till frågan.

Såsom förut framhållits, byggde förslaget på ett system av mer eller mindre långt gående ingripanden. Denna grundtanke återspeglades i kapitelindelingen: i 3 kap. utformades en tvångsreglering av arbetsmarknaden, vars centrala del utgjordes av s. k. företrädesbestämmelser, i 4—7 kap. återfunnes de grundläggande bestämmelserna angående fyra olika former av allt längre gående ingripanden, med en gemensam term benämnda tjänsteplik. 2 kap. avsåge organisationsåtgärder, vilka åtminstone efter hand torde bliva erforderliga för genomförande av dessa ingripanden.

I enlighet härmed och i anslutning till fullmaktslagens idé hade i 1 § förutsatts, att nämnda grundläggande bestämmelser i 2—7 kap. skulle sättas i kraft först under angivna förutsättningar och att därvid ett eller flera av kapitlen kunde sättas i kraft oberoende av de övriga. Redan på denna punkt kunde förekomma tillämpning av den i inledningen omnämnda, dominerande tanken i förslaget, att längre gående ingripanden borde tillgripas först sedan mindre långt gående sådana visat sig ineffektiva eller med hänsyn till läget måste sägas vara utsiktslösa samt att i varje situation endast så mycket tvång borde användas, som läget oundgängligen krävde. Ehuru givetvis denna gradvis skeende skärpning av lagens tillämpning finge antagas komma att leda olika långt inom olika arbetsområden samtidigt och det därför icke kunde tänkas bliva möjligt att för arbetsmarknaden i dess helhet i samma takt sätta de olika stadierna i kraft, borde nämnda grundtanke hållas i sikte redan vid det första ikraftträdandet av sagda kapitel.

De sakkunniga hade icke ansett lämpligt eller ens möjligt att i lagen formellt kräva förutsättningar av nu antytt slag för kapitlens successiva ikraftträdande, detta helst som en allmängiltig regel icke kunde givas för kapitlens lämpliga inbördes ordningsföljd i den praktiska tillämpningen.

Yttrandena.

Utformningen av 1 § har i yttrandena berörts dels av *landsorganisationen*, som på sätt förut omnämnts ifrågasatt en begränsning av tillämpningsområdet för den allmänna tjänsteplikten, och dels av *Daco*, som uttalar tveksamhet, huruvida en lagstiftning av denna karaktär skulle kunna bringas i tillämpning icke endast vid krig eller krigsfara utan även vid andra »utomordentliga, av krig föranledda förhållanden», d. v. s. tydligen så snart krigstillstånd inträtt mellan några av Europas stormakter. Ett dylikt läge behövde enligt Dacos mening icke i och för sig motivera tillgripandet av så drastiska åtgärder, som här ifrågasattes.

Svenska arbetsgivareföreningen uttalar, att, om Kungl. Maj:ts förordnande enligt 1 § gjordes tidsbegränsat, därmed en viss garanti skapades för att de tvångsingripanden av olika slag, som lagen stadgade, icke komme att bestå vid en tidpunkt, då de icke vore motiverade av det allmänna läget på arbetsmarknaden. Sålunda borde enligt föreningens mening stadgas i 1 §, att Kungl. Maj:ts förordnande för att äga bestånd skulle gillas av varje års lagtima riksdag.

De sakkunniga.

Angående förutsättningarna för lagens tillämpning anföra de sakkunniga i *slutförslaget* följande:

Som i promemorian i olika sammanhang framhållits, vilja de sakkunniga mycket starkt betona, att de föreslagna ingripandena på arbetsmarknaden kunna försvaras och motiveras endast i den mån föreliggande omständigheter göra normala åtgärder för arbetskraftens utnyttjande och fördelning otillräckliga och här föreslagna åtgärder oundgängligen nödvändiga för att icke sådana samhällsuppgifter, som avses i förslagets 2 §, skola allvarligt försummas. Sålunda föreslås det *faktiska* behovet av åtgärder som den viktigaste förutsättningen för krisarbetslagens användning. Det är emellertid omöjligt att förutsäga, vilket behov av åtgärder, som kommer att föreligga i sådana olika politiska lägen, vilka kunna formellt karakteriseras exempelvis med 1 §:s ord »krig», »krigsfara», »utomordentliga, av krig föranledda förhållanden» och liknande uttryck. Av dessa skäl hava de sakkunniga funnit det omöjligt att såsom förutsättningar för tillämpning av krisarbetslagen i allmänhet eller av något särskilt stadium av ingripande inom dess ram ange någon sådan politiskt bestämd situation utöver den ganska allmänt hållna beskrivning, som använts i flertalet under 1939 tillkomna lagar av krislagstiftningstyp och som influtit jämväl i 1 § av preliminärförslaget.

Vad särskilt angår frågan om en differentiering av de politiska förutsättningar, som angivas i den sålunda hittills vedertagna formuleringen, skulle väl en sådan närmast avse att som olika lägen, påkallande olika stadier av ingripanden, särskilja å ena sidan krig och krigsfara och å andra sidan andra »utomordentliga, av krig föranledda förhållanden». De sakkunniga vilja emellertid framhålla, att en sådan gränsdragning uppenbarligen är utomordentligt svår att genomföra. Det är välbekant, att numera neutralitet icke betyder en i alla avseenden oberoende ställning i förhållande till de krigförande makterna, utan att de neutrala staterna på ett stadium, då militära åtgärder icke direkt hota dem och sålunda »krigsfara» måhända icke kan sägas föreligga, bliva på ett kännbart sätt berörda av och indragna i det ekonomiska kriget, som numera torde vara oskiljaktigt från en stormaktskonflikt. Vissa råvarutillgångars och förbindelseleders betydelse för krigföringen medför även, att neutrala stater, vilka äro berörda av det ekonomiska kriget, ständigt måste räkna med möjligheten att snabbt bliva indragna även militärt. Av dessa skäl kunna de förut återgivna bestämmningarna »krigsfara» och »utomordentliga, av krig föranledda förhållanden» icke sägas ange väsentligt skilda förutsättningar utan tillsammans inbegripa en serie lägen av olika betydelse i detta hänseende, vilka icke äro skarpt åtskilda utan successivt övergå i varandra, från normala förhållanden å ena sidan till den mest överhängande krigsfara å den andra.

Vad som i krislägen av här antytt slag framkallar behov av reglerande åtgärder på arbetsmarknaden är dels militära åtgärder, framförallt omfattande inkallelser av värnpliktiga samt produktionens inriktning på försvarsändamål, och dels omläggningar av näringslivet, som föranledas av det ekonomiska kriget, framförallt av handelsavspärrning. Till en början kan konstateras, att vårt lands läge i dessa båda hänseenden såvitt detsamma kan överblickas vid tiden för de sakkunnigas slutbehandling av förevarande förslag (slutet av oktober 1939) ej behöver föranleda något sådant ingripande, som avses i lagförslaget. Vad de militära åtgärderna angår, torde det vara omöjligt att förutsäga, när det stadium uppnås, som skulle nödvändiggöra åtgärder enligt krisarbetslagen. Att så bleve fallet vid den mest omfattande inkallelse av värnpliktiga, som finnes planlagd, den s. k. allmänna mobiliseringen, torde

vara ofrånkomligt. Mellan den allmänna mobiliseringen och förstärkt försvarsberedskap av nuvarande omfattning kunna emellertid tänkas många stadier, vid vilka behovet av en reglering av arbetsmarknaden icke nu kan förutses. Så mycket anse sig de sakkunniga emellertid kunna med största sannolikhet antaga, att det längst gående av ingripandena enligt krisarbetslagen, den s. k. allmänna tjänsteplikten, åtminstone i annat än obetydlig omfattning ej skall behöva tillgripas förrän vid en allmän mobilisering eller vid militära åtgärder, som i betydelse närma sig denna. — Den andra gruppen orsaker till användning av en krisarbetslag, följderna av handelsavspärrning och liknande, torde i och för sig endast i sina allra svåraste former behöva föranleda så allvarliga åtgärder, som här avses, men beträffande denna grupp är att märka, att dess verkan på arbetsmarknaden knappast kommer att inträda isolerad utan alltid i förening med verkningar i samma riktning av samtidigt vidtagna militära åtgärder. Man måste sålunda i regel sammanräkna de desorganiserande verkningarna av dessa båda faktorer. Att näringspolitiska förhållanden i förening endast med verkningarna av en förstärkt försvarsberedskap eller liknande militära åtgärder skulle i något fall behöva föranleda den yttersta åtgärden enligt krisarbetslagen, allmän tjänsteplikt, förefaller de sakkunniga osannolikt.

Av förut anförda skäl finna de sakkunniga det emellertid omöjligt att ur nu gjorda antaganden om det faktiska läget under olika militär- och handelspolitiska förutsättningar härleda några förslag om differentiering i de formella förutsättningarna för tillämpning av krisarbetslagen eller dess särskilda delar.

I anledning av den i ett yttrande framställda meningen, att förordnande av Kungl. Maj:t enligt 1 § borde göras tidsbegränsat och för att äga bestånd underställas varje års lagtima riksdag, framhålles vidare, att de sakkunniga för lagen i dess helhet förutsatt endast kort giltighetstid, lämpligen till viss tidpunkt under nästkommande lagtima riksdag.

2 §.

Lagens centrala delar, 2—7 kapitlen, vilka få sättas i kraft enligt de regler som angivas i 1 §, innehålla framförallt, att Kungl. Maj:t skall äga förordna om vissa ingrepp på arbetsmarknaden, nämligen enligt 9 § om s. k. företrädesbestämmelser och enligt 12, 13, 15 och 16 §§ om s. k. tjänsteplikt i olika former. I 2 § gives en gemensam bestämmelse för förordnanden enligt nyssnämnda fem lagrum, nämligen för vilka *ändamål* sådant förordnande får meddelas och i vilken *form* detta må ske.

Förordnandets ändamål skall vara att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmakten, dess utrustning och underhåll, befolkningens försörjning med livsmedel och bränsle, samfärdseln eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Från denna regel i vad den avser krigsmaktens behov av arbetskraft göres det undantag, att förordnandet icke må gälla vapentjänst vid denna makt.

Om förordnandets utformning gäller, att detsamma må avse viss näring eller verksamhet, antingen i allmänhet eller med visst angivet undantag, såvida icke det ifrågavarande behovet av arbetskraft angives närmare än nu sagts.

De sakkunniga.

I *preliminärförslaget* framhölls, att formuleringen av de ändamål, för vilka tvångsngripanden i särskilda fall finge äga rum, anslöte sig nära till vad som därutinnan förekommit i äldre förslag i ämnet. Att märka vore, att under regelns allmänt hållna alternativ »ändamål av synnerlig vikt för det allmänna» kunde ingå uppgifter av skiftande art, närmast sådant som regel- mässigt räknades till viktiga samhällsuppgifter, exempelvis sjukvård, men även produktion av betydelse, som kunde jämföras med de uttryckligen nämnda arbetsuppgifterna. Användandet av tjänsteplikt för krigsmaktens behov borde tydligen icke avse militära uppgifter i egentlig mening. I detta hänseende kunde det i våra dagar vara svårt att uppdraga skarpa gränser; ifrågavarande distinktion hade i förslaget endast föranlett ett uttryckligt undantag för vapentjänst. Under stadgandet fölle däremot exempelvis byggnadsarbeten för försvarsändamål.

I paragrafen antyddes, att ett förordnande icke behövde exakt ange den ifrågavarande användningen av arbetskraft, utan att som föremål för åtgärden kunde angivas en näring i dess helhet eller annat generellt bestämt verksamhetsområde. Där den avsedda verksamheten angivits så allmänt, borde det finnas möjlighet att göra vissa undantag, vilka i så fall borde preciseras. Ett praktiskt fall av begränsning i förordnandet vore, att detsamma inskränktes till näringen eller verksamheten såvitt densamma bedreves inom viss del av riket eller på viss ort; överhuvudtaget torde den förutnämnda grundsatsen, att i varje fall icke tillgripa tvång utöver vad som vore oundgängligen nödvändigt, böra föranleda inskränkning även av åtgärdernas geografiska verksamhetsområden till det minsta möjliga. Utformades ej förordnandet såsom nyss sagts, torde detsamma böra preciseras att avse vissa namngivna företag och i förekommande fall specificerat behov av arbetskraft.

Yttrandena.

I anslutning till 2 § har i yttrandena förekommit följande.

Daco uttalar, att i lagtexten i 2 § borde komma till klart uttryck den i de sakkunnigas motivering angivna principen, att tvångsåtgärder skulle få tillgripas, endast om förhållandena utvisade, att anlitande av gängse vägar för anskaffande av arbetskraft av frivilliga krafter ej gäve önskat resultat.

Svenska arbetsgivareföreningen ifrågasätter för angivandet av de ändamål, för vilka lagen må tillgripas, ett mera vidsträckt uttryck än »befolkningens försörjning med livsmedel och bränsle», nämligen »befolkningens försörjning med förnödenheter».

Vattenfallsstyrelsen förklarar sig förutsätta, att till tjänstepliktberättigade företag komme att hänföras även kommunala och enskilda kraftföretag, som för kraftförsörjningen inom riket samarbetade med vattenfallsverket och som vid krig eller krigsfara enligt uppgjorda planer skulle underställas en av styrelsen organiserad driftsledning för kraftförsörjningen. — Bland de i 2 § angivna ändamålen hade icke nämnts luftskyddet. För detta gällde stadgandena i lagen om förfoganderätt för luftskyddets behov, enligt vilka läns-

styrelse ägde rätt att härför uttaga erforderlig personal, i första hand män i åldern 18—60 år. Styrelsen ifrågasatte emellertid, om icke även nämnda uttagning borde samordnas med uttagningen enligt krisarbetslagen och förberedelserna härför i fredstid regleras. Ur styrelsens synpunkt vore ett överförande av bestämmelserna om denna uttagning till krisarbetslagen önskvärt, enär enligt gällande bestämmelser styrelsen handlade frågor om luftskyddet vid kraftföretagen men icke tillhörde de myndigheter, som enligt förfoganderättslagen ägde uttaga personal härför.

Sveriges allmänna lantbrukssällskap anför:

De med förslaget åsyftade lagstiftningsåtgärderna i syfte att tillgodose de mest trängande arbetsbehoven vid en krissituation böra kombineras med förberedande planläggning utav åtgärder av arbetsorganisatorisk natur, enär de myndigheter, som skola handha tillämpningen, eljest kunna vid en hastigt påkommen kris ställas inför en mycket svår uppgift, som det kan taga allt för lång tid att bemästra. Behovet av dylik förberedande planläggning skall med några ord belysas från jordbrukets område. Vid större egendomar, där även vid en mera omfattande mobilisering kunnig personal bör finnas tillgänglig för arbetsledningen, torde nyanställda icke yrkeskunniga arbetare utan större svårighet kunna fogas in i arbetsstyrkan. Annorlunda ter sig saken vid de mindre jordbruken, där måhända hela den manliga arbetsstyrkan (som ofta endast utgöres av ägaren) blir inkallad. Dylika jordbruk bli icke mycket hjälpta, om till vart och ett hänvisas tjänstepliktig ungdom eller andra i jordbruk oerfarna personer. Man torde därför i dessa fall få tänka sig den utvägen, att det organiseras arbetslag, som under en kunnig ledare gå från gård till gård och där utföra sådana säsongmässigt betonade arbeten som sådd, skörd, jordbearbetning. Härvid kunna ju dragare och arbetsredskap från de ifrågavarande gårdarna gemensamt ställas till arbetslagets förfogande. Även om detta spörsmål måhända ligger något vid sidan av de sakkunnigas uppdrag, finner sig sällskapet dock böra framhålla, att berörda organisations-spörsmål böra ägnas avsevärd uppmärksamhet i det fortsatta arbetet för planläggning av åtgärder till arbetsbehovets tillgodoseande vid en krissituation. Närmast synes det vara påkallat, att uppsättandet av dylika arbetslag förberedes genom lokala myndigheter (t. ex. kommunalnämnder eller kristidsnämnder) och att man på förhand utväljer lämpliga personer, som vid behov skola tjänstgöra såsom ledare för desamma.

De sakkunniga.

I fråga om det i något yttrande uttalade önskemålet, att i 2 §:s text borde komma till uttryck principen, att krisarbetslagen borde tillämpas först sedan andra åtgärder visat sig otillräckliga, påpekas i *slutförslaget*, att denna synpunkt hade praktisk betydelse endast vad anginge vissa former av ingripanden, nämligen tjänsteplikt för pensionstagare och för ungdom samt allmän tjänsteplikt, och att för deras vidkommande principen vore uttryckt i 20 §.

I fråga om angivandet av förordnandets ändamål hade i yttrandena dels föreslagits en något vidsträcktare formulering än befolkningens försörjning »med livsmedel och bränsle», nämligen »med förnödenheter», och dels framhållits som oundgängligt, att de elektriska kraftverkens behov av arbetskraft tillgodosåges genom lagen. I förstnämnda avseende ville de sakkun-

niga framhålla, att med hänsyn till lagens natur dessa ändamål torde böra begränsas till det oundgängligaste och icke upptaga ett så obestämt uttryck som »förnödenheter». Försörjningen med elektrisk energi utgjorde givetvis till betydande del ett sådant ändamål av synnerlig vikt för det allmänna, som avsåges i 2 §.

Den av Sveriges allmänna lantbrukssällskap påpekade utvägen att för jordbrukets del organisera arbetslag, som skulle gå från gård till gård och utföra det arbete, som låge nere till följd av brist på arbetskraft, ville de sakkunniga särskilt framhålla. Det vore sålunda enligt de sakkunnigas mening en lämplig uppgift antingen för vissa jordbruksorganisationer eller ock för kommunerna att organisera arbetslag genom att anställa kunnigt arbetsbefäl och ett antal arbetare, yrkeskunniga eller icke, tjänstepliktiga eller frivilliga, och därmed tillhandagå jordbruken i orten mot avgifter, som beräknades täcka kostnaderna för organisationen. Med en sådan anordning skulle vinnas fördelar i olika avseenden: tillgänglig arbetskraft skulle kunna utnyttjas mera effektivt och komma flera företag till godo, den kännbara bristen på kunniga arbetsledare skulle neutraliseras och icke yrkeskunnig arbetskraft skulle kunna användas med större fördel.

Departements-
chefen.

Det synes böra framhållas, att ehuru förevarande paragraf har formen av en för fem angivna lagrum gemensam regel angående dessas tillämpning, densamma likväl på grund av dessa lagrums centrala betydelse i förslaget utgör en grundval för den föreslagna lagstiftningen i dess helhet. Praktiskt taget hava övriga bestämmelser däri icke någon självständig funktion utan avse antingen att praktiskt förbereda och möjliggöra tillämpningen av något av dessa fem lagrum — 9, 12, 13, 15 eller 16 § — eller ock att reglera förhållanden, som uppkomma vid en sådan tillämpning.

Det under denna paragraf något berörda spørsmålet om ett samordnande av uttagningen till tjänsteplikt och till luftskyddstjänst ämnar jag upptaga till behandling i det följande under 18 §.

3 §.

Tjänstepliktslagen innehåller icke utförliga bestämmelser om den för lagens genomförande erforderliga organisationen, men i 3 § angivas huvudragen därav. Ledningen av lagens tillämpning för riket i dess helhet tillkommer närmast under Kungl. Maj:t myndighet, som Kungl. Maj:t därtill förordnar. Då denna myndighets namn sålunda icke är på förhand känt, har densamma i tjänstepliktslagens text benämnts »riksarbetsstyrelsen». I länen skall lagens tillämpning ankomma på de myndigheter, vilka av Kungl. Maj:t erhållit detta uppdrag. Av samma skäl som nyss angivits har för den lokala myndigheten i lagtexten använts benämningen »länsarbetsstyrelse». Det föreskrives emellertid, att beträffande visst arbetsområde andra myndigheter än de här avsedda kunna beklädas med riksarbetsstyrelsens eller länsarbetsstyrelsens befogenhet, där det av särskilda skäl finnes påkallat.

Slutligen åläggas kommunerna att biträda vid lagens tillämpning genom kristidsnämnd eller, om sådan ej finnes, kommunalnämnd eller drätselkammare.

I de sakkunnigas förslag förutsattes, att länsstyrelsen skulle fullgöra länsarbetsstyrelsens funktion, där ej Kungl. Maj:t särskilt förordnat annan myndighet därtill.

De sakkunniga.

I *preliminärförslaget*s motivering anfördes härom:

Förslaget upptager icke i detalj den praktiska utformningen av organisationen för lagens tillämpning. Bakom förslaget på denna punkt ligger endast en allmänt hållen plan över organisationen, varom här må i korthet anföras följande. Det förutsattes, att för den centrala ledningen närmast under Kungl. Maj:t skall finnas en *riksmyndighet* för lagens tillämpning. Huruvida denna uppgift skall uppdragas åt en redan bestående myndighet eller åt en särskilt inrättad sådan torde få bero på omfattningen av lagens tillämpning samt krisens art och varaktighet. Den myndighet, nu bestående eller särskilt inrättad, som av Kungl. Maj:t erhåller ifrågavarande uppdrag, benämnes i denna egenskap i förslaget »riksarbetsstyrelse».

Den huvudsakliga delen av lagens tillämpning i konkreta fall har i förslaget lagts på länsstyrelserna, i vilka för ändamålet torde böra inrättas särskilda provisoriska avdelningar. Med en ökning och intensifiering av den ifrågavarande verksamheten torde emellertid åtminstone i större län kunna förväntas en sådan arbetsbörda av dessa och andra ärenden av krisnatur, att det blir nödvändigt att bryta ut dylika uppgifter ur länsstyrelsernas ämbetsområde och uppdraga dem åt särskilt förordnade myndigheter för dessa län. En sådan anordning har jämväl förutsatts i förslaget, där med benämningen »länsarbetsstyrelse» avses myndighet i länet, som enligt något av de nu nämnda alternativen handhar krisarbetslagens tillämpning. Någon annan *administrativ indelning* för detta ändamål än den nu gällande länsindelningen har icke ansetts tillräddig, helst som förslaget gäller åtgärder i en tid, då förvaltningen ändock utsättes för stark påfrestning och då särskilt genom krisbetonad expansion av förvaltningen dennas koordinationsproblem blir särskilt betydelsefullt.

Att sålunda en huvuddel av arbetsuppgifterna enligt lagen lagts på länsstyrelserna eller därmed jämförliga, särskilda länsmyndigheter har ansetts påkallat av de särskilda krav på överblick, effektivitet och oberoende ställning, som här komma att ställas på de tillämpande myndigheterna och som torde föranleda att lokala och kommunala organ icke böra åläggas detta värv. Emellertid är det uppenbart, att ehuru några i lagen reglerade avgöranden icke skulle tillkomma *kommunala myndigheter*, likväl omfattande och betydelsefulla arbetsuppgifter måste tillkomma dessa. Myndigheternas kännedom om tillgången på arbetskraft och om dess beskaffenhet eller beträffande särskilt de mindre företagens förhållanden torde till övervägande del komma att förmedlas genom de kommunala organen. Uppgiften ifråga torde närmast böra tillkomma kommunalnämnden i landskommun och drätselkammaren i stad. I lagen den 15 juni 1939 om skyldighet för kommun att fullgöra av krig m. m. föranledda arbetsuppgifter föreskrives tillsättande av särskilda kommunala kristidsnämnder med krisbetonade arbetsuppgifter, vilka lämpligen kunna handhava jämväl här ifrågavarande arbetsuppgifter.

Den här skisserade organisationen är avsedd för huvudmassan förekommande arbetsuppgifter enligt en krisarbetslag, framförallt det enskilda näringslivets reglering. Emellertid måste ifråga om *särskilda arbetsområden*, exempelvis vissa kommunikationsverk och andra samhällsuppgifter, räknas med behov av en längre driven koncentration av verksamheten. Särskilt om åtgärderna enligt lagen komma att väsentligen bestå i tvångsanskaffning

av arbetskraft till exempelvis statens järnvägar, böra verkställighetsåtgärderna i huvudsak kunna uppdragas åt järnvägsstyrelsen. Bliva åtgärderna omfattande såväl inom näringslivet i allmänhet som inom dylika särskilda arbetsområden, kunna uppkomma svårlösta organisations- och koordinationsproblem. Även i dessa fall torde en enhetlig ledning och tillämpning böra eftersträvas, men åtminstone beträffande utförandet i detaljer torde en annan ordning än den ovan skisserade kunna bli behövlig. Det har icke syntts möjligt att i frågans nuvarande läge närmare utforma en lösning för dessa olika fall, utan i förslaget har endast givits en generell möjlighet för Kungl. Maj:t att i organisationsfrågorna beträffande särskilda arbetsområden förordna om avvikelser från den i lagen angivna ordningen. Därvid skulle det troligen framförallt bli fråga om överflyttning till annan myndighet av vissa befogenheter, som enligt lagen tillkomma länsarbetsstyrelse, men möjlighet har för alla eventualiteter givits att så förfara även med riksarbetsstyrelsens uppgifter. Under alla förhållanden torde böra tillses, att riksarbetsstyrelsen bibehåller en ledande ställning åtminstone såvitt angår överblicken över arbetsförhållanden, som kunna äga betydelse för olika delar av arbetsmarknaden.

Yttrandena.

I fråga om den centrala organisationen för tjänstepliktslagens genomförande har i yttrandena berörts bland annat frågan, om det borde kunna uppdragas åt särskild myndighet att vid sidan av riksarbetsstyrelsen beträffande visst arbetsområde utöva motsvarande befogenheter.

I denna fråga yttrar *socialstyrelsen*:

Styrelsen kan ej anse det vara tillfredsställande, att ens för vissa noga begränsade arbetsområden uppgiften att handlägga ärenden enligt tjänstepliktslagen anförtros åt andra myndigheter än arbetskommissionen (vilken benämning socialstyrelsen förordnat i stället för riksarbetsstyrelsen) och länsarbetsstyrelserna. Genom en sådan anordning skulle man åstadkomma en splittring av den enhetliga ledningen, vilket måste verka desorganiserande. Det synes vara utomordentligt viktigt, att man bibehåller ledningen av regleringsåtgärderna på ett håll. I varje fall bör det ej kunna ifrågasättas att gå längre än vad exempelvis järnvägsstyrelsen anförde i sitt yttrande över rikscommissionens förslag eller att undantaga beslut angående tjänsteplikt endast för i tjänst varande eller pensionerad personal från arbetskommissionen och länsarbetsstyrelserna. Emellertid synes ej ens en sådan åtgärd vara erforderlig. Det kan icke betecknas såsom en onödig och tidsödande omgång, att beslut i sådana frågor påkallas hos det centrala organet för arbetsmarknadens reglering eller arbetskommissionen. I synnerhet om man genomför en allmän registrering av samtliga personer, som kunna ifrågasättas för tjänsteplikt, böra samtliga beslut om uttagning till tjänsteplikt passera den enhetliga organisationen.

Vattenfallsstyrelsen anser det önskvärt, att även beträffande kommunikationsverken förhandlingarna med personalgrupper, som för dem komme i fråga, fördes genom riksarbetsstyrelsen. Styrelsen framhåller, att behov av viss yrkeskunnig personal kunde komma att föreligga inom flera verk och att det i dylika fall syntes nödvändigt, att ett centralt opartiskt organ reglerade fördelningen på de olika verkens områden med hänsyn till riksintresset.

Även *Sveriges allmänna lantbrukssällskap* och *Daco* framhålla den fara, som ligger i en splittring av den centrala ledningen.

Å andra sidan förutsätter *telegrafstyrelsen* att erhålla sådant uppdrag, som nu avses, inom sitt verksamhetsområde.

Frågan om centralmyndighetens sammansättning har berörts i ett par yttranden. *Svenska arbetsgivareföreningen* understryker vikten av att såväl centrala som lokala myndigheter på området givas en sådan sammansättning, att de kunna vinna arbetsgivarnas och arbetstagarnas förtroende, och anger som ett oeftergivligt villkor härför, att dessa parter erhålla en betryggande representation däri. *Landsorganisationen* och *Daco* föreslå, att vid riksarbetsstyrelsens sida ställes en rådgivande nämnd med dylik paritetisk sammansättning.

I fråga om vilka lokalmyndigheter, som böra få länsarbetsstyrelsens funktion, hava av några länsstyrelser anförts betänkligheter mot att länsstyrelse i något fall skulle kunna utöva densamma.

Sälunda anför *länsstyrelsen i Södermanlands län*:

Icke utan oro emotser länsstyrelsen den stora ökning med brådskande och ömtåliga arbetsuppgifter, som skulle bli resultatet, därest länsstyrelserna skulle bli länsarbetsstyrelser. Redan den tid, som hittills gått efter krisutbrottet, har visat, att länsstyrelsens arbete ökats i sådan grad, att stor svårighet mött att med nödig skyndsamhet bemästra detsamma. Den uttunning av den mera tränade personalen, som torde bli en följd av uppsättande av en särskild provisorisk avdelning för krisarbetsärenden, måste därför vara ägnad att väcka allvarliga betänkligheter. Då emellertid kristidsstyrelserna knappast synas ägnade att handlägga dessa ärenden och det uppenbarligen kan i olika hänseenden vålla olägenheter att inrätta ytterligare krisorgan för länen, vill länsstyrelsen icke motsätta sig förslaget i hithörande delar.

Länsstyrelsen i Malmöhus län förklarar det för sin egen del knappast möjligt att bära denna ökning av arbetsbördan och ifrågasätter, då detsamma torde vara förhållandet med åtskilliga andra länsstyrelser, om icke särskilda organ borde inrättas för ändamålet.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län utvecklar i sitt yttrande närmare den utomordentliga ökning av arbetsbördan, som krisförhållandena ändock medfört för länsstyrelserna, och fortsätter:

Arten av de arbetsuppgifter, varom nu är fråga, är vitt skild från de länsstyrelserna för närvarande åliggande uppgifterna. För handläggningen av dylika arbetsmarknadsproblem torde det vara nödvändigt att engagera personer med tidigare erfarenhet från hithörande områden till undvikande av den byråkratism, som eljest kan bli följd. Särskilt inrättade styrelser för nu ifrågavarande ärenden måste kunna vinna betydligt större överblick över arbetsområdet än vad länsstyrelserna med deras redan nu mångskiftande arbetsuppgifter kunna erhålla. Länsstyrelsen får därför bestämt avstyrka förslaget i vad det avser åläggande för länsstyrelserna att handlägga hithörande uppgifter.

Länsstyrelsen i Jönköpings län ifrågasätter, om icke ur intresset av största möjliga enkelhet och reda i krisförvaltningen kristidsstyrelserna borde kunna övertaga även dessa arbetsuppgifter.

Socialstyrelsen har om lokalorganisationen anfört bland annat, att det, såsom de sakkunniga framhållit, vore nödvändigt med en instans i länen för dessa frågor. Kommunala organ lämpade sig ej för beslut därom, och den centrala myndigheten kunde ej erhålla så intim kännedom om lokala förhållanden. Styrelsen kunde dock ej biträda förslaget om att länsstyrelserna skulle i något fall fungera som länsarbetsstyrelser. Dessa vore redan i fredstid arbetsbelastade i mycket hög grad. I varje fall kunde man utgå från att landshövdingarna icke skulle kunna ägna erforderlig tid åt dessa ärenden, och därmed bortfölla enligt styrelsens mening varje skäl för länsstyrelsernas inordnande i organisationen. Ej heller kristidsstyrelserna syntes vara lämpliga härför; de syntes hava sammansatts för att handlägga endast folkförsörjningsfrågor. Därtill komme olägenheterna av att styrelserna skulle bliva underställda två olika centrala myndigheter samt av att deras verksamhetsområden icke sammanfölla med länsindelningen. Ur vissa synpunkter kunde för ändamålet lämpa sig styrelserna för arbetsförmedlingsanstalterna, i vilka funnes representation för parterna på arbetsmarknaden, men desamma vore för närvarande sammansatta med tanke på helt andra arbetsuppgifter, och socialstyrelsen ville avråda från denna utväg. Av nu anförda skäl förordade styrelsen inrättande av särskilda myndigheter med länsarbetsstyrelsens befogenhet, paritetiskt sammansatta med representanter för arbetsgivar- och arbetstagarintressen samt med verksamhetsområden, som sammanfölla med den administrativa indelningen.

Sistnämnda förslag biträdades även av *svenska arbetsgivareföreningen* med liknande motivering.

Vad angår de kommunala organ, som skulle biträda vid lagens tillämpning, uttalar *socialstyrelsen*, att varken kommunalnämnder, drätselkammare eller kristidsnämnder torde lämpa sig för uppgiften utan att arbetslöshetskommittéerna borde anlitas härför.

De sakkunniga.

I *slutförslaget* upptaga de sakkunniga till utförligare behandling de organisationsfrågor, som uppkomma i samband med lagförslaget, och angiva de riktlinjer, efter vilka dessa frågor enligt de sakkunnigas mening böra lösas.

I fråga om allmänna synpunkter på dessa organisationsproblem framhålla de sakkunniga till en början som en särskild svårighet i detta fall, att lagens tillämpning kunde tänkas omfatta åtgärder av mycket olika innebörd och räckvidd, varför tillämpningen av densamma kunde tänkas variera under olika krislägen från en ringa uppgift, som kunde uppdragas åt myndigheter med andra huvudåligganden, till ett arbete, som krävde en vidlyftig, fristående organisation. En annan omständighet av vikt att beakta i detta sammanhang vore, att arbetet med krisarbetslagens tillämpning endast med svårighet kunde improviseras; om så medhunnas, borde arbetet noggrant planläggas och förberedas i detalj, vilket därför borde påbörjas snarast möjligt. Till detta arbete hörde framförallt uppläggande av register över företag och an-

ställda, inventering av tillgången på arbetskraft inom olika områden och uppgörande av planer för arbetskraftens lämpliga omgruppering inom sådana områden, d. v. s. arbetsuppgifter av betydande omfattning och vikt. I organisationshänseende vore det av värde icke endast att detta arbete utfördes utan även att den personal, som genom detsamma gjorde sig förtrogen med dessa problem, komme att bilda kärnan i den organisation, som finge uppdraget att omsätta lagstiftningen och planerna i praktiken.

De sakkunniga anföra härefter om centralmyndigheten för lagens tillämpning följande:

Bland annat av förutnämnda skäl, önskvärdheten att åstadkomma en begynnelseorganisation med dessa förberedande uppgifter och tillika inneslutande möjligheter att vid behov snabbt kunna utvecklas till ett verkställighetsorgan av den omfattning, läget kräver, anse sig de sakkunniga böra förorda, att uppdraget att förbereda och genomföra krisarbetslagens tillämpning, d. v. s. att fungera som s. k. riksarbetsstyrelse, anförtros den nyligen tillsatta *Statens arbetsmarknadskommission*. Denna skulle i sådant fall ombildas och från sin nuvarande, uteslutande rådgivande funktion övergå till ett krisförvaltningsorgan, jämställt med de även nyligen inrättade Statens livsmedelskommission och Statens industrikommission.

Vad angår formen för denna ombildning, vilja de sakkunniga till en början antyda kommissionens lämpliga uppbyggnad och arbetssätt på ett stadium, då lagen erhållit en mera omfattande tillämpning. Kommissionen torde då böra stå under ledning av en ordförande, som helt ägnar sig åt uppgiften. I detta sammanhang bör uppmärksammas, att kommissionens arbetsuppgifter till stor del komma att bestå av löpande göromål av administrativ karaktär, vilka kräva snabb, stundom omedelbar handläggning. Denna del av kommissionens uppgifter kunna uppenbarligen icke handläggas kollegialt av en större krets ledamöter, vilka företräda olika intressen och erfarenhetsområden och hava andra huvudsakliga arbetsuppgifter. Fördenskull måste kommissionens beslutanderätt i betydande utsträckning uppdragas åt ordföranden eller en mindre delegation inom densamma, som dagligen kan deltaga i handläggningen av sådana ärenden. Det torde vara lämpligt, att uppgiften ifråga uppdrages åt ordföranden, så länge arbetets omfattning det medger, men att därefter vid hans sida sättes en eller, då så erfordras, två ledamöter av kommissionen med liknande befogenhet. Ordföranden och den eller de för uppgiften avdelade ledamöterna skulle sålunda bilda ett slags *verkställande utskott*, där emellertid beslutanderätten kunde utövas i samråd eller fördelas mellan dem inbördes efter vad som för olika fall befunnes lämpligt och praktiskt. Ifrågavarande ledamöter måste tydligen liksom ordföranden förut sättas ägna hela sin tid åt uppdraget.

Till sin återstående del borde kommissionen däremot med fördel bestå av personer utom administrationen, vilka företräda huvudorganisationerna på arbetsmarknaden, viktigare näringar o. s. v. Av kommissionen i dess helhet borde handläggas ärenden av planläggande eller principiell innebörd och dylikt. Kommissionens medlemsantal bör, även om de löpande ärendena på nu antytt sätt avlastas från densamma, icke sättas högt, knappast över sju eller åtta. I den mån det befinnes önskvärt att till kommissionen knyta som rådgivare flera personer utan att öka dess medlemsantal, är det lämpligt att vid kommissionens sida ställa en *rådgivande nämnd* eller liknande församling med endast konsultativ uppgift. — För kommissionen erfordrades givetvis även ett på avdelningar arbetande *kansli* med administrativ personal, föredragande och experter.

Den organisation, som här antytts för ett stadium av omfattande verkställighetsåtgärder, bör enligt vad förut framhållits kunna successivt växa fram ur en *begynnelseorganisation*. Som sådan vilja de sakkunniga förorda, att inom den nuvarande kommissionens kansli inrättas en särskild avdelning med uppgift att verkställa det förberedelsearbete, varom förut talats. Detta arbete skulle givetvis bedrivas under ordförandens överinseende, men så länge ordföranden icke helt ägnar sig åt kommissionens verksamhet, torde det vara lämpligt, att den särskilda avdelningen erhåller en egen chef, som närmast under ordföranden ansvarar för avdelningens arbete. Organisationens successiva utveckling för allt större uppgifter skulle då markeras av olika stadier: först att ordföranden helt övergår till kommissionen och mera direkt tar ledningen av arbetet, därefter att vid ordförandens sida för de löpande ärendena sättes en verkställande ledamot och slutligen att ännu en sådan ledamot tillsättes. Mer än tre medlemmar torde verkställighetsdelegationen icke böra få. Parallellt med denna utveckling av ledningen får givetvis tänkas en utvidgning av kommissionens kansli ur den särskilda avdelning, varom nyss talats.

Beträffande den lokala organisationen anföra de sakkunniga följande:

För den lokala organisationens del uppkomma delvis liknande problem men därjämte frågan om den lämpliga anknytningen till förut befintliga administrativa organ. Då i den ordinära lokalförvaltningen *länsstyrelserna* intaga en dominerande ställning, är det naturligt och lämpligt, att desamma även i den extraordinära krisförvaltningen erhålla ett sådant inflytande, som förhållandena kunna medgiva. En annan del av den bestående organisationen, som härvidlag bör ägnas uppmärksamhet, äro de av landsting och städer, som ej deltaga i landsting, inrättade *offentliga arbetsförmedlingsanstalterna*. Såsom redan framhållits, föreslå de sakkunniga, att för krisarbetslagens genomförande dessa anstalter skola förstatligas och ingå i den för detta ändamål behövliga organisationen.

Från dessa utgångspunkter vilja de sakkunniga för lokalorganisationen i utbyggt skick, sålunda på ett stadium, då krisarbetslagen vunnit större tillämpning inom området, förorda följande riktlinjer. I varje län finnes en särskild myndighet med uppgift att vidtaga åtgärder för att ordna arbetskraftens ändamålsenliga fördelning och användning inom länet och därvid bland annat med uppdrag att fungera som länsarbetsstyrelse i krisarbetslagens mening. Som benämning på dessa särskilda myndigheter skulle kunna tänkas »*arbetsmarknadsstyrelse*» i förening med länets namn (»Stockholms läns arbetsmarknadsstyrelse» o. s. v.). Om styrelsens sammansättning torde böra gälla, att av förut antydda skäl landshövdingen så vitt möjligt fungerar som styrelsens ordförande. Det är emellertid uppenbart, att särskilt i kris-tider landshövdingen ofta icke kan ägna mera tid åt styrelsens arbete än som medger en allmän överblick därav. Fördenskull bör vid hans sida i styrelsen sättas en vice ordförande och verkställande ledamot, vilken helt ägnar sig åt uppdraget och på vilken ansvaret för styrelsens arbete huvudsakligen kommer att vila. Som tredje ledamot av styrelsen förordas den person, som närmast handhar ledningen av arbetsförmedlingsverksamheten i länet. Att sakkunskap av sistnämnda slag på ett eller annat sätt bör knytas till styrelsen är självfallet, men därtill kommer som förut nämnts, att arbetsförmedlingsanstalterna böra efter erforderlig omorganisation och eventuell utvidgning ingå som avdelningar i arbetsmarknadsstyrelserna. Fler-talet åtgärder enligt krisarbetslagen kunna sägas utgöra en utbyggnad av arbetsförmedlingsverksamheten, en delvis tvångsvis genomförd arbetsförmedling, varför det är naturligt och praktiskt, att anstalternas personal orga-

niseras för handhavande av arbetet därmed och föredragning av dessa ärenden hos styrelserna. För dessa ändamål kommer att erfordras någon organisation av anstalterna, bland annat med hänsyn till att städer utom landsting hava egna anstalter och till att anstalternas huvudkontor och ledning icke alltid äro förlagda till residensstäderna. För den närmaste ledningen av länets arbetsförmedling i dess sålunda enhetliggjorda och delvis förändrade skick kommer givetvis att anlitas en person med praktisk erfarenhet av arbetsförmedling, om möjligt inom samma län. Ifrågavarande erfarenhetsområde har emellertid en så dominerande betydelse inom arbetsmarknadsstyrelsens arbete, att denne tjänsteman bör vara ledamot av styrelsen även i andra ärenden än dem som beröra hans egentliga område.

Arbetsmarknadsstyrelsen föreslås sålunda få *tre medlemmar*: 1) landshövdingen, ordförande; 2) en vice ordförande och verkställande ledamot; 3) chefen för den för ändamålet omorganiserade arbetsförmedlingsanstalten, tillika fungerande som huvudavdelning inom styrelsens kansli. Då som förut framhållits landshövdingens närvaro i styrelsen icke i alla län och vid varje tidpunkt kan påräknas som regel, bör för honom förordnas en suppleant, om möjligt en annan person med liknande överblick över länets förhållanden från verksamhet inom länsstyrelsen, kristidsstyrelsen, landstinget, hushållningssällskapet eller dylikt.

Liksom det centrala organet bör arbetsmarknadsstyrelsen vid sin sida få en *rådgivande nämnd* med representanter för t. ex. landsting, större primärkommuner, hushållningssällskap, kristidsstyrelse, vedkontor, arbetsgivare- och arbetstagarorganisationer, viktiga näringar samt frivilliga organisationer på området.

Vad angår *begynnelseorganisationen* för dessa lokalmyndigheter föreslå de sakkunniga, att det till en början uppdrages åt länsstyrelserna att fungera som länsarbetsstyrelser. Liksom för den centrala myndigheten blir därvid den första viktiga uppgiften arbetets planläggning och förberedelse, vilken uppgift torde uppdragas åt tjänstemän, knutna till länsstyrelserna enbart för detta arbete. Detsamma bör givetvis bedrivas i nära samverkan med arbetsförmedlingsanstalterna, vilka på detta stadium tänkas ännu icke förstatligade och omorganiserade. För ändamålet torde krävas personalökning vid länsstyrelserna, helst som för dessa uppgifter delvis erfordras teknisk sakkunskap, som icke eljest är företrädd där. Länsstyrelsernas ledning lär på detta stadium icke behöva betungas med dessa angelägenheter, då förberedelsearbetet torde böra ledas och kontrolleras av centralmyndigheten. Då lagens tillämpning inom länet når en mera avsevärd omfattning, bör i ett sammanhang arbetsmarknadsstyrelse tillsättas och arbetsförmedlingen förstatligas, varigenom omedelbart uppnås den organisation, som förut antytts. Det bör särskilt framhållas, att denna utveckling icke behöver föresiggå samtidigt i alla län.

Slutligen framhålla de sakkunniga, att motsvarande behov av elasticitet och anpassning, som påvisats för utvecklingsskedet, föreläge även för avvecklingen i samband med återgång till normala förhållanden. För detta skede lämpade sig även de stadier, som av de sakkunniga angivits för organisationens successiva utbyggnad.

Det torde icke vara erforderligt att i detta sammanhang i detalj taga ståndpunkt till det omfattande organisationsproblem, som en lagstiftning av denna art uppställer. Förutsättningarna för dess lösning kunna för övrigt snabbt ändras genom att nya förhållanden inträda, som påkalla en annan

*Departements-
chefen.*

organisation. Som allmänna riktlinjer för organisationens utformning torde dock kunna följas det program härför, som uppdragits i de sakkunnigas slutförslag.

Emellertid torde det kunna med visshet förutsägas, att i de allra flesta län länsstyrelserna icke ens för någon kortare period av den tid, då lagens centrala delar äro i aktuell tillämpning, kunna belastas med uppgiften att fungera som länsarbetsstyrelser. På grund härav anser jag att ur lagtexten bör utgå det av de sakkunniga föreslagna stadgandet, att länsstyrelsen skulle vara länsarbetsstyrelse, där ej annat föreskreses.

4 §.

4 § innehåller definitioner på vissa i lagtexten använda termer, nämligen *tjänsteplikt* såsom gemensam benämning på de förpliktelser för enskilda medborgare, som av Kungl. Maj:t åläggas enligt 12, 13, 15 eller 16 §, samt *tjänstepliktberättigat företag* och *tjänstepliktberättigad arbetsgivare* såsom beteckning för det företag och den arbetsgivare, som enligt närmare föreskrifter därom i lagen formellt förklaras berättigade att på begäran erhålla tjänstepliktig arbetskraft anvisad till sig. I fråga om sistnämnda definitioner erinras i lagtexten, att förordnande om tjänsteplikt icke behöver omfatta *all* arbetskraft vid ett företag utan kan inskränkas till viss arbetskraft, i vilket fall företaget och arbetsgivaren bli att anse som tjänstepliktberättigade endast med avseende å sådan arbetskraft.

De sakkunniga.

Angående de i 4 § upptagna definitionerna anfördes i preliminärförslaget:

Som förut omnämnts, hava de ingripanden, som gå utöver en reglering av arbetsmarknaden i egentlig mening, d. v. s. utnyttjandet av de arbetsökande, och som rikta sig mot den arbetskraft, som eljest ej skulle söka sig till denna marknad, i förslaget fått en gemensam beteckning »*tjänsteplikt*». Närmare bestämt avser denna term den skyldighet, som må åläggas personer genom förordnande av Kungl. Maj:t enligt ifrågavarande stadganden. I anslutning härtill användes i förslaget benämningen »*tjänstepliktig*» för den person, som sådan skyldighet åligger. Att märka är sålunda, att icke var och en, som enligt lagen kan åläggas sådan skyldighet, betecknas som tjänstepliktig, utan att denna terminologi kommer till användning först sedan skyldigheten ifråga konkretiserats genom ett förordnande av Kungl. Maj:t och då begränsats i olika avseenden; i regel måste ett förordnande om tjänsteplikt väntas bliva begränsat såväl i avseende på det ändamål, vartill tjänsteplikt må användas, som i avseende på vilka personer, som må ifrågakomma därtill.

För den andra parten i tjänstepliktförhållandet, företag och arbetsgivare, vilka enligt förordnande om tjänsteplikt ha anspråk på att bliva tillgodosedda med tjänstepliktig arbetskraft, har valts beteckningen »*tjänstepliktberättigad*». Då det i praktiken torde bliva ofta förekommande, att tjänsteplikt avser endast viss arbetskraft eller vissa sysslor, har i definitionen gjorts en erinran om dessa fall, där givetvis företaget eller arbetsgivaren blir tjänstepliktberättigad i lagens mening endast såvitt angår utnyttjande av dylik arbetskraft.

I förslaget har denna terminologi nyttjats i olika sammanställningar, som

avse tjänsteplikts praktiska genomförande, exempelvis »tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare» eller »fullgörande av tjänsteplikt». Därmed avses givetvis endast en jämlikt Kungl. Maj:ts förordnande tjänstepliktig persons anställning hos arbetsgivare, som enligt samma eller därtill anknyttande förordnande är tjänstepliktberättigad med avseende å ifrågavarande arbete. Sålunda avses icke det fall, då en persom, som är tjänstepliktig enligt något sådant förordnande, är anställd hos en arbetsgivare, som icke i fråga om detta arbete eller gentemot denna person men väl i annat fall kan åberopa tjänsteplikt.

I detta sammanhang kan anmärkas, att varken här eller annorstädes i lagen begreppet »företag» är strängt fixerat. Ingenstädes i lagen hava nämligen rättsverkningar knutits till detta begrepp i och för sig, utan detsamma användes endast vad angår utformningen av vissa beslut av myndigheter. Därvid kan tydligen myndigheten tillse, att i beslutet avsedda företag individualiseras fullt klargörande.

2 kap. Arbetsförmedling.

5 §.

Enligt 5 § äger Kungl. Maj:t förordna om förstatligande av den offentliga arbetsförmedlingen, vilken nu enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling bedrivs av landstingen och städerna utom landsting. Beslut om sådant förstatligande kan inskränkas till visst eller vissa angivna län. Förstatligandet innebär, att, för den tid förordnandet härom är i kraft, arbetsförmedlingsanstalternas personal övergå i statstjänst, anstalterna tillhörig materiel och egendom ställas till statens förfogande och av dem disponerade lokaler och annan egendom ävensom av dem för verksamheten eljest förvärvade rättigheter och ingångna förpliktelser övertagas av staten. Det stadgas tillika, att i anledning av vad sålunda föreskrivits ersättning icke skall utgå.

De sakkunniga.

Såsom redan omnämnts i motiveringen till 3 § hava de sakkunniga tillmätt den offentliga arbetsförmedlingen en viktig roll i den föreslagna lagens tillämpning. Därom framhöllo de sakkunniga i *preliminärförslaget*, att under ett krisläge arbetsförmedlingens verksamhet redan i och för sig bleve mer betydelsefull och mera krävande än eljest, varför man måste räkna med en utvidgning och stabilisering av organisationen. Likaledes torde det vara erforderligt, att mellan arbetsförmedlingen och organisationen i övrigt för lagens tillämpning åstadkommes en nära samverkan, sannolikt även att den förra underordnas den senare. Det syntes icke ens i varje läge kunna stanna vid detta. De ingripanden, som föresloges i lagen, hängde intimt samman med arbetsförmedlingens uppgifter och kunde sägas innebära en tvångsvis genomförd arbetsförmedling. Det torde därför efter hand som ingripandena bleve mera omfattande vara nödvändigt, att arbetsförmedlingen och de särskilda uppgifterna enligt den tvångsmässiga regleringen handhades av ett och samma organ. Som förut nämnts, hade därför planerats, att de nu befintliga offentliga arbetsförmedlingsanstalterna skulle förstatligas samt, i utökad och omorganiserat skick, ingå i den förut antydda lokala organisa-

tionen, sålunda länsstyrelserna eller särskilt inrättade länsmyndigheter för detta ändamål, varvid anstalterna i sitt nya skick skulle komma att utgöra länsmyndigheternas kanslier, experter och föredragande i dessa frågor. Självfallet avsåges därmed endast en tillfällig anordning, icke ett sönderbrytande av den nu bestående organisationen av länsstyrelserna. I förslaget betecknades de sålunda bildade underavdelningarna inom länsarbetsstyrelserna alltjämt med namnet »offentliga arbetsförmedlingsanstalter», enär deras uppgift utåt alltjämt avsåges bäst karakteriserad genom denna benämning. Då det stadium av krisåtgärder, som skulle motivera ett förstatligande, väl kunde tänkas nått vid olika tidpunkter inom olika län, gäve förslaget möjlighet att genomföra förstatligandet lokalt.

Beträffande de ekonomiska förändringarna i anledning av förstatligandet föresloge de sakkunniga, att inga likvider skulle föranledas därav. På denna punkt motiverades förslaget uteslutande av praktiska enkelhetsskäl. I och för sig vore det naturligtvis befogat med en avräkning mellan verksamhetens förutvarande huvudmän och staten, men en sådan torde, om hänsyn toges till förstatligandets provisoriska natur, knappast få större ekonomisk betydelse. De största belopp, som här kunde förtjäna beaktande, utgjorde de ekonomiska förpliktelserna gentemot personalen. Därvidlag vore emellertid att märka, att man borde räkna med en återgång till nuvarande arbetsförmedlingsorganisation, då kristidsorganisationen i övrigt avvecklades. Även denna återgång förutsattes här böra ske utan likvider, såvitt avsåge den del av organisationen, som motiverades av fredsförhållanden; däremot borde staten t. ex. sörja för den personal, som i och med återgången bleve överflödig. Av detta skäl syntes man kunna bortse även från dessa i och för sig betydande belopp.

Skulle å andra sidan återgång icke ske utan arbetsförmedlingen förbli statlig, syntes däremot en likvid kunna vara motiverad, men densamma borde i så fall kunna ske i efterhand. Preliminärförslagets formulering, att »i anledning därav» (av förstatligandet) inga ersättningar skulle utgå, strede icke häremot; förslaget förutsatte, att den nuvarande lagen om arbetsförmedling förbleve gällande och sattes ur kraft genom denna lag endast temporärt och partiellt. En fortsatt statlig arbetsförmedling sedan krisarbetslagen trätt ur kraft förutsatte däremot ändring av lagen om arbetsförmedling, och huruvida sistnämnda reform föranledde några ersättningar hade alltså lämnats öppet.

Yttrandena.

I fråga om förslaget att förstatliga den offentliga arbetsförmedlingen anför *överståthållarämbetet*, att för en anordning av så tillfällig art, som här avsåges, en så ingripande åtgärd som personalens överflyttning i statstjänst borde undvikas. I stället borde föreskrivas, att anstalternas personal, arbetsmateriel o. s. v. skulle ställas till statens förfogande tills vidare med skyldighet för staten att bestrida kostnaderna för verksamheten.

Även *länsstyrelsen i Södermanlands län* uttalar tveksamhet om några verkliga fördelar skulle vara att vinna genom förstatligandet.

Länsstyrelsen i Jönköpings län erinrar om vikten därav, att befogenheten för och över huvud taget verksamheten inom å ena sidan den så att säga ordinarie arbetsförmedlingsorganisationen och å andra sidan den särskilda förmedlingen under vederbörande länsarbetsstyrelser närmare utredas. Särskilt angeläget bleve ett dylikt klagorand, för den händelse den speciella förmedlingsanordningen skulle sättas i kraft endast inom vissa delar av landet.

6 §.

Efter förstatligandet skola de förutvarande arbetsförmedlingsanstalterna ingå i den statliga organisationen för tjänstepliktslagens genomförande och därvid inordnas under de lokala organen, länsarbetsstyrelserna. Anstalterna skola även framgent bedriva arbetsförmedling, och därvid skola gälla de allmänna regler för verksamheten, som föreskrivas i 8 § av förutnämnda lag om offentlig arbetsförmedling. Övriga delar av samma lag sättas däremot ur kraft såvitt angår de län, där förstatligande skett, och den tid, under vilken detta varar.

De sakkunniga framhöllo i *preliminärförslaget*, att otillämpligheten av andra bestämmelser i 1934 års lag än 8 § endast hade avseende å den tid, varunder förstatligandet ägde bestånd. Sålunda skulle lagen alltjämt äga tillämpning vad anginge verksamhet, som bedrivits dessförinnan, exempelvis med avseende å beviljande av statsbidrag, som belöpte på föregående tid, och vid förordnande om återgång till den normala ordningen skulle lagen om offentlig arbetsförmedling automatiskt åter träda i tillämpning för ifrågasvarande område.

7 §.

Enligt 7 § erhåller Kungl. Maj:tt befogenhet att förbjuda enskild arbetsförmedling. Sådant förbud kan inskränkas till viss del av riket. De nu gällande bestämmelserna om sådan förmedling, lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling, sättas ur kraft i samma mån, och detsamma gäller tillstånd att bedriva enskild förmedling, vilka meddelats med stöd därav. Emellertid skall riksarbetsstyrelsen äga befogenhet att föreskriva, att viss enskild arbetsförmedlingsverksamhet i stället för att upphöra må inordnas i det offentliga förmedlingsystemet. Villkoren för denna anordning äger styrelsen närmare föreskriva.

De sakkunniga framhöllo i *preliminärförslaget*, att i detta sammanhang utom frågan om den offentliga arbetsförmedlingens förstatligande vore av betydelse den enskilda arbetsförmedlingens ställning. Den nuvarande lagstiftningen skilde beträffande sådan verksamhet mellan tre grupper: 1) avgiftsfri förmedling, som finge bedrivas utan tillstånd, dock att anmälan därom skulle göras till socialstyrelsen; 2) avgiftsbelagd förmedling utan förvärvssyfte, vartill fordrades tillstånd av socialstyrelsen; 3) avgiftsbelagd förmedling i förvärvssyfte, vilken principiellt vore ställd på avskrivning men vartill socialstyrelsen kunde meddela tillstånd under en övergångstid av tio år.

De sakkunniga ansåge uppenbart, att arbetsförmedlingen för att verksamt kunna fungera under kritiska förhållanden på arbetsmarknaden måste göras enhetlig. I princip torde det därför vara ofrånkomligt att förbjuda all annan arbetsförmedling än den offentliga. Som under nästföljande paragraf vidare angäves, hade dock förslaget givit möjlighet att från den särskilda kontrollen över arbetsmarknaden undantaga viss del av riket. Där så skedde, funnes i stort sett ingen anledning att inom ifrågavarande område förbjuda enskild arbetsförmedling, varför även i detta fall givits en möjlighet till undantag på liknande sätt.

Jämväl i ett annat avseende hade de sakkunniga ansett ett undantag böra möjliggöras. I enstaka fall kunde det tänkas vara praktiskt lämpligt, att en enskild arbetsförmedlingsorganisation bibehölles och inordnades i den offentliga organisationen. Mest effektivt skedde detta givetvis genom att vederbörande efter överenskommelse trädde i statstjänst och till staten överlämnade sitt arbetsmaterial. Men även med bibehållande av sin ställning borde en sådan enskild arbetsförmedling kunna fortsätta sin verksamhet, därest noggranna villkor ställdes för att garantera, att den offentliga förmedlingsanstalten finge upprätthålla erforderlig kontroll, om rapportskyldighet o. s. v. Ett sådant undantag syntes vara motiverat, exempelvis när sedan gammalt ett isolerat yrkesområde hade en egen arbetsförmedling och förhållandena vore sådana, att överförande av arbetskraft från detta område till andra icke väntades behöva ske.

I *yttrandena* har i detta ämne anförts av *Stockholms handelskammare*, att den enskilda arbetsförmedlingen, ehuru den befunde sig under avveckling, skäligen borde beredas möjlighet till ersättning för det brådstörtade förbud, som enligt krisarbetslagen kunde inträda för dess verksamhet.

De sakkunniga erinra i sistberörda fråga i *slutförslaget* ytterligare därom, att enskild arbetsförmedling i förvärvssyfte redan nu principiellt vore förbjuden och tills vidare tillätes endast på grund av övergångsbestämmelserna till lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling. Enligt dessa finge endast den som den 1 januari 1936 i behörig ordning bedrev arbetsförmedling i förvärvssyfte erhålla förlängt tillstånd därtill för högst ett år i sänder och icke längre än till den 1 januari 1950 och allenast beträffande vissa av Kungl. Maj:t bestämda yrkesgrupper. Då sålunda denna verksamhet vore ställd på successiv avskrivning under de närmaste åren, syntes enligt de sakkunnigas mening under de utomordentliga förhållanden, som med lagförslaget avsåges, avvecklingsperiodens avbrytande icke böra föranleda särskilda bestämmelser om ersättning.

3 kap. Arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser.

8 §.

Enligt 8 § äger Kungl. Maj:t befogenhet att stadga ett förbud, kallat *arbetsförmedlingstvång*, av innebörd att arbetsgivare icke äger anställa arbets-

tagare, såvida icke offentlig arbetsförmedlingsanstalt antingen förmedlat anställningen eller ock eljest godkänt densamma. Sådant förbud må meddelas generellt för hela riket eller med viss begränsning, i senare fallet antingen geografiskt begränsat eller ock så, att visst angivet arbetsområde är undantaget från förbudet.

De sakkunniga.

I *preliminärförslaget* framhölls, att en huvudpunkt i lagförslaget utgjordes av företrädesbestämmelserna, d. v. s. föreskrifter om företrädesrätt för vissa arbetsgivare att få arbetssökande anvisade till sig, innan övriga arbetsgivare bleve tillgodosedda. En förutsättning för genomförande av sådana bestämmelser vore, att inga avtal om arbetsanställning finge slutas annat än genom förmedling av den offentliga arbetsförmedlingen eller åtminstone med dess vetskap, så att det kunde kontrolleras, att anställningen icke strede mot företrädesbestämmelserna.

De sakkunniga ville icke, framhölls det, fördölja, att detta förbud — det i 8 § reglerade arbetsförmedlingstvånget — innebure ett mycket djupt ingrepp i arbetsmarknadens traditionella frihet och kunde bliva vanskligt att omsätta i praktiken. På visst sätt kunde förmedlingstvånget komma att te sig som ett större ingrepp till och med än en allmän tjänsteplikt, då den senare endast teoretiskt gällde ett stort antal människor men kanske icke behöfde faktiskt tillgripas för mer än ett mindre antal, under det att förmedlingstvånget gällde och måste gälla *alla* anställningsavtal, som inginges under den tid lagen vore i kraft. Av dessa skäl hade det ansetts alltför vittgående att straffbelägga varje överträdelse av förbudet, utan förslaget inskränkte sig, såsom framginge av 44 §, till att stadga straff för den som med vetskap om förbudets existens bröte däremot. Med nutida möjligheter att sprida kännedom om ett dylikt förbud vore det uppenbarligen ett ringa antal arbetsgivare, som med framgång skulle kunna göra invändning om god tro i detta hänseende.

Som förut i annat sammanhang antytts, hade det givits möjlighet för Kungl. Maj:t att begränsa förbudets geografiska räckvidd, om vissa landsdelar med hänsyn till avstånd eller andra omständigheter ansåges kunna tillsvidare ställas utanför regleringen. Likaledes kunde man tänka sig ett undantag för ett helt arbetsområde, exempelvis jordbruket med hänsyn till svårigheterna att genomföra ett sådant förbud i en näring med ett utomordentligt stort antal små arbetsgivare. I sistnämnda exempel kunde ett undantag motiveras även därmed, att för jordbrukets vidkommande behovet av kontroll torde vara mindre, då det i stort sett kunde sägas vara önskvärdt, att dithörande företag försåges med den arbetskraft, som företagarna på olika vägar kunde anskaffa. I övrigt kunde finnas anledning att undantaga anställning i offentlig tjänst och dylikt.

I förslaget hade icke preciserats vad som borde förstås med »anställning» av arbetstagare. Självfallet fölle utanför detta begrepp ett anlåtande av arbetskraft, som vore så tillfälligt, att detsamma vore närmast jämförligt

med anlitande av en självständigt arbetande hantverkare eller annan rörelseidkare. Hur gränsen skulle dragas i övriga fall torde icke kunna angivas allmängiltigt utan nödvändigtvis böra överlämnas till rättstillämpningen. De sakkunniga ville endast understryka, att straffpåföljd för förseelse mot föreskriften om arbetsförmedlingstvång borde vara utesluten, då vederbörande invände, att han icke ansett ett påtalat anlitande av arbetskraft utgöra ett »anställande», och omständigheterna icke vore sådana, att invändningen kunde lämnas helt utan avseende. Detta borde så mycket hellre vara fallet, som stadgandets syfte vore praktiskt taget vunnet, om blott odisputabla fall av anställning underkastades kontrollen.

Yttrandena.

De av de sakkunniga påpekade svårigheterna att genomföra det föreslagna arbetsförmedlingstvånget understrykas i några yttranden. Sålunda framhålls av *överståthållarämbetet*, att de föreslagna bestämmelserna komme att innebära ett betydande intrång i rätten att ingå arbetsavtal, vars verkningar i många fall kunde bliva mindre gynnsamma, särskilt när det gällde arbetskraft av lägre kvalitet. I varje fall vore det klart, att arbetsförmedlingstvånget icke vore nödvändigt för erhållande av erforderlig överblick av arbetsmarknaden. Detta önskemål torde lika väl kunna tillgodoses genom införande av skyldighet för arbetstagare att göra anmälan om varje nygången arbetsavtal.

Även *vattenfallsstyrelsen* och *landsorganisationen* framhålla arbetsförmedlingstvångets svårigheter.

Kommerskollegium uttalar tvekan om arbetsförmedlingstvånget och ifrågasätter, om arbetsförmedlingsorganisationen har den reella eller ens formella styrka, att en lagstiftning därom kan uppbyggas på denna organisation. Kollegium föreslår vidare, liksom *Stockholms handelshammare* och *handelskammaren i Göteborg*, att arbetsförmedlingstvång må kunna inskränkas till visst eller vissa arbetsområden.

Svenska arbetsgivareföreningen anser det förbud, som ligger i arbetsförmedlingstvånget, liksom den därtill knutna straffbestämmelsen böra rikta sig icke endast mot arbetsgivaren utan även mot arbetstagaren.

De sakkunniga.

I de sakkunnigas *slutförslag* erinras om att redan i preliminärförslagets motivering framhållits det i några yttranden understrukna förhållandet, att arbetsförmedlingstvånget innebure en genomgripande förändring, som bleve vanskelig att utföra i praktiken. De sakkunniga ville härtill framförallt betona vikten av att detsamma av de tillämpande myndigheterna handhades med största smidighet. Då enligt bestämmelsen arbetsförmedlingsanstaltens medgivande krävdes till arbetstagares anställande, vore det av vikt, att sådant medgivande kunde erhållas snabbt och i enklaste form. Den prövning, som erfordrades från anstaltens sida, gällde ju i huvudsak, om anställningen kunde förlikas med gällande företrädesbestämmelser, och besked

härom borde i regel kunna lämnas efter hänvändelse i telefon eller på annat snabbt och enkelt sätt, varvid medgivandet naturligtvis även borde bekräftas skriftligen. Framförallt borde något tyngre ansökningsförfarande undvikas; ett sådant vore icke påkallat av ärendenas natur och skulle vara ägnat att äventyra hela anordningens genomförbarhet.

I anledning av det i några yttranden framhållna önskemålet, att arbetsförmedlingstvång skulle kunna inskränkas till visst arbetsområde, sade sig de sakkunniga vilja något klargöra förslaget's innebörd på denna punkt. Arbetsförmedlingstvånget motiverades huvudsakligen av behovet av att erhålla kontroll över arbetskraftens användning inom *andra* arbetsområden än det, där brist rådde och vilket avsåges med åtgärden, detta i syfte att undersöka, om arbetskraft skulle kunna föras från dessa områden till det nödställda. Det strede sålunda mot åtgärdens idé att inskränka densamma till visst eller vissa arbetsområden. Däremot kunde av praktiska skäl, vilka antytts i preliminärförslaget's motivering, stadgas undantag från tvånget för visst geografiskt område eller visst arbetsområde, men uppenbarligen måste sådant undantag göras med försiktighet, då åtgärdens syfte därmed lätt förfelades.

Då det av svenska arbetsgivareföreningen framhölles, att arbetsförmedlingstvånget och det därtill knutna straffbudet borde rikta sig icke endast, såsom enligt förslaget, mot arbetsgivaren, utan även mot arbetstagaren, kunde det, framhålla de sakkunniga slutligen, icke förnekas, att det senare vore principiellt befogat. De sakkunnigas motsatta ståndpunkt motiverades av rena lämplighetsskäl. Det vore en naturlig strävan att inskränka förslaget's straffbestämmelser till vad som oundgängligen vore nödvändigt för reglernas upprätthållande, och en kriminalisering av åtgärden på arbetsgivarens sida vore tillräcklig för detta syfte. På grund av arbetsgivarnas ringare antal och av andra skäl borde det vara lättare att bland dem sprida den kännedom om förbudet, som enligt förslaget skulle utgöra en förutsättning för straffbarhet.

I fråga om arbetsförmedlingstvångets uppgift och motivering måste det med hänsyn till denna åtgärds vidsträckta och ingripande verkningar anses uteslutet, att densamma tillgripes för ett ringare syfte än att skapa den kontroll över alla anställningsförhållanden, som är en nödvändig förutsättning för genomförandet av företrädesbestämmelser enligt 9 §. Därest i det tillståndsförfarande, som arbetsförmedlingstvånget innebär, icke skulle inläggas någon som helst saklig prövning, utan myndigheten endast hade att anteckna förhållandet till sin kännedom, torde kravet på tillstånd vara meningslöst. Med hänsyn härtill synes mig arbetsförmedlingstvång icke böra genomföras endast för att arbetsförmedlingen skall erhålla överblick över förhållandena på arbetsmarknaden eller för att åstadkomma ökad användning av förmedlingen som en förberedelse till en mera tvångsmässig reglering. I fall sådana som de sist angivna synes det mig tillräckligt med föreskrifter om en enkel anmälan rörande skedda förändringar i anställningsförhållandena.

*Departements-
chefen.*

9 §.

9 § innehåller de centrala delarna i 3 kap., nämligen stadgandena om s. k. *företrädesbestämmelser*. Paragrafen är indelad i tre moment.

I 1 mom. stadgas, att Kungl. Maj:t äger förordna, att visst behov av arbetskraft i princip skall tillgodoses före annat sådant; dylikt förordnande benämnes »företrädesbestämmelse». Det är uttryckligen medgivet, att företrädet icke behöver vara ovillkorligt utan kan modifieras i förordnandet. Det förutsättes, att redan Kungl. Maj:ts förordnande kan innehålla detaljföreskrifter om vilka företag, som skola äga företräde, och eventuellt en begränsning av den mängd arbetskraft av olika slag vid företaget, intill vilken företrädet skall gälla. Hava sådana föreskrifter ej meddelats i förordnandet, skall detta ankomma på riksarbetsstyrelsen eller — enligt dennas anvisningar — på länsarbetsstyrelserna.

Företrädesbestämmelsens innebörd är med nyssnämnda regel allmänt angiven. I 2 mom. preciseras vad bestämmelsen i den praktiska tillämpningen innebär. Det förutsättes där anordnande av ett rapport- och ordersystem, avseende arbetsmarknadens förhållanden och med central ledning, och att med hjälp därav skall meddelas lokalmyndigheterna, när företrädesbestämmelse skall träda i eller ur aktuell funktion. Så länge bestämmelsen är i aktuell tillämpning, må arbetsförmedlingsanstalt icke till annat företag än det företrädesberättigade hänvisa en arbetssökande, vars kvalifikationer göra honom lämpad för detsamma, och ej heller lämna medgivande till att sådan arbetstagare tager anställning annorstädes.

Slutligen stadgas i 3 mom. befogenhet för länsarbetsstyrelse att på särskilda skäl bevilja undantag från vad eljest enligt denna paragraf gäller.

Förslaget om företrädesbestämmelser utvecklades av *de sakkunniga i preliminärförslaget* på följande sätt:

Vad förut i detta kapitel avhandlats åsyftar endast att möjliggöra genomförandet av kapitlets centrala del, företrädesbestämmelserna. Dessa — som synas böra meddelas av Konungen, åtminstone i princip — definieras i förslaget såsom »föreskrift, att visst behov av arbetskraft skall tillgodoses före annat sådant.» Bestämmelserna kunna ha olika form: visst arbetskraftbehov skall tillgodoses före varje annat eller före visst annat, eller flera grupper skola tillgodoses i tur och ordning. Föreskriften behöver icke göras ovillkorlig utan kan modifieras i olika hänseenden.

Angivandet av det privilegierade arbetskraftbehovet kan givetvis ofta bli en ganska vansklighet. I enklaste fall anges endast vissa företag eller arbetsgivare och för var och en av dem antal av olika arbetstagar-kategorier. I regel torde det dock behöva anges mera generellt, t. ex. alla företag av visst slag, eventuellt i viss landsdel. Därjämte torde det i allmänhet vara lämpligt, att de privilegierade företagen icke få företrädesrätt till så många arbetare, som de själva finna lämpligt, utan att myndigheterna sätta en gräns vid det behov, som anses oundgängligt. Förslaget möjliggör, att bestämmelsernas utformning i allmänhet och i detalj fördelas mellan myndigheterna efter omständigheterna. I regel torde detaljutformningen böra ankomma på riksarbetsstyrelsen, men i fall, som omspannar stora områden och ett stort antal företag, t. ex. jordbruket, bör uppgiften lämpligen delegeras till länsarbetsstyrelserna.

Paragrafens 2 mom. utvecklar, hur en företrädesbestämmelses tillämpning i praktiken i stort sett skall te sig. Förslaget förutsätter, att riksarbetsstyrelsen lämpligen med ledning av inkommande rapporter ger order till alla arbetsförmedlingar, att ett visst privilegierat behov skall anses fyllt respektive anses åter föreligga; det exakta läget i varje ögonblick kan ju icke vara känt för alla arbetsförmedlingar i landet, utan riksmyndigheten får giva order, när varje särskild företrädesbestämmelse skall tråda i funktion och ur funktion. Latent skall företrädesbestämmelse gälla tills den upphäves av Kungl. Maj:t.

Att arbetstagare skall vara »lämpad» för visst privilegierat behov avser närmast de kvalifikationer, som böra fordras i fallet. Även därutinnan kan naturligtvis Kungl. Maj:ts beslut uppdraga riktlinjer och riksarbetsstyrelsen meddela närmare föreskrifter, men en grannlaga uppgift måste i varje fall anförtros arbetsförmedlingarna i detta hänseende. Denna uppgift blir av betydelse gentemot båda parterna: i frågan om en arbetssökandes kvalifikationer falla in under bestämmelsen och i frågan om en arbetsgivares behov skall mot hans egen åsikt anses fyllt i och med skedda hänvisningar och icke vidare komma i fråga.

Slutligen stadgas i 3 mom. en möjlighet att medgiva undantag från företrädesbestämmelsens tillämpning. Därvid böra tagas i betraktande å ena sidan vikten av det intresse, som skall tillgodoses med densamma, sett mot bakgrunden av läget på arbetsmarknaden i stort, och å andra sidan såväl den enskildes olägenhet av bestämmelsens tillämpning som beskaffenheten av det arbete, där vederbörande mot bestämmelsen önskar taga anställning. I sådana frågor böra analogivis kunna vinna tillämpning de synpunkter beträffande urval och undantag, som i förslaget utförligt kommit till uttryck i bestämmelserna om tjänsteplikt.

I detta ämne anföres i *yttrandena av Sveriges allmänna lantbrukssällskap*:

Förordnande om företrädesrätt för visst arbetsområde eller vissa arbetsområden kan medföra, att ett annat arbetsområde, som visserligen är nöjaktigt tillgodosett med arbetskraft men där med hänsyn till omständigheterna en minskning icke bör uppkomma, blir berövat en del av sin nödvändiga arbetskraft. Med hänsyn härtill synes det böra övervägas, om icke företrädesbestämmelsen bör kompletteras med en parallellbestämmelse av innebörd, att visst arbetsområde ej bör, under tid förordnande härom gäller, genom arbetsförmedlingen frånhändas arbetskraft. För den arbetssökande synes det vara en mindre ingripande åtgärd, om han hindras lämna ett förutvarande arbetsområde (men dock ej hindras söka en annan arbetsgivare inom detta) än om han blir nödsakad att mot sin vilja övergå till annat arbetsområde.

I anledning av sistnämnda yttrande påpeka *de sakkunniga i slutförslaget*, att för att icke genom användning av företrädesbestämmelse till förmån för ett arbetsområde arbetskraft skulle dragas bort från ett annat viktigt sådant, som visserligen icke aktuellt lede brist på arbetskraft men likväl hade behov av den arbetskraft, som nu funnes där, företrädesbestämmelse i sådant fall lämpligen borde meddelas till förmån för *båda* dessa arbetsområden, om så erfordrades med gradering mellan dem inbördes.

Då i 3 mom. av departementsförslaget icke använts de sakkunnigas formulering, att undantag från företrädesbestämmelsens tillämpning finge medgivas »i visst fall», bör det framhållas, att därmed icke avses någon saklig änd-

Departements-
chefen.

ring. Undantag bör alltså meddelas individuellt eller åtminstone för visst slags arbete vid ett angivet arbetsställe, däremot icke så, att en företrädesbestämmelse mera generellt sättes ur kraft för vissa områden eller personalgrupper.

10 §.

10 § upptager en möjlighet till korrigerings i visst fall av det läge, som uppkommer, om en arbetsgivare bryter mot arbetsförmedlingstvånget och anställer någon utan hänvisning eller medgivande. Enligt 44 § ådrager sig arbetsgivaren därigenom straffansvar, under förutsättning att han haft vetenskap om förbudet, men oberoende härav må, därest anställningen icke kan godkännas med hänsyn till gällande företrädesbestämmelser, länsarbetsstyrelsen kunna förelägga arbetstagaren att gå ifrån anställningen.

De sakkunniga anförde härom i *preliminärförslaget*:

Till frågan om påföljderna för ett åsidosättande av föreskriften om förmedlingstvång hör också spörsmålet om hur det skall förfaras med en anställning, som ingåtts utan förmedlingens medverkan. Strider anställningen ej mot företrädesbestämmelserna, är det tydligen ingen anledning att ingripa, men i annat fall kan det ofta vara en för lindrig påföljd att endast straff ådömes; icke minst med hänsyn till dem som lojalt följt föreskrifterna måste vederbörande kunna åläggas att åter bryta anställningen, Det torde dock icke vara nödvändigt eller lämpligt att detta inträder som en nödvändig konsekvens, utan endast att länsarbetsstyrelsen kan påkalla detsamma genom särskilt föreläggande; om så skall ske, bör tydligen bero av flera omständigheter, däribland även i vilken omfattning förmedlingstvånget åsidosättes.

Tvånget att frånträda anställningen motsvarar tydligen ena sidan av en tjänsteplikt i egentlig mening, tvånget att byta anställning. Att tillämpa även den andra sidan av tvångsförflyttningen och tvinga vederbörande att antaga en ny tjänst är icke befogat i detta sammanhang; det gäller endast att så att säga återföra fallet till arbetsförmedlingen och därmed under företrädesbestämmelserna. Om arbetstagaren icke bryr sig om att söka ny anställning, när man honom icke, men detta gäller företrädesbestämmelserna överhuvud taget.

Vad angår tvånget att återgå torde det icke vara skäl att, som när det gäller straff, göra undantag för den som icke känt till förbudet. Även om båda parterna varit okunniga därom, böra de rättvisligen kunna tvingas återgå till den situation, i vilken andra parter på arbetsmarknaden få finna sig.

Återgångstvånget bör hava den verkan, att arbetsavtalet brytes. Någon skadeståndsskyldighet bör icke inträda på någon sida.

Vad angår tillämpningen av 10 §, bör uppmärksammas de fall, då olika förutsättningar för en anställnings godkännande föreligga vid dess början och vid den måhända betydligt senare tidpunkt, då föreläggande enligt 10 § ifrågasättes. Det kan givetvis lätt inträffa, att företrädesbestämmelserna medföra olika verkan vid dessa båda tidpunkter. I sådant fall måste för en tillämpning av 10 § fordras, att anställningen vid *båda* dessa tidpunkter stått i strid med bestämmelserna. Om nämligen densamma kunnat godkännas vid sin tillkomst men sådant godkännande icke inhämtats, är visserligen sistnämnda underlåtenhet en ordningsförseelse och straffas som sådan, men mot det faktiska läge,

*Departements-
chefen.*

som åstadkommits genom anställningen, finnes intet att anmärka. Om anställningen icke kunnat godkännas vid sin tillkomst men däremot i det närvarande läget, vore en tillämpning av 10 § meningslös, eftersom vederbörande kunde omedelbart anställas på nytt, varvid godkännande icke kunde vägras.

11 §.

I 11 § meddelas vissa principiella undantag från reglerna i förevarande kapitel. Detsamma skall sålunda överhuvud taget icke gälla anställning, där arbetstagaren senast nästföregående kalenderår fyllt 70 år, och ej heller där parterna äro vissa närmare anförvanter. Hit skall räknas fall, där parterna äro släkt med varandra i rätt upp- eller nedstigande led eller äro syskon. Med släktskap likställs halvsläkt, förhållandet styvföräldrar—styvbarn, adoptivförhållande samt fosterbarnsförhållande. Likaledes gäller samma regel, om icke parten själv men dess make eller maka står i sådant släktskapsförhållande eller anförvantskap till andra parten i anställningsförhållandet, som nyss sagts.

Om dessa undantagsbestämmelser anförde *de sakkunniga i preliminärförslaget*, att förslaget hade genomgående med avseende å arbetstagarens ålder begränsats att icke avse personer i 70-årsåldern och däröver. Av skäl, som närmast gällde de ingripanden, för vilka i allmänhet torde erfordras en registrering av arbetstagarna, hade förslaget i likhet med värnpliktsförfattningarna satt undre och övre åldersgränsen till det kalenderår, varunder viss ålder uppnås. För likformighetens skull hade denna form använts även för motsvarande undantag i nu förevarande kapitel.

Det hade vidare ansetts bäst överensstämmande med traditionella förhållanden, att, där en arbetsgemenskap mellan nära släktingar och andra anhöriga bestode i den formen, att den ene vore åtminstone formellt anställd hos den andre, dylika anställningsförhållanden finge falla helt utanför den här avsedda regleringen. Undantagets utformning innebure framförallt, att oavsett eljest gällande inskränkningar anställning tillätes hos arbetstagares föräldrar och syskon, varvid med släktskap likställdes halvsläkt, adoptiv- eller fosterbarnsförhållanden ävensom släktskap eller därmed likställd relation till den person, varmed vederbörande är gift. Det hade icke ansetts praktiskt behöfligt att nämna det fall, att av två makar den ene är anställd hos den andre.

11 § har i departementsförslaget något omformulerats för att otvetydigt fastställa, att ej heller 10 § är tillämplig, då arbetstagaren uppnått ifrågakvarande åldersgräns eller kommit i sådan relation till andra parten i anställningsförhållandet, som i 11 § anges. Detta förhållande är av betydelse i det fall, varom jag erinrat under 10 §, nämligen där olika förutsättningar för tillämpningen av sistnämnda paragraf föreligga vid anställningens början och då tillämpningen blir aktuell. Den princip jag därvid angivit måste gälla även här, varför 10 § exempelvis blir otillämplig, om arbetstagaren visserligen icke vid anställandet men senare uppnått nämnda åldersgräns.

Departements-
chefen.

Med departementsförslagets formulering, att vad i 3 kap. stadgas ej gäller anställning, där ifrågavarande särskilda omständigheter föreligga, avses alltså såväl ett nytt anställande (8 och 9 §§) som ett bestående anställningsförhållande, vars brytande är ifrågasatt (10 §).

4 kap. Tvångsförlängning.

12 §.

I 12 § regleras den första form av tjänsteplikt, som må åläggas genom beslut av Kungl. Maj:t. Den kallas *tvångsförlängning* och är i paragrafen allmänt kännetecknad såsom skyldighet för de arbetstagare, som med beslutet avses, att icke lämna sin anställning utan särskilt medgivande därtill eller att icke eljest nedlägga arbetet. Om sådant medgivande stadgas närmare i 24 §. Även i detta fall föreskrives undantag beträffande den som senast nästföregående kalenderår fyllt 70 år.

Till motivering av förslaget om tvångsförlängning anförde *de sakkunniga i preliminärförslaget*, att genomförandet av företrädesbestämmelser bland annat hade den verkan, att arbetstagarna inom en privilegierad näring i allmänhet icke kunde lämna denna. Detta vore dock fallet endast i den mån vederbörande måste söka ny anställning och därför nödgades passera arbetsförmedlingen och därmed i kraft av företrädesbestämmelserna tvingades tillbaka in i samma näring. Om arbetstagaren kunde försörja sig utan att söka nytt arbete, t. ex. övergå till egen rörelse, nåddes han icke av företrädesbestämmelserna, utan därtill fordrades en särskild föreskrift om tvång att kvarstanna i arbetet. En sådan föreskrift hade tydligen en klagörande betydelse även för övriga arbetstagare, ehuru som nämnt beträffande dem effekten faktiskt inträtt redan i och med företrädesbestämmelserna.

I detta sammanhang kunde uppmärksammas även en annan spärr, som vore nödvändig för att arbetskraftens kvarhållande inom näringen skulle få sin fulla praktiska betydelse, nämligen en med straffbestämmelse och tvångsmedel markerad skyldighet för arbetstagaren att faktiskt fullgöra sin del av arbetsavtalet, d. v. s. arbetsprestationen, med andra ord ett förbud mot arbetsinställelser, vare sig organiserade eller individuella.

Gränsen mellan dessa båda fall, alltså att arbetstagaren lämnade tjänsten och att han utan att så göra nedlade arbetet, vore icke skarp, och de båda företeelserna behandlades lämpligen i sammanhang. Innebörden av denna form av tjänsteplikt kunde alltså sägas vara trefaldig: 1) arbetsavtal på viss tid förlängdes på obestämd tid; 2) beträffande såväl dessa som andra arbetsavtal bortföle verkan av en uppsägning från arbetstagarens sida; 3) för att framtvinga arbetsprestationens fullgörande kunde påkallas straff och tvångsmedel. En enhetlig term, som täckte dessa olika verkningar, torde vara svår att finna; de sakkunniga föresloge uttrycket »tvångsförlängning», närmast avseende den tvångsmässiga förlängningen av anställningen.

Den närmare utformningen av tvångsförlängningen, den som lindrigast ansedda av de under benämningen tjänsteplikt sammanförda formerna av

ingripanden, utvecklades i 8 kap., innehållande föreskrifter om genomförandet och innebörden av tjänsteplikts olika former. I de centrala kapitlen rörande tjänsteplikt, 4—7 kap., hade upptagits huvudsakligen endast allmänt hållna karakteristiker av de fyra tjänstepliktsvarianterna. Därvid tillkomme endast den genomgående begränsningen av samtliga tvångsingripanden att avse endast personer till och med 70 års ålder.

5 kap. Tjänsteplikt för pensionstagare.

13 och 14 §§.

5 och 6 kap. innehålla bestämmelser om de specialformer av tjänsteplikt, som avses böra komma till användning före den mest ingripande formen därav, den s. k. allmänna tjänsteplikten, och som taga i anspråk särskilda kategorier, nämligen vissa pensionstagare samt ungdom i åldern 16—19 år. Den förra gruppen avses i 5 kap., och i 13 § givas regler om vissa pensionstagare i statstjänst, vilka regler enligt särskilda beslut med stöd av 14 § kunna vinna analog tillämpning på andra pensionstagare.

Nu ifrågavarande form av tjänsteplikt, benämnd *tjänsteplikt för pensionstagare*, innebär skyldighet för vederbörande att, såvitt hans hälsotillstånd och arbetsförmåga det medgiva, efter myndighets anvisning antaga och utföra sådant arbete, som han utfört i den tjänst, för vilken han åtnjuter pension, eller arbete av därmed jämförligt slag. Enligt 13 § må förordnas om sådan skyldighet endast för den, som på grund av statstjänst åtnjuter ålderspension.

Liksom tvångsförlängning upphör denna skyldighet med utgången av det kalenderår, varunder vederbörande fyller 70 år. Vidare gives en möjlighet för länsarbetsstyrelse att meddela befrielse från densamma, antingen om dess fullgörande skulle för den tjänstepliktige medföra betydlig förlust eller olägenhet, eller eljest om synnerliga skäl till befrielse föreligga.

Medan 13 § endast gäller innehavare av statlig ålderspension, innehåller 14 § en kompletterande regel av innebörd, att genom särskilt beslut av Kungl. Maj:t andra innehavare av pension på grund av tjänst kunna underkastas samma skyldighet.

De sakkunniga hade föreslagit tjänsteplikt enligt 13 § endast för den som på grund av statstjänst åtnjöte hel eller med högst en fjärdedel avkortad ålderspension samt enligt 14 § för den som i annat fall på grund av tjänst åtnjöte pension av därmed jämförlig beskaffenhet.

De sakkunniga.

Om denna form av tjänsteplikt anfördes i *preliminärförslagets* motivering, att en viktig synpunkt vid förslagets utformande varit önskemålet att som förstadium till den egentliga tjänsteplikten, kallad allmän tjänsteplikt, införa specialformer av tjänsteplikt, som åtminstone i allmänhet icke vore så kraftigt ingripande i den enskildes liv. Bland de personkategorier, som härvid-

lag i första hand komme i betraktande, vore den, som omfattade personer vilka med pension avgått ur allmän eller enskild tjänst.

Denna kategori vore redan enligt sakens natur en arbetsreserv av betydelse. Då pensionsåldern i allmänhet vore fix men vitaliteten individuellt mycket olika, tedde sig pensioneringen mången gång som ett slöseri med arbetskraft och något som man i kritiska tider därför i första hand borde korrigeras. Även i den mån arbetsförmågan vore något nedsatt, funnes inom denna kategori en fond av yrkesskicklighet och erfarenhet, som borde tillvaratagas.

Men även ur den speciella synpunkt, som förut nämnts, torde en tjänsteplikt i stort sett verka mindre ingripande beträffande pensionstagare än eljest. Endast mera sällan torde personer efter pensioneringen hava byggt upp en ekonomisk verksamhet, som det innebure en mycket kännbar förlust att gå ifrån, och icke heller behövde man så ofta räkna med att den tjänstepliktige hade familj med minderåriga barn.

I preliminärförslaget har till diskussion upptagits vissa speciella problem i fråga om tjänsteplikten för pensionstagare. Sålunda anfördes angående skyldighetens begränsning till visst slags arbete:

De skäl, som förut ur olika synpunkter anförts för att i fråga om tjänsteplikt sätta pensionstagare i en särställning, gälla dock endast med avseende å tjänstgöring av det slag, som vederbörande utförde, då han var i aktiv tjänst. Denna begränsning torde väl i allmänhet komma att iakttagas redan i företagets eget intresse att få en effektiv arbetsfördelning, men principen torde likväl böra få uttryck i lagen. Emellertid synes regeln icke böra göras för snäv; i förslaget har den ej ens begränsats till samma slags arbete, utan till arbete av jämförligt slag. Med »slag» av arbete avses här rätt vidsträckt områden, exempelvis att vid en järnväg en expeditionstjänsteman icke sättes till verkstadsarbete eller som banvakt. Inom dylika stora områden bör dock vederbörande kunna placeras tämligen fritt; så t. ex. är det — för att taga ett nytt exempel från järnvägarna — uppenbarligen icke lämpligt att placera äldre personer i befattningar, där ur säkerhetssynpunkt kräves stor påpasslighet och sinnesnärvaro. Att arbetet är mindre kvalificerat än det vederbörande före pensioneringen utförde kan i regel icke få tillmätas större betydelse; endast i extrema fall bör sådant anses falla utom denna form av tjänsteplikt. — Beträffande den som under sin tjänstetid sysslat med flera olika slags arbete bör vad här sagts avse det slags arbete han utförde närmast före pensioneringen.

I frågan om skyldighetens begränsning med avseende å arbetsplats o. d. anfördes i preliminärförslaget följande:

I övrigt torde för frågan, om vederbörande själv betraktar tvånget att inträda i tjänst såsom en olägenhet främst själva *arbetsmiljön* hava betydelse, d. v. s. om arbetsplats, överordnade och arbetskamrater äro desamma som före pensioneringen. Uppenbarligen kan i dessa hänseenden icke göras någon begränsning i pensionstagarens skyldighet att återinträda. Det är att märka, att det här gäller en tid, som på många områden kännetecknas av omfattande omläggningar och omgrupperingar, och för att det nu avhandlade institutet icke skall reduceras till en obetydlighet måste plikten att återinträda kunna uttagas, även om vederbörande icke i något av de nämnda hänseendena kan räkna med samma förhållanden som före pensioneringen.

I ett avseende kan det likväl ifrågasättas, om icke tvånget innebär en större uppoffring än som är befogad när det gäller en lindrig form av tjänsteplikt, avsedd att föregå den egentliga, nämligen om pensionstagaren nödgas fullgöra tjänsteplikt *utom sin hemort*. Ett relativt mindre intrång torde förflyttningen innebära, om det gäller arbete på den ort, där vederbörande senast tjänstgjort. Av hänsyn närmast till kommunikationsverkens behov — vilket i detta avseende är av centralt intresse — har emellertid icke föreslagits någon begränsning i sådant hänseende. Det torde dock böra understrykas, att denna form av tjänsteplikt tillämpas med all akt-samhet, så snart densamma skulle komma att innebära uppoffringar av sist angivet slag.

Vad anginge beskaffenheten av den pension, som borde motivera tjänsteplikt, kunde till en början avskiljas de som uppbära pension på grund av invaliditet eller sjukdom. Den reserv av arbetskraft, som möjligen kunde finnas inom denna grupp, torde icke hava större betydelse. Även inom återstoden, de s. k. ålderspensionerna, torde böra medtagas endast sådana till belopp, som kunde anses normalt eller i det närmaste normalt. Starkt reducerade pensioner, som icke beredde och ej avsåge att bereda full försörjning, förutsatte, att vederbörande dessutom hade någon förvärvsverk-samhet, och dessa pensionstagare intoge därför icke den oberoende ställ-ning, som här ansetts utgöra en förutsättning för en särbehandling av pen-sionstagare. De sakkunniga föresloge beträffande vanliga statspensioner gränsen dragen vid $\frac{3}{4}$ av hel pension.

Då det här alltid gällde personer i hög ålder, måste vederbörandes hälsotillstånd och arbetsförmåga uppställas som en primär norm för frågan, om tjänsteplikt överhuvud skulle kunna utkrävas och i sådant fall vad slags och hur mycket arbete som skulle kunna fordras; dessa omständigheter kunde här icke — som när det gällde de arbetsföra åldrarna — tillmätas betydelse närmast som skäl till frikallelse i undantagsfall.

Angående maximiålder för denna form av tjänsteplikt anfördes:

Med nyssnämnda princip att lägga en individuell prövning av arbetsförmågan till grund för uttagandet kunde det i och för sig ej vara behöfligt med en övre åldersgräns. En sådan begränsning torde dock böra göras av rent praktiska skäl. Därvidlag kunna tänkas i huvudsak två metoder: en generell maximiålder eller en viss tid i relation till pensionsåldern. För den senare metoden talar det skälet, att den provisoriska höjning av pen-sionsåldern, som denna form av tjänsteplikt kan sägas innebära, lämpligen bör liksom den ordinarie pensionsåldern variera efter beskaffenheten hos olika tjänster. Å andra sidan kan ju, med den frihet i fråga om arbets-uppgifterna som förut angivits, den som avgått från en fysiskt krävande be-fattning med låg pensionsålder nu ofta sysselsättas i annat arbete. En annan fråga är, om den senare begränsningen bör räknas från en formell pensionsålder (t. ex. den då vederbörande är skyldig att senast avgå ur tjänst) eller från den faktiska tidpunkten för pensioneringen; i senare fallet komma individuella olikheter mera till sin rätt. — Förslaget har emellertid i detta hänseende icke upptagit någon annan begränsning än den för de olika ingripandena gemensamma gränsen vid 70 år.

Om den föreslagna undantagsbestämmelsen framhölls i preliminärförslaget följande:

För den möjlighet till individuell frikallelse i undantagsfall, som är behöfelig vid alla former av tjänsteplikt, har här föreslagits som en särskild förutsättning, att tjänstepliktens fullgörande skulle medföra synnerlig förlust eller olägenhet för den tjänstepliktige. Detta skäl bör principiellt icke tillmätas större betydelse i fråga om tjänsteplikt, men beträffande en speciell form därav, vars införande motiverats därmed, att de i detta fall tjänstepliktiga i allmänhet skulle kunna fullgöra tjänsteplikt utan större ekonomisk eller annan uppoffring, synes det vara befogat att stadga ett undantag för de fall därav, som likväl kunna uppkomma. Vid sidan av detta särskilda skäl till frikallelse har upptagits en generell möjlighet därtill. I båda fallen har med ordalagen markerats, att endast särskilt anmärkningsvärda fall avses. Vid dessa avgöranden torde — även om detta icke direkt framgår av den föreslagna lagtexten — den enskildes olägenhet ställas i relation till det individuella värdet av hans insats som tjänstepliktig och frågan om dispens bli beroende av om ett uppenbart missförhållande kan anses föreligga i detta hänseende.

Till motivering av 14 § anfördes slutligen i preliminärförslaget, att i fråga om de flesta pensioner av tekniska skäl föreslagits den anordningen, att tjänsteplikt icke föreläge utan vidare utan först sedan Kungl. Maj:t därom förordnat. Skälet därtill vore, att förutnämnda förutsättning med avseende å pensionens storlek kunde generellt angivas endast vad anginge statspensioner enligt de viktigaste pensionsreglementena, beträffande vilka pensionens relativa storlek allmängiltigt kunde fastslås; huruvida en annan pension, framförallt en privat sådan, hade den storlek och karaktär i övrigt, att den borde tillmätas samma betydelse, torde behöva avgöras från fall till fall. Sådana beslut behövde emellertid icke individuellt angiva de pensionstagare, som komme ifråga; det vore t. ex. tillräckligt att föreskriva, att pension, som utginge efter vissa angivna grunder från visst företag eller viss grupp av företag, skulle för pensionstagaren medföra tjänsteplikt, som här avsåges. Beträffande företagsgrupper, som sins emellan tillämpade likartade pensionsprinciper, t. ex. affärsbankerna, kunde med ett enda sådant beslut av Kungl. Maj:t nås stora personalgrupper.

Yttrandena.

I fråga om tjänsteplikt för pensionstagare beröres i yttrandena huvudsakligen frågan, om skyldigheten bör i princip knytas till ålderspension av viss storlek.

Socialstyrelsen uttalar, att den därvidlag föreslagna gränsen, tre fjärdedelar av hel pension, bör bortfalla och ersättas med en diskretionär prövning. Även *svenska arbetsgivareföreningen* anser skyldigheten böra i princip omfatta all ålderspension, och *vattenfallsstyrelsen* finner gränsen böra sättas avsevärt lägre.

Telegrafstyrelsen föreslår, att även den som med förtidspension, uppskjuten livränta eller utan pension i förtid avgått från statstjänst skall kunna åläggas att på motsvarande sätt, som gäller pensionär, utföra arbete för statens

räkning. Styrelsen framhåller betydelsen av att dylik i förtid avgången personal är yngre och arbetsdugligare än den ålderspensionerade.

De sakkunniga.

Angående den ifrågavarande gränsen framhålla de sakkunniga i *slutförslaget*, att densamma givetvis vore något godtyckligt vald, då fasta hållpunkter härför icke funnes, men att i detta hänseende i varje fall borde tillses, att under denna särbestämmelse icke fördes andra än dem som genom tjänstepension erhöle försörjning åtminstone i huvudsak. Beträffande andra före detta befattningshavare — vilka alltså måste beräknas för närvarande försörja sig med annat arbete — funnes icke motsvarande skäl att uttaga dem till tjänsteplikt före andra och i ett jämförelsevis mindre kritiskt läge. Det vore uppenbart, att i vissa fall dessa förutvarande befattningshavares sakkunskap vore mycket värdefull, men dess ianspråktagande måste ske genom allmän tjänsteplikt. Det karakteristiska för sistnämnda form av ingripande vore just, att man utvalde den arbetskraft, som bäst lämpade sig för uppgiften, och överflyttade densamma från dess nuvarande sysselsättning.

Såsom jämväl de sakkunniga framhållit, är den av dem föreslagna gränsen för de statspensioner, vilka skola grunda den särskilda tjänsteplikten för pensionstagare, något godtyckligt vald. Det är dock obestridligt, att ett undantag beträffande starkt reducerade pensioner kan vara påkallat. Innehavare av dylika pensioner torde säkerligen i viss utsträckning hava förvärvsverksamhet, varför i sådana fall de antagna förutsättningarna för tillämpning av en särskild form av tjänsteplikt för dem icke föreligga. En smidigare regel för genomförande härav under samtidigt beaktande av sistnämnda förhållande bör emellertid kunna erhållas, om den berörda, formella gränsdragningen borttages och i stället möjligheten till undantag vidgas för det fall, att tjänstepliktens fullgörande för den tjänstepliktige skulle medföra förlust eller olägenhet. I enlighet härmed har 13 § omformulerats i departementsförslaget.

*Departements-
chefen.*

Denna ändring påkallar en omformulering även av 14 §. Emellertid har i departementsförslaget bibehållits dennas allmänna innebörd, nämligen att det genom särskilda beslut av Kungl. Maj:t skall fastställas, i vad mån andra än statliga pensioner skola medföra samma skyldighet. Utan att detta formellt konstaterades genom auktoritativa beslut, skulle det vara helt överlämnat åt de tillämpande myndigheterna att avgöra i de särskilda fallen, när det borde anses vara fråga om en på grund av tjänst utgående pension av ålderspensions natur. Då förhållandena på detta område torde vara mycket varierande, kunde i gränsfall detta avgörande bliva vanskligt.

Angående innehållet i sådana beslut enligt 14 § må nämnas, att desamma i typiska fall kunna hänföra sig till pensioner — eventuellt med viss begränsning — vilka utgå enligt vissa angivna reglementen eller liknande, från vissa angivna kassor eller fonder o. s. v. Emellertid bör det vara möjligt att även på annat sätt angiva förutsättningar för att en periodiskt utgående förmån skall äga sådan verkan, som här avses.

6 kap. Tjänsteplikt för ungdom.

15 §.

I 15 § behandlas den senare av de båda formerna av tjänsteplikt för särskilda kategorier, nämligen sådan tjänsteplikt som kan åläggas envar från och med det kalenderår, varunder han fyller 16 år, till och med det kalenderår, varunder han fyller 19 år, och som benämnes *tjänsteplikt för ungdom*. Tjänsteplikten definieras som skyldighet att efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete, som vederbörandes kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva. Om denna form av tjänsteplikt stadgas emellertid särskilt, att densamma, där det lämpligen kan ske, skall tagas i anspråk samtidigt beträffande alla inom viss del av riket bosatta personer i samma ålder och av samma kön.

Även här äger länsarbetsstyrelse befogenhet att bevilja undantag. Som skäl till undantag angives dels att tjänstepliktigs anhörig är huvudsakligen beroende av hans arbete för sin försörjning, och dels allmänt, att eljest synnerliga skäl till undantag föreligga.

De sakkunniga.

Angående förslaget om en särskild tjänsteplikt för ungdom anfördes i *preliminärförslaget*, att med tjänsteplikt i egentlig mening, d. v. s. vad i förslaget kallades »allmän tjänsteplikt», följde den olägenheten, att tjänstepliktens fullgörande kunde kännbart ingripa i den tjänstepliktiges civila näringsverksamhet; han måste lämna en god anställning med framtidsutsikter och riskera att en annan definitivt toge hans plats, i en verksamhet upparbetad »goodwill» ginge tillspillo o. s. v. För familjeförsörjare, som måste flytta till annan ort, fördyrades familjens levnadskostnader. Vid jämförelse med värnpliktens liknande verkningar hade anmärkts att, åtminstone i den mån årsklasser av värnpliktiga uttoges i sin helhet och till likartade ändamål, värnplikten hade ett drag av jämlikhet, som onekligen borde känneteckna en personlig medborgerlig plikt i kristider, men som tjänsteplikten enligt sin natur knappast kunde få, eftersom dess användning berodde på växlande förhållanden hos den enskilde: var han bodde, vad han hade för yrke och färdigheter, i vilket företag han vore anställd o. s. v.

Det hade därför framstått som angeläget att bland de mindre ingripande förstadierna av tjänsteplikt finna en form, där å ena sidan de tjänstepliktiga i regel icke hade sådan ställning i sin yrkesverksamhet, som behövde taga allvarlig skada av en tids tjänstgöring i annat arbete, och icke heller hade familj, medan å andra sidan det behov av arbetskraft, som skulle tillgodoses, icke fäste avgörande vikt vid yrkesskicklighet och därför fordrade ett individuellt urval utan kunde tillgodoses genom en uttagning över lag, ett »uppbåd» av värnpliktens typ. En sådan personalkategori, som här antytts, utgjorde t. ex. ungdomen i åldern 16—19 år. Ett arbetskraftsbehov av angiven typ kunde tänkas uppkomma på flera områden, men av intresse i detta sammanhang vore särskilt arbetskraftproblemet framför andra, jordbrukets försörjning med arbetskraft, särskilt under bråda tider. Även i

jordbruket krävdes givetvis ett visst minimum av yrkesutbildad arbetskraft, men den utfyllnad av arbetskraft, som därutöver erfordrades, kunde i stor utsträckning vara oskolad. Särskilt vore detta fallet med det ökade arbetskraftbehovet under skörden. Att märka vore i detta sammanhang, att arbetskraftbehovets ökning under skördetid torde komma att bli ytterligare markerad under en kristid. Det vore nämligen uppenbart, att bristen på arbetskraft inom jordbruket måste föranleda en i viss mån extensiv drift; brukningen finge inskränkas till det oundgängligen nödvändiga, arbeten som kunde anstå finge uppskjutas till bättre tider. Någon liknande åtstramning beträffande skördearbetet vore däremot icke möjlig; varken arbetets kvantitet eller dess förläggning i tiden tillåte några större förändringar, och ökningen av arbetsstyrkan under skörden torde därför bli relativt större än nu.

Av här anförda skäl hade de sakkunniga föreslagit en specialform av tjänsteplikt för ungdom. Personer under 20 år hade mera sällan nått en sådan position i sitt yrkesarbete, att ett avbrott däri behövde medföra större olägenhet, och de vore icke så ofta familjeförsörjare. Även av psykologiska och andra skäl torde en tjänsteplikt för ungdom framstå som en naturlig utväg att taga till åtminstone i första hand och lättare att genomföra än den egentliga tjänsteplikten. Den enda betänkligheten mot densamma vore angelägenheten av att studier och yrkesutbildning icke borde åsidosättas, men åtminstone vad anginge skördehjälp till jordbruket vore det ju fråga om tämligen korta perioder, under vilka tjänsteplikten skulle behöva tagas i anspråk, varför några allvarliga skador i nämnda hänseende icke borde behöva befaras. De sakkunniga förutsatte, att utbildningsanstalter av olika slag anpassade sin verksamhet efter de nya situationer, som därvidlag kunde uppkomma. Ett mera permanent uppbåd av ungdom i större omfattning torde komma ifråga först i ett krisläge av så allvarlig beskaffenhet, att stora uppoffringar måste avkrävas alla befolkningsgrupper.

I fråga om den närmare utformningen av denna tjänstepliktsvariant, i förslaget benämnd »tjänsteplikt för ungdom», anfördes i preliminärförslaget vidare:

För manlig ungdom bör denna tjänsteplikt betraktas som ett komplement »nedåt» till värnplikten. Den senare inträder ju i och med det kalenderår, varunder vederbörande fyller 20 år, och tjänsteplikts slutpunkt synes därför böra fixeras till utgången av närmast föregående kalenderår. Härvidlag har efter förebild av värnpliktslagen använts metoden att tjänstepliktsåldern börjar och slutar med de kalenderår, varunder viss ålder uppnås, en metod, som har praktiskt värde bland annat vid registreringen. Det kan anmärkas, att under nuvarande förhållanden värnpliktiga icke inkallas förrän tidigast mot slutet av det kalenderår, då de fylla 20 år, och att alltså en omotiverad lucka kan uppstå mellan tjänsteplikten och värnplikten; emellertid kan detta förhållande komma att ändras under krigsförhållanden, och det torde vara principiellt ofrånkomligt att sätta slutpunkten som nyss sagts. Begynnelsestiden bör kunna sättas omkring 16 års ålder. Enligt nyss angivna metod föreslås här det kalenderår, varunder vederbörande fyller 16 år; för en del av den yngsta årgången innebär detta måhända en väl tidig

början, men med all sannolikhet torde denna årgång uttagas sist av de fyra föreslagna, varför dess hänförande under tjänsteplikten måhända blir mera teoretiskt. — För den kvinnliga ungdomens del finns ingen sådan anknytningspunkt som värnplikten. Emellertid gäller även för den kvinnliga ungdomen förut anförda skäl för att påkalla tjänsteplikt av ungdomarna före de äldre, och rent numerärt innebär ju en ungdomstjänsteplikt för flickor en fördubbling av den styrka, som på detta sätt kan uppåddas. Förslaget upptager därför en tjänsteplikt för kvinnlig ungdom i motsvarande ålder.

Vad angår utformningen i övrigt hade, framhölls det vidare, redan i den grundläggande lagbestämmelsen inskräpts, att arbetet skulle svara mot vederbörandes kroppskrafter och hälsotillstånd. Det förutsattes, att i uttagningsförfarandet inginge en om ock summarisk läkarundersökning. Möjlighet till frikallelse av särskilda personliga skäl föresloges efter prövning av länsarbetsstyrelsen. Därefter anfördes:

Som skäl till frikallelse har främst nämnts, att anhöriga äro till stor del beroende för sin försörjning av den tjänstepliktiges arbete. I och för sig kunde detta undantag synas överflödigt, eftersom lön skall utgå även under tjänsteplikten, men detta frikallelse-skäl har likväl bibehållits av två skäl: dels kan tjänsteplikten innebära en inkomstminskning eller ökade levnads-kostnader eller andra svårigheter och dels bör beträffande denna speciella form av tjänsteplikt hållas i sikte dess förutnämnda karakteristikon, att det i regel gäller personer utan försörjningsplikt. I enlighet härmed böra lämpligen utgallras de undantagsfall av försörjningspliktiga, som likväl förekomma. Vid sidan av nämnda skäl till frikallelse har givits en generell möjlighet därtill; med formuleringen »synnerliga skäl» har dock markerats, att densamma bör komma i tillämpning sparsamt.

Vidare framhölls i preliminärförslaget, att den förut markerade olikheten gentemot den egentliga tjänsteplikten, att uttagningen här borde genomföras mera generellt, syntes vara av den principiella betydelse, att den förtjänade framhållas i den grundläggande lagbestämmelsen. Meningen vore sålunda, att man för att fylla ett visst antal tjänster icke skulle taga ut grupper av tjänstepliktiga här och var, allt efter bostadsort, nuvarande sysselsättning o. s. v., tills antalet vore fyllt, utan i stället beräkna hur många årsklasser eller bestämda delar av årsklasser behovet motsvarade och därefter uttaga motsvarande antal klasser i sin helhet, exempelvis alla ynglingar, som innevarande år (eller angivna månader därav) fylla 18 år. Därmed skulle uppnås den objektivitet, som enligt vad förut sagts vore eftersträfvansvärd och i fråga om behov, som kunde täckas med oskolad arbetskraft, även möjlig att uppnå. Det vore oförnekligt, att denna metod hade sina nackdelar; den innebure i viss mån att gå över ån efter vatten, i det att man hellre skickade 18-åringar från fjärran ort än 17-åringar från en närbelägen, och att därför transportkostnaderna bleve större än eljest. Det hade icke heller föreslagits, att regeln skulle iakttagas annat än för en och samma »del av riket»; hur stora dessa områden kunna bliva i praktiken vore svårt att bedöma. Icke heller hade det föreslagits, att både pojkar och flickor i samma ålder nödvändigt skulle tagas ut samtidigt. Även i denna starkt modifierade form hade regeln mjukats upp att gälla »där så lämpligen kan ske».

Slutligen förklarade sig de sakkunniga vilja understryka, att den parallell med värnplikten, som här framhållits, uteslutande vore av principiell art, och att det givetvis icke avsåges att inordna vederbörande i slutna formationer av militär typ, i fasta förläggningar o. s. v., ehuru det stundom torde bli behöfligt och därjämte för alla parter fördelaktigt, att kvarter för de tjänstepliktiga i den ort, där arbetet utföres, ordnades gemensamt och genom myndigheternas försorg.

Yttrandena.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anför:

De sakkunnigas motivering att för ungdomen i åldersklasserna 16—19 år ett ianspråktagande enligt tjänstepliktslagstiftningen regelmässigt icke medför alltför betydande olägenhet äger generell giltighet närmast blott så länge det gäller allenast mera kortvarig tjänstgöringstid. Ett mera permanent uppbåd åter torde, genom det avbräck detsamma vållar i studier och yrkesutbildning av olika slag, för en avsevärd del av hithörande ungdom i skilda socialklasser vara till väl så stort hinder som för åtskilliga i produktionen redan inordnade vuxna. I betraktande härav skulle länsstyrelsen vilja föreslå uttrycklig föreskrift om att i förekommande fall skälighänsyn skall tagas även till angelägenheten av att tjänstepliktigs yrkesutbildning icke åsidosättes.

Socialstyrelsen yttrar:

Beträffande den lägre åldersgränsen för inträde i tjänsteplikt vill styrelsen erinra, att styrelsen trots vissa betänkligheter ej ville motsätta sig rikskommissionens förslag om att bestämma gränsen till 18 år. Anledningen härtill var, att styrelsen ansåg det viktigt, att man ej annat än i yttersta nödfall rubbade på den normala utbildningen av ungdomen och ej heller förflyttade dem från deras naturliga miljö. Denna synpunkt måste sägas vara betydelsefull. Om gränsen för tjänsteplikten utsträcker ned till 16 års ålder, måste särskild hänsyn tagas till den nu angivna synpunkten vid uttagningen av de enskilda tjänstepliktiga.

Sveriges allmänna lantbrukssällskap anför härom, att enär en del ungdom i ifrågavarande åldrar har anställning, medan annan ungdom i regel årligen kan beredas ganska lång ledighet från studier, det kunde komma i fråga att under härför lämpad årtid tjänsteplikt uttages endast av dem som icke ha egentlig anställning och sålunda icke nödvändigt omfattar hela årsklasser.

Däremot anföres i *svenska arbetsgivareföreningens* yttrande:

Förutsättningen för en tillämpning av tjänsteplikt för ungdom är uppenbarligen behov för viss näring av okvalificerad arbetskraft i större omfattning och för mer begränsad tidrymd. Erfordras okvalificerad arbetskraft i mindre omfattning och under andra förutsättningar, böra härför lämpade ungdomar kunna uttagas genom förordnande om allmän tjänsteplikt. Särskild tjänsteplikt för ungdom bör härutöver icke komma ifråga, då man bör så långt som möjligt tillgodose intresset att de, som äro minst engagerade i förvärvslivet, i första hand icke skola komma ifråga. Möjligen bör denna uppfattning, som synes även vara de sakkunnigas, bättre komma till uttryck i lagtexten genom att orden »där så lämpligen kan ske» i 15 § andra stycket utgå eller eventuellt ersättas med annat uttryck, som ej lämnar så stort utrymme för avvikelser från huvudtanken.

De sakkunniga.

I *slutförslaget* anföra de sakkunniga, att, då i fråga om uttagningen till tjänsteplikt för ungdom i avgivna yttranden uttalats å ena sidan, att det borde tillses, att yrkesutbildning ej stördes därigenom, och å andra sidan, att ungdom, som bedreve studier, i allmänhet lättare kunde beredas ledighet för detta ändamål än de som hade förvärvsarbete, de sakkunniga ville framhålla, att med förslagets utformning båda dessa synpunkter kunde vinna beaktande efter omständigheterna. Emellertid ville de sakkunniga tillika erinra om vad som i preliminärförslaget anförts om denna tjänstepliktsforms idé, nämligen att densamma helst borde uttagas överlag inom en åldersklass såsom en medborgerlig plikt, vilken krävdes lika av alla — ett sätt för tjänstepliktens förverkligande, som, huru tilltalande det än ur viss synpunkt kunde förefalla, eljest i allmänhet icke vore praktiskt möjligt att genomföra. Jämväl kunde framhållas, att tjänsteplikt för ungdom vore — åtminstone i denna form av större »uppbåd» — avsedd och lämpad endast för korta tjänstgöringsperioder, sålunda antingen för arbete, som varade endast kort tid, eller ock med avlösning genom nya inkallelser. Det kunde tilläggas, att om de allra flesta inom en viss åldersklass inkallades till tjänsteplikt väl icke samtidigt men i successiva avlösningsskontingenter under en viss tid, t. ex. ett år, den i andra stycket av 15 § uttryckta grundsatsen vunne en analog tillämpning, som i stort sett förverkligade samma syfte som en ordagrann tillämpning därav.

7 kap. Allmän tjänsteplikt.*16 §.*

I 16 § behandlas det längst gående ingripandet enligt lagen, s. k. *allmän tjänsteplikt*, vilken kan åläggas envar från och med det kalenderår, varunder han fyller 16 år, till och med det kalenderår, varunder han fyller 70 år. Tjänsteplikten definieras eljest på samma sätt som tjänsteplikt för ungdom. Angående omfattningen av förordnandet om tjänsteplikt stadgas i detta fall, att detsamma må inskränkas att avse endast vissa grupper av personer, bestämda med avseende å ålder, kön, försörjningsskyldighet, bostadsort eller yrkeskunnighet.

En befogenhet för länsarbetsstyrelse att bevilja undantag från tjänsteplikten stadgas även i detta fall, men som förutsättning härför anges endast allmänt, att synnerliga skäl till undantag föreligga.

De sakkunniga.

I *preliminärförslaget* framhölls till en början om *benämningen* »allmän» tjänsteplikt följande:

Det är att märka, att uttrycket »allmän» har använts i betydelsen »generell», sålunda för att beteckna, att ingripandet kan i princip drabba envar inom mycket vida åldersgränser, däremot icke, att de faktiska uttagningarna till sådan tjänsteplikt skulle vara numerärt mera omfattande än vid de övriga formerna därav. I sistnämnda avseende torde det ofast snarare förhålla

sig tvärtom; tvångsförlängning torde under alla förhållanden komma att omfatta flera arbetstagare än något av de andra alternativen, och även tjänsteplikt för ungdom bör kunna under kortare tider omfatta stora grupper tjänstepliktiga, under det att den allmänna tjänsteplikten kan komma att avse exempelvis endast vissa smärre grupper specialutbildade arbetare av stor betydelse, vilka måste flyttas från ett företag till ett annat.

Såsom framhållits under 1 §, kunde enligt de sakkunnigas mening några förutsättningar för inträdet av de olika stadierna av ingripanden knappast angivas i detta sammanhang. Enligt den förut understrukna grundtanken i förslaget, att detsamma ville möjliggöra även en formell begränsning av ingripandena till vad situationen i varje fall oundgängligen krävde, borde med avseende å denna yttersta utväg framhållas, att densamma vore avsedd att handhavas mycket varsamt och åtminstone för större personalkategorier endast i yttersta fall.

Förslaget gäve emellertid möjlighet att även i själva förordnandet om allmän tjänsteplikt tillämpa den här ofta framhållna principen att så långt möjligt begränsa ingripandet och dess verkningar för de enskilda. Sålunda stadgades, att förordnande, utom att detsamma självfallet enligt stadgandet i 2 § angåve det arbetskraftsbehov, som skulle tillgodoses, även kunde uppdraga gränser, inom vilka de tjänstepliktiga finge utväljas till det angivna ändamålet. På detta urval kunde läggas olika i förslaget angivna synpunkter. Härom anfördes:

En av dessa är *åldern*, i vilket hänseende förslaget generellt anger mycket vida yttergränser. Nedåt har gränsen dragits vid 16 år på samma sätt som för tjänsteplikt för ungdom, enär dessa båda former av tjänsteplikt icke böra utsluta varandra; den senare formen är, som förut framhållits, i viss mån av en annan typ än den allmänna tjänsteplikten. Som övre åldersgräns har endast använts den i förslaget genomgående använda yttersta gränsen, 70 år, varvid emellertid bör understrykas, att vad angår de äldsta åldersgrupperna tjänsteplikt i praktiken torde bli tillämpad endast i ringa utsträckning. Inom dessa vida gränser må emellertid i förordnandet dragas snävare gränser allt efter det föreliggande behovet av tjänstepliktiga. I många fall torde det sålunda förefalla naturligt att uttaga företrädesvis ungt folk. Därest omfattande inkallelser till värnplikt skett, kan det vara skäligt, att tjänstepliktförordnandet koncentreras till hemmavarande män i värnpliktsåldern, vilka ju i sådant fall haft en förmån i jämförelse med sina jämnåriga. Även eljest må förordnandet begränsas att avse *endast män* eller *endast kvinnor*. De enskildas olägenhet av en förflyttning från orten — något som givetvis kan bli en följd av tjänsteplikt — kan vinna beaktande på det sätt, att förordnande begränsas med avseende å *försörjningsskyldighet*, d. v. s. med utslutande av familjefäder eller vissa sådana, eller ock med avseende å *bostadsort*, d. v. s. med utslutande av dem som bo mycket långt från orten för tjänstepliktens fullgörande. Slutligen har erinrats om en begränsningsmöjlighet, som givetvis ligger i sakens natur, nämligen att där viss *yrkesskicklighet* är av sådan betydelse för arbetet, att det vore meningslöst att härför nyttja andra tjänstepliktiga än dem som besitta sådan kunnighet, begränsning i sådant avseende bör ske redan i förordnandet.

Förut har anmärkts, att den skala av sinsemellan olika djupt ingripande åtgärder, som förslaget upptager, knappast kunde komma till användning

Departements-
chefen.

steg för steg i en viss inbördes ordning, ävensom att det måste beräknas, att olika stadier inom skalan komme att tillgripas samtidigt inom olika områden. Till belysande härav kan i detta sammanhang nämnas, att vad angår ett område, inom vilket från vederbörligt håll behovet av en tjänstepliktslagstiftning i händelse av en mera omfattande mobilisering särskilt understrukits, nämligen sjukvården, de lindrigare formerna av ingripanden enligt föreliggande förslag skulle vara alldeles otillräckliga, varför på detta område avsetts att omedelbart vid en sådan mobilisering tillgripa den allmänna tjänsteplikten.

Denna angelägenhet har förts på tal av medicinalstyrelsen i yttrande över de sakkunnigas preliminärförslag. Som ett led i arbetet på vår försvarsberedskap på olika områden hava medicinalstyrelsen och arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse i samarbete uppgjort en omfattande planering av sjukvårdens organisation under en allmän mobilisering. Denna planläggning går bland annat ut på betydande utvidgningar av sjukhusen ävensom åtgärder för att hårdare utnyttja befintliga sjukhusutrymmen. För dessa åtgärder förutsattes en omfattande omgruppering av sjukvårdspersonal av olika slag, i främsta rummet läkare, för vilket ändamål upprättats rullor över de olika medicinska kårernas medlemmar och förslag till placering av dem vid mobilisering. Försök hava gjorts att åtminstone beträffande de mest kvalificerade, läkarna, genom enskilda avtal med vederbörande genomföra den blivande omplaceringen, men detta har, efter vad det uppgives, icke lyckats i erforderlig utsträckning.

Jag har av förutnämnda båda myndigheter inhämtat, att man där under angivna förhållanden icke såge sig i stånd att genomföra erforderliga försvarsberedskapsåtgärder på detta område utan en lagstiftning om tjänsteplikt åtminstone såvitt anginge medicinalpersonal. Till denna räknades i sådant fall läkare, tandläkare, veterinärer, apotekare, sjukgymnaster, barnmorskor, sjuksköterskor, viss sjukhuspersonal och viss laboratoriepersonal men även icke färdigutbildade studerande och elever vid hithörande läroanstalter. Denna personal uppskattades i runt tal till 35,000 personer.

I detta ämne har *medicinalstyrelsen* även i skrivelse den 23 oktober 1939 hemställt, att förslag om tjänsteplikt för medicinsk personal vid krig eller krigsfara måtte utan dröjsmål föreläggas riksdagen. En liknande hemställan har gjorts i en till mig den 13 i samma månad ingiven skrift av *Sveriges yngre läkares förening*. Av vad jag förut anfört framgår, att, om den av mig föreslagna lagstiftningen om tjänsteplikt kommer till stånd, särskild lag om tjänsteplikt för medicinsk personal icke är behövlig.

8 kap. Vissa för olika former av tjänsteplikt gemensamma bestämmelser.

17 §.

17 § anger tjänstepliktens räckvidd i avseende å nationalitet och bosättning. I princip må tjänsteplikt åläggas envar, som är bosatt eller åtminstone stadigvarande vistas i Sverige, svensk eller utlänning. Med avseende

å utländska medborgare i viss stat eller statslösa må dock Kungl. Maj:t förordna om undantag.

De sakkunniga framhöllo i *preliminärförslaget*, att detsamma utginge från bosättning inom riket som den principiella förutsättningen för åläggande av tjänsteplikt genom svensk myndighet. Beträffande svensk medborgare, som vore bosatt utomlands, torde en tjänsteplikt här i riket icke komma ifråga. Principiellt borde från tjänsteplikt ej undantagas utländsk medborgare, som bodde eller stadigvarande vistades inom riket, men för att giva rum för ömsesidiga överenskommelser i detta ämne med andra makter borde Kungl. Maj:t få befogenhet att därifrån undantaga vissa nationaliteter. För alla eventualiteter hade undantagsregeln gjorts tillämplig även på statslösa.

18 §.

18 § innehåller stadganden om vissa generella undantag från tjänsteplikt. Sålunda föreskrives, att den som är anställd hos staten må tagas i anspråk för tjänsteplikt av annat slag än tvångsförlängning endast i den omfattning Kungl. Maj:t föreskriver. Helt undantagen från tjänsteplikt är den som fullgör militärtjänst, och fullgörande av luftskyddstjänst medför undantag i den mån vederbörande tages i anspråk för tjänstgöringen. I övrigt gives riksarbetsstyrelsen befogenhet att avgöra i vad mån personer av vissa kategorier med samhällsviktigt arbete skola vara undantagna från tjänsteplikt. Sådan undantagsföreskrift kan avse dem som äro anställda hos lands- ting, vägdistrikt eller annan kommun, hushållningssällskap eller enligt denna lag tjänstepliktberättigat företag, eller ock andra, vilkas verksamhet har betydelse för de ändamål, som denna lag avser att främja och vilka angivas i 2 §. Undantag kan givas individuellt eller för hela grupper.

I *preliminärförslaget* var 18 § uppdelad på tre moment, av vilka 1 mom. upptog undantaget för militärtjänst och 3 mom. nämnda befogenhet för riksarbetsstyrelsen, dock endast vad anginge personer, vilkas verksamhet hade betydelse för något i 2 § angivet ändamål. I 2 mom. stadgades, att anställda hos staten, kommun, hushållningssällskap eller tjänstepliktberättigat företag endast i den omfattning riksarbetsstyrelsen föreskreve finge tagas i anspråk för annan tjänsteplikt än tvångsförlängning. I *slutförslaget* hade momentindelningen bortfallit och de förut i 2 och 3 mom. upptagna reglerna sammanslagits till en bestämmelse, att för alla däri avsedda kategorier riksarbetsstyrelsen ägde föreskriva, i vad mån dessa skulle vara undantagna från tjänsteplikt.

De sakkunniga.

Om 18 § i *preliminärförslagets* lydelse anfördes i dess motivering:

Undantaget för militärtjänst i 1 mom. torde vara självfallet. Likaledes är det naturligt, att, som framgår av 2 mom., den som redan är helt sysselsatt i en från denna lags synpunkt viktig verksamhet icke skall tagas därifrån. Principiellt bör detta gälla anställning i offentlig tjänst, alltså hos stat, kommun eller hushållningssällskap, samt anställning hos företag, som genom förordnande om tjänsteplikt blivit berättigat till tjänstepliktigt arbetskraft.

I denna utsträckning har dock undantaget icke kunnat göras utan inskränkning; riksarbetsstyrelsen har enligt förslaget givits möjlighet att göra inskränkning däri. Ett sådant beslut kan exempelvis avse en tillfällig överflyttning av arbetskraft; likaledes måste riksarbetsstyrelsen få avgörandet om t. ex. kommunala myndigheter igångsätta arbeten, som under rådande förhållanden böra kunna uppskjutas. En annan inskränkning kan tänkas med avseende å personer, vilkas hela arbetskraft icke tages i anspråk i sådan tjänst, som avses i 2 mom. I sakens natur ligger, att i de fall, som avses i detta moment, undantaget icke kan avse tvångsförlängning.

Undantagsregeln i 3 mom. avser att komplettera de föregående i två hänseenden. Till en början avses sålunda personer, som icke äro anställda hos sådan arbetsgivare, som säges i 2 mom., men i självständig verksamhet utföra arbete, som måste skyddas, t. ex. privatpraktiserande läkare, som svårligen kunna undvaras på platsen. Vidare avses med undantagsregeln personer, som vid sidan av sin egentliga verksamhet — vilken måhända icke är privilegierad i det hänseende, som nu avses — arbeta i lagens syfte, t. ex. med frivilligt luftskyddsarbete. Det kan anmärkas, att särskilt i sistnämnda fall undantaget icke behöver sträcka sig längre än att vederbörande ej genom tjänsteplikt får flyttas från orten. Undantag enligt 3 mom. bör kunna begränsas på olika sätt, till att avse endast viss form av tjänsteplikt o. s. v.

Yttrandena.

Kommerskollegium ifrågasätter, om icke undantaget för den som fullgör militärtjänst borde kunna modifieras enligt föreskrift av Kungl. Maj:t.

Under uttrycket »kommun» i 18 § bör, framhållas av *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, inbegripas landsting. Detsamma gäller enligt *väg- och vattenbyggnadsstyrelsens* yttrande vägdistrikt.

Enligt *järnvägsstyrelsens* mening vore det önskvärt, om vid krigstillfälle erforderlig överflyttning av personal mellan statens och enskilda järnvägar samt enskilda järnvägar sinsemellan möjliggjordes utan riksarbetsstyrelsens medverkan.

Även *vattenfallsstyrelsen* förordar en sådan formulering, att personal exempelvis för reparationsarbeten kunde utan riksarbetsstyrelsens hörande utlånas eller för viss tid överflyttas mellan företag inom samma verksamhetsområde. Styrelsen betecknar det vidare som ett farligt kryphål från tjänsteplikten med ett undantag, motiverat av frivilligt luftskyddsarbete och liknande, och anser det riktigare, att även för sådant arbete behövlig personal uttages genom tjänsteplikt.

Handelskammaren i Göteborg föreslår, att beträffande anställda hos staten, kommun och hushållningssällskap undantagandet från tjänsteplikt icke göres till regel utan beroende av riksarbetsstyrelsens beslut.

Svenska arbetsgivareföreningen förmenar, att undantaget för anställda hos staten etc. vore alltför omfattande, och framhåller i detta sammanhang, att av stat eller kommun igångsatta reserv- och beredskapsarbeten vid en kris borde avvecklas. Undantaget ifråga borde enligt föreningens åsikt utgå, då övriga undantags- och uttagningsregler i 18 och 21 §§ vore tillräckliga för att tillgodose detsammans syfte.

De sakkunniga.

I *slutförslaget* framhålla de sakkunniga, att de vid övervägande av vad i yttrandena anförts om 18 § verkställt omarbetningen därav i syfte såväl att förenkla densamma som att något modifiera det förord för statstjänstemäns undantagande från tjänsteplikt, som skulle kunna inläggas i den formella olikheten mellan 2 och 3 mom. i preliminärförslaget. Tillika hade uttryckligen angivits, att bestämmelsen avsåge även sekundärkommuners anställda.

Vidare hava de sakkunniga i *slutförslaget* framhållit, att med den föreslagna lagstiftningen icke avsåges att öva någon inverkan på övriga lagstadgade skyldigheter att fullgöra personliga tjänstbarheter, såsom värnplikt, skyldighet att fullgöra luftskyddstjänst eller att tjänstgöra i allmän brandkår o. s. v. Fullgörandet av värnplikt fölle under det föreslagna undantaget för militärtjänst, men även övriga här avsedda förpliktelser måste tillgodoses före tjänsteplikten. Den senare avsåge i regel vederbörandes huvudsakliga sysselsättning, yrkesarbete och dylikt, medan de förra merendels gällde tillfälligt arbete för speciella ändamål av brådskande art, för vars tillgodoseende andra angelägenheter borde få vika.

I detta sammanhang kunde påpekas, att tjänsteplikt delvis kunde komma till användning även för ändamål, som här avsåges, såsom försvar och luftskydd. Det bleve sålunda en viss möjlighet för myndigheterna att för uppgiften välja den form av tjänstskyldighet, som lämpade sig bäst med hänsyn till arbetets art och varaktighet samt till intresset av att rättvist och förnuftigt avväga medborgarnas bördor.

Avgörandet, huruvida hos staten anställda personer skola kunna genom tjänsteplikt tagas i anspråk för annat arbete, torde böra förbehållas Kungl. Maj:t. Vidare bör uttryckligt undantag stadgas vid fullgörande icke endast av militärtjänst utan även av luftskyddstjänst i den bemärkelse, som avses i lagen om förfoganderätt för luftskyddets behov. I sistnämnda hänseende bör dock markeras, att luftskyddstjänsten ofta icke helt tar vederbörandes tid och arbetskraft i anspråk, varvid undantaget endast innebär, att i den mån luftskyddstjänst faktiskt fullgöres, detta utgör laga förfall i fråga om tjänsteplikts fullgörande.

I fråga om samordnandet av denna lags tillämpning och uttagningen till luftskyddstjänst enligt lagen om förfoganderätt för luftskyddets behov må, utöver vad de sakkunniga anført, anmärkas följande. Av naturliga skäl måste sistnämnda uttagning begränsa sig till dem, som vid uttagningstillfället av andra skäl uppehålla sig inom det område, där tjänstgöringen skall fullgöras, sålunda de som där hava sin dagliga verksamhet eller sin bostad. En skyldighet för en person att fullgöra luftskyddstjänst på långt avstånd från sin arbetsplats eller bostad har tydligen intet praktiskt värde. Å andra sidan kan det i regel icke bliva fråga om att hindra en person att ändra arbetsplats eller bostad av det skälet, att han på den hittillsvarande uppehållsorten uttagits till luftskyddstjänst; sker flyttning, måste uttagningen kompletteras bland dem som finnas kvar på platsen.

*Departements-
chefen.*

Från dessa utgångspunkter bör förhållandet mellan här ifrågavarande båda slag av tjänstskyldighet gestalta sig sålunda. Principiellt måste, såsom de sakkunniga framhållit, luftskyddstjänsten äga företräde framför tjänsteplikt. Den som uttagits till luftskyddstjänst måste, då han kallas att fullgöra sådan tjänst, lämna vad han har för händer, antingen detta utgör arbete på grund av tjänsteplikt eller annat. Praktiskt måste emellertid uttagningen till luftskyddstjänst vika, om vederbörande medelst tjänsteplikt förflyttas till annan ort.

I båda dessa hänseenden böra olämpliga konsekvenser av regelns tillämpning i särskilda fall undvikas genom tillämpningsåtgärder. Sålunda bör vid uttagning till luftskyddstjänst icke uttagas personal, som vid sådana tillfällen, då denna tjänst påkallas, kan antagas bliva väl behöflig i sin ordinarie syssla, t. ex. sjukhuspersonal. Vad angår den senare regeln, att flyttning till annan ort rubbar uttagningen till luftskyddstjänst, bör genom tillämpning antingen av här förevarande undantagsregler eller vid uttagningen enligt 21 § undvikas, att på grund av tjänsteplikt sådan rubbning orsakas, där vinsten av tjänstepliktens användning icke uppväger olägenheten ur luftskyddssynpunkt. Om nämligen vederbörande i luftskyddstjänst eller frivilligt luftskyddsarbete är svår att ersätta, exempelvis när han äger en härför värdefull, särskild utbildning och kan tjänstgöra som instruktör eller i annan ledande funktion, men han å andra sidan kan lättare ersättas i det arbete, där tjänsteplikt tillämpas, bör detta kunna föranleda, att han icke medelst tjänsteplikt flyttas från orten.

19 §.

Vid förordnande om tjänsteplikt kan, liksom beträffande företrädesbestämelse, redan förordnandet av Kungl. Maj:t innehålla detaljföreskrifter om vilka företag, till vilkas förmån förordnandet må tillämpas, samt om den mängd arbetskraft av olika slag vid varje sådant företag, intill vilken företaget skall vara sålunda privilegierat. I den mån dessa föreskrifter icke givas i Kungl. Maj:ts förordnande, skola de meddelas av riksarbetsstyrelsen eller, enligt dess anvisningar, av länsarbetsstyrelserna. Nämda begränsning av privilegiet med avseende å arbetskraftens kvantitet är dock obligatorisk endast i fråga om tjänsteplikt för pensionstagare och allmän tjänsteplikt. Även beträffande tjänsteplikt för ungdom kan sådan begränsning stadgas, där det finnes lämpligt. Däremot kan detta icke ske, när förordnandet endast avser tvångsförlängning.

De sakkunniga framhöllo i preliminärförslaget, att i den här avsedda närmare utformningen av ett beslut om tjänsteplikt under alla förhållanden måste ingå ett namngivande av de arbetsföretag, som komme i fråga. Därutöver borde i regel även angivas de högsta kvantiteter arbetskraft av olika kategorier, som företaget skulle kunna komma upp till med tillhjälp av tjänsteplikt. Det senare ledet i utformningen syntes dock icke vara nödvändigt i alla fall, då det gällde tjänsteplikt för ungdom. Som förut framhållits, hade man i sådant fall tänkt sig uppbåd i stort antal av ungdomar, som samtidigt sattes in för kort tid i arbete av måhända överhängande

brådskande beskaffenhet. Redan snabbheten i åtgärden kunde stundom lägga hinder i vägen för ett sådant preciserande, vilket för t. ex. jordbruket skulle innebära ett mycket vidlyftigt arbete, och därtill komme, att, då det gällde till större delen oskolad och ovan arbetskraft, en kvantitativ begränsning vore mindre motiverad och stundom kunde bliva till svårt hinder. Vad anginge *tvångsförlängning* funnes intet praktiskt utrymme för en sådan kvantitativ begränsning. Tvångsförlängningen innebure ingen omedelbar förändring, endast att frågan om arbetstagares avsked i tvistiga fall skulle dragas under myndighetens prövning. Först i den mån så skedde, behöfde den frågan tagas upp, om företaget hade — enligt förordnandets syfte — onödigt mycket tjänstepliktig arbetskraft, vilket då kunde prövas individuellt och med större tillförlitlighet än vid ett schematiskt förhandsbeslut härom; befunnes det, att öfverflöd föreläge, borde detta vara ett skäl för avskeds beviljande. I sistnämnda fall borde man dock givetvis se till, att den tillåtna avgången ned till det antagna minimibehovet icke skedde slumpartat och utan hänsynstagande till parternas berättigade intressen; den rimligaste utvägen vore, att myndigheten med parterna underhandlade om tvångsförlängningens anpassning till minimibehovet.

20 §.

I 20 och 21 §§ ges regler om den individuella *uttagningen* av tjänstepliktiga. Denna ankommer enligt 20 § på länsarbetsstyrelsen. Som förutsättningar för att uttagning skall ske kräves, dels att ifrågavarande behov av arbetskraft icke kan fyllas på annat sätt, och dels att arbetsgivaren begärt hänvisning av tjänstepliktig arbetskraft.

De sakkunniga framhöllo i *preliminärförslaget*, att beträffande de tre former av tjänsteplikt, vilka innebure, att en person placerades i ett arbete, där han förut icke funnes, det avgörande i förfarandet låge i det urval, som för detta ändamål skulle ske bland de tjänstepliktiga, d. v. s. enligt förslagets terminologi de personer, som kunde komma ifråga därtill enligt vad som angivits i Kungl. Maj:ts förordnande. Denna procedur, som anförtrotts länsarbetsstyrelserna och som närmare reglerades i 21 §, benämndes i förslaget »uttagning». I 20 § föreskrevs emellertid, att nämnda procedur icke finge sättas igång, innan i det konkreta fallet konstaterats, att arbetskraftbehovet icke kunde fyllas på normalt sätt eller annorledes, t. ex. med frivilliga krafter, som väl icke »normalt» men med hänsyn till krisläget ställde sig till förfogande. I paragrafen utsades icke, huru långt man skulle sträcka sig i efterforskningar därutinnan, om man därför skulle dröja med uttagningen någon tid, o. s. v.; dessa förhållanden måste nödvändigtvis anpassas efter omständigheterna, och vad som i paragrafen utsades avsåge framförallt principen.

Föreskriften, att uttagningen skulle påbörjas först efter framställning från arbetsgivaren, sammanhänge med att tjänsteplikten i vissa avseenden även för arbetsgivaren finge mera karaktär av tvång än en frivillig anställning, varför arbetsgivaren borde vara medveten om, när en framställning till

arbetsförmedlingen om hänvisning av arbetskraft kunde få till resultat hänvisning av tjänstepliktig sådan. Framställningen borde kunna göras i enklaste form i samband med hänvändelsen till arbetsförmedlingen.

21 §.

Reglerna för uttagningens genomförande återfinnas i 21 §, därav huvudreglerna i 2 mom. De sistnämnda äro uppdelade i tre avsnitt, nämligen *dels* en allmänt formulerad princip av innebörd, att uttagningen skall ske så, att de i 2 § angivna ändamålen därigenom icke motverkas, *dels* en uppdelning av de tjänstepliktiga i tre kategorier, vilka i regel skola uttagas i viss inbördes ordning, och *dels* angivandet av vissa omständigheter, till vilka vid uttagningen därjämte bör tagas skälig hänsyn.

De nämnda kategorierna äro följande:

- a) de som frivilligt anmäla sig till uttagning;
- b) de som genom tjänstepliktens fullgörande uppenbarligen icke skulle komma att vidkännas minskning i arbetsinkomst;
- c) övriga.

Inom ett och samma län skola dessa kategorier tjänstepliktiga i regel uttagas i här angiven ordning. Efter riksarbetsstyrelsens föreskrift skall denna ordningsföljd iakttagas för större områden om två eller flera län. Detta avsnitt av uttagningsreglerna skall icke rubba den i 15 § uppställda principen, att till tjänsteplikt för ungdom i regel skola uttagas samtidigt alla inom viss del av riket bosatta personer i samma ålder och av samma kön.

Av omständigheter, till vilka därjämte skälig hänsyn skall tagas vid uttagningen, uppräknas i paragrafen följande:

- 1) det allmännas intresse av att till arbetet uttagas de därför bäst lämpade;
- 2) arbetsgivarens önskemål i samma avseende;
- 3) den tjänstepliktiges dittillsvarande arbetsgivares olägenhet av åtgärden;
- 4) den tjänstepliktiges egen olägenhet av en förändring av arbetsförhållanden eller bostadsort;
- 5) den tjänstepliktiges val mellan olika ifrågakommande arbeten och arbetsplatser.

Genom formuleringen antydes, att de under 1) och 2) nämnda omständigheterna ofta komma i motsättning till de övriga, varvid olika hänsyn få vägas mot varandra. Det framhålles uttryckligen, att man av hänsyn, varom här talats, får gå ifrån den inbördes ordningsföljden mellan de förutnämnda grupperna a)–c).

För att uppställandet av en särskild kategori frivilligt anmälda skall få större praktisk betydelse föreskrives i paragrafens 1 mom., att, innan uttagningen verkställs, sådana tjänstepliktiga, som vid densamma kunna komma i fråga, i den omfattning förhållandena medgiva böra få tillfälle att frivilligt anmäla sig.

I denna paragraf avviker departementsförslaget från de sakkunnigas preli-

minärförslag *dels* däri, att det senare i ovannämnda kategoriindelning upptog ännu en grupp, betecknad b), varvid departementsförslagets grupper b) och c) voro betecknade c) och d), och *dels* däri, att den omständighet, som i det föregående upptagits under 3), icke fanns omnämnd i preliminärförslaget. Den ur preliminärförslaget uteslutna gruppen b) avsåg dem som från erkänd arbetslöshetskassa eller av allmänna medel åtnjöte understöd, beträffande vilken grupp föreskrivits som villkor, att de, för vilka understödet vore avsett, genom den offentliga arbetsförmedlingen sökte arbete och antog erbjudet arbete.

De sakkunniga.

I *preliminärförslaget* framhölls till en början, att för uttagningens anordnande i huvudsak två helt olika tillvägagångssätt kunde väljas: Antingen kunde man med tämligen strikta regler binda uttagningsmyndigheternas rörelsefrihet och därmed å andra sidan giva dessa ett stöd vid avvägningen mellan de mångahanda hänsyn, som eljest krävde beaktande, eller också kunde man lämna myndigheterna fria händer och inskränka sig till att omnämna, vilka sådana hänsyn som kunde vinna beaktande och eventuellt deras inbördes rangordning. I förslaget hade valts en form, som närmast anslöte sig till det senare alternativet men i visst hänseende kunde sägas utgöra en kombination av båda.

Angående den föreslagna frivilliga uttagningen anfördes:

Anlitandet av i egentlig mening frivillig arbetskraft förutsättes visserligen gå före användning av tjänsteplikt, men ett visst utrymme för frivilligheten kan tänkas även inom tjänstepliktens ram. Det bör nämligen observeras, att tjänsteplikt av det slag, varom nu är fråga, oftast har två sidor, nämligen *dels* tvånget för arbetstagaren att taga ett nytt arbete ock *dels* tvånget för hans hittillsvarande arbetsgivare att avstå honom. Där i sådant fall frivilligheten är för handen i förra avseendet men icke i det senare, behöves tillämpning av tjänsteplikt. Av detta skäl föreskrives i 1 mom., att man så långt tiden och övriga omständigheter medgiva undersöker, om bland de tjänstepliktiga, som kunna tänkas bliva uttagna i det föreliggande fallet, finnes någon frivillig anslutning. Vid uttagningen komma självfallet sådana anmälda i främsta rummet.

Om den sedermera uteslutna gruppen b) av understödstagare anfördes i preliminärförslagets motivering:

Därnäst bör enligt förslaget uttagas vissa understödstagare, av vilka principiellt kräves, att de skola söka och efter erbjudande antaga arbete. Därast detta krav genomföres konsekvent, böra alla sådana understödstagare hava utnyttjats redan innan tjänsteplikt kommer ifråga. Emellertid torde ifrågasvarande krav i allmänhet icke tillämpas fullt ut, exempelvis om detta skulle innebära flyttning till annan ort eller ombyte av yrke, varför det måste antagas att det vid tjänstepliktens genomförande alltjämt kommer att kvarstå en del sådana understödstagare. Dessa hava ansetts böra ifrågakomma till flyttning eller ombyte, som nyss sagts, i stort sett innan detsamma avkräves personer, som nu hava annat arbete.

Angående gruppen under b) i departementsförslaget [motsvarande gruppen under c) i preliminärförslaget] anförde de sakkunniga följande:

Inom återstoden har ansetts böra uttagas först sådana tjänstepliktiga, vilka genom åtgärden icke tillfogas någon olägenhet i ett betydelsefullt avseende, nämligen *förlust av arbetsinkomst*. Bland de olägenheter, vilka genom användning av tjänsteplikt drabba den enskilde, har risken för att i det nya arbetet få avsevärt lägre inkomst än förut ansetts vara den, som komme att medföra de allvarligaste svårigheterna i lagens tillämpning och konsekvenser. Detta förhållande har föranlett förslag (i 36 §) om statsbidrag för täckande av vissa sådana förluster men även i förevarande paragraf den regeln för uttagningen, att man vid genomförande av ett särskilt förordnande om tjänsteplikt av hänsyn till alla parter liksom till statsintresset skall i möjligaste mån undvika dessa svårigheter. Ur denna synpunkt skall dock företräde för en tjänstepliktig inträda endast om det är uppenbart, att förlust av detta slag icke kan drabba honom.

I detta sammanhang förtjänar även beaktas en annan kategori tjänstepliktiga, vilka böra komma ifråga till uttagning på ett tidigt stadium. Tjänsteplikten bör icke betraktas endast som ett medel för kvarhållande respektive omflyttning av nu utnyttjad arbetskraft utan även för att få fram vissa reserver därav, vilka nu i huvudsak icke utnyttjas. Ifråga om uttagningsordningen kan det därför övervägas att före dem som nu befinna sig i annat arbete uttaga sådana, som icke hava ordnat arbete av sådan beskaffenhet, som förtjänar beaktande i detta sammanhang. En särskild regel med avseende å denna kategori stöter emellertid på stora praktiska svårigheter, varför förslaget icke särskilt omnämner densamma. Därvid bör emellertid observeras, att nu ifrågavarande tjänstepliktiga höra till dem som i främsta rummet falla in under regeln i c) i 21 § 2 mom. [i departementsförslaget grupp b)] och därför kunna uttagas på ett tidigt stadium. Det bör visserligen tilläggas, att detta förhållande har närmast principiell vikt, medan det praktiska värdet av dessa tjänstepliktigas användning torde vara av underordnad betydelse.

I fråga om det praktiska genomförandet av dessa regler berörde de sakkunniga det vittgående problemet om registrering för tjänstepliktsändamål. Denna fråga hade i förslaget lämnats öppen, vilket bland annat sammanhängde med folkbokföringsproblemets nuvarande ovissa läge. I möjligaste mån hade reglerna utformats så, att desamma skulle bli möjliga att tillämpa även med endast en improviserad registrering vid åtgärdernas påbörjande. Denna omständighet hade inverkat även på uttagningsreglernas utformning, enär ett komplicerat system för uttagningen förutsatte en långt driven registrering. Ur denna synpunkt borde de förut antydda uttagningsreglerna vara lätta att genomföra: beträffande såväl de frivilligt anmälda som understödstagarna byggde man på särskilda uppgifter, och beträffande de övriga kunde man gå fram steg för steg och därvid tills vidare förbigå dem, som icke uppenbarligen komme att få samma eller förbättrade inkomstförhållanden.

I detta sammanhang inställde sig frågan, inom huru stora områden denna successiva uttagning skulle ske. Tydligt vore reglernas praktiska betydelse mycket beroende av att området icke gjordes för litet, men å andra sidan försvarades och fördröjdes proceduren, om man därvidlag ginge utom varje enskild uttagningsmyndighets område. Förslaget föreskrev härutinnan,

att sådan utvidgning av området skulle ske först efter riksarbetsstyrelsens föreskrift.

Slutligen berörde de sakkunniga i preliminärförslaget de övriga omständigheter, vartill enligt förslaget vid uttagningen skulle tagas hänsyn, samt anförde härom:

Närmast avses därmed ordningsföljden inom de förut angivna grupperna var för sig, men det utsåges uttryckligen, att man av sådana hänsyn även är berättigad att gå ifrån gruppindelningen; av stadgandets uppställning torde emellertid framgå, att för ett sådant steg bör krävas särskilt vägande skäl ur de synpunkter, som här avses. I den mån sådana hänsyn, varom nu är fråga, strida mot varandra, skall avvägning ske dem emellan, sett mot bakgrunden av krisläget i stort.

Vad angår angivandet av de omständigheter, till vilka därvidlag bör tagas hänsyn, må anmärkas följande. Med olägenheten av en förändring i arbetsförhållanden avses hänsyn till sådana fall, där det visserligen icke kan sägas, att vederbörandes kroppskrafter och hälsotillstånd ej tillåta, att han utför arbetet — i vilket fall tjänsteplikt är helt utesluten — men likväl med hänsyn till vederbörandes ålder, hälsa eller arbetsvanor ombytet av arbete skulle vara till stor olägenhet för honom, objektivt sett, jämfört med övriga tjänstepliktiga. Vad angår olägenheten av en förändring av bostadsort avses, att denna blir större för familjeförsörjare än för andra och i allmänhet även kännbarare för äldre personer än för yngre.

Det torde ligga i sakens natur och även kunna slutas av paragrafens allmänna formulering, att i de fall, då tiden icke tillåter en utförligare uttagningsprocedur, de nu berörda hänsyn, som avhandlas i paragrafens sista stycke, bliva mindre väl tillgodosedda. Givetvis böra dock ifrågavarande principer iakttagas även vid senare förändringar i tjänstepliktsförhållandena, varvid olägenheter av den första uttagningen kunna rättas till.

Yttrandena.

Länsstyrelsen i Jönköpings län ifrågasätter, om detaljerade bestämmelser rörande den inbördes ordningen för tjänstepliktigas uttagning böra intagas i lagtexten. Att en sådan gradering sker i lagen betecknas däremot av *socialstyrelsen* som synnerligen lämpligt.

I övrigt har diskussionen i yttrandena under denna paragraf främst gällt grupperna b) och c) i 2 mom. i preliminärförslaget.

Härom anför *socialstyrelsen*:

Det kan beträffande gruppen b) ifrågasättas, om denna ej även bör omfatta sådana arbetsföra personer, som för sig eller sin familj uppbära fattigvård eller annan socialhjälp, trots att någon skyldighet att anmäla sig såsom arbetsökande hos den offentliga arbetsförmedlingen ej finnes stadgad i dessa fall. Vidare vill styrelsen rikta en erinran mot förslaget i vad det avser gruppen c). Denna bestämmelse erfordras ej ur de tjänstepliktigas synpunkt, då de kunna erhålla ersättning av statsmedel för täckande av förlusten i arbetsinkomst. Att ur statsfinansiella synpunkter giva en bestämmelse om företräde för dem, som ej lida minskning i arbetsinkomsten, kan knappast anses vara lämpligt.

Att jämväl andra understödstagare än som angavs i preliminärförslaget borde inbegripas under gruppen b) föreslås även av *svenska arbetsgivareföreningen*.

Landsorganisationen förordar en sammanslagning av grupperna b) och c) och framhåller, att det principiellt saknades anledning att åtskilja dessa grupper.

Under hänvisning till sitt förut återgivna uttalande om lagen i allmänhet föreslår *Daco* inbegripande under grupp b) av dem som icke under normala förhållanden utföra förvärvsarbete men ändock äro arbetsföra (rentierer, hemmadöttrar, arbetsskygga m. fl.).

Som en ytterligare kategori tjänstepliktiga, vilken borde uttagas i första hand, nämner *vattenfallsstyrelsen* de s. k. civilarbetarna, d. v. s. värnpliktiga som på grund av samvetsbetänkligheter i stället för vanlig värnpliktstjänstgöring utfört civilt arbete åt t. ex. statens vattenfallsverk.

Som en omständighet att taga hänsyn till vid uttagningen anför *Skånes handelskammare* även angelägenheten att icke onödigtvis orsaka störningar i driften vid andra företag än de privilegierade.

I detta sammanhang kan anföras följande ur *Sveriges förenade studentkårens* yttrande:

Ur samhällets synpunkt är det icke tillrådligt att inskränka utbildningsverksamheten vid våra universitet och högskolor under ett visst minimum. Även i krigstid kräver t. ex. förvaltningen, sjukvården, industrien m. fl. arbetsområden ett årligt minimitillskott av akademiskt skolad arbetskraft. Vissa verksamhetsgrenar torde i krigstid rent av behöva ett större antal akademiker än under fredstid. Blivande ingenjörer, medicinare, jurister, farmaceuter för att nämna några kategorier, böra därför i stor utsträckning snabbt och i ett sammanhang få avsluta sin utbildning för att därpå använda sina kunskaper inom sådan verksamhet, för vilken de utbildats. Detta måste anses mera rationellt, än att dessa studenter, innan de hunnit skaffa sig någon yrkesutbildning, sättas att utföra okvalificerat arbete. Sådant arbete är ju det enda, som kan tilldelas dem, om de tas i anspråk, innan de avslutat sina akademiska studier.

För samhället får det emellertid överhuvud taget anses vara ett stort slöseri med landets arbetskraft, att studier, även sådana som ej direkt äro av betydelse för något i krig viktigt arbetsområde, på ett skadligt sätt avbrytas. I viss mån kunna troligen universitet och högskolor avhjälpa dessa olägenheter genom att anpassa undervisningen och examinationen efter den uppkomna situationen. Periodvis ordnad avlösning efter mönster av de militära beredskapsinkallelserna skulle därvid underlätta dessa myndigheters möjligheter att undanröja olägenheterna av studieavbrott. Sådant avlösning borde då ske samtidigt för ett större antal tjänstepliktiga. Av nyss anförda skäl vore av värde föreskrifter, som garanterade en god anpassning av det antal, som bör avsluta sin utbildning, och det antal, som bör uttagas för tjänsteplikten. Sådana föreskrifter borde lämpligen kunna taga sikte på hur den ordning uppgöres, i vilken de tjänstepliktiga skola uttagas. Enligt den föreslagna lydelsen av 21 § torde större delen av de tjänstepliktiga studenterna återfinnas i gruppen c). Sveriges förenade studentkårer föreslå, att i denna paragraf, eventuellt i tillämpningsbestämmelserna, tillfogas följande: dock skall hänsyn tagas till att det årliga behovet av färdigutbildade ej eftersättes samt till att studier, som icke utan väsentlig olägenhet kunna avbrytas, må fullföljas.

De sakkunniga.

I *slutförslaget* anför de sakkunniga, att de i anledning av vad i yttrandena förekommit angående graderingen i 2 mom. av denna paragraf ur *slutförslaget* uteslutit gruppen under b), d. v. s. vissa understödstagare. Det påpekades, att ifrågavarande tjänstepliktiga under alla förhållanden inginge i preliminärförslagets grupp c), d. v. s. de som genom tjänstepliktens fullgörande uppenbarligen icke komme att vidkännas minskning i arbetsinkomst. Däremot syntes det icke vara av större principiell betydelse, att understödstagare konsekvent uttoges före sistnämnda grupp, något som däremot stundom kunde befaras medföra praktiska svårigheter och ett mindre gott resultat.

Bland de omständigheter, vartill vid uttagningen hänsyn syntes böra tagas, hade i *slutförslaget* tillfogats även den tjänstepliktiges hittillsvarande arbetsgivares olägenhet av förändringen.

De sakkunniga förklara sig vidare vilja omnämna, att de ingående övervägt möjligheterna av att vid uttagning till tjänsteplikt stadga företräde för män i värnpliktsåldern, som av en eller annan anledning icke drabbats av gjorda uttagningar till värnpliktstjänstgöring i samma utsträckning som sina jämnåriga, t. ex. frikallade och s. k. civilarbetare. Emellertid hade det visat sig medföra stora svårigheter att praktiskt genomföra denna tanke något så när konsekvent, och hellre än att komplicera uttagningsreglerna med ett företräde för allenast vissa sådana kategorier av mindre praktisk betydelse hade de sakkunniga avstått från att lägga denna synpunkt på frågan om uttagningen. Det kunde tilläggas, att det under alla förhållanden i huvudsak låge i Kungl. Maj:ts hand att inbördes rättvist avvåga de bördor, som ålades medborgarna i form av värnplikt och tjänsteplikt.

I samband med frågorna om uttagning till tjänsteplikt, ville de sakkunniga slutligen påpeka den möjlighet till utnyttjande av arbetskraft, som bestode i att kvinnor med hemarbete, vilka icke vore fullt sysselsatta därmed eller vilkas arbetskraft i varje fall med någon rationalisering borde kunna frigöras delvis, finge tillfälle att utföra samhällsviktigt arbete någon eller några timmar om dagen. Reglerna om tjänstepliktens utformning gäve möjligheter även för sådana anordningar.

22 §.

I 22 § stadgas att — där ej i denna lag annat föreskrives — om tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare skall gälla vad som enligt lag, avtal eller sedvänja gäller för frivillig arbetsanställning av ifrågavarande slag.

De sakkunniga framhålla, att enligt förslaget tjänsteplikt i regel icke vore tänkt som ett slags tjänstgöring av närmast militärisk typ utan som ett tvång endast med avseende å vissa moment i arbetsmarknadens mekanism, framförallt själva valet av anställning. I övrigt skulle enligt förslaget den genom sådant tvång utsedda anställningen betraktas på samma sätt som en ordinär, frivillig sådan. Om densamma skulle gälla den lagstiftning, som gällde för

anställning av ifrågavarande slag ävensom vad parterna avtalade därom eller kollektivavtal i facket därom föreskreve, allt i den mån denna lag icke uttryckligen bestämde annorlunda. Sålunda gjordes i detta sammanhang icke något undantag från lagstiftningen om arbetarskydd, arbetstid o. s. v. och såsom närmare utvecklades under 9 kapitlet rådde i allmänhet avtalsfrihet beträffande arbetsvillkoren.

23 §.

I 23 § gives Kungl. Maj:t befogenhet att förordna om tillsyn över arbetsplatser, där tjänsteplikt fullgöres. Beträffande sådan tillsyn skola tillämpas vissa bestämmelser i lagen om arbetarskydd, vilka avse tillsyn enligt sistnämnda lag. Detta gäller dels 29 § med bestämmelser om tillsyningsmans rätt att få tillträde till arbetsplats, att där företaga undersökningar samt att erhålla upplysningar ävensom tillgång till böcker och dylikt, och dels 47—50 §§ med regler om tystnadsplikt för tillsyningsman i fråga om yrkeshemligheter, åtalsrätt m. m. Vissa tvistefrågor om undantagande från tillsyn av viss del av arbetsplats skall enligt arbetarskyddslagen avgöras av yrkesinspektionens chefsmyndighet; vid bestämmelsernas tillämpning på förevarande område skall motsvarande uppgift tillkomma länsarbetsstyrelse.

I *yttrandena* anför *svenska arbetsgivareföreningen* om den särskilda tillsynen — vilken föreningen antager skola utövas av yrkesinspektionen — att något behov därav icke föreläge utöver tillsynen enligt arbetarskyddslagen och myndigheternas kontroll i övrigt enligt krisarbetslagen.

I anledning härav anför *de sakkunniga* i *slutförslaget*, att i lagen icke upptagits till behandling frågan om behovet av en särskild tillsyn över, att arbetskraftens användning på olika håll faktiskt överensstämde med de uppgifter härom, som lämnats till myndigheterna och varå dessa grundade sina beräkningar och åtgärder. Det kunde dock icke anses uteslutet, att behov därav kunde uppkomma, och lagförslaget innehölle därför en fullmakt för Kungl. Maj:t att giva föreskrifter för sådant fall. Att yrkesinspektionen skulle kunna medhinna även sådana uppgifter torde man icke böra räkna med. Under alla förhållanden erfordrades en föreskrift, så som här föreslagits, att arbetarskyddslagens bestämmelser med avseende å inspektion i liknande syfte skulle erhålla motsvarande tillämpning i detta fall.

24 §.

24 § avhandlar upphörande av tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare ävensom inställande av arbetet utan att anställningen upphör.

I förra fallet fordras antingen enighet mellan parterna om att anställningen skall upphöra eller ock medgivande därtill av länsarbetsstyrelsen. Det stadgas uttryckligen, att i det fall, då länsarbetsstyrelsen förordnar om anställningens upphörande mot den tjänstepliktiges vilja, styrelsen äger fastställa senare slutdag än vad arbetstagaren enligt bestämmelser om uppsägningstid i och för sig har rätt till.

Inställande av arbetet från den tjänstepliktiges sida är förbjudet och i 44 § belagt med straff. Om samma åtgärd, vidtagen från arbetsgivarens sida, t. ex. permittering, stadgas, att, om icke länsarbetsstyrelsen annat föreskriver, den tjänstepliktige oberoende av åtgärden skall äga rätt till lön och andra förmåner efter vad som utgick, innan densamma vidtogs. Med inställande av arbetet från arbetsgivarens sida likställes varje åtgärd, varigenom arbetsgivaren underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör.

Vad sålunda stadgas om arbetsinställelse och liknande åtgärd från arbetsgivarens sida har influtit först i de sakkunnigas slutförslag.

De sakkunniga.

Till motivering av 24 § anfördes i *preliminärförslaget* följande.

I fråga om upphörande av anställning, varå tjänsteplikt tillämpades, hade övervägande praktiska skäl ansetts tala för att sådant upphörande skulle utan vidare tillåtas, *när parterna voro ense därom*. Att tjänstepliktens fortsättande påtvingades parterna mot bådas vilja syntes knappast äga större värde för befordrande av det arbetsresultat, som därmed åsyftades. Att märka vore, att parterna genom en överenskommelse därom icke kunde godtyckligt fritaga den tjänstepliktige för att få honom ersatt med en annan; vid varje hänvisning av tjänstepliktiga i en föregåendes ställe måste länsarbetsstyrelsen undersöka orsaken till avgången och kunde då, om förfarandet genomskådades, hänvisa den förre på nytt.

Om däremot någon av parterna — vare sig arbetsgivaren eller arbetstagaren — motsatte sig ett avsked, ginge saken till *länsarbetsstyrelsens avgörande*. Ville arbetstagaren få avsked mot arbetsgivarens vilja, borde mot varandra vägas arbetstagarens personliga motiv och det allmännas intresse i saken. Även arbetsgivarens beteende borde naturligtvis beaktas; rätten att få tjänstepliktig arbetskraft innebure ju ett förtroende från samhällets sida, som måste anses medföra särskilda förpliktelser vad anginge förhållandena i arbetet och gentemot de tjänstepliktiga. En särskild anledning att medgiva avsked kunde vara, att efter uttagning till tjänsteplikt omständigheter hade inträffat, som om de då förelegat skulle hava fritagit vederbörande. Ett annat fall att uppmärksamma vore det, där personer för att göra en samhällsinsats i en kritisk tid frivilligt ställt sig till förfogande för arbete, som icke tillhörde deras yrke, under uttrycklig eller eljest självfallet underförstådd förutsättning att själva få avgöra, för huru lång tid detta skulle ske. Där i något sådant fall arbetsgivaren skulle vägra att medgiva avsked enligt förutsättningen, skulle detta givetvis beviljas av länsarbetsstyrelsen.

Där åter arbetsgivaren ville avskeda och arbetstagaren motsatte sig detta, borde ordinära skäl till entledigande fälla utslaget. Om sålunda arbetsgivaren förklarade, att till följd av rationalisering, indragning eller omläggning av driften arbetstagaren ej längre behövdes, borde avsked medgivas, såvida icke myndigheten funne, att det åberopade skälet vore ohållbart och att en motsvarande utvidgning kunde väntas inom kort och då komma att föranleda ny

hänvisning av tjänstepliktig arbetskraft. Åberopades arbetstagarens personliga omständigheter, hans kvalifikationer o. s. v., borde dessa prövas mot bakgrunden av läget på arbetsmarknaden och lämpligheten av en omflyttning.

Där länsarbetsstyrelsen beviljade avsked, kunde den föreskriva en senare slutdag för anställningen än som eljest skulle gälla med hänsyn till uppsägningstid. Skälet härtill vore, att såvitt anginge tjänstepliktiga myndigheterna måste hava rådrom att vidtaga nya dispositioner beträffande den sålunda frigjorda arbetskraften. Stadgandet innebure, att uppsägningstid kunde tillskapas eller utsträckas dels om rätt till uppsägningstid ej föreläge eller avsåge endast mycket kort tid och dels om tiden visserligen vore skälig men uppsägningen icke — såsom bör föreskrivas i särskild ordning — i tid anmälts till arbetsförmedlingen så att länsarbetsstyrelsen hunne pröva frågan och vidtaga åtgärder.

Yttrandena.

I frågan om rätten att entlediga tjänstepliktig anför *svenska arbetsgivareföreningen*:

Enligt förslaget ankommer det på arbetsgivaren att taga initiativet för anskaffande av arbetskraft. Vid sådant förhållande borde arbetsgivaren även sedan tjänstepliktiga blivit anställda äga att reglera arbetsstyrkans storlek genom desamma skiljande från anställningen utan att dessförinnan hava inhämtat länsarbetsstyrelsens medgivande. Det bör härvid beaktas, att en dylik obegränsad frihet för arbetsgivaren att avskeda tjänstepliktig arbetskraft icke torde kunna medföra oskäliga ekonomiska konsekvenser för den tjänstepliktige, då nämligen enligt 41 § lagförslaget den tjänstepliktiges tidigare anställning icke får upplösas på grund av tjänsteplikten. Även om arbetsgivaren med hänsyn till den tjänstepliktiges intressen icke kan tillerkännas rätt att fritt avskeda den tjänstepliktige, böra likväl garantier skapas för att arbetsgivaren icke nödgas behålla för produktionen överflödigt eller olämpligt arbetskraft. I de exempel, som i promemorian anföras på »ordinära skäl till entledigande», bör enligt föreningens mening styrelsens beslut vara av rent formell karaktär och givas utan onödigt dröjsmål med därmed följande kostnader för arbetsgivaren. Syftet med fordran på länsarbetsstyrelsens medgivande i de anförda exemplen kan endast vara intresset av kontroll över de tjänstepliktigas placering. Beslutet har med andra ord karaktär av en registreringsåtgärd. I enlighet härmed bör beslutet icke, på sätt promemorian giver vid handen, föregås av en mer ingående prövning av exempelvis driftsinskränkningens tänkbara varaktighet etc. En sådan prövning innebär ett ingripande i själva driftsledningen, som på det bestämdaste måste avvisas.

Vill arbetsgivaren avskeda på grund av något förhållande i den tjänstepliktiges person, skall ansökan härom enligt promemorian prövas mot bakgrunden av läget på arbetsmarknaden och lämpligheten av en omflyttning. Häremot torde icke vara något att invända utom i det fall, att den tjänstepliktige gjort sig skyldig till något förfarande, varför han enligt 45 § d) [enligt preliminärförslaget] kan ådraga sig straffansvar. I dessa fall, då det sålunda gäller åtgärder från den tjänstepliktiges sida, vilka måste sägas ha karaktär av obstruktion mot den verksamhet, vari han sysselsättes, synes det i det allmänna intresse påkallat, att arbetsgivaren skall äga att omedelbart entlediga den tjänstepliktige.

Landsorganisationen framhåller, att genom preliminärförslagets bestämmelser om anställnings upphörande icke vore klart utsagt, att den tjänste-

pliktige vore skyddad mot permittering eller arbetsinställelse, i vilka fall det icke vore fråga om anställningens upphörande.

Angående ett speciellt fall av arbetstagares frånträdande av anställning anför *Daco*:

I förslagets motivering framhålles, att tvångsförlängning av anställning måste anses som den lindrigaste formen av tjänsteplikt. Detta torde i flertalet fall också vara riktigt. Det må emellertid påpekas, att sådana omständigheter kunna ha inträffat, sedan en viss person antog anställning, att en tvångsförlängning av hans anställning kan medföra avsevärda olägenheter för honom. Vi vilja här endast peka på förhållandena inom sjöfarten. Enligt 36 § sjömanslagen äger en sjöman att oberoende av gällande kollektivavtal och enskilda avtal frånträda sin anställning ombord å fartyg »där fara föreligger för att fartyget skall uppbringas av krigförande makt eller utsättas för krigsskada, eller där fara, som nu sagts, väsentligt ökats». Det kan övervägas, huruvida icke dylik anställning bör kunna undantagas från tvångsförlängning, givetvis endast för det fall vårt land icke självt deltagit i krig. Erfarenheterna från det nu rådande kriget, liksom från krigsåren 1914—1918, giva nämligen vid handen, att sjöfolket icke i nämnvärd utsträckning undandraga sig vad som måste anses vara deras självklara plikt i en kritisk situation, nämligen att kvarstå i tjänst för att sjöfarten skall kunna hållas i gång, men att i de fall, då ett frånträdande av tjänsten skett under åberopande av ovan citerade stadgande, detta i de allra flesta fall berott av tvingande familjeskäl.

De sakkunniga.

I *slutförslaget* anföres till motivering av tillägget i 24 § angående permittering följande:

Preliminärförslagets bestämmelser om upphörande av tjänstepliktiga anställning avsågo varje åtgärd — frånsett tillfälliga ledigheter — varigenom tjänsteplikten upphörde att tagas i anspråk av tjänstepliktig. Arbetsinställelser eller permitteringar i ovan angiven bemärkelse vid hela företaget eller beträffande grupper av arbetstagare hava emellertid icke åsyftats; då tjänsteplikten avser att med arbetskraft förse företaget, som lida eller riskera att lida uppenbar brist därpå, måste man räkna med att en permittering eller liknande — som icke är endast helt tillfällig — föranleder ännu kraftigare åtgärder, nämligen en undersökning, om företaget alltjämt bör få åtnjuta tjänsteplikt i samma utsträckning eller om icke den tjänstepliktiga arbetskraften bör utnyttjas bättre på annat håll.

Emellertid finna de sakkunniga skäl att komplettera förslaget på denna punkt. Det synes för tydlighetens skull böra genom uttrycklig föreskrift förhindras, att ett individuellt skiljande från arbetet sker under maskering av permittering eller liknande, som icke formligen kan sägas utgöra anställningens upphörande men medför samma effekt för den tjänstepliktige. Även kollektiva åtgärder kunna utan olägenhet inbegripas under stadgandet, ehuru desamma även utan sådant skulle komma under myndighets prövning.

Kompletteringen föreslås i form av ett nytt, tredje stycke i 24 §. I överensstämmelse med vad som skett i huvudregeln om anställningens upphörande, har regeln icke utformats som ett straffbelagt förbud att vidtaga den *faktiska* åtgärd, som avses (uppsägning, permittering o. s. v.), utan i den effektivare formen, att åtgärden *rättsligt* blir utan verkan och arbetsgivaren fortfarande skyldig att prestera *sitt* åtagande i förhållande till arbetstagaren, nämligen lönen. Ett faktiskt inställande av arbetet kan ju stundom icke undvikas, om

tekniska hinder uppstå, och ej heller bör ett inställande, som motiveras av ekonomiska överväganden, betraktas såsom otillåtet, men i båda fallen bör den tjänstepliktige, tills saken prövats av myndighet, få uppbära oförändrad lön.

Vad angår spørgsmålet om *beräkningen av den tjänstepliktiges lön* efter sådan åtgärd från arbetsgivarens sida, varom här är fråga, föreligger en svårighet härutinnan i de fall, där lönen icke är fixerad per tidsenhet utan varierande, vilket framförallt gäller ackordslön. Det är emellertid icke möjligt att ge uttömmande regler härom i lagen, utan denna fråga måste överlämnas åt rättstillämpningen. Som en allmän anvisning för denna tillämpning bör gälla, att till utgångspunkt för beräkningen skall tagas lönebeloppet under den senaste period, för vilken sådant blivit fastställt, såvida icke av något skäl denna sista period kan anses onormal i någon riktning; i sådant fall bör tagas ett genomsnitt av några av de senaste perioderna. Kan överenskommelse icke träffas härom, går tvisten till domstol.

Den föreslagna regeln upptager en möjlighet för länsarbetsstyrelse att föreskriva undantag från densamma eller med andra ord att meddela *tillstånd till permittering*; såsom regeln utformats, kan tillstånd ges även i efterhand. Sådant tillstånd bör ges exempelvis, om driftinställelse föranledes av svårigheter, som drabba en verksamhet i dess helhet, och permitteringarna således gå ut över både tjänstepliktiga och andra; det finnes då intet skäl att förplikta arbetsgivaren att utgiva lön till de tjänstepliktiga i större utsträckning än till övriga. Även i andra fall bör permittering medgivas, då orsaken är en oförutsedd omständighet, varåt arbetsgivaren intet kunnat göra. Har permitteringen orsakats av dålig planläggning av arbetet, bör arbetsgivaren däremot ej fritagas från skyldighet att utge lön under tiden; det är tydligen nödvändigt att kräva den strängaste sparsamhet med arbetskraften. Det är icke uteslutet, att arbetsgivaren ålägges utge lön för endast en del av permitteringstiden. — Att märka är, att permittering utan lön kan ge den tjänstepliktige rätt till utjämningsbidrag eller högre sådant än han förut åtnjutit. Frågan om medgivande till permittering innebär sålunda bland annat, huruvida kostnaden i anledning därav skall bäras till större delen av arbetsgivaren eller av staten. Den tjänstepliktiges intresse påverkas givetvis också därav, men i allmänhet i mindre mån; avgörande härför äro de vid tillfället gällande reglerna för utjämningsbidragets beräkning.

Slutligen erinras om att länsarbetsstyrelsen icke blott vid prövning av fråga om tillstånd till kollektiva permitteringar utan även vid behandling av ärende om medgivande till individuella sådana uppenbarligen skall hava sin uppmärksamhet riktad jämväl därå, huruvida de uppgivna permitterings-skälen äro av natur att böra föranleda anställningarnas upphörande. Därest så befinnes vara fallet, har länsarbetsstyrelsen att återkalla uttagningsordern och, om skäl därtill föreligger, genom ny sådan order förflytta de tjänstepliktiga till annat arbetsställe.

De sakkunniga upptaga i slutförslaget även till diskussion frågan om tjänstepliktens förhållande till 36 § sjömanslagen, enligt vilket lagrum sjöman, där fara föreligger att fartyget skall uppbringas av krigförande makt eller utsättas för krigsskada eller där sådan fara väsentligt ökats, äger rätt att erhålla entledigande omedelbart, om resan ej börjat, men eljest i första hamn, som fartyget anlöper efter det han fått kunskap om förhållandet.

I denna fråga anföres följande:

Tillämpningen av tjänsteplikt på sjömansyrket skulle medföra, att denna rätt att erhålla entledigande i princip bortföle. Det är ovedersägligt, att så

länge vårt eget land icke är indraget i krig men sjöfarten utsatt för krigsrisker, sjöfolket intager en särställning i fråga om fara för krigsskada under yrkesutövningen, och att därför preliminärförslagets ståndpunkt, att ett kvarstannande tvångsvis i arbetet vore det lindrigast tänkbara av ingripanden på arbetsmarknaden, icke har samma giltighet för sjöfolket som för andra arbetstagargrupper.

Då de sakkunniga likväl icke anse lämpligt föreslå något särskilt undantag i lagen i detta hänseende, sker det under framhållande av att den grundsats, varåt 36 § sjömanslagen ger uttryck, kan och bör vinna beaktande vid tjänstepliktens tillämpning på detta område. Det kan dragas i tvivelsmål, om tjänsteplikt kan väntas komma till större användning inom sjöfarten, så länge icke landet är i krig. Tillgängliga erfarenheter synas tyda på, att detta icke skulle vara behövt utan att även under tider av stor fara för den neutrala sjöfarten handelsflottans rekrytering kan fortgå, om ock med viss svårighet. Att något undantag i nu ifrågavarande hänseende icke skulle göras, då landet befunde sig i krig, har i det yttrande, som föranlett diskussionen, ansetts vara självfallet. Det är ju även uppenbart, att sjöfolket då icke i samma grad skiljer sig från många andra yrkesgrupper vad angår frågan, om vederbörande i arbetet utsätter sig för krigsrisker.

Även i den mån emellertid tjänsteplikt skulle komma till användning för sjöfarten under det att vårt land har fred, är det som nämnt möjligt att tillgodose nu ifrågavarande synpunkt i tillämpningen. Sålunda bör redan i Kungl. Maj:ts förordnande om tjänstepliktens användning inom sjöfarten kunna stadgas begränsningar i sådant syfte. Mera praktiskt torde dock vara, att den myndighet, som kommer att utöva länsarbetsstyrelses funktioner på detta område, för tjänstepliktiga sjömän, som under återopande exempelvis av familjeskäl så begära, generellt på förhand medgiver rätt till entledigande från tjänstepliktig anställning under motsvarande förhållanden, som avses i 36 § sjömanslagen. Ett sådant generellt förhandsmedgivande är väl icke förutsett i ordinära fall och torde sakna allt berättigande utom i detta mycket speciella hänseende. Den vid all tjänsteplikt givna möjligheten att i särskilt fall begära entledigande på uppkomna skäl är däremot icke praktiskt användbar i dessa fall, där ett fartygs destination ofta icke bekantgöres förrän kort före avgångstiden.

Slutligen hava de sakkunniga anfört, att i samband med 24 § borde uppmärksammas, att *slutdag* för anställningen kunde hava av länsarbetsstyrelse blivit *på förhand bestämd*, t. ex. vid anvisning om fullgörande av tjänsteplikt under begränsad tid. I denna form torde tjänsteplikt lämpligen bliva tillämpad för sådana uppgifter som jordbruksarbete under skördetid och liknande.

9 kap. Bestämmande i vissa fall av anställningsvillkor vid tjänsteplikt.

25—33 §§.

Huvudregeln för bestämmandet av villkoren för tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare följer redan av 22 §, nämligen att dessa bestämmas genom avtal eller på grund av sedvänja. I 9 kap. ges en del kompletterande regler om villkorens bestämmande i särskilda fall. Sålunda regleras i 27—33 §§ ett skiljedomsförfarande, som inträder, där avtal eller sedvänja icke gäller och enighet icke vinnes om särskilt avtal för ifrågavarande fall. I 25 och 26 §§ behandlas specialfall av villkorens bestämmande, nämligen i 25 § tjänstepliktigs anställning hos staten och i 26 § en särskild möjlighet att bestämma villkoren vid tjänsteplikt för ungdom.

I skiljedomsförfarandet har bestämmandet i dessa ärenden, kallade *lönefrågor vid tjänsteplikt*, överlämnats åt en särskild myndighet, benämnd *lönenämnd för tjänsteplikt*, eller i vissa fall åt Kungl. Maj:t. Förutsättningar för frågans upptagande äro, att anställningsvillkoren icke regleras genom kollektivavtal, som är bindande för både arbetsgivare och arbetare i fråga om sådan anställning, eller genom särskilt avtal mellan nämnda parter (27 § första stycket) ävensom att någon av parterna begär förfarandets tillämpning (29 § första stycket). Under tid, då avtal som nu angivits icke finnes, och till dess det offentliga avgörandet i lönefrågan meddelats parterna, äger arbetsgivaren bestämma villkoren, men nämnda avgörande blir retroaktivt för samma tid såtillvida, att, om större förmåner för arbetstagaren fastställas än vad arbetsgivaren utgivit, skillnaden skall utgå i efterhand (27 § andra stycket).

Lönenämnden är gemensam för hela riket, där ej Kungl. Maj:t förordnar, att särskilda nämnder skola inrättas för särskilda arbetsområden eller delar av riket (28 §). Nämnden utses av Kungl. Maj:t, delvis efter förslag av organisationer, som företräda arbetsgivare inom nämndens verksamhetsområde, samt av organisationer, som företräda olika grupper av arbetstagare därinom. Dess medlemsantal är icke fastställt i lagen utan bestämmes av Kungl. Maj:t med hänsyn till nämndens uppgifter, men det antal ledamöter (eller ersättare för dem), som skola efter en av Kungl. Maj:t föreskriven tjänstgöringstur deltaga i handläggningen av ett ärende, är i lagen bestämt till ettdera av två alternativ: antingen ordförande och en representant för organisation på vardera sidan eller ock ordförande och sex ledamöter, därav två representanter för vardera sidan. Vid omröstning skall ordföranden äga utslagsröst.

Om *förfarandet* vid lönenämnden föreskrives endast, att det skall beredas parterna tillfälle att utföra sin talan före avgörandet (29 § andra stycket).

Kungl. Maj:ts prövning av lönefråga vid tjänsteplikt påkallas genom *underställning* av lönenämnds beslut. Därom beslutar en särskild befattningshavare, kallad *kronoombud*, utsedd av Kungl. Maj:t för att följa lönenämndens verksamhet. Denne skall hållas underrättad om förekommande lönefrågor hos nämnden och har rätt att deltaga i dess förhandlingar. Nämndens beslut utfärdas icke, förrän kronoombudet avgjort frågan om underställning (30 och 31 §§).

För avgörandet av lönefråga vid tjänsteplikt — vare sig detsamma träffas av lönenämnd eller av Kungl. Maj:t — gives i lagen det *direktiv*, att man, i den mån särskilda förhållanden ej annat föranleda, bör följa villkor, som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom näringen (27 § första stycket). Vidare erinras om att beslutet bör innehålla bestämmelser om dess giltighet i tiden, fränsett dess retroaktiva verkan, varom förut talats (27 § tredje stycket).

Lönenämnds-förfarandet kan även vara *kollektivt*, varvid icke arbetsgivaren respektive den tjänstepliktige utan en organisation på samma sida är »part» i förfarandet. Därvid binder avgörandet organisationens medlemmar på samma sätt som ett av densamma slutet kollektivavtal (32 §). Tvist

om tolkning eller tillämpning av beslutet i lönefråga vid tjänsteplikt skall i fall, som avses i 32 §, handläggas av arbetsdomstolen (33 §).

I 25 § erinras om att för tjänstepliktigs anställning hos *staten* som tjänstepliktberättigad arbetsgivare för statstjänst eljest gällande föreskrifter kunna vara tillämpliga. Där så ej är fallet, skola villkoren bestämmas enligt grunder, som fastställas av Kungl. Maj:t. Även för dessa avgöranden ger lagen ett direktiv av innebörd, att man i huvudsak bör följa de bestämmelser, som eljest gälla för statlig tjänst av sådant slag.

Specialregeln i 26 § innebär befogenhet för Kungl. Maj:t att, där särskilda skäl därtill äro, vid förordnande om *tjänsteplikt för ungdom* föreskriva likformiga villkor för alla däri avsedda tjänstepliktiga.

De sakkunniga.

Till motivering av 9 kap. anförde de sakkunniga i *preliminärförslaget* följande.

I ett system för användning av tjänsteplikt måste ingå regler för bestämmande i sista hand av arbetsvillkoren, enär tjänsteplikt uteslöte användningen av den yttersta utvägen för slitande av intressetvister på arbetsmarknaden, den öppna konflikten. Emellertid funnes övervägande skäl att intill den punkt, där denna utväg eljest skulle tillgripas, lämna parterna fria händer. I enlighet härmed vore förslaget uppbyggt i denna del; det tvångsavgörande, som i vissa fall måste kunna åstadkommas, skulle gälla endast subsidiärt, nämligen där avtal icke föreläge eller senare tillkomme.

I första hand borde beaktas det fall, att båda parterna vore bundna av gällande kollektivavtal, därest de frivilligt slöte arbetsavtal med varandra. Enligt principen i 22 § bleve i sådant fall kollektivavtal utan vidare gällande även för den anställning, varå tjänsteplikt tillämpades. Där sådant kollektivavtal ej funnes, stode det parterna fritt att avtala om villkoren; enades de ej, inträdde tvångsavgörande. På liknande sätt skedde det vid avtals upphörande: ett kollektivavtal uppsades på vanligt sätt för tjänstepliktiga liksom för andra och förhandlingar inleddes; misslyckades dessa, skedde tvångsavgörande. På samma sätt kunde ett enskilt avtal uppsägas enligt vanliga regler samt förhandlingar och eventuellt tvångsavgörande taga vid. Tvångsavgörandet vore enligt förslaget i regel överlämnat åt en s. k. *lönenämnd för tjänsteplikt*. Huruvida en eller flera sådana nämnder skulle inrättas torde få bero på verksamhetens omfattning. Medlemsantalet hade satts alternativt till 3 eller 7; det mindre antalet torde lämpa sig t. ex. för lokala nämnder, om sådana inrättades. För sammansättningen gällde regler om representation av organisationerna på ömse sidor efter förebild av liknande bestämmelser beträffande arbetsdomstolen och arbetsrådet. Reglerna avsåge att möjliggöra, att i samma nämnd efter ärendets art kunde alternera representanter för olika kategorier av arbetstagare, såsom tjänstemän eller arbetare.

Tydligen kunde här ifrågasvarande avgöranden stundom få mycket stor betydelse för landets ekonomiska politik i stort, och förslaget utginge ifrån, att i viktiga fall det *slutliga avgörandet måste förbehållas Kungl. Maj:t*. Proble-

met att finna en form härför, som medgäve sistnämnda möjlighet samtidigt med en snabb och smidig handläggning, hade lösts på det sätt, att Kungl. Maj:t utsåge en observatör av lönenämndernas verksamhet, vilken stode i intim kontakt med ledningen av regeringens finanspolitik. Denne funktionär, i förslaget benämnd »*kronoombud*», hade fått befogenhet att avgöra, vilka fall som vore av den betydelse, att de borde förbehållas Kungl. Maj:ts avgörande. Där så borde ske, skulle kronoombudet besluta om underställning av nämndens beslut. För att kunna fullgöra denna uppgift skulle ombudet genast underrättas om de ärenden, som komme under nämndens handläggning. Beträffande alla kvantitativt obetydliga fall kunde han då omedelbart tillkännagiva, att underställning icke komme ifråga; i övriga fall skulle han taga del av beslutet, innan detsamma utfärdades. Skulle underställning ej ske, utfärdades nämndens beslut och bleve omedelbart gällande; eljest utfärdades beslutet endast i den formen, att det överlämnades till vederbörande statsdepartement, och bleve då icke gällande mellan parterna.

För avgöranden i hithörande frågor gäves i lagen vissa *direktiv*, enligt vilka man icke utan särskilda skäl borde frångå villkor, som eljest allmänt tillämpades i facket eller åtminstone på ifrågavarande arbetsplats. En sådan allmän praxis kunde vara grundad på avtal av olika slag men givetvis vara iakttagbar även där egentliga avtal saknades. Dessa direktiv gällde principiellt även i den mån Kungl. Maj:t hade avgörandet, ehuru givetvis särskilda skäl till avvikelse ofta kunde föreligga just i det hänseende, som föranlett underställning av ärendet.

Vid det förhållandet, att lönenämnds beslut avsåge att ersätta förekommande avtalsformer på arbetsmarknaden, måste det givetvis vara möjligt för *kollektiviteter* på båda sidor att vara parter i förfarandet hos nämnden; självfallet bleve denna form av lönenämndsprocedur den viktigaste. Om medlemmars bundenhet av sådant beslut gällde i sak detsamma som om bundenhet av kollektivavtal.

Lönenämnds beslut borde i princip gälla *retroaktivt* för den tid, för vilken annat ej gällde, sålunda från anställningens början, om avtal aldrig kommit till stånd, men eljest från det att senaste avtal utlöpte. Under tiden tills beslutet föreläge måste av praktiska skäl arbetsgivaren ensidigt få bestämma villkoren provisoriskt. Om beslutets giltighetstid framåt i tiden skulle föreskrifter givas i detsamma; det torde vara lämpligt att därvidlag efterlikna vad som regelmässigt gällde enligt kollektivavtal, d. v. s. att parterna efter förloppet av viss tid kunna påkalla nya förhandlingar och nytt beslut. I detta sammanhang förtjänade ytterligare erinras om att parterna vore oförhindrade att när som helst ersätta lönenämnds beslut med ett avtal.

Uppkomme *tvist om innebörden* av lönenämnds beslut, borde nämnden givetvis vara oförhindrad att, oavsett vad i beslutet föreskrevs om dess giltighetstid, efter ny förhandling besluta tillägg till eller förklaring av sitt beslut. Skedde ej detta och uppkomme tvist om beslutets tillämpning i ett individuellt fall, tillhörde denna tvist allmän domstols avgörande, om ej annat föreskrevs. Då emellertid i sådana ärenden hos lönenämnd, där en kollektivitet vore part,

besluten i sin utformning sannolikt komme att ansluta sig till förekommande kollektivavtal, hade det ansetts lämpligt, att frågor om tolkning av lönenämnds beslut i sådana fall liksom beträffande tolkning av kollektivavtal handlades av arbetsdomstolen.

I ett fall hade möjliggjorts ett *undantag* från den vanliga ordningen för villkorens bestämmande. Förut hade i frågor om *tjänsteplikt för ungdom* framhållits, att ett praktiskt fall för dess användning vore ett uppbåd i stort antal för att under en kort tid utföra brådskande arbeten, t. ex. i jordbruket, för vissa transporter och dylikt. I sådana fall — de enda vid tjänsteplikt förekommande, som erbjöde större likhet med en värnpliktsinkallelse — kunde det vara såväl principiellt berättigat som med hänsyn till de förhållanden, varunder arbetet utfördes, och till arbetstagarnas kvalifikationer praktiskt lämpligt, att Kungl. Maj:t i förordnandet om tjänsteplikt generellt fastställde arbetsvillkoren. I sådant fall skulle alltså, i motsats till regelfallet, avtal icke gälla. — Ännu ett undantag hade gjorts för *anställning hos staten*, där för tjänstepliktiga liksom för andra anställda villkoren syntes böra fastställas direkt av Kungl. Maj:t.

Yttrandena.

Länsstyrelsen i Jönköpings län, kommerskollegium och rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap förorda befogenhet för Kungl. Maj:t att i särskilda fall i det allmännas intresse bestämma tjänstepliktiga anställningsvillkor oberoende av vad parterna därom överenskommit och även med ändring av gällande kollektivavtal.

Å andra sidan avstyrker *socialstyrelsen*, att Kungl. Maj:t tager befattning med löneärendena ens i den begränsade utsträckning, som de sakkunniga föreslagit, och anför:

Styrelsen vill framhålla, att man bör fästa avgörande vikt vid att ett utslag av en skiljenämnd, i vilken parterna på arbetsmarknaden varit representerade, lättare accepteras av dem än ett beslut om en viss lönenivå av en efter politiska grunder utsedd regering. Införandet av obligatorisk skiljedom genom ett särskilt organ för det fall att parterna ej kunna komma överens måste anses utgöra ett mindre kännbart ingrepp i arbetsmarknadens normala funktioner än om regeringen skall fatta beslut i dessa frågor. För övrigt måste det även ur regeringens egen synpunkt vara tacknämligt att icke behöva handlägga dessa ytterst ömtåliga ärenden. Man måste nämligen räkna med att sådana avgöranden, som äro av mera prejudicerande art, kunna hos den ena eller den andra parten framkalla mycket stark opposition.

På denna punkt har anförts *reservation* av e. o. byråchefen Alf Johansson, som framhåller, att i ett krisläge av den skärpa, som är en förutsättning för att införande av allmän tjänsteplikt skulle komma i fråga, det vore av utomordentlig vikt, att lönepolitiken bringades att harmoniera med samhällets penningpolitik och ekonomiska politik i övrigt.

Angående organisationen i övrigt av de myndigheter, som skulle handlägga frågor om tjänstepliktiga anställningsvillkor, vidhåller *socialstyrelsen* sin tidigare hävdade mening, att för dessa ärenden skulle inrättas dels

en riksskiljenämnd och dels denna underordnade, lokala skiljenämnder. Benämningen »skiljenämnd» förordas. *Svenska arbetsgivareföreningen* tillstyrker en för hela riket gemensam sådan myndighet och framhåller, att inrättande av ett flertal lokala nämnder skulle leda till otillfredsställande splittring i tillämpningen av de allmänna riktlinjerna och till att behovet av en särskild överinstans skulle göra sig starkare gällande. Föreningen föreslår i detta sammanhang benämningen »avtalsnämnd» i stället för »lönenämnd». Jämväl *arbetsdomstolens ordförande* avråder från ett flertal lönenämnder och förordar en central lönenämnd för hela riket med befogenhet att för frågor av endast lokal eller eljest begränsad betydelse delegera sin beslutanderätt till ett mindre antal medlemmar, exempelvis tre.

Om lönenämndens sammansättning och arbetsätt heter det vidare i yttrandet av *arbetsdomstolens ordförande*:

Eftersom intim kontakt med organisationerna i alla fall måste upprätthållas genom förhandlingar, synes det kunna ifrågasättas, huruvida icke intresse-representationen kan inskränkas till en ledamot å vardera sidan, varvid dock ett flertal suppleanter för dem torde fordras. Huruvida intesserepresentanterna skola växla med hänsyn till de näringar, som lönefrågorna gälla, förefaller mig tveksamt. För arbetsdomstolens del har jag alltid motsatt mig tanken på en sådan anordning; detta med hänsyn till nödvändigheten av att även intesserepresentanterna skola vinna tillräcklig erfarenhet för att kunna växa in i sin ställning som domare. Jag har dock tillstyrkt en särskild intesserepresentation för tjänstemän under förutsättning av ett icke allt för obetydligt antal mål rörande tjänstemäns särskilda förhållanden. Med avseende å lönenämnden, som dels icke är domstol och dels för sin uppgift kan behöva speciell sakkunskap på de särskilda näringsområdena, ställer sig saken måhända på annat sätt. Det må dock erinras om att denna sakkunskap tillföres nämnden också genom organisationernas hörande.

Angående beslutsmässigheten vill jag förorda en efterbildning av reglerna för arbetsdomstolen (10 § i lagen om arbetsdomstol). Det är icke någon praktisk nödvändighet att, om nämnden kommer att bestå av sju ledamöter, alla dessa ovillkorligen skola deltaga. Därest på sätt jag tillstyrkt en delegation av nämnden kan fatta beslut i vissa fall, torde det icke vara möjligt att upprätthålla krav på att ordföranden alltid skall deltaga i beslutet. Han bör då kunna ersättas med någon av de andra utan förslag förordnade ledamöterna.

Förslaget om kronoombud avstyrkes i några yttranden. Sålunda yttrar *socialstyrelsen*, att motsvarande funktion bör kunna utövas av ordföranden i den av styrelsen förordade centrala skiljenämnden. Även *arbetsdomstolens ordförande* — vilken, som förut nämnts, förordar en enda lönenämnd — anser dennas ordförande kunna bestämma om underställning, om så skulle erfordras; det framhålles, att nämndens opartiska ledamöter lära komma att vara informerade även om de finansiella synpunkterna på avgörandena. Liknande synpunkter anläggas av *svenska arbetsgivareföreningen*, som vidare yttrar:

Någon klar avgränsning av de frågor, som skulle underställas Kungl. Maj:t, kan icke göras. Snart sagt varje fråga, som lönenämnd får att avgöra, skulle kunna framställas vara av sådan prejudicerande betydelse, att densamma borde hänskjutas till Konungen. En sådan utveckling, mot vilken några garantier

icke kunna skapas, skulle leda till att lönefrågorna vid tjänsteplikt komme att avgöras genom regeringsbeslut och därigenom erhålla politisk betydelse, vilket vore i hög grad olyckligt. Ett tillgodoseende av det allmännas intresse av att lönerörelserna inordnas under statens allmänna ekonomiska politik torde för övrigt kräva avsevärt mera omfattande åtgärder än en kontroll över lönenämndens verksamhet. Skulle man å arbetsmarknaden mera allmänt sluta upp omkring vissa ekonomiska riktlinjer, behöver man helt säkert ej befara, att lönenämnden — även utan den föreslagna kontrollen — skulle i sin verksamhet komma att intaga en avvikande hållning.

Till frågan om lönenämndsprocedurens anordning i övrigt yttrar *arbetsdomstolens ordförande*:

Enligt min mening äro reglerna i 32 § ganska oklara. Med utkastet i denna del åsyftas tydligen att åstadkomma något slags analogi till ett kollektivavtal, men en sådan konstruktion synes mig sakna praktiskt värde. Det är naturligen lämpligt att i lagen påpekas, att lönefrågan ofta icke bör avgöras utan att förhandlingar ägt rum med arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer inom det näringsområde, varom fråga är. Vid sådana förhandlingar kan lönenämnden tänkas ibland finna det lämpligt att till en början fungera såsom ett förlikningsorgan, vilket söker förmå organisationerna till en överenskommelse. Träffas en sådan, föreligger tydligen ett vanligt kollektivavtal. Kommer en överenskommelse icke till stånd, har lönenämnden att fatta beslut i lönefrågan. I principiellt hänseende skiljer sig situationen då icke på något sätt från vad den skulle varit, om förhandlingar med organisationerna icke ägt rum. Organisationerna hava haft endast en rådgivande funktion. Vare sig förhandlingar med organisationerna ägt rum eller icke, synes lönenämnden hava anledning att göra sitt beslut bindande för arbetsgivaren och alla tjänstepliktiga arbetstagare å viss arbetsplats eller för alla arbetsgivare och alla tjänstepliktiga arbetstagare inom ett lokalt område eller inom viss näringsgren. Att inskränka beslutets verkan endast till medlemmar av vissa organisationer synes mig vara utan mening. Bestämmelserna i 32 § böra därför enligt min mening utgå och ersättas med ett allmänt stadgande om organisationernas hörande. Ett sådant stadgande torde emellertid böra inarbetas i 29 §. Det är oklart vad i nämnda paragraf avses med »part», en term som för övrigt helst bör förbehållas å ena sidan avtalsparter och å den andra processparter. Antagligen åsyftas enskilda arbetsgivare och arbetstagare. Rätt att påkalla lönenämnds prövning bör dock enligt min uppfattning tillkomma även arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer.

Även enligt *Dacos* mening bör lönenämnds beslut gälla generellt inom det därav berörda arbetsområdet.

Landsorganisationen yttrar om förfarandet:

Det bör icke ifrågakomma, att skiljenämnden under den avtalslösa perioden ingriper, innan förhandlingarna om nytt avtal kunna anses definitivt strandade. Ett nämndens avgörande dessförinnan skulle ju innebära ett faktiskt ställningstagande till tvisten mellan kollektivavtalsparterna och på ett i viss mån prejudicerande sätt föregripa tvistens lösning.

I fråga om de materiella reglerna för anställningsvillkorens bestämmande har i yttrandena förekommit följande.

Överståthållarämbetet finner det icke riktigt, att en arbetstagare, som förflyttats från annan verksamhet och därför saknar rutin för det tjänsteplikts-

bundna arbetet, erhåller samma villkor som en i sysslan van arbetare, och föreslår därvidlag rätt för lönenämnden att företaga jämkning.

Arbetsdomstolens ordförande yttrar:

Det måste anses oklart vad förslaget innebär för sådana fall, då arbetsgivaren är i förhållande till avtalsslutande arbetstagarorganisation skyldig att tillämpa kollektivavtalets villkor även på utomstående arbetstagare. När arbetsgivaren och den utomstående arbetstagaren av lagen hänvisas att om arbetsvillkoren träffa enskild överenskommelse, kan den tolkningen ligga nära till hands, att arbetsgivaren genom en sådan överenskommelse blir befriad från sin förpliktelse i förhållande till arbetstagarorganisationen att tillämpa kollektivavtalet. Detta skulle innebära en rubbning av kollektivavtalets innehåll, som icke kan vara lämplig. Reservation bör därför göras för detta fall. En annan sak är att den garanti för kollektivavtalets tillämpning, som ligger i den avtalsslutande arbetstagarorganisationens talerätt, måhända icke är tillräckligt stark, när det gäller anställning, som tillkommit på grund av tjänsteplikt. Det kan ju nämligen tänkas, att organisationen åtminstone i vissa situationer icke har tillräckligt stort intresse av saken för att begagna sig av sin talerätt. Därför kan det vara lämpligt, att lönenämnden i fall, som nu avses, uttryckligen fastslår, att kollektivavtalet skall tillämpas.

Även *landsorganisationen* påpekar ifrågavarande verkan av kollektivavtal och föreslår i 27 § i stället för uttrycket »bindande för båda i fråga om sådan anställning» formuleringen »tillämpligt å sådan anställning».

Ännu en utvidgning av kollektivavtals tillämpning beröres av *landsorganisationen*, som framhåller, att det icke vore önskvärt, att, såsom föreslagits i 27 §, arbetsgivaren ensidigt finge bestämma villkoren för tiden till avgörandet i lönefrågan, även där det avtalslösa tillståndet uppkommit genom att förut gällande kollektivavtal utlöpt. I sådant fall borde i stället det gamla avtalet alltjämt tillämpas, dock med retroaktiv verkan av det nya avtalet, om detta bleve förmånligare för arbetstagaren.

Daco anlägger samma synpunkt och tillägger, att om kollektivavtal förut icke gällt men det ändock kan ostridigt fastställas, vilken lön som tidigare utgått för viss anställning, denna lön skulle gälla under tiden till avgörandet.

I anslutning till regeln i 33 § om handläggning av tolkningstvister i vissa fall har *arbetsdomstolens ordförande* anfört:

Arbetsdomstolen torde böra hava vidsträcktare kompetens än enligt förslaget. Lönenämndens beslut torde oftast komma att innefatta föreskrift, att visst kollektivavtals bestämmelser skola tillämpas på tjänstepliktiga arbetstagare, även om arbetsgivaren eller arbetstagarna icke på grund av medlemskap i respektive avtalsslutande organisationer äro bundna av avtalet. En sådan föreskrift kan tydligen givas alldeles oberoende av om lönefrågan handlagts i samband med förhandlingar mellan organisationerna. Det bör enligt min mening icke ifrågakomma, att tvister angående kollektivavtalets tillämpning skulle komma att avgöras av arbetsdomstolen, när arbetsgivare och arbetstagare äro anslutna till de avtalsslutande organisationerna, men av allmän domstol i andra fall, där avtalets tillämpning beror på beslut av lönenämnd. En sådan dualism med risk för stridiga domslut vore synnerligen olycklig. Visserligen finnes en dylik dualism redan nu, i det att tvister på grund av överenskommelser mellan arbetsgivare och enskilda arbetstagare om visst kollektivavtals tillämpning skola avgöras av allmän domstol, och samma

dualism framträder också beträffande tillämpningen av vissa lagar (jfr exempelvis 17 § lagen om semester). I nu förevarande fall blir emellertid dualismen alldeles särskilt tillspetsad. Om man bortser från semesterlagen, där dualismen onekligen kan komma att verka synnerligen besvärande, och tänker endast på kollektivavtalsstvister, hava nackdelarna hittills tagit sig föga framträdande uttryck, beroende på att antalet fall, där allmän domstol skulle hava kompetens, synas hava varit fåtaliga. Vid ett genomförande av den föreslagna lagstiftningen skulle däremot en mängd fall uppkomma, där på samma arbetsplats eller på arbetsplatser med enahanda verksamhet kollektivavtalet bleve gällande än på grund av organisationsanslutning och än på grund av lönenämndens beslut. Det skulle vara ägnat att medföra stor oreda om icke uppkommande tvister löstes enligt en gemensam regel.

Naturligen kunna fall tänkas, då lönenämnden fastställer arbetsvillkor, som avvika från inom yrket gällande kollektivavtal. Att lönenämnden skulle besluta helt självständiga villkor torde kunna antagas bliva ytterligt sällsynt. I den mån avvikelser finnas erforderliga, läser lönenämnden dock komma att använda sig av kollektivavtalet såsom stomme. Avvikelserna kunna för övrigt förutsättas vanligen gälla lönesatserna, men tvister uppkomma i regel icke om dessa utan om avtalets s. k. allmänna bestämmelser. Med hänsyn härtill synes mig anledning saknas att göra någon skillnad alltefter innehållet i lönenämndens beslut.

Jag vill således förorda, att i lagen upptages en bestämmelse av förlagsvis följande innehåll: »Mål om anställningsvillkor vid tjänsteplikt på grund av lönenämnds beslut skola upptagas av arbetsdomstolen, där beslutet avser en icke genom namn angiven krets av arbetstagare och tvisten är om beslutets rätta innebörd eller tillämpning, men eljest av allmän domstol».

Med en sådan regel skulle under allmän domstol komma *dels* fall, där i målet icke föreligger någon tvist om beslutets innebörd eller tillämpning, exempelvis då mot krav på lönefordran enligt lönenämndens villkor icke göres annan invändning än om kvittning för motfordran, som ej hänför sig till arbetsvillkoren; detta senare överensstämmer med 11 § lagen om arbetsdomstol.

Mot den av mig föreslagna lösningen av kompetensfrågan kan invändas, att arbetstagare med hänsyn till kostnaderna icke böra hänvisas till en central domstol sådan som arbetsdomstolen, med mindre de kunna erhålla hjälp för talans utförande av sin organisation på sätt stadgas i 13 § lagen om arbetsdomstol. Utrymme för tillämpning av nämnda paragraf finnes icke när lönenämnden fastställt arbetsvillkoren. Naturligen kan man tänka sig en efterbildning av paragrafen, som skulle inrymma arbetstagarorganisationers behörighet att vid arbetsdomstolen föra talan oberoende av att fråga icke är om direkt tillämpning av kollektivavtal och oberoende av att tvisten icke gäller egna medlemmar. Värde därav skulle dock vara ringa, då man icke har anledning vänta sig, att organisationerna skulle vilja nedlägga kostnader på rättegångar i utomstående arbetstagarintresse. Avgörande vikt synes mig dock icke böra tillmätas den nu framkastade invändningen. Vid en allenast för utomordentliga förhållanden avsedd lagstiftning kan man vara tvingad att underkänna vissa intressen, till vilka man under andra omständigheter skulle taga hänsyn. Finnes det vara ett verkligt intresse, att tvister i anledning av tjänsteplikt lösas på samma sätt som kollektivavtals tvister, nödgas man också pålägga arbetstagarna att utföra talan vid arbetsdomstolen. Måhända borde dock en sådan lösning föranleda, att bestämmelserna om fri rättegång i viss utsträckning finge motsvarande tillämpning vid arbetsdomstolen.

Om regeln i 25 § angående bestämmande av villkor för tjänstepliktigs anställning hos staten yttrar *socialstyrelsen*:

Denna bestämmelse syftar tydligen på de hos framför allt de affärsdrivande verken anställda arbetarna. För tjänstemännens del äro nämligen arbetsvillkoren reglerade genom gällande avlöningsreglementen. Liksom arbetarna på arbetsmarknaden i övrigt äga de hos statlig myndighet anställda arbetarna för närvarande fritt överenskomma med myndigheten om arbets- och lönevillkoren. Vid fall av tvist kan konflikt tillgripas. Då sålunda dessa arbetare intaga samma ställning som arbetstagarna i enskild tjänst, torde de böra underkastas samma grad av tvångsförfarande som övriga arbetare. Ingen anledning förefinnes alltså, varför Konungen, d. v. s. i detta fall faktiskt arbetsgivaren, skulle fastställa arbets- och lönevillkoren utan att skiljenämnds-förfarande anlitas. Vad nu sagts gäller naturligtvis än mer vid bifall till socialstyrelsens förslag, att riksskiljenämnden skall äga högsta avgörandet av samtliga dessa frågor.

Även *arbetsdomstolens ordförande* ifrågasätter, om icke vanliga regler för villkorens bestämmande borde gälla för statsanställda, som icke vore tjänstemän och för vilka kollektivavtal nu tillämpades.

Om regeln i 26 § angående bestämmande i vissa fall likformigt av villkoren vid tjänsteplikt för ungdom förklarar *socialstyrelsen*, att styrelsen icke kunde biträda de sakkunnigas ståndpunkt i detta hänseende. Då enligt förslaget grundtanke befintliga kollektivavtal borde följas i möjligaste mån, borde så ske även i detta fall.

I formellt hänseende har anmärkts av *överståthållarämbetet* och *svenska arbetsgivareföreningen*, att villkoren för tjänstepliktigs anställning utom i 9 kap. behandlades även i 22 § under 8 kap.

De sakkunniga.

Flertalet i yttrandena berörda frågor i förevarande kapitel hava av de sakkunniga upptagits till ytterligare behandling i *slutförslaget*.

Till en början upptages det i yttrandena framförallt uppmärksammade spörsmålet, i vilken utsträckning Kungl. Maj:t skulle äga ingripa i avgöranden härom och i vilka former sådant ingripande borde ske. I detta hänseende hade å ena sidan avstyrkts den befogenhet för Kungl. Maj:t att ingripa, som upptagits i preliminärförslaget, nämligen i uppkommande tvister om tjänstepliktigs anställningsvillkor, och å andra sidan förordats en utvidgning av Kungl. Maj:ts befogenhet, nämligen till fall, där parterna vore ense om villkoren men samhällsintresset krävde en annan lönesättning eller andra villkor ifråga om arbetstid o. s. v.

Vad först angår det senare alternativet, framhålla de sakkunniga, läte det sig väl sägas, att den finanspolitiskt motiverade kontroll över prisbildningen, som i kristider ansåges oundgänglig och som i fråga om varor föranlett åtgärder för åstadkommande av maximipris och s. k. normalpris, för att fylla sitt syfte måste ha sin uppmärksamhet riktad även på prissättningen av tjänster, d. v. s. lönesättningen. De sakkunniga ville emellertid betona, att detta problem i dess helhet icke upptagits till behandling i förslaget till krisarbetslag, då detsamma icke vore något för tjänstepliktighöllanden specifikt utan gällde lönesättning över huvud taget. Förslaget upptog därför en befogenhet för Kungl. Maj:t

att utöva ett sådant inflytande på lönesättningen, varom här talats, endast i det fall därav, som enligt tjänstepliktens natur ändå måste hänskjutas till myndighets avgörande, nämligen när parterna icke enades om villkoren och obligatorisk skiljedom måste tillgripas. Någon motsvarande situation finnes icke vid ordinära, frivilliga anställningar, och endast detta skäl hade motiverat upptagande i lagförslaget om tjänsteplikt av en dylik särskild befogenhet för Kungl. Maj:t.

I detta sammanhang beröra de sakkunniga frågan om organisationen för genomförande av Kungl. Maj:ts ifrågasatt rätt till ingripande, d. v. s. förslaget om s. k. kronoombud med befogenhet att förordna om underställning av skiljedomen, och anföra härom:

Det har i något yttrande ifrågasatts, om denna institution vore behövlig, och om icke ifrågasatt funktion kunde fyllas av lönenämndens ordförande. I anledning härav må till en början framhållas svårigheten att i ordförandens person förena de olikartade kvalifikationer, varom här är fråga. För verksamheten i lönenämnden skulle tydligen lämpa sig väl personer med insikter och erfarenheter av förlikningsverksamhet i arbetstvister och av kollektivavtalsfrågor i allmänhet; funktionen som kronoombud åter torde kräva intim kontakt med finanspolitikens ledning i finansdepartementet. Även funktionens utövning i det särskilda fallet skulle innebära intagande av en egendomlig dubbelställning: Lönenämndens ordförande skulle ha en mening om frågas riktiga avgörande inom nämnden men när han visste eller trodde sig veta, att överinstansen hade en annan mening i saken, vara skyldig att låta underställa beslutet — en unik anordning och ett orimligt krav på en skiljedomare. Bakom förslagen av denna innebörd torde ligga den tanken, att underställning borde ske i betydelsefulla och omfattande frågor över huvud taget, men detta är icke de sakkunnigas mening. Underställning bör enligt förslaget ske endast då ett betydelsefullt tillfälle ges att av pris- eller valutapolitiska skäl begagna en uppkommen lönetvist till att påverka lönenivån i önskad riktning.

I samband härmed beröra de sakkunniga även vissa andra organisationsfrågor, till en början den i något yttrande berörda frågan, om en eller flera lönenämnder borde finnas. I detta hänseende vore det, framhålla de sakkunniga, intet tvivel om, att vissa fördelar kunde vinnas, så länge samtliga uppkommande lönefrågor kunde handläggas av en enda nämnd. De sakkunniga kunde emellertid icke tillråda, att man uteslöte möjligheten att inträtta flera nämnder, i den mån göromålets omfattning och art så påkallade. Vad anginge nämndens lämpliga beteckning, hade både »lönenämnd» och »skiljenämnd» den olägenheten att medföra risk för förväxling med andra institutioner, men då någon avgjort lämpligare benämning icke framkommit i diskussionen, hade förslaget bibehållits. Vad anginge särskilda frågor om lönenämnds sammansättning, beslutförhet, arbetssätt o. s. v. hade de sakkunniga i förslaget medtagit endast vissa grundläggande bestämmelser och i övrigt räknat med en särskild författning därom.

I fråga om tillämpligheten av kollektivavtal på tjänstepliktsbunden anställning hava, som av det föregående framgår, i yttrandena förslagits utvidgning av förslagets regler härom i två hänseenden, nämligen dels en *automatisk förlängning* av kollektivavtalets giltighet, när avtalet ut-

löpt utan att bliva förnyat, och dels *tillämpning av kollektivavtal även på oorganiserad tjänstepliktig*, där arbetsgivaren i avtalet gentemot organisationen på motsidan förbundit sig att tillämpa avtalets villkor även på oorganiserade anställda. I dessa frågor anföres i slutförslaget följande:

Då de sakkunniga icke anse sig böra föreslå lagregler i något av dessa hänseenden, sker det i syfte att icke komplicera förslagets system för bestämmande av anställningsvillkoren, vilket system i sina grundprinciper är jämförelsevis enkelt: att villkoren bestämmas i första hand av avtal — antingen parterna redan äro bundna av sådant avtal eller nu ingå ett för ändamålet — samt i andra hand, om avtal icke finnes, genom skiljedom. Ett upptagande av de angivna önskemålen skulle medföra ytterligare två särskilda legala regleringar i specialfall, grundade på avtal, vilka icke utan särskilt lagstöd kunna göras tillämpliga på fallet.

De sakkunniga anse sig så mycket hellre kunna avstå från lagregler härom, som de båda önskemålen med all säkerhet även därförutan komma att bliva tillgodosedda. Vad först angår kollektivavtalets prolongering under avtalslös tid, torde detta i stor utsträckning förverkligas genom provisoriska avtal mellan parterna under förhandlingstiden. Sker det ej, och kommer frågan till lönenämnd, är dennas avgörande i princip retroaktivt från det gamla avtalets slutdag. Beträffande det senare spörsmålet om kollektivavtals tillämpning på organiserad må framhållas, att en sådan tillämpning under tjänsteplikt i flertalet fall torde framkallas redan av den skadeståndsskyldighet, som eljest kan drabba arbetsgivaren i förhållande till arbetarorganisationen. För de fall, där så ändå icke skulle ske, må erinras om 27 §:ns direktiv till lönenämnden av innebörd, att ett på arbetsplatsen dominerande kollektivavtal bör i huvudsak vara vägledande vid avgörandet, något som givetvis i särskilt hög grad gäller ett kollektivavtal, som arbetsgivaren förbundit sig att tillämpa generellt inom företaget.

Till särskilt bemötande upptaga de sakkunniga i slutförslaget vad som anförts i yttrandet av arbetsdomstolens ordförande samt uttala härom:

De sakkunniga vilja understryka, att yttrandet ifråga bygger på en väsentligt annan utgångspunkt för problemets lösning än den de sakkunniga valt. Huvudlinjerna i den av de sakkunniga förordade lönenämndsproceduren kunna angivas så, att man utgår ifrån avtalsförhandlingar och, om dessa misslyckas, överflyttar proceduren till lönenämnden, där en skiljedomsprocess mellan samma parter vidtar. Gällde de avbrutna förhandlingarna ett arbetsavtal mellan individuellt namngivna parter, får skiljedomen enahanda konstruktion; avsågo förhandlingarna åter ett kollektivavtal, genomför förslaget speciellt för detta syfte en form för kollektiv skiljedom (med organisation som »part»), vilken får samma verkan som ett kollektivavtal, ingånget av de organisationer, som processat vid lönenämnden. Ur denna konstruktion härleda sig de onekligen säregna bestämmelserna i 32 §. Något officiellt ingripande av lönenämnd utan parts initiativ avser förslaget icke. — Yttrandet av arbetsdomstolens ordförande utgår däremot från, att lönenämndens beslut snarare har karaktären av föreskrift av myndighet, meddelad oberoende av partsställningen i en viss procedur, och i stället avseende visst företag, visst geografiskt område, visst fack. Under sådana förhållanden vore givetvis, såsom i yttrandet framhålls, bestämmelserna i 32 § inkonsekventa och olämpliga, benämningen »parter» opåkallad i sammanhanget och frågan om »parternas» hörande mera en lämplighetsfråga.

De sakkunniga vilja emellertid vidhålla sin här antydda, principiella uppläggning av problemet med en skiljedomsprocedur, som så nära som möjligt anknyter till avtalsförhandlingar, som förutsättas ha föregått, detta med avseende å såväl skiljedomens innehåll och giltighetstid som dess verkan för de enskilda parterna på arbetsmarknaden. Det har för de sakkunniga framstått som en angelägenhet av synnerlig vikt att i möjligaste mån bibehålla lönebestämningens yttre, hävdvunna former vid införande av det tvångsmoment i avgörandet, som nödvändiggöres genom kravet på att öppna konflikter icke kunna tillåtas.

I slutförslaget beröra de sakkunniga vidare några speciella frågor samt anföra:

I *formellt* hänseende har anmärkts, att i förslaget frågan om anställningsvillkor utom i 9 kap. behandlas även i 22 §, vilken därför borde överföras till sagda kapitel. Att 22 § innehåller en huvudregel om lönebestämningen är riktigt, men då densamma inbegriper även annat än bestämmande av anställningsvillkor, synes det lämpligare att 9 kapitlets rubrik ändras till »Bestämmande i vissa fall av anställningsvillkor vid tjänsteplikt». — I detta sammanhang kan nämnas, att i 32 §:ns lydelse i preliminärförslaget rättats den formella felaktigheten, att organisationsmedlems bundenhet av beslut i lönefråga vid tjänsteplikt icke gäller endast tjänstepliktiga utan även motsidan.

Vad angår frågan om parternas möjligheter att utan alltför kännbar *kostnad* utföra sin talan inför lönenämnd, hava de sakkunniga icke ansett något förslag härom påkallat för närvarande. I den mån lönenämndsproceduren blir en fortsättning på och delvis ersättning för kollektivavtalsförhandlingar, torde densamma liksom de sistnämnda genomföras med representation från huvudorganisationerna å ömse sidor. Där så ej sker, bör uppmärksammas, att förfarandet icke nödvändigt förutsätter en muntlig förhandling inför nämnden utan kan genomföras även med skriftväxling, d. v. s. utan särskild kostnad för någon part. Om så finnes påkallat, kan i särskild ordning upptagas frågan om underlättande av parternas deltagande i förfarandet, t. ex. genom statsbidrag för parts resa till förhandling eller för ombudskostnad.

Vad angår i yttrandena framställda anmärkningar mot 25 § i förslaget må framhållas följande. De sakkunniga hava uppmärksammat, att i anställning hos staten förekomma kollektivavtalsförhållanden liksom i enskild tjänst. En särskild svårighet föreligger därutinnan, att på sina håll i samma arbete sysselsätts både sådana anställda, som äro underkastade avlöningsreglementen, och sådana för vilka tillämpas kollektivavtal. Under dessa förhållanden hava de sakkunniga funnit praktiskt enklast att Kungl. Maj:t i fall av tjänsteplikt inom området äger överlag bestämma villkoren, detta så mycket hellre, som enligt de sakkunnigas förslag Kungl. Maj:t även vad angår tjänstepliktiga i enskild tjänst skall få avgörandet i sista hand.

Vad angår föreskrifterna i 9 kap. om bestämmande annorledes än genom avtal av anställningsvillkor vid tjänsteplikt hava i departementsförslaget vidtagits endast smärre ändringar av övervägande formell art, till vilka jag dock i ett par hänseenden vill anknyta några principiella synpunkter. Departements-
chefen.

Sålunda bör det understrykas, att lönenämndsproceduren — såsom i princip alltid gäller en skiljedomsprocess — inledes endast på initiativ av någondera parten, icke i något fall av nämnden själv. Denna redan i de sakkunnigas motivering omnämnda princip har kommit till tydligare uttryck vid en omformulering av 29 §.

De sakkunnigas förslag i 33 §, att tolkningstvist om lönenämnds beslut skall handläggas av arbetsdomstolen, överensstämmer med den av de sakkunniga genomförda principen, att lönenämndens beslut om möjligt bör i alla avseenden träda i stället för det avtal, som kan antagas normalt skola hava förelegat i motsvarande fall. I konsekvens härmed bör tolkningstvist om beslutet gå till allmän domstol, där beslutet gällt individuella, namngivna parter, men till arbetsdomstolen, där beslutet gällt kollektiv på någon sida, d. v. s. praktiskt taget på arbetstagarsidan eller båda. Den av arbetsdomstolens ordförande uttalade meningen härom synes vara väl förenlig med förslagets ståndpunkt.

Emellertid synes det icke föreligga något skäl att, som skett i sakkunnigförslaget, begränsa arbetsdomstolens ifrågavarande kompetens till tvister om lönenämnds beslut i ärende, där sammanslutning varit part. Detsamma torde böra gälla beslut av Kungl. Maj:t, meddelat efter underställning av sådant lönenämndsbeslut. 33 § har i departementsförslaget ändrats därutinnan.

Liksom det vid tolkningstvist om lönenämnds beslut förutsatts, att nämnden borde kunna meddela nytt beslut om tillägg till eller förklaring av sitt förra beslut, bör denna utväg stå öppen, när det gäller tolkning av Kungl. Maj:ts beslut i lönefråga vid tjänsteplikt.

Den av de sakkunniga föreslagna särskilda regeln om bestämmande av likformiga anställningsvillkor beträffande tjänsteplikt för ungdom synes vara praktiskt lämplig för sådana fall, i vilka den enligt motiveringen bör komma till användning, d. v. s. vid utkallelser av ungdom i stort antal för korta perioder. I princip bör ett sådant förordnande gälla framför avtal, detta sålunda i motsats till vad som gäller för lönenämnds beslut. I ett fall skulle emellertid denna princip leda till ett oegentligt resultat, nämligen om därvid båda parterna äro bundna av kollektivavtal och detta alltså skulle sättas ur kraft genom Kungl. Maj:ts förordnande om andra villkor. Det kan visserligen sägas, att fallet icke är särdeles praktiskt; om exempelvis — såsom man i det mest typiska fallet tänkt sig bestämmelsen tillämpad — ungdomar utkallas till jordbruksarbete, skola givetvis de ungdomar, som äro jordbruksarbetare till yrket, icke dragas med i en sådan uttagning och flyttas till andra platser utan vara kvar i sina anställningar; de som flyttas äro ungdomar från andra yrkesområden. Emellertid torde förhållandet böra uppmärksammas vid meddelande av förordnanden enligt 26 §.

I samband med frågan om bestämmande av anställningsvillkor vill jag även framhålla, att departementsförslaget i det följande innehåller särskilda bestämmelser om medling i arbetstvister, av vilka tjänstepliktig beröres.

10 kap. Särskilda förmåner vid tjänsteplikt.

34 §.

Enligt 34 § har den som på grund av tjänsteplikt skall tillträda anställning på ort, vilken ligger mer än 10 kilometer från hans vistelseort, rätt till fri resa från den senare orten till den förra samt, om restiden överstiger

6 timmar, uppehålle därunder. Som vistelseort räknas här ort, där den tjänstepliktige bor eller där han eljest vistas stadigvarande eller uppehåller sig för att fullgöra tjänsteplikt. Närmare bestämmelser härom förutsättas meddelade av Kungl. Maj:t.

De sakkunniga framhöllo i *preliminärförslaget*, att, där någon genom tjänsteplikt tvingades att begiva sig till annan ort, det vore naturligt att förflyttningen skedde utan kostnad för honom själv. Förslaget avhandlade icke huru detta närmare skulle organiseras. Lämpligen torde arbetsförmedlingsanstalten, som ombesörjde ärendet i övrigt, handhava även denna sak. En enkel anordning för resan vore utfärdande av något slags »truppbiljett» eller liknande, såsom skedde för värnpliktigas resor, men vederbörande kunde även erhålla kontanter i förskott för att själv bestrida kostnaderna. På vems bekostnad resan skedde reglerades icke i förslaget. Därest arbetsgivaren hade särskilt intresse av att erhålla tjänstepliktig eller av att detta skedde särskilt snabbt, kunde lämpligen avtal om transporten träffas mellan myndigheterna och arbetsgivaren. Skedde icke detta, åvilade kostnaden givetvis statsverket.

I yttrandet av *arbetsdomstolens ordförande* erinras om att många kollektivavtal innehölle regler om reseersättning och om särskild gottgörelse vid arbete å annan ort än den vanliga arbetsplatsen. Det finge anses ligga i sakens natur, att dessa bestämmelser bleve otillämpliga i fråga om kollektivavtalsbunden tjänstepliktig, som tvångsförflyttades från en arbetsplats till en annan. I stället erhöles den tjänstepliktige ersättning enligt 10 kap.

35 §.

Under det att 34 § avser den tjänstepliktiges egen förflyttning till annan ort för att där fullgöra tjänsteplikt, stadgas i 35 §, att bidrag av statsmedel kan utgå för överflyttning även av den tjänstepliktiges familj och bohag; sådant bidrag kallas *flyttningserättning till tjänstepliktig*. I detta fall stadgas icke någon ovillkorlig rätt till statsbidrag, utan sådant beviljas av länsarbetsstyrelsen efter skälighetsprövning. Förutsättning för bidragets beviljande är, att den tjänstepliktige sannolikt kommer att för fullgörande av tjänsteplikt varaktigt uppehålla sig utom hemorten, och även under denna förutsättning beviljas bidrag endast i den mån det finnes skäligt. Grunder för bidragets beräkning skola fastställas av Kungl. Maj:t.

De sakkunniga framhålla, att av samma skäl som beträffande fri resa för egen del den tjänstepliktige hade berättigat anspråk på ersättning för flyttning till ny vistelseort som föranleddes av tjänsteplikt, dock att därvidlag givetvis först måste prövas, om läget kunde väntas bliva så varaktigt, att en mera omständlig flyttning vore motiverad. Även utöver denna reservation hade gjorts den inskränkningen, att ersättning skulle utgå »i den mån så prövas skäligt». Ersättning torde nämligen i enstaka fall te sig omotiverad, såsom då tjänsteplikten medfört, att vederbörande kommit i en betydligt bättre löneställning. Stadgandet uteslöte icke beviljande av en reducerad ersättning.

36 §.

Ännu en form för statsbidrag regleras i 36 §. Denna benämnes *utjämningsbidrag till tjänstepliktig* och utgår till den, för vilken fullgörande av tjänsteplikt medför, att hans arbetsinkomst minskas eller att han och hans familj komma att bo på skilda orter.

Utjämningsbidragets belopp fastställes icke i lagen, vilken endast anger principerna för beräkning av bidragets maximibelopp i de båda hänseenden, varom här är fråga, sålunda till täckande av inkomstminskning och av levnads-kostnadsökning.

I förstnämnda avseende förutsättes en beräkning av dels vad vederbörande förtjänar under tjänstepliktens fullgörande och dels vad han må antagas hava kunnat förtjäna under samma tid i det yrke, som han närmast före uttagningen till tjänsteplikt utövade. Om det förra beloppet understiger det senare, må bidrag i detta hänseende utgå med högst skillnaden mellan beloppen.

Till täckande av ökning i levnadskostnader må bidrag utgå oberoende av vad den tjänstepliktige kan vara berättigad till enligt nyssnämnda beräkningsgrund. Från den beräknade kostnadsökningen skall dragas vad den tjänstepliktige eventuellt vunnit genom ökning i arbetsinkomst under tjänstepliktens fullgörande.

Vad nu sagts gäller endast bidragets maximibelopp. Med vilket belopp bidrag inom dessa gränser faktiskt skall utgå, blir beroende av ytterligare föreskrifter i ämnet, vilka Kungl. Maj:t äger meddela. Även de ovan antydda beräkningarna skola närmare regleras i sådana föreskrifter. Bidragets beviljande i varje särskilt fall skall ankomma på länsarbetsstyrelsen.

I denna paragraf hade i slutförslaget skett den omformuleringen, att som utgångspunkt för beräkning av inkomstminskningen angavs förtjänsten i det »yrke», vederbörande före uttagningen »utövade», i stället för preliminärförslagets uttryck det »arbete», han då »utförde».

Medan utjämningsbidrag enligt departementsförslaget kan förekomma vid alla former av tjänsteplikt, är enligt de sakkunnigas förslag så fallet endast vid allmän tjänsteplikt.

De sakkunniga.

I *preliminärförslaget* framhölls, att med förslaget icke tagits ståndpunkt till frågan, i vad mån tjänstepliktig skulle av statsmedel beredas ersättning för ekonomisk förlust under tjänsteplikten i form av förlorad arbetsinkomst eller ökade levnadskostnader genom dubbla hushåll. Härför angäve förslaget endast vissa huvudgrunder för beräkning av maximibeloppet för sådan ersättning, medan bestämmandet i övrigt skulle ankomma på Kungl. Maj:t. Detaljfrågorna i detta hänseende kunde i varje fall förväntas komma under riksdagens bedömande i samband med frågan om anslag för detta ändamål. De sakkunniga förutsatte, att de beräkningar av maximibeloppet, som i stora drag reglerades i förslaget, gjordes tämligen schematiskt efter allmänna

grunder, som av Kungl. Maj:t komme att fastställas; detta tillvägagångssätt borde emellertid givetvis icke utesluta, att dessa normer frånginges, där det visades, att de faktiska förhållandena gäve ett annat resultat.

Ehuru sålunda de avgörande reglerna om bidragens faktiska belopp icke i förslaget utformats, ville de sakkunniga likväl i korthet omnämna vissa principer, som vid förslaget utformning förutsatts skola tillämpas i tilläggsbestämmelserna. Det hade sålunda planerats, att av bidragets maximibelopp skulle utgå viss procentuell andel, beroende på den standard vederbörande uppnådde med tillhjälp av inkomsten under tjänsteplikten och statsbidraget sammanlagda; de sämst ställda inkomsttagarna skulle sålunda få ersättning fullt ut, medan där inkomsten antingen före eller under tjänsteplikten varit relativt hög, statsbidraget skulle minska i större eller mindre mån. Det syntes även vara på sin plats att härutinnan bereda större förmåner åt familjeförsörjare än andra liksom att taga hänsyn till i vad mån vederbörande jämnåriga inkallats till värnpliktstjänstgöring och därigenom avkrävs betydande ekonomiska offer i jämförelse med den tjänstepliktige.

Yttrandena.

Järnvägsstyrelsen och *vattenfallsstyrelsen* taga för givet, att utjämningsbidrag skall utgå även i andra fall av tjänsteplikt än allmän sådan, framförallt till pensionstagare.

Länsstyrelsen i Malmöhus län anför i detta sammanhang:

Det bör tillses, att de särskilda förmåner, som i vissa fall skulle utgå vid tjänsteplikt, icke utmätas på ett sådant sätt, att de måste anses stå i orimlig proportion till de förmåner, som utgå exempelvis åt familjerna till dem, som inkallats att fullgöra militärtjänstgöring under de förhållanden, varom här är fråga.

Svenska arbetsgivareföreningen uttalar tveksamhet om det berättigade i utjämningsbidraget i den del detta avser att utgöra kompensation för mistad arbetsinkomst och anför:

Ur den enskildes synpunkt må det visserligen kännas hårt att på grund av statliga kommanderingar mista någon del av sin inkomst. Beaktas måste likväl, att vid den militära tjänsteplikten endast ett mindre statsbidrag utgår, ävensom att i det förutsatta krisläge, då tjänsteplikt skulle komma till användning, medborgarna i gemen måste bereda sig på en begränsning av sin levnadsstandard. För de »ordinarie» arbetstagarna inom de tjänstepliktberättigade verksamhetsområdena måste den högre inkomst, som statsmakterna garanterar vissa av de tjänstepliktiga, synas orättvis och lätt leda till i övrigt omotiverade lönerörelser.

Föreningen påpekar vidare de praktiska svårigheterna att beräkna bidraget och avstyrker förslaget i denna del.

Om sättet för bidragets beräkning framhåller vidare *Stockholms handelskammare*, att preliminärförslaget lydelse kunde leda till alltför ringa kompensation, om den tjänstepliktige vid uttagningen icke hade något arbete eller dåligt avlönat sådant men erbjödande om ett bättre.

Landsorganisationen understryker angelägenheten av att, såsom i preliminärförslaget motivering förutsatts, de sämst ställda inkomsttagarna under

alla förhållanden hållas skadeslösa och särskild hänsyn tages till tjänstepliktig, som är familjeförsörjare.

De sakkunniga.

I *slutförslaget* har till diskussion upptagits frågan om rätten till utjämningsbidrag borde inskränkas till fall av allmän tjänsteplikt eller komma ifråga för alla former av tjänsteplikt. Härom anföra de sakkunniga:

De former av tjänsteplikt, vid vilka utjämningsbidrag ytterligare skulle kunna tänkas, äro tjänsteplikt för pensionstagare och tjänsteplikt för ungdom.

Vad den förstnämnda angår, må erinras om, att densamma enligt sin idé avser personer, vilka utan större svårighet eller förlust kunna rycka in i ett arbete och sålunda icke ha någon förvärvsverksamhet, som det skulle medföra större förlust att upphöra med. I enlighet med denna grundtanke har som skäl till undantag från sådan tjänsteplikt upptagits den omständigheten, att densammans fullgörande skulle medföra synnerlig förlust för den tjänstepliktige. Man har därför i detta sammanhang att räkna med endast smärre sådana förluster jämte eventuell ökning av levnadskostnader, vilka båda belopp torde mer än täckas av den inkomstökning, som tjänstepliktens fullgörande måste beräknas medföra.

Även beträffande tjänsteplikt för ungdom gäller i viss mån, att ingreppet i stort sett torde komma att verka mindre förlustbringande än för äldre personer, som nått fasta anställningar eller inarbetat en verksamhet. Skälet till att utjämningsbidrag icke förordas vid denna form av tjänsteplikt är dock övervägande det av de sakkunniga i olika sammanhang understrukna önskemålet, att densamma bör uttagas som en för hela åldersgrupper likformig, medborgerlig skyldighet, som liksom värnplikten principiellt drabbar alla utan hänsyn till individuella ekonomiska olägenheter. Det har tillika understrukits, att densamma bör användas endast i korta perioder, varför det icke bör bliva fråga om betydande förluster.

I fråga om sättet för utjämningsbidragsberäkning hava de sakkunniga vidare anfört:

Vad angår sättet för beräkning av utjämningsbidragets högsta belopp har i *slutförslaget* lagtext såsom den ena utgångspunkten angivits vad den tjänstepliktige finge antagas hava kunnat förtjäna under ifrågavarande tid i det yrke, som han närmast före uttagningen till tjänsteplikt utövade. Därmed har alltså markerats, att man icke skall tillmäta avgörande betydelse åt läget just vid tidpunkten för uttagningen, då vederbörande måhända tillfälligt var arbetslös eller eljest hade lägre inkomst än hans kvalifikationer samt lönenivån och konjunkturen inom yrket borde i stort sett giva anledning till. Utlagsgivande skall däremot i sådant fall vara en allmän skälighetsberäkning med ledning av sistnämnda förhållanden. I flertalet fall torde det emellertid icke av nu nämnda skäl vara anledning att utgå från annat belopp än den faktiska inkomsten i runt tal. Ofta bör dock hänsyn tagas till vad som här betecknats såsom konjunkturen i yrket, framförallt arbetsstillgången därinom, frekvensen av permitteringar och andra arbetsinställelser. Dylika faktorer kunna därvid icke inverka på annat sätt än att man räknar med något lägre genomsnittsinkomst än normalt. Bedömningen i detta hänseende av säsongbetonade yrken är en vanskelig sak. Även här bör man i vissa fall kunna räkna med en genomsnittsinkomst, t. ex. för kalenderår, men stundom torde det vara riktigare att fastställa olika grunder för utjämningsbidragets beräkning under olika årstider eller dyligt.

Ehuru, såsom de sakkunniga utvecklat, utjämningsbidrag i regel icke torde komma att få större praktisk användning vid andra former av tjänsteplikt än den allmänna, synes det icke vara skäl att i detta hänseende utan undantag begränsa den förevarande, allmänt hållna regeln om principerna för denna bidragsform. Även spørsmålet, i vad mån bidrag må kunna ifrågakomma vid övriga tjänstepliktförmer, bör kunna besvaras i de närmare föreskrifter i förevarande ämne, som förutsättas komma att meddelas. I fråga om principerna för utformningen av dessa föreskrifter bör i denna del liksom i övrigt ledning sökas i motiveringen till förevarande paragraf.

Departements-
chefen.

37 §.

I 37 § göras bestämmelserna i 34 och 35 §§ om fri resa och flyttningsersättning i regel tillämpliga även på återresa till hemorten efter anställningens slut. Självfallet kommer fri återresa i fråga endast om vederbörande ej genast åter tages i anspråk för tjänsteplikt. För flyttningsersättning i detta fall kräves dels, att sådan ersättning utgått eller kunnat utgå för flyttning till orten för tjänstepliktens fullgörande, och dels, att vederbörande sannolikt icke inom den närmaste tiden tages i anspråk för tjänsteplikt på annan ort.

38 §.

Enligt 38 § äger tjänstepliktig rätt att av statsmedel utfå lönebelopp, som förfallit till betalning men icke utgivits av arbetsgivaren (*löneförskott till tjänstepliktig*). Villkor härför är emellertid *dels* att det är mellan parterna ostridigt, att den tjänstepliktige har rätt till beloppet, och *dels* att detsamma icke innestått oguldet längre tid än tre månader. I den mån det gäller naturaförmåner, beräknas förskottet efter ortens pris på dessa.

Sättet för beviljande av sådant förskott har överlämnats till Kungl. Maj:ts bestämmande i verkställighetsföreskrifterna. Här stadgas endast, att vid utbetalningen den tjänstepliktige skall formellt överlåta på statsverket sin motsvarande fordran hos arbetsgivaren.

De sakkunniga framhöllo i *preliminärförslaget*, att då genom användning av tjänsteplikt någon av samhället tvingades att taga anställning eller att stanna kvar hos en viss arbetsgivare, staten rimligtvis borde ikläda sig borgen för den tjänstepliktiges lön. En enkel borgen i vanlig mening torde icke vara tillräcklig för att snabbt tillgodose den tjänstepliktiges omedelbara behov utan härför syntes erfordras en rätt att utfå beloppet av statsmedel genast efter förfallotiden, därest utbetalning då ej skedde i vanlig ordning. De sakkunniga förutsatte, att förfarandet på denna punkt ordnades på enklaste sätt, lämpligen så att polismyndigheten i orten finge på framställning undersöka saken och utbetala beloppet. Villkor för utbetalning skulle vara dels att beloppet vore ostridigt, d. v. s. vitsordades av arbetsgivaren, och dels att mottagaren formligen överlåte till statsverket sin fordran hos arbetsgivaren. En kort preklusionstid föreslogs för nu ifrågavarande rätt.

I *yttrandena* anföres härom av *Stockholms handelskammare*:

Det synes kunna ifrågasättas, huruvida icke den föreslagna preskriptionstiden är oskäligt kort. Vidare förefaller det väl strängt att såsom förutsättning

för beviljande av förskott ovillkorligen kräva, att fordran är ostridig. Därest tvist råder mellan arbetsgivare och tjänstepliktig om storleken av den senare tillkommande lön, bör Kungl. Maj:t ha i sin hand att i avvaktan på tvistens slitande till den tjänstepliktige utbetala förskott med det belopp, som kan antagas tillkomma honom. För undvikande av rättegångar, som röra rena bagataller eller eljest äro praktiskt opåkallade, torde det vidare vara lämpligt, att Kungl. Maj:t genom lagen meddelas befoget att, då omständigheterna därtill föranleda, eftergiva Kronans fordran såväl i det fall, då ett något för stort förskott finnes hava blivit till den tjänstepliktige utbetalat, som även då arbetsgivarens ekonomiska förhållanden göra det uppenbart, att rättegång mot honom om uttagande av belopp, som Kronan för honom förskotterat, icke kan löna sig.

I anledning härav anföra *de sakkunniga* i *slutförslaget* följande.

Med förslaget avsåges att åstadkomma en enkel och snabbt verkande form för att realisera den borgensförpliktelse för tjänstepliktigs lönefordran, som ansetts böra åvila staten. Av detta skäl hade rätten till förskott inskränkts till lönebelopp, om vilka tvist icke rådde, sålunda dels fall, som orsakades av arbetsgivarens insolvens eller likviditetssvårigheter, och dels fall, där arbetsgivaren icke bestrede betalningskyldighet för visst belopp men av något skäl vägrade att utbetala detsamma. Med denna begränsning kunde förfarandet ordnas mycket enkelt; förskottet kunde utan särskilt ingående prövning utbetalas av lokal polismyndighet omedelbart sedan arbetsgivaren blivit hörd i saken. Om däremot, såsom handelskammaren ifrågasatt, förskott skulle utgå även där tvist rådde, t. ex. om lönens beräkning eller om arbetets beskaffenhet, fordrades av den förskottsbeviljande myndigheten en ofta svår prövning av frågan, ett slags summarisk rättegång, vilket låge utom ramen för den av de sakkunniga planerade anordningen. En sådan utvidgning av förfarandet hade de sakkunniga emellertid icke ansett sig böra föreslå. I fråga om kravet på fordrans ostridighet kunde ytterligare framhållas, att, om arbetsgivaren medgäve betalningsskyldighet ehuru till mindre belopp än som begärdes, fordringen vore att anse som ostridig intill det senare beloppet och så långt berättigade till förskott.

Vad anginge den föreslagna preklusionstiden på tre månader ville de sakkunniga framhålla, att med löneförskottet avsåges att täcka arbetstagarens omedelbara behov, varför i regel förskott torde komma att begäras utan dröjsmål. Det borde dock vara möjligt för arbetstagaren att medgiva något kortare anstånd utan att därför riskera att gå miste om rätt till förskott av statsmedel. Å andra sidan borde förskott icke utgå för alltför gamla fordringar, vilka det kunde vara vanskligt för statsverket att indriva hos arbetsgivaren. I den mån arbetstagaren medgäve annat anstånd med betalningen än helt kort sådant, borde han själv övertaga risken med avseende å arbetsgivarens insolvens.

I detta sammanhang ville de sakkunniga även anmärka, att preklusionstider borde stadgas även vad anginge övriga förmåner, som enligt lagen skulle utgå av statsmedel. Bestämmelser härom torde emellertid kunna inflyta i de närmare föreskrifter, som förutsattes komma att utfärdas av Kungl. Maj:t om dessa andra statsbidrag.

De sakkunniga hade icke funnit skäl att föreslå någon bestämmelse om befogenhet för Kungl. Maj:t att efterskänka fordringar, som statsverket förvärvat på detta sätt. Det syntes icke vara anledning att behandla dessa på annat sätt än som gällde andra statsverkets fordringar.

39 §.

Det i 10 kapitlets lagtext nyttjade begreppet »familj» definieras i 39 §. Dit räknas i detta sammanhang make eller anhörig, som sammanbor med den tjänstepliktige och för försörjning eller vård är huvudsakligen beroende av denne.

De sakkunniga framhöllo härom i *preliminärförslaget*, att, då det väsentliga i definitionen vore vederbörandes beroende ställning ifråga om försörjning eller vård, densamma hade ansetts kunna utan större olägenhet i sin tur innehålla ett i förslaget icke närmare definierat begrepp »anhöriga», vars bestämmande sålunda överlämnats åt tillämpningen. Sistnämnda begrepp borde därvid icke avgränsas för snävt; här syntes sålunda böra medräknas de relationer, som omnämndes i 11 §, men även t. ex. hushållerska, med vilken den tjänstepliktige hade barn och länge sammanbott.

11 kap. Allmänna bestämmelser.

40 §.

Lagen ger i 40 § Kungl. Maj:t behörighet att föreskriva viss uppgiftsskyldighet m. m. av betydelse för lagens tillämpning. Sålunda kan stadgas för envar arbetsgivare skyldighet att lämna upplysningar om förhållande av sådan betydelse samt för envar person, som enligt lagen kan komma att åläggas tjänsteplikt, dels motsvarande uppgiftsplikt och dels skyldighet att för nu ifrågavarande ändamål efter anmaning personligen inställa sig på plats inom sin vistelseort.

I *yttrandena* understrykes betydelsen av en snarast verkställd registrering för tjänstepliktsändamål av *socialstyrelsen*, *rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap* och *Sveriges allmänna lantbrukssällskap*.

Länsstyrelsen i Norrbottens län säger sig antaga, att med »vistelseort» i denna paragraf avses vistelsekommun. En snävare innebörd av ordet skulle, framhålls det, för lokalmyndigheterna medföra onödiga resor till men för viktigare arbetsuppgifter.

De sakkunniga framhålla i *slutförslaget*, att de i detta sammanhang icke ingått på frågan om en registrering för tjänstepliktens genomförande utan endast i 40 § föreslagit en fullmakt för Kungl. Maj:t att utfärda de bestämmelser, som kunde bliva erforderliga för genomförande av en registrering.

Vad särskilt angår den personliga inställeskyldigheten anföra de sakkunniga:

I fråga om den skyldighet till personlig inställelse, som för detta ändamål må åläggas, bör försiktighet iakttagas, så att därigenom enskilda icke åsamkas oskäligen kostnad för resor samt förlust av arbetsförtjänst. De sakkunniga vilja

understryka denna synpunkt vad angår tolkningen av bestämmelsen, att inställeskyldigheten endast avser vederbörandes »vistelseort». De sakkunniga finna lämpligast, att den praktiska bestämningen härav anstår, till dess regeln utformas i detalj, varvid emellertid nyssnämnda synpunkt bör iakttagas och skyldigheten utkrävas med försiktighet. I de flesta fall torde inställeskyldigheten kunna avse plats inom vistelsekommunen, stundom i närliggande kommun, men helt undantagslöst bör detta icke gälla; det må vara tillräckligt att erinra om att i vårt land finnas kommuner med ett hundratal kvadratomils areal. Slutligen kan framhållas, att, om ersättning av allmänna medel beredes de inställeskyldiga i nyssnämnda hänseende, den nu berörda frågan kommer i ett annat läge.

41 §.

I 41 § regleras förhållandet mellan den tjänstepliktige och den arbetsgivare, hos vilken han är anställd eller åtagit sig arbete, då han tages i anspråk för tjänsteplikt hos annan arbetsgivare. Det stadgas, att den omständigheten, att arbetstagaren genom tjänstepliktens fullgörande hindras att utföra åtaget arbete icke må åberopas mot honom som grund för skadestånd eller eljest. Motsvarande gäller, om arbetstagare med åsidosättande av arbetsförmedlingstvång erhållit en anställning och efter föreläggande enligt 10 § nödgas frånträda denna.

Vidare föreskrives, att vad som enligt särskild lagstiftning gäller om förbud mot att avskeda arbetstagare med anledning av värnpliktstjänstgöring eller att av sådan anledning låta arbetstagaren vidkännas minskning i förmåner även skall gälla med avseende å fullgörande av tjänsteplikt.

Sakkunnigförslaget omnämnde i sistnämnda del av paragrafen endast förbudet mot avskedande, icke bestämmelsen om minskning i förmåner.

I detta sammanhang synes en redogörelse i korthet böra lämnas för den nu gällande lagstiftning, som åsyftas i senare delen av förevarande paragraf, nämligen lagen den 14 oktober 1939 (nr 727) om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m.

Enligt denna lag må ej någon på grund av tjänstgöring, som åligger honom enligt värnpliktslagen eller som han eljest jämlikt stadgande i lag är skyldig att utföra åt det allmänna, skiljas från anställning som han innehar (1 §). Därjämte stadgas, att arbetstagaren ej skall vara pliktig att med anledning av tjänstgöringen vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna i vidare mån än som följer av uppehållet i arbetet (4 §). Från förbudet mot avskedande stadgas visst undantag beträffande värnpliktstjänstgöring över tre månader, som är till tiden i lag bestämd, d. v. s. fredstjänstgöring (2 §). Arbetstagare, som vill begagna sig av rätt att återinträda i arbete, bör i god tid förut underrätta arbetsgivaren därom och har efter viss längre frånvaro icke anspråk på att få återinträda tidigare än två veckor efter sådan underrättelse (3 §). Överträdelse av förbudet mot avskedande medför skadeståndsskyldighet (5 §).

Under förarbetena till denna lagstiftning har anmärkts, att densamma icke

vore avpassad för krigsförhållanden, varför därunder annan lagstiftning i ämnet kan förväntas komma till stånd.

De sakkunniga.

I *preliminärförslaget* framhöllo de sakkunniga, att första stycket av denna paragraf närmast hade karaktären av en erinran, då vad däri utsades torde få anses gälla redan enligt allmänna rättsgrundsatser. De sakkunniga ville understryka, att regeln icke avsåge enbart skadestånd — något som väl i praktiken knappast skulle komma i fråga — utan även förverkande av särskilda tillgodohavanden, intjänad rätt till pension o. s. v.

Yttrandena.

I yttrandena har om 41 § förekommit följande.

Länsstyrelsen i Södermanlands län yttrar:

Det synes vara tveksamt, om bestämmelserna i en sådan lag som den om förbud mot värnpliktigs skiljande från anställning m. m. böra oförändrade äga giltighet för dem, som fullgöra tjänsteplikt. I varje fall synes det knappast riktigt att detta skall gälla, då till fullgörande av tjänsteplikt uttagits den, som frivilligt anmält sig därtill. Man tänkte t. ex. på det fall, att någon frivilligt uttages till arbete i ett företag i samma bransch, där han förut haft sitt arbete.

Svenska arbetsgivareföreningen anför:

Vissa av de anmärkningar, som föreningen framställt mot förslaget till ifrågavarande lagstiftning rörande värnpliktigas rätt till återinträde äga särskild tyngd, när fråga är om lagens utvidgning å de tjänstepliktiga och böra därför i allt fall tillgodoses i den föreliggande lagstiftningen. Föreningen avser här främst önskemålet, att för lagens tillämpning uppställas viss förutsättning i fråga om längden av arbetstagarens tidigare anställning hos arbetsgivaren. Tjänsteplikten torde i regel komma att vara under längre tid än motsvarande militärtjänstgöringar. Kravet från den vikarierande arbetstagaren att före den tjänstepliktige komma i fråga till fortsatt anställning kan därför med fog göras gällande, såframt icke den tjänstepliktige före uttagandet till tjänsteplikt innehaft anställning hos arbetsgivaren under viss längre tid.

Med hänsyn härtill hemställer föreningen, att lagens tillämpning å tjänstepliktiga begränsas till sådana arbetstagare, som innehaft fortlöpande anställning hos arbetsgivaren under minst ett år. Föreningen yttrar vidare:

Föreningen förutsätter, att de sista orden »eller eljest» i paragrafens första stycke endast åsyfta förmåner av den art, varå promemorian giver exempel, d. v. s. sådana, som arbetstagaren intjänat hos arbetsgivaren, innan han genom tjänsteplikten tages i anspråk på annat håll. Att dessa icke skola kunna förverkas därigenom, att arbetstagaren utan eget förvällande icke kan fullgöra arbetsavtalet i enlighet med dess innehåll, faller av sig självt. Däremot torde det ligga i arbetsavtalets natur, att arbetsgivaren icke är skyldig att så länge arbetstagaren på grund av tjänsteplikten är frånvarande från arbetet utgiva exempelvis sjukförmåner eller hyresbidrag etc., varom överenskommelse må hava träffats i avtalet. Föreningen utgår från, att lagförslaget icke avsett att uppställa något undantag från denna allmänna regel. Ett uttalande härom torde dock vara önskvärt.

Landsorganisationen anför:

Enligt lagen om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m. är med värnpliktstjänstgöring i allo likställd tjänstgöring, som någon eljest jämlikt stadgande i lag är skyldig att utföra åt det allmänna. Till dylik tjänstgöring är uppenbarligen att hänföra fullgörande av tjänsteplikt. Härav följer att icke endast den föreslagna lagens uppsägningsförbud utan även lagen i övrigt äger tillämpning å tjänsteplikt, sålunda bland annat bestämmelsen i 4 §, vilken, tillämpad å tjänstepliktig, innebär att arbetstagare ej med anledning av fullgjord tjänsteplikt är skyldig att vidkännas minskning i före uttagningen innehavda anställningsförmåner. Med hänsyn härtill synes en omredigering av hänvisningsbestämmelsen i 41 § andra stycket vara erforderlig.

De sakkunniga.

Angående den av länsstyrelsen i Södermanlands län framhållna synpunkten, att den som frivilligt anmält sig till fullgörande av tjänsteplikt icke borde äga i 41 § föreslagen rätt att återinträda i tidigare befattning, framhålla de sakkunniga i *slutförslaget* följande:

Det är knappast praktiskt möjligt att formellt ställa nämnda tjänstepliktiga i någon särställning. Då det i 21 § föreslås, att de som frivilligt anmäla sig till uttagning till tjänsteplikt skola ifrågakomma därtill i första hand, avses därmed icke en formbunden anmälan, varigenom dessa personer skulle kunna formellt kännetecknas som frivilliga till skillnad från övriga tjänstepliktiga, utan varje sätt, varå uttagningsmyndigheten kan få kännedom om den tjänstepliktiges vilja att ifrågakomma. Tillika må framhållas, att denna regel angående frivillighet inom tjänstepliktens ram motiveras därmed, att en person ehuru för egen del villig att ifrågakomma till sådant arbete, som avses, stundom icke kan söka sig dit helt frivilligt utan måste låta sig uttagas som tjänstepliktig för att kunna åberopa detta i förhållande till sin hittillsvarande arbetsgivare eller eljest för att icke riskera förlust eller olägenhet. Ett undantag för dessa fall i 41 § skulle därför till betydlig del undanrycka grunden för upptagandet i lagen av ifrågavarande kategori.

*Departements-
chefen.*

I den nyligen tillkomna lagstiftningen om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m. har kommit till uttryck den grundsatsen, att man för de medborgare, som i samhällets intresse ålagts personlig tjänstgöring, bör i möjligaste mån underlätta deras återförande till normal sysselsättning och neutralisera verkningarna av deras framtvingade frånvaro vad angår deras ställning och rättigheter i yrket. Denna princip har i nämnda lag genomförts icke endast beträffande värnpliktstjänstgöring utan även vad angår tjänstgöring, som vederbörande »eljest jämlikt stadgande i lag är skyldig att utföra åt det allmänna». Som ett typiskt exempel härpå har i lagens motivering angivits luftskyddstjänst eller tillfälligt arbete för luftskyddet enligt lagen om förfoganderätt för luftskyddets behov.

Som de sakkunniga föreslagit, torde sagda princip böra gälla även vid fullgörande av tjänsteplikt. Till viss del lär sådan tjänstgöring täckas redan av den nu gällande bestämmelsen i förutnämnda lag, men alla slag av tjänsteplikts fullgörande synas icke otvetydigt vara att anse såsom tjänstgöring »åt

det allmänna». I så måtto erfordras därför lagstiftning. Man har därvid att välja mellan en utvidgning av den gällande lagen och — såsom de sakkunniga föreslagit — en föreskrift i lagen om tjänsteplikt därom, att vad i ämnet stadgas i andra författningar skall gälla även för tjänsteplikt. Av dessa alternativ synes det senare vara att föredraga, bland annat med hänsyn till tjänstepliktslagstiftningens extraordinära och provisoriska karaktär. I samband med fråga om eventuell ny lagstiftning om sådant förbud, avseende värnplikt under krigsförhållanden, kan måhända denna lagtekniska fråga upptagas på nytt.

De sakkunnigas förslag härom stadgar emellertid analog tillämpning endast av förbudet mot avskedande. Såsom framgår av den föregående redogörelsen, innehåller den ifrågavarande särskilda lagstiftningen även en regel av innebörd, att arbetstagaren ej skall vara pliktig att med anledning av tjänstgöringen vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna i vidare mån än som följer av uppehållet i arbetet. Den analoga tillämpningen för tjänstepliktens del synes konsekvent bära innefatta även detta. Sålunda bör gälla, att i sådana hänseenden — t. ex. placering på viss lönenivå eller beräkning av pension; där en förmån i sin helhet eller dess belopp är beroende av viss »tur» mellan arbetstagarna eller viss tids tjänstgöring — bortovaron för fullgörande av tjänsteplikt icke skall få föranleda, att den tjänstepliktige kommer i sämre läge än om han varit kvar i tjänst.

42 §.

I 42 §, som tillkommit först i de sakkunnigas slutförslag, behandlas den situation, som uppkommer om tjänsteplikten upphör att gälla medan den tjänstepliktige ännu är kvar i anställning hos tjänstepliktsberättigad arbetsgivare. I sådant fall skall, där annat ej avtalas, fortsatt anställning anses avtalad på de villkor, som dittills gällt.

Om sådan fortsatt anställning uppsäges i anslutning till tjänstepliktens upphörande, skola dock för uppsägningstiden gälla särskilda regler, nämligen att densamma icke må understiga en vecka eller överstiga fyra veckor. Även om icke någon som helst uppsägningstid gäller enligt villkoren, skall en veckas sådan tid kunna påfordras.

En inskränkning i rätten till uppsägningstid stadgas såtillvida, att, om slutdag för anställningen redan innan tjänsteplikten upphörde blivit fastställd i avtal eller i beslut av myndighet, anställningens fortsättande efter denna dag icke skall kunna påfordras, även om reglerna om uppsägningstid eljest skulle giva rätt därtill. I övrigt skall dock ett sådant avtal eller beslut om slutdag förfalla i och med tjänstepliktens upphörande, varför det skall vara möjligt att enligt vanliga regler säga upp anställningen till en tidigare dag.

Ännu en inskränkning i reglerna om anställningens upphörande stadgas, i det att länsarbetsstyrelse på särskilda skäl kan med avvikelse därifrån bestämma slutdag för densamma.

Sådan fortsatt anställning, som här avses, är i två hänseenden i viss mån

likställd med fullgörande av tjänsteplikt. Sålunda skall däri, sedan uppsägning skett i anslutning till tjänstepliktens upphörande, gälla vad i 24 § tredje stycket finnes föreskrivet om permittering. Vidare kan i detta fall, i den mån det finnes skäligt, beviljas sådana bidrag av statsmedel, som utgå till tjänstepliktig enligt 36—38 §§.

Sakkunnigförslaget begränsade icke de särskilda reglerna om uppsägnings-tid till sådan uppsägning, som sker i anslutning till tjänstepliktens upphörande, och upptog icke någon bestämmelse om analog tillämpning av 24 § tredje stycket.

De sakkunniga.

Till motivering härav anföras de sakkunniga i *slutförslaget* följande.

Preliminärförslaget innehöll icke någon reglering av det läge, som uppkommer om tjänsteplikten upphör medan den tjänstepliktige ännu är anställd hos en tjänstepliktsberättigad arbetsgivare. Normalt borde detta visserligen icke behöva inträffa, då en återgång till normala, frivilliga anställningar helst borde ske under lagens giltighetstid och med tillämpning av dess bestämmelser. De tjänstepliktiga kunde då efterhand återföras till normala arbetsförhållanden och tjänsteplikten successivt upphävas för de olika arbetsplatserna. Emellertid borde lagen även vara formellt beredd att reglera en övergångsperiod, där tjänsteplikten — ordet här tagt i betydelsen av teoretisk skyldighet — oförberett upphävdes, medan tjänstepliktiga ännu äro i arbete i anställningar, som de utan tjänsteplikt icke vilja bibehålla.

Om lagen icke innehöll någon bestämmelse för detta fall, skulle parterna därvid stå helt utan rättigheter och förpliktelser mot varandra, och där icke frivilligt träffades avtal om avvecklingen, skulle denna kunna medföra svårigheter och förluster. Det naturligaste syntes vara, att anställningen i detta fall från att vara grundad på tjänsteplikt ansåges övergå till en ordinär sådan, varvid man konstruerade en rättsgrund för densamma genom att stadga, att anställningen *skall anses avtalad*. Som villkor för densamma borde lämpligen tillämpas de som gällde för den tjänstepliktsbundna anställningen vid pliktens upphörande. Under alla förhållanden borde parternas avtalsfrihet sättas i första rummet och vad nu sagts gälla endast om avtal ej träffas.

I ett avseende syntes dock särskilda modifikationer böra vara möjliga i villkoren för den sålunda förlängda anställningen, nämligen vad anginge bestämmande av anställningens upphörande. I sådant hänseende föresloges för dessa fall särskilda regler om uppsägnings-tid, varom de sakkunniga anföras följande:

Den här föreslagna förlängningen avser ju icke någon fortsättning av den tvångsordning, som tjänsteplikten utgör, utan endast att åstadkomma en *lugn, successiv avveckling* av det läge, som rått därunder. I enlighet med detta syfte bör anställningens upphörande å ena sidan icke ske för snabbt, så att arbetstagares övergång respektive återgång till annan verksamhet icke hinner ordnas, men å andra sidan ingen av parterna påtvingas den förlängda anställningen längre än avvecklingsbehovet oundgängligen kräver. I förstnämnda hänseende må erinras om att enligt lagen om förbud mot arbets-

tagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring, vilken föreslås skola få enahanda tillämpning med avseende å tjänsteplikt, en arbetstagare icke kan fordra att få återinträda i sin förutvarande anställning tidigare än två veckor efter det han givit arbetsgivaren meddelande därom. Från arbetstagarens synpunkt bör sålunda någon uppsägningstid alltid gälla och alltför korta sådana förlängas, men å andra sidan onödigt långa uppsägningstider förkortas. Från arbetsgivarens sida kunna motsvarande synpunkter anläggas. — Ett annat skäl till särbestämmelser om anställningens upphörande är att så länge tjänsteplikt råder frågan om uppsägningstid och dylikt tilldrar sig mindre intresse och måhända icke blir klart reglerad i avtal eller eljest.

För lösningen av denna fråga kunna tänkas *olika metoder*. Sålunda kan det föreskrivas, att myndighet alltid skall bestämma anställningens slutdag, när parterna icke enas därom. Med denna metod möjliggöres, att individuella förhållanden bliva beaktade och att avvecklingstiden anpassas efter de många växlande faktorer, som inverka på behovet av en sådan övergångstid, men å andra sidan är förfarandet tungt och skulle måhända föranleda onödigt försenad avveckling. De sakkunniga föreslå i stället, att lagen direkt anger särskilda uppsägningstider för dessa fall, en mera generaliserande men i gengäld enklare metod. De sakkunniga ha ansett, att en uppsägningstid av 1 å 4 veckors längd bör vara lagom anpassad efter avvecklingssyftet, men att kortare uppsägningstider vore otillräckliga och längre sådana onödiga för samma syfte. I enlighet härmed skulle en i anställningsvillkoren föreskriven eller i fast praxis vedertagen uppsägningstid på 1 å 4 veckor godtagas, men längre sådana tider förkortas till 4 veckor och kortare sådana förlängas till en vecka. Jämväl där alls ingen uppsägningstid gällde, skulle i detta fall iakttagas en veckas sådan tid. Vad sålunda föreskrivits skulle gälla till förmån för båda parterna. Även i dessa fall skulle råda full avtalsfrihet; de angivna uppsägningstiderna skulle vederbörande ha möjlighet att åberopa men givetvis icke skyldighet att begagna sig av.

I fråga om undantaget från reglerna om uppsägningstid med hänsyn till redan förut bestämd slutdag anföra de sakkunniga:

I detta sammanhang bör uppmärksammas, att före tjänstepliktens upphörande en framtida slutdag för anställningen kan hava blivit bestämd antingen genom avtal eller genom beslut av myndighet. Ett praktiskt fall härav är det, då ett beslut om fullgörande av tjänsteplikt från början avsett viss begränsad tid, t. ex. en kortare tids jordbruksarbete under skörden. Ett sådant avtal eller beslut bör i och med tjänstepliktens upphörande bli utan verkan såtillvida, att anställningen icke kan krävas förlängd till ifrågavarande dag. Ett avtal av sådan innebörd har givetvis haft som avgörande förutsättning, att tjänsteplikten gällde intill denna tid, och då denna förutsättning bortfallit, bör efter uppsägning anställningen kunna sluta tidigare. Ett beslut av myndighet därom skulle givetvis förfalla med tjänstepliktens upphörande även utan särskild föreskrift därom. Däremot bör avtalet eller beslutet föranleda den inskränkningen i den här föreslagna rätten till särskild uppsägningstid under avvecklingen, att anställningen oberoende härav skall upphöra *senast* den sålunda bestämda slutdagen. Då båda parterna redan förut varit inställda på denna slutdag, föreligger tydligen i avvecklingshänseende intet skäl att kräva anställningens förlängning därutöver. Visserligen kan det väl tänkas, att det mellankommande upphävandet av tjänsteplikten ändrar situationen för parterna härutinnan och skapar oförutsedda svårigheter, men denna olägenhet i ett fåtal fall måste man räkna med.

De sakkunniga framhålla emellertid vidare, att det icke torde vara lämpligt att helt utesluta möjligheten att låta myndighet i särskilt fall

bestämma om avvecklingen efter individuell prövning. Även därom föresloges fördenskull en bestämmelse. Ifrågavarande möjlighet avsåge dock endast ingripande, där parterna icke vore ense; avtalsfriheten gällde även här i främsta rummet.

Då den del av anställningen, som fölle efter tjänstepliktens upphörande, vore en i lagen reglerad fortsättning på tjänstepliktens fullgörande, borde, framhålla de sakkunniga slutligen, de förmåner, som utgå av statsmedel under sistnämnda tid, gälla även den ifrågavarande fortsättningen. Detta avsåge såväl utjämningsbidrag och löneförskott som fri resa och flyttningens ersättning vid återvändande till hemorten. I regeln härom hade dock infogats en inskränkning, att bidrag skulle utgå endast i den mån så finnes skäligt. Därmed åsyftades, att förmånerna endast finge avse den avvecklingstid, som skäligen kunde anses behövlig, sålunda icke tid som arbetstagaren därutöver stannade kvar i anställningen utan att vara skyldig därtill och utan att det kunde anses erforderligt ur nämnda synpunkt.

Departements-
chefen. Det torde vara ofrånkomligt att på något sätt reglera den situation, som avses med förslaget i denna del, nämligen om tjänsteplikten såsom sådan upphör utan att man hunnit ordna en successiv, friktionsfri återgång till frivilliga anställningsförhållanden. De sakkunnigas förslag till lösning av denna fråga, alltså att den tjänstepliktsbundna anställningen övergår till en frivillig sådan, reglerad såsom om ett avtal därom träffats, finner jag mig kunna biträda.

Jag vill dock föreslå vissa ändringar i de modifikationer i regeln, som förutsatts vara behövliga även enligt de sakkunnigas mening. Den avgränsning uppåt och nedåt av uppsägningstiden, som föreslagits, torde sålunda böra ske endast vid uppsägning, som sker i anslutning till tjänstepliktens upphörande. Om den förändring, som tjänstepliktens upphörande innebär, icke ger anledning till uppsägning från någondera sidan utan parterna se tiden an, föreligger tydligen icke någon anledning att stadga särskilda regler om uppsägning. Framförallt bör i detta hänseende uppmärksammas tvångsförlängningen, där de tjänstepliktiga funnits i företaget innan tjänsteplikten infördes och sålunda i regel få antagas icke hava anledning bege sig därifrån, när denna upphör.

I vilka fall uppsägning skall anses hava skett »i anslutning till tjänstepliktens upphörande», torde få överlämnas åt rättstillämpningen att avgöra. Vägledande härför bör givetvis vara orsakssammanhanget, alltså om uppsägningen kan anses sammanhänga med att ett nytt läge inträtt i arbetsförhållandena, vilket någondera parten vill begagna för att vinna en förändring. Att åtgärden i tiden följt nära på det nya lägets inträde, bör däremot icke ovillkorligen krävas.

De särskilda reglerna om avvecklingen synas mig böra kompletteras med en bestämmelse, som i regel hindrar permittering under uppsägningstiden. Utan en sådan regel vore det möjligt att beröva arbetstagaren det ekonomiska skydd, som bestämmelsen om minsta uppsägningstid avser att skänka. Även denna regel bör endast avse uppsägning i anslutning till tjänstepliktens upp-

hörande och föreslås i form av föreskrift om analog tillämpning av motsvarande bestämmelse i 24 §.

43 §.

43 § innehåller bestämmelser om behörighetsfördelningen mellan länsarbetsstyrelserna inbördes. Bestämmande härför är i vissa fall den lokala anknytningen av den verksamhet, varom fråga är, i andra fall vederbörandes bostads- eller vistelseort. Härom gäller för olika fall följande:

a) För närmare utformning enligt 9 § 1 mom. eller 19 § av Kungl. Maj:ts förordnande om företrädesbestämmelse eller om tjänsteplikt är länsarbetsstyrelsen i det län behörig, där det berättigade företaget bedrivs.

b) Undantag från företrädesbestämmelsers tillämpning eller föreläggande för arbetstagare att frånträda anställning, som han erhållit med åsidosättande av arbetsförmedlingstvång, handlägges av styrelsen i det län, där det arbete är förlagt, för vilket undantag ifrågasättes eller som föreläggandet gäller.

c) En persons uttagning till tjänsteplikt eller befrielse därifrån beslutas av styrelsen i det län, där han är bosatt eller eljest stadigvarande vistas.

d) Frågor med anknytning till fullgörande av tjänsteplikt, t. ex. om anställningens upphörande och om statsbidrag, tillhöra styrelsen i det län, där tjänsteplikten fullgöres.

Om i något av dessa fall lokal anknytning finnes till flera län, gäller den huvudsakligen arbetsplatsen eller vistelseorten. Kan sådan icke angivas, utövas länsarbetsstyrelsens befogenhet av riksarbetsstyrelsen.

Där Kungl. Maj:t uppdragit åt annan myndighet än riksarbetsstyrelse eller länsarbetsstyrelse att för visst arbetsområde utöva motsvarande befogenheter, meddelas även härför erforderliga behörighetsregler av Kungl. Maj:t.

44 §.

44 § innehåller straffbestämmelser för den som med vetskap om förbud mot enskild arbetsförmedling eller om arbetsförmedlingstvång bryter däremot, för arbetstagare, som icke inom utsatt tid efterkommer föreläggande att frånträda anställning, som han erhållit med åsidosättande av arbetsförmedlingstvång, för tjänstepliktig, som icke inom förelagd tid efterkommer länsarbetsstyrelsens anvisning att taga arbete hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, för den som under fullgörande av tjänsteplikt olovligen utebliver från arbetet eller nedlägger detsamma eller ock på sådant sätt åsidosätter sina förpliktelser mot arbetsgivaren eller förgår sig mot denne, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande, ävensom för den som icke fullgör upplysnings- eller inställelseskyldighet, som föreskrivits enligt 40 §, eller vid fullgörande därav lämnar vederligen oriktig uppgift. Straffsatsen är dagsböter eller vid synnerligen försvårande omständigheter fängelse i högst sex månader.

Förutsättningen synnerligen försvårande omständigheter för användning av frihetsstraff har tillkommit i de sakkunnigas slutförslag.

Om straffbestämmelsen för visst beteende av tjänstepliktig under fullgörande av tjänsteplikt anförde *de sakkunniga i preliminärförslaget*, att

avsikten därmed vore att träffa sådant uppträdande, som utan att innebära en arbetsnedläggelse kunde vara lika hindersamt som en dylik för vinnande av tjänsteplikstens syfte. Att åtgärden företagits i syfte att framtvinga ett avsked eller eljest i syfte att sabotera tjänsteplikten torde väl icke behöva styrkas för straffbarhet, blott densamma i och för sig vore ägnad att åstadkomma sådan verkan.

I *yttrandena* ifrågasätter *svenska arbetsgivareföreningen*, huruvida straffskalan bör omfatta jämväl fängelse för förseelser enligt a) eller b). Särskilt om man beaktar de svårigheter, som måste uppkomma, när det gäller att konstatera, huruvida en förseelse blivit begången — en anställning kan exempelvis hava karaktär av återintagning av permitterad arbetskraft — synes ett så hårt straff som fängelse icke vara skäligt. Det torde ej heller vara påkallat ur preventiva synpunkter.

Daco föreslår straffbestämmelser för arbetsgivare, som åsidosätter sina förpliktelser på motsvarande sätt som enligt förslaget bestraffas hos arbetstagaren.

I fråga om straffbestämmelsernas utformning understryka *de sakkunniga* i *slutförslaget* vad redan i samband med 42 § anförts om förslagets metod att icke kriminalisera den faktiska åtgärd, som man avsåg att förbjuda, därest det vore möjligt att i stället förklara åtgärden rättsligt ogiltig. Detta vore grunden till att straffbestämmelserna icke omnämnde t. ex. olaglig uppsägning från arbetsgivarens sida. Därtill kunde erinras om den i annat sammanhang framhållna synpunkten, att rätten till tjänstepliktig arbetskraft innebure ett samhällets förtroende, vars riskerande vore ett betydligt viktigare och smidigare påtryckningsmedel än ett vanligt straffhot vad anginge arbetsgivarens lojala uppträdande i dessa hänseenden.

Att frihetsstraff borde ifrågakomma endast under synnerligen försvårande omständigheter vore, framhålla de sakkunniga slutligen, naturligt och hade i *slutförslaget* uttryckligen markerats. Att utesluta möjligheten därav torde dock icke vara tillrådligt; sålunda kunde förekomma upprepade förseelser eller eljest uppenbart trots ävensom fall, där stora ekonomiska intressen stode på spel och ett bötesstraff vore överksamt.

I samband med straffbestämmelserna kan framhållas, att förseelser mot lagen skola åtalas av allmän åklagare inför allmän domstol. Uttrycklig bestämmelse härom i lagen torde icke erfordras.

45 §.

För genomförande av beslut enligt lagen äger länsarbetsstyrelse enligt 45 § påkalla handräckning av polismyndighet ävensom förelägga vite.

I sakkunnigförslagen föreskrevs, att vite kunde utsättas i penningar eller fängelse.

I *yttrandena* framhålla *överståthållarämbetet* och *länsstyrelsen i Kopparbergs län*, att rätt att påkalla handräckning av polismyndighet redan

nu tillkomme länsstyrelse, varför här borde stadgas sådan rätt endast för särskilt inrättad länsarbetsstyrelse.

Länsstyrelsen i Malmöhuss län ifrågasätter, om icke föreläggande av vite borde tillkomma enbart länsstyrelsen, även om särskild myndighet var förordnad som länsarbetsstyrelse.

Länsstyrelsen i Norrbottens län uttalar, att förevarande stadgande, vilket i ett avseende — möjligheten att förelägga fängelse — avveke från vad som för liknande fall stadgades i andra författningar, syntes kunna utformas något tydligare.

De sakkunniga anföra i *slutförslaget*, att de, vad anginge vitesföreläggande, funnit det för en snabb och enkel handläggning önskvärt att även länsarbetsstyrelse, som icke är länsstyrelse, själv ägde förelägga vite. I detta sammanhang kunde tillika framhållas, att med förslagets formulering fråga om vites *utdömande* alltid ginge till domstol. Därigenom vunnes ökad garanti för kontroll på åtgärdens lämplighet och mot en ensidig användning av länsarbetsstyrelsens tvångsmakt. De sakkunniga hade icke funnit praktiskt lämpligt att i något av dessa hänseenden göra skillnad mellan länsstyrelse och särskilt inrättad myndighet med länsarbetsstyrelsens befogenhet.

Det torde vara erforderligt, att länsarbetsstyrelse utrustas med tvångsmedel i form av rätt att begära handräckning och att förelägga vite. Det synes dock icke vara erforderligt, att vite kan åläggas annat än i penningar. *Departements-
chefen.*

46 och 47 §§.

I 46 och 47 §§ givas föreskrifter om rätt till klagan över beslut enligt denna lag. Instansordningen är därvid för flertalet ärenden länsarbetsstyrelse — riksarbetsstyrelsen — Kungl. Maj:t i vederbörande statsdepartement. I de frågor, som handläggas av lönenämnd för tjänsteplikt, är emellertid nämnden första och enda instans.

Sättet för klagan är anförande av besvär, och klagotiden är 30 dagar efter den, då klaganden fick del av beslutet. Det föreskrives, att beslutet skall innehålla anvisning om det sätt, varpå klagan mot detsamma må föras.

Tillika stadgas, att i regel överklagat beslut går i verkställighet utan hinder av klagan. Inhiberande av verkställigheten kan dock föreskrivas såväl av den myndighet, som meddelar beslutet, som av den, hos vilken besvär anförts.

Enligt sakkunnigförslaget kunde riksarbetsstyrelsens beslut icke överklagas, varjämte i fråga om ersättningar och bidrag av statsmedel enligt 35—37 §§ klagan över länsarbetsstyrelsens beslut icke fördes hos riksarbetsstyrelsen utan hos en särskild instans, en nämnd av fem personer, kallad »besvärsnämnd för tjänsteplikt».

De sakkunniga anförde i *preliminärförslaget*, att det beträffande länsarbetsstyrelsens beslut enligt lagen ansetts för praktiska syften tillräckligt med rätt till klagan hos en central myndighet, men icke därutöver. Som klagoinstans hade föreslagits riksarbetsstyrelsen utom beträffande ärenden

om ersättningar och bidrag av statsmedel. Det hade ansetts lämpligt att riksarbetsstyrelsens arbetsböda inskränktes till vad som av sakliga skäl nödvändigt borde koncentreras dit, men detta vore icke fallet med nämnda frågor. Därtill komme, att för behandling av dessa ärenden riksarbetsstyrelsen i varje fall borde förstärkas med representanter för viss sakkunskap av olika slag, såsom angående avtals- och lönefrågor och angående levnadskostnadsförhållanden. Under sådana omständigheter hade det ansetts vara praktiskt enklare att helt lägga dessa frågor utom riksarbetsstyrelsen, ehuru därigenom tillskapades ännu en myndighet till de talrika krisorganen av olika slag, något som dock enligt nyss anförda resonemang endast skenbart innebure en komplicerering av organisationen.

I yttrandena har härom förekommit följande.

Socialstyrelsen avstyrker förslaget om särskild besvärsnämnd och anför, att dessa avgöranden lämpligen borde tillhöra riksarbetsstyrelsen.

Stockholms handelskammare framhåller, att besvärärenden till en början böra kunna handläggas av riksarbetsstyrelsen till dess Kungl. Maj:t funne det nödvändigt att tillsätta en särskild besvärsnämnd.

Svenska arbetsgivareföreningen föreslår, att ifrågavarande uppgift anförtros en delegation inom riksarbetsstyrelsen.

Länsstyrelsen i Malmöhus län ifrågasätter, om det kan anses lämpligt, att riksarbetsstyrelsens beslut icke under några omständigheter få överklagas, och påpekar, att i enlighet därmed riksarbetsstyrelsen med stöd av 18 § slutgiltigt och undantagslöst skulle pröva frågor om tjänsteplikts tillämpning på statens tjänstemän.

I slutförslaget anför *de sakkunniga*, att det, vad anginge klagan över länsarbetsstyrelsens beslut, borde vara tillräckligt med möjligheten att kunna anförda besvär däröver hos riksarbetsstyrelsen. Därmed vunnnes besvärsinstitutets syfte i detta fall, nämligen att befordra en enhetlig tillämpning i frågor av principiellt intresse. Ännu en instans i dessa ärenden syntes icke vara påkallad i något väsentligt enskilt eller offentligt intresse.

Något annorlunda tedde sig visserligen frågan vad anginge ärenden, vilka riksarbetsstyrelsen handlagt i första instans. Emellertid kunde därvidlag framhållas, att dessa riksarbetsstyrelsens beslut till stor del avsåge frågor, vilka principiellt tillhörde eller borde tillhöra Kungl. Maj:ts avgörande men av praktiska skäl uppdragits åt riksarbetsstyrelsen för att icke tynga departementsarbetet med omfattande och detaljerade verkställighetsåtgärder; så skedde antingen direkt på grund av stadgande i lagen eller genom att Kungl. Maj:t i särskilt beslut »delegerade» sin befogenhet. Under sådana förhållanden syntes det icke vara påkallat att besvärsvägen återföra en del av dessa ärenden under Kungl. Maj:ts omedelbara avgörande.

*Departements-
chefen.*

Vad angår frågan, om riksarbetsstyrelsens beslut böra få överklagas hos Kungl. Maj:t, kunna väl vissa praktiska skäl anföras mot en sådan anordning, men enligt min mening böra dessa icke föranleda avsteg från den hävdvunna

principen, att i ärenden av mera betydande vikt medborgarna skola hava möjlighet att bringa sina önskemål under Kungl. Maj:ts prövning.

Beträffande besvär i statsbidragsärenden finner jag lämpligast föreslå, att även dessa upptagas av riksarbetsstyrelsen. Av skäl, som de sakkunniga anfört, torde dessa angelägenheter inom styrelsen lämpligen böra handläggas av en särskilt sammansatt delegation.

48 §.

Enligt 48 § äger Kungl. Maj:t befogenhet att meddela de närmare föreskrifter, som utöver vad lagen innehåller finnas erforderliga för dess tillämpning.

Giltighetstid och övergångsbestämmelser.

Lagen föreslås skola träda i kraft omedelbart och gälla till och med den 31 mars 1941. Förordnande enligt lagen skall ej gälla längre än densamma äger giltighet.

Beträffande åtskilliga delar av lagen, vilka kunna få betydelse även sedan dess giltighetstid utgått, föreskrives, att desamma skola gälla i tillämpliga delar även senare. Detta har framförallt avseende å bestämmande i efterhand av anställningsvillkor och statsbidrag, återinträde i förutvarande arbete samt avveckling av tjänstepliktsförhållande ävensom bestämmelser om organisation och procedur för dessa ändamål. De ifrågavarande lagrummen äro 3, 27—39, 41—44 och 46—48 §§. Likaledes skall fortfarande gälla tystnadsplikt enligt 47 § arbetarskyddslagen för dem som befattat sig med tillsyn enligt 23 § denna lag, så ock bestämmelserna i de med nyssnämnda 47 § i arbetarskyddslagen sammanhörande 48—50 §§ samma lag.

Förslaget till lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister.

I samband med det lagstiftningsspörsmål, som behandlats i det föregående, har även uppstått fråga om offentlig medling i tvister om anställningsvillkor, som uppkomma i tjänstepliktsförhållanden.

Jag vill härvidlag till en början erinra om gällande bestämmelser angående sådan medling. Enligt lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister förordnas av Kungl. Maj:t förlikningsmän med särskilda distrikt med uppgift att medla i tvister mellan arbetsgivare och arbetare (1 §). Förlikningsman åligger bland annat att ingripa, därest inom verksamhetsområdet uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydelse (3 § första stycket). Även om uppkommen arbetstvist icke medfört eller synes hota att medföra sådan arbetsinställelse, skall förlikningsman ingripa, därest begäran därom framställes av arbetsgivare eller organisation, omfattande minst hälften av de av tvisten berörda arbetarna (3 § andra stycket). Nu angivna regler om ingripande skola icke gälla inom näringsgren, industriell anläggning eller arbetsföretag, där särskild förhand-

lings-, förliknings- eller skiljenämnd är upprättad, med mindre de tvistande å ömse sidor påkalla förlikningsmannens mellankomst eller det är sannolikt, att nämnden icke anlitas, eller ock nämnden fungerat utan resultat (9 §). Där arbetstvist innebär synnerlig fara för arbetsfreden eller sådant eljest prövas påkallat, äger Kungl. Maj:t tillsätta förlikningskommission (12 §).

I *yttrande* över förslaget till krisarbetslag anför *socialstyrelsen*, efter en redogörelse för innehållet i 3 § nyssnämnda lag, vidare följande:

Om tjänsteplikt har införts, får en konflikt mellan parterna ej ifrågakomma. Det kunde då synas, som om något större utrymme ej funnes för en förlikningsmans arbete. Även med beaktande härav måste det dock sägas vara lyckligt, att parterna också i sådant fall skola kunna vända sig till förlikningsmannen för att han skall leda förhandlingarna mellan dem. Det måste härvid särskilt framhållas, att det ur olika synpunkter städse är att föredraga, att parterna fritt träffa avtal angående arbets- och lönevillkoren och att alltså den obligatoriska skiljedomen träder till i så få fall som möjligt. Styrelsen har därför ansett sig böra utgå från att någon ändring ej skulle göras i fråga om förlikningsmännens arbete vid ikraftsättandet av en krisarbetslag.

*Departements-
chefen.*

Såsom socialstyrelsen framhållit, bör offentlig medling i arbetstvister äga rum även när det gäller tjänstepliktiga arbetstagare. I vanliga fall är visserligen medlingens uppgift att förhindra öppna konflikter, och då för de tjänstepliktigas del sådana äro uteslutna, är medlingen ur denna synpunkt icke motiverad. Emellertid bör av flera skäl det förfarande, som lagen om tjänsteplikt anvisar för slitande av intressetvister, nämligen skiljedom av en offentlig lönenämnd, icke tillgripas förrän det efter resultatlösa förhandlingar är klart, att en uppgörelse mellan parterna icke kan uppnås. Hänskjutandet till skiljedom bör tillgripas som en yttersta utväg. Av detta skäl bör även i dessa fall offentligt medlingsingripande kunna ske.

Det kunde ligga nära till hands att föreslå, att lönenämnden erhöles även viss medlingsfunktion. Detta torde dock icke vara lämpligt. En medlare måste även aktivt ingripa i förhandlingarna genom att framställa utarbetade, positiva förslag, något som en skiljedomstol knappast kan göra utan att frångå sin ställning och föregripa sitt slutliga avgörande.

En direkt tillämpning på tjänstepliktsförhållanden av den gällande lagen om medling i arbetstvister stöter emellertid på svårigheter. Den centrala regeln om förlikningsmans ingripande i sådan tvist, 3 §, är enligt 9 § samma lag icke tillämplig inom område, där särskild skiljenämnd är upprättad, och därunder torde formellt vara hänförlig den enligt lagen om tjänsteplikt fungerande lönenämnden. Vidare skall ingripande enligt 3 § i regel ske endast i arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydelse. Ett sådant läge kan ju aldrig sägas föreligga, såvitt angår tjänstepliktiga. Det synes vara erforderligt att vad angår tjänstepliktsområdet utvidga medlingslagens tillämpning i dessa båda hänseenden.

Det torde emellertid vara skäl att överväga en ytterligare utvidgning. Då det gäller att överväga tjänstepliktens inverkan på dessa frågor, är det icke tillräckligt att beakta, huru tvister med enbart tjänstepliktiga arbetstagare skola handläggas. I ett flertal fall torde vid en arbetstvist frågan om en eventuell öppen konflikt i hög grad influeras av att tjänsteplikt förekommer del-

vis inom området. Redan detta inverkar givetvis på rörelsefriheten i fråga om arbetsinställelser. Ännu starkare blir denna inverkan, om tjänsteplikten kan väntas erhålla vidgad tillämpning, därest ett konflikthot kommer till synes. Sådan indirekt verkan på arbetsstriderna kan tjänsteplikten givetvis hava, även om den ännu icke alls kommit till användning inom området, men detta är lagligen möjligt.

Ur dessa överväganden har härlett sig tanken, att den vidgade användning av medlingsinstitutet, som förut antytts, borde genomföras, så snart denna indirekta verkan av tjänsteplikten kan inträda, d. v. s. inom varje område där tjänsteplikten kan aktualiseras enligt vid tillfället gällande bestämmelser. Att så kan ske, inverkar givetvis på sannolikheten av en arbetsinställelse och därmed på förlikningsmannens skyldighet att ingripa. I mera betydande arbetstvister under sådana förhållanden bör förlikningsmans ingripande äga rum även om tvisten icke kan sägas hota att medföra arbetsinställelse.

I enlighet med vad här anförts har utarbetats förslaget till lagstiftning om sådan utvidgning av medlingsförfarandet. Förslaget avser sålunda en vidgad tillämpning av lagen om medling i arbetstvister, men då den huvudförfattning, till vilken förslaget hänför sig, d. v. s. lagen om tjänsteplikt, är av extraordinär och provisorisk natur, har det ansetts lämpligt att stadga den här ifrågavarande utvidgningen i en särskild lag av likaledes provisorisk natur.

Utvidgningen föreslås skola gälla under tid, då 4 eller 7 kap. i lagen om tjänsteplikt äger tillämpning, och för område, som avses i 2 § samma lag. Det har ansetts, att då endast 5 eller 6 kap. därav vore i tillämpning, något behov av sådan utvidgad medling icke föreligger.

Utvidgningen innebär, att förlikningsmans ingripande skall äga rum oberoende av att lönenämnd enligt lagen om tjänsteplikt finnes inrättad och oberoende av om arbetsinställelse hotar. Liksom i vanliga fall ingripande i regel är begränsat till tvist, som hotar att medföra arbetsinställelse »av större betydighet», har i detta fall genomförts en motsvarande begränsning till arbetstvister av större betydighet.

Lagen föreslås skola erhålla samma giltighetstid som lagen om tjänsteplikt.

Departementschefens hemställan.

Departementschefen hemställer härefter, att lagrådets utlåtande över förutnämnda, inom socialdepartementet upprättade förslag till

lag om tjänsteplikt samt

lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister,

av den lydelse bilaga (*Bilaga A*) till detta protokoll utvisar, måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Bertha Klemedtson.

Departementsförslaget.*Bilaga A.*

Förslag
till
Lag
om tjänsteplikt.

Härigenom förordnas som följer:

1 KAP.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen, när riksdagen ej är samlad, förordna, att 2—7 kap. i denna lag eller ett eller flera av dem skola äga tillämpning; dock må förordnande, som nu sagts, ej meddelas, med mindre Konungen låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Varder ej meddelat förordnande av nästföljande riksdag inom trettio dagar från riksdagens början gillat, skall detsamma efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse.

Prövas under tid, då riksdagen är samlad, förhållanden vara för handen, som i första stycket sägs, äger Konungen med riksdagens samtycke meddela förordnande, som där avses.

2 §.

Förordnande jämlikt 9, 12, 13, 15 eller 16 § må meddelas för att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmakten, dess utrustning eller underhåll, befolkningens försörjning med livsmedel eller bränsle, samfärdseln eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Sådant förordnande må dock ej gälla vapentjänst vid krigsmakten.

Förordnande som i första stycket sägs må avse viss näring eller verksamhet, i dess helhet eller med visst undantag, eller ock närmare bestämt behov av arbetskraft.

3 §.

Myndighet, som Konungen därtill förordnar, åligger att närmast under Konungen för riket i dess helhet handhava tillämpningen av denna lag och med stöd därav meddelade föreskrifter. Sagda myndighet benämnes i denna lag *riksarbetsstyrelsen*.

Inom varje län åligger det av Konungen därtill förordnad myndighet, i denna lag benämnd *länsarbetsstyrelse*, att under riksarbetsstyrelsens ledning handhava tillämpningen av lagen och nyssnämnda föreskrifter.

Kristidsnämnd eller, om sådan ej finnes, kommunalnämnd eller drätselkammare åligger att inom sitt verksamhetsområde lämna förutnämnda myndigheter biträde.

Utan hinder av vad i första och andra styckena stadgas äger Konungen, där det av särskilda skäl finnes påkallat, uppdraga åt annan myndighet att beträffande visst arbetsområde utöva de befogenheter, som enligt denna lag tillkomma riksarbetsstyrelsen eller länsarbetsstyrelse.

4 §.

I denna lag förstås

med *tjänsteplikt* sådan skyldighet, som ålägges genom förordnande enligt 12, 13, 15 eller 16 §,

med *tjänstepliktberättigat företag* sådant företag, som i den ordning denna lag stadgar förklaras berättigat till tjänstepliktig arbetskraft, dock att, där förordnande om tjänsteplikt avser tillgodoseende endast av viss för företaget erforderlig arbetskraft, detsamma endast i avseende å sådan arbetskraft är att anse som tjänstepliktberättigat, samt

med *tjänstepliktberättigad arbetsgivare* den som driver tjänstepliktberättigat företag.

2 KAP.

Arbetsförmedling.

5 §.

I län, ifråga om vilket Konungen därom förordnar, skall från tid, som i förordnandet bestämmes, offentlig arbetsförmedling, som där bedrivs enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling, övertagas av staten. Därvid skola, för den tid förordnandet är i kraft, arbetsförmedlingsanstalternas personal inträda i statstjänst, anstalterna tillhörig materiel och egendom ställas till statens förfogande och av dem disponerade lokaler och annan egendom ävensom av dem för verksamheten eljest förvärvade rättigheter och ingångna förpliktelser övertagas av staten.

Ersättning skall icke utgå i anledning av vad i första stycket föreskrives.

6 §.

Där staten, på sätt föreskrivits i 5 §, övertagit den offentliga arbetsförmedlingen, skall denna, under iakttagande av bestämmelserna i 8 § lagen om offentlig arbetsförmedling, bedrivas av de förutvarande arbetsförmedlingsanstalterna såsom statliga organ under ledning av länsarbetsstyrelserna. Såvitt angår tid, under vilken verksamheten sålunda bedrivs, skola för ifrågasvarande län övriga bestämmelser i samma lag icke äga tillämpning.

7 §.

Konungen äger beträffande hela riket eller viss del därav meddela förbud för annan än offentlig arbetsförmedlingsanstalt att bedriva arbetsförmedling.

I den mån sådant förbud är i kraft, skola föreskrifterna i lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling ej äga tillämpning samt med stöd därav meddelade tillstånd att bedriva arbetsförmedling icke gälla.

Utan hinder av förbud, som nu sagts, må riksarbetsstyrelsen medgiva, att arbetsförmedling, som vid tiden för förbudets ikraftträdande bedrivs av annan än offentlig arbetsförmedlingsanstalt, må tillsvidare och på villkor, som styrelsen föreskriver, fortsättas i samverkan med den offentliga arbetsförmedlingen.

3 KAP.

Arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser.

8 §.

Konungen äger stadga förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av offentlig arbetsförmedlingsanstalt eller eljest med dess medgivande (*arbetsförmedlingstvång*). Sådant förbud må meddelas för hela riket eller viss del därav, varvid undantag må göras för visst arbetsområde.

9 §.

1 mom. Konungen äger förordna, att visst behov av arbetskraft skall tillgodoses före annat sådant (*företrädesbestämmelse*). Dyligt förordnande må göras ovillkorligt eller med viss inskränkning.

Riksarbetsstyrelsen åligger att, i den mån förordnandet icke innehåller bestämmelser därom, fastställa vilka företag, som jämlikt förordnandet skola äga företräde, ävensom, där det finnes erforderligt, för varje sådant företag till vilken mängd däri sysselsatt arbetskraft av olika slag högst må uppbringas med tillämpning av förordnandet. Riksarbetsstyrelsen må bemyndiga länsarbetsstyrelse att i enlighet med riksarbetsstyrelsens anvisningar meddela beslut, som nu sagts.

2 mom. I den mån företrädesbestämmelse gäller, må så länge ej i viss, av Konungen föreskriven ordning kungöres, att det företrädesberättigade behovet av arbetskraft är fyllt, arbetsförmedlingsanstalt beträffande därför lämpad arbetstagare ej lämna anvisning eller medgivande att taga annat arbete.

3 mom. Länsarbetsstyrelse må, på särskilda skäl, medgiva undantag från företrädesbestämmelses tillämpning.

10 §.

Har avtal om anställning träffats i strid mot förbud, som i 8 § sägs, och kan anställningen icke godkännas med hänsyn till gällande företrädesbestämmelser, vare arbetstagaren skyldig att efter föreläggande av länsarbetsstyrelsen frånträda anställningen.

11 §.

Vad i detta kapitel stadgas gäller ej anställning, där arbetstagaren senast nästföregående kalenderår fyllt sjuttio år, samt ej heller där ena parten

i anställningsförhållandet eller hans make är den andra partens bröstarvinge eller adoptiv-, styv- eller fosterbarn eller dess avkomling eller ock syskon, halvsyskon, adoptiv- eller fostersyskon.

4 KAP.

Tvångsförlängning.

12 §.

I den mån Konungen därom förordnar vare arbetstagare pliktig att ej lämna sin anställning utan särskilt medgivande därtill eller att ej eljest nedlägga arbetet (*tvångsförlängning*).

Sådan skyldighet må icke åläggas den som senast nästföregående kalenderår fyllt sjuttio år.

5 KAP.

Tjänsteplikt för pensionstagare.

13 §.

I den mån Konungen därom förordnar vare den som på grund av stats-tjänst åtnjuter ålderspension skyldig att, såvitt hans hälsotillstånd och arbetsförmåga det medgiva, efter myndighets anvisning antaga och utföra sådant arbete, som han i ifrågavarande tjänst senast utfört, eller arbete av därmed jämförligt slag (*tjänsteplikt för pensionstagare*).

Sådan skyldighet må icke åläggas den som senast nästföregående kalenderår fyllt sjuttio år.

Där fullgörande av skyldighet, som nu sagts, skulle för den tjänstepliktige medföra betydlig förlust eller olägenhet eller eljest synnerliga skäl föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse därifrån tills vidare.

14 §.

I den omfattning Konungen föreskriver skall för den som på grund av annan tjänst än statstjänst åtnjuter pension vad i 13 § stadgas äga motsvarande tillämpning.

6 KAP.

Tjänsteplikt för ungdom.

15 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller nitton år, att efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*tjänsteplikt för ungdom*).

Tjänsteplikt för ungdom skall, där det lämpligen kan ske, tagas i anspråk samtidigt beträffande alla inom viss del av riket bosatta personer i samma ålder och av samma kön.

Där tjänstepliktigs anhörig är huvudsakligen beroende av hans arbete för sin försörjning eller eljest synnerliga skäl föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt, varom nu är fråga.

7 KAP.

Allmän tjänsteplikt.

16 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*allmän tjänsteplikt*).

Förordnande härom må inskränkas att avse endast vissa grupper av personer, bestämda med avseende å ålder, kön, försörjningsskyldighet, bostadsort eller yrkeskunnighet.

Där synnerliga skäl därtill föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt, varom nu är fråga.

8 KAP.

Vissa för olika former av tjänsteplikt gemensamma bestämmelser.

17 §.

Tjänsteplikt må, med ovan för olika fall stadgade begränsningar, åläggas envar, som är bosatt eller eljest stadigvarande vistas i riket, i den mån ej Konungen beträffande medborgare i viss stat eller personer utan medborgarskap annorlunda förordnar.

18 §.

Den som är anställd hos staten må endast i den omfattning Konungen föreskriver tagas i anspråk för annan tjänsteplikt än tvångsförlängning.

Den som fullgör militärtjänst är undantagen från tjänsteplikt, så ock den som fullgör luftskyddstjänst, i den mån han tages i anspråk därför.

I övrigt äger riksarbetsstyrelsen beträffande person, som är anställd hos landsting, vägdistrikt eller annan kommun, hushållningssällskap eller tjänstepliktberättigat företag, eller annan, vars verksamhet har betydelse för ändamål, som i 2 § sägs, i särskilt fall eller allmänt föreskriva, i vad mån sådan person skall vara undantagen från tjänsteplikt.

19 §.

Då Konungen förordnat om tjänsteplikt, åligger det riksarbetsstyrelsen att, i den mån förordnandet icke innehåller bestämmelser därom, fastställa dels vilka företag, som jämlikt förordnandet äro tjänstepliktberättigade, dels ock, därest förordnandet avser tjänsteplikt för pensionstagare eller allmän tjänsteplikt, för varje sådant företag till vilken mängd däri sysselsatt arbetskraft av olika slag högst må uppbringas med tillämpning av förordnandet. Där det

finnes lämpligt, må även vid förordnande om tjänsteplikt för ungdom fastställelse ske i sistnämnda hänseende.

Riksarbetsstyrelsen må bemyndiga länsarbetsstyrelse att i enlighet med riksarbetsstyrelsens anvisningar meddela beslut, som nyss sagts.

20 §.

I den mån behov av arbetskraft, som avses i förordnande om tjänsteplikt av annat slag än tvångsförlängning, icke kan fyllas på annat sätt, skall efter framställning från tjänstepliktberättigad arbetsgivare länsarbetsstyrelsen uttaga tjänstepliktiga och anvisa dem att taga arbete hos arbetsgivaren.

21 §.

1 mom. Före uttagning till tjänsteplikt bör i den omfattning förhållandena medgiva tillfälle beredas tjänstepliktiga, som därvid kunna komma i fråga, att frivilligt anmäla sig till uttagning.

2 mom. Uttagning till tjänsteplikt skall ske så, att de i 2 § angivna ändamålen därigenom icke motverkas.

Där icke bestämmelsen i 15 § andra stycket till annat föranleder, skola länsvis eller, efter riksarbetsstyrelsens föreskrift, för flera län gemensamt de tjänstepliktiga uttagas i följande ordning:

- a) de som frivilligt anmäla sig till uttagning;
- b) de som genom tjänstepliktens fullgörande uppenbarligen icke komma att vidkännas minskning i arbetsinkomst;
- c) övriga tjänstepliktiga.

I övrigt skall vid uttagningen skälig hänsyn tagas å ena sidan till det allmännas intresse av att till arbetet uttagas de därför bäst lämpade ävensom till den tjänstepliktberättigade arbetsgivarens i sådant hänseende framställda önskemål och å andra sidan till den tjänstepliktiges dittillsvarande arbetsgivares olägenhet av åtgärden och den tjänstepliktiges olägenhet av en förändring av arbetsförhållanden eller bostadsort ävensom till den tjänstepliktiges val mellan olika ifrågakommande arbeten och arbetsplatser. Av hänsyn som nu sagts må även undantag ske från den i andra stycket föreskrivna ordningen.

22 §.

Om tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare skall, där ej i denna lag annat föreskrives, gälla vad som enligt lag, avtal eller sedvänja gäller för frivillig arbetsanställning av ifrågavarande slag.

23 §.

Konungen äger förordna om tillsyn över arbetsplatser, där tjänsteplikt fullgöres. Om sådan tillsyn skall vad i 29 samt 47—50 §§ lagen om arbetarskydd stadgas äga motsvarande tillämpning; dock att vad där sägs om yrkesinspektionens chefsmyndighet skall avse länsarbetsstyrelsen.

24 §.

I anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare må tjänstepliktig ej utan medgivande av arbetsgivaren eller länsarbetsstyrelsen frånträda anställningen och ej heller eljest nedlägga arbetet.

Mot den tjänstepliktiges vilja må sådan anställning upphöra endast med länsarbetsstyrelsens medgivande. Styrelsen äger därvid föreskriva senare tidpunkt för anställningens upphörande än som må föränledas av arbetstagaren tillkommande uppsägningstid.

Där i anställning, som här avses, arbetsgivaren inställer arbetet helt eller delvis eller eljest underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör, äger, i den mån länsarbetsstyrelsen ej annat föreskriver, den tjänstepliktige likväl rätt till lön och andra förmåner efter vad som utgick innan åtgärden vidtogs.

9 KAP.

Bestämmande i vissa fall av anställningsvillkor vid tjänsteplikt.

25 §.

Villkoren för tjänstepliktigs anställning hos staten som tjänstepliktberättigad arbetsgivare skola, i den mån för statstjänst eljest gällande föreskrifter icke äro tillämpliga, bestämmas enligt grunder, som fastställas av Konungen. Därvid böra, såvitt särskilda förhållanden ej annat föränleda, i huvudsak följas bestämmelser, som eljest gälla för statlig tjänst av sådant slag.

26 §.

Vid förordnande om tjänsteplikt för ungdom äger Konungen, där särskilda skäl därtill äro, beträffande alla med förordnandet avsedda tjänstepliktiga fastställa likformiga villkor för deras anställning hos tjänstepliktberättigade arbetsgivare.

27 §.

I andra fall än i 25 och 26 §§ sägs skola villkoren för tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, i den mån desamma icke regleras genom kollektivavtal, som är bindande för båda i fråga om sådan anställning, eller genom avtal därom mellan arbetsgivaren och den tjänstepliktige bestämmas av den nämnd, som i 28 § sägs, eller i fall, varom i 31 § första stycket förmäles, av Konungen. Därvid böra, i den mån särskilda förhållanden ej annat föränleda, i huvudsak följas villkor, som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom näringen.

För tid, då anställningsvillkoren icke regleras genom avtal, som nyss sagts, och intill dess lönenämndens eller Konungens beslut meddelats parterna, äger arbetsgivaren bestämma villkoren, dock att, om beslutet innebär större förmåner för den tjänstepliktige, arbetsgivaren vare skyldig att i efterhand utgiva vad som med tillämpning av beslutet ytterligare belöper på samma tid.

I övrigt skall om beslutets giltighetstid gälla vad detsamma därom innehåller.

28 §.

För handläggning av frågor, som omförmälas i 27 §, (*lönefrågor vid tjänsteplikt*) skall finnas en *lönenämnd för tjänsteplikt* eller, om Konungen därom förordnar, särskilda sådana nämnder för olika arbetsområden eller delar av riket.

I sådan nämnd utses av Konungen ordförande samt ledamöter och suppleanter till det antal, som med hänsyn till nämndens uppgifter finnes lämpligt. Av ledamöterna liksom av suppleanterna skola en eller flera (*arbetsgivarrepresentanter*) utses bland personer, föreslagna av organisationer, som företräda arbetsgivare inom nämndens verksamhetsområde, samt en eller flera (*arbetstagarrepresentanter*) bland personer, föreslagna av organisationer, som företräda olika grupper av arbetstagare inom området.

I lönenämnds handläggning av lönefråga vid tjänsteplikt skola, i den ordning Konungen föreskriver, deltaga utom ordföranden eller ersättare för denne antingen en arbetsgivarrepresentant och en arbetstagarrepresentant eller ock sex ledamöter eller suppleanter, därav två arbetsgivarrepresentanter och två arbetstagarrepresentanter.

Ordföranden äge utslagsröst.

29 §.

Lönefråga vid tjänsteplikt prövas av lönenämnd på framställning av part.

Innan lönenämnd beslutar i sådan fråga, skall tillfälle beredas parterna att utföra sin talan.

30 §.

För att följa lönenämnds verksamhet förordnas av Konungen *kronoombud* jämte ersättare.

Kronoombud skall underrättas om anhängig lönefråga vid tjänsteplikt och äger deltaga i lönenämnds förhandlingar.

31 §.

Kronoombudet äger föreskriva, att lönenämnds beslut i lönefråga vid tjänsteplikt skall underställas Konungen, som därefter beslutar i ärendet.

Lönenämnds beslut i sådan fråga må ej utfärdas, innan kronoombudet förklarar, huruvida underställning därav skall ske.

32 §.

Lönefråga vid tjänsteplikt må handläggas med förening av arbetsgivare eller av arbetstagare som part.

I sådant fall vare, i den mån anställningsvillkoren icke regleras genom avtal som i 27 § sägs, lönenämndens eller Konungens beslut vad beträffar yrkesgrupper och område, som avses däri, bindande för envar, som vid tiden för beslutet var medlem i föreningen eller senare inträtt som sådan.

Vad nu sagts om förening av arbetsgivare eller arbetstagare skall ock gälla förening eller förbund av flera sådana föreningar. Därvid skall vad som stadgas om medlem i förening gälla medlem i ansluten förening.

33 §.

Twist om tolkning eller tillämpning av beslut i lönefråga vid tjänsteplikt skall i fall, som avses i 32 §, handläggas av arbetsdomstolen.

10 KAP.

Särskilda förmåner vid tjänsteplikt.

34 §.

Där någon på grund av tjänsteplikt har att tillträda anställning på ort, belägen mer än tio kilometer från den ort, där den tjänstepliktige bor eller eljest stadigvarande eller för fullgörande av tjänsteplikt vistas, skall i den ordning Konungen föreskriver genom myndighets försorg beredas honom fri resa från den senare orten till den förra samt, där restiden överstiger sex timmar, uppehålle därunder.

35 §.

Finnes sannolikt, att tjänstepliktig för fullgörande av tjänsteplikt varaktigt kommer att uppehålla sig å viss ort utom sin hemort, må länsarbetsstyrelsen, i den mån det provas skäligt, bevilja ersättning av statsmedel för kostnad för flyttning av den tjänstepliktiges familj och bohag till förstnämnda ort (*flyttning ersättning till tjänstepliktig*).

Sådan ersättning beräknas enligt grunder, som fastställas av Konungen.

36 §.

Till tjänstepliktig, för vilken fullgörande av tjänsteplikt medför, att hans arbetsinkomst minskas eller att han och hans familj komma att bo på skilda orter, må i den utsträckning nedan stadgas utgå bidrag av statsmedel (*utjämningsbidrag till tjänstepliktig*).

Som ersättning för minskning i arbetsinkomst må utjämningsbidrag högst uppgå till det belopp, varmed den tjänstepliktiges arbetsinkomst under tjänstepliktens fullgörande beräknas understiga vad han må antagas hava kunnat förtjäna under samma tid i det yrke, som han närmast före uttagningen till tjänsteplikt utövade.

Oavsett om bidrag utgår enligt andra stycket, må under tid, då fullgörande av allmän tjänsteplikt medför, att den tjänstepliktige och hans familj bo på skilda orter, utjämningsbidrag utgå högst med det belopp, varmed levnadskostnaderna för den tjänstepliktige och familjen kunna beräknas hava ökats till följd därav; dock att, om den tjänstepliktiges arbetsinkomst enligt beräkningsgrunder, som angivits i andra stycket, ökats genom tjänstepliktens fullgörande, utjämningsbidraget skall minskas med motsvarande belopp.

Utjämningsbidrag beviljas av länsarbetsstyrelsen.

Konungen meddelar närmare föreskrifter dels huru inkomstminskning eller levnadskostnadsökning, som i denna paragraf avses, skall beräknas, dels ock i vad mån utjämningsbidrag må utgå för sålunda beräknade belopp eller del därav.

37 §.

Har tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare upphört och tages ej den tjänstepliktige genast åter i anspråk för tjänsteplikt, skall vad i 34 § stadgas äga tillämpning för återresa till hemorten.

Har ersättning enligt 35 § utgått eller kunnat utgå och finnes det sannolikt, att den tjänstepliktige icke inom den närmaste tiden tages i anspråk för tjänsteplikt på annan ort, skall vad i sistnämnda paragraf stadgas äga tillämpning för återflyttning till hemorten.

38 §.

Tjänstepliktig, som visar, att han icke utfått förfallen löneförmån, som ostridigt tillkommer honom för fullgjord tjänsteplikt, äger av statsmedel utfå förskott (*löneförskott till tjänstepliktig*) med belopp, motsvarande ogulden kontant lön jämte beräknade värdet efter ortens pris av uteblivna naturaförmåner. Vad nu sagts gäller ej löneförmån, som förfallit till betalning tidigare än tre månader innan ansökning om förskott göres.

Förskott, som nu sagts, utbetalas på sätt Konungen föreskriver mot fordringens överlåtelse å statsverket.

39 §.

Med familj avses i detta kapitel make eller anhörig, som sammanbor med den tjänstepliktige och för försörjning eller vård är huvudsakligen beroende av denne.

11 KAP.

Allmänna bestämmelser.

40 §.

Konungen äger föreskriva skyldighet dels för arbetsgivare att lämna upplysning om förhållanden av betydelse för tillämpningen av denna lag, dels ock för envar, som enligt densamma kan komma att åläggas tjänsteplikt, att lämna sådan upplysning ävensom att för sådant ändamål efter anmaning personligen inställa sig å plats inom sin vistelseort.

41 §.

Det förhållandet, att arbetstagare genom fullgörande av tjänsteplikt hindras att utföra åtaget arbete eller efter föreläggande enligt 10 § frånträder anställning, må icke av arbetsgivaren åberopas mot arbetstagaren som grund för skadestånd eller eljest.

Angående förbud för arbetsgivare att med anledning av fullgörande av tjänsteplikt skilja den tjänstepliktige från anställning ävensom angående rätt för den tjänstepliktige att ej av sådan anledning behöva vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna skall gälla vad som i sådant hänseende stadgas med avseende å värnpliktstjänstgöring.

42 §.

Upphör tjänsteplikt att gälla under tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, skall, i den mån ej mellan dem annat överenskommes, så anses, som hade fortsatt anställning avtalats mellan dem. Härför skola tillämpas de villkor, som gällde för anställningen vid tjänstepliktens upphörande, med de undantag, som nedan i denna paragraf stadgas.

Om anställningen uppsäges i anslutning till tjänstepliktens upphörande, skall angående uppsägningstid gälla följande. Där enligt anställningsvillkoren någondera parten åtnjuter uppsägningstid, icke understigande en vecka och icke överstigande fyra veckor, skall detta gälla. Längre uppsägningstid än nu sagts må icke åberopas utöver fyra veckor. Part, som enligt samma villkor icke åtnjuter uppsägningstid eller kortare sådan än en vecka, äger likväl fordra en veckas uppsägningstid.

Har före tjänstepliktens upphörande slutdag för anställningen avtalats eller blivit bestämd av länsarbetsstyrelsen, vare det utan verkan i annan mån än att part icke med åberopande av uppsägningstid må kräva anställningens fortsättning efter nämnda dag.

På särskilda skäl må länsarbetsstyrelsen utan hinder av vad i andra och tredje styckena stadgas föreskriva slutdag för anställningen.

I sådan fortsatt anställning som här avses skall, sedan uppsägning skett i anslutning till tjänstepliktens upphörande, intill anställningens slut vad i 24 § tredje stycket stadgas äga motsvarande tillämpning.

Med avseende å tiden från tjänstepliktens upphörande till anställningens slut samt resa och flyttning från arbetsplatsen må, i den mån det finnes skäligt, arbetstagaren åtnjuta förmåner, motsvarande vad som utgår till tjänstepliktig enligt 36—38 §§.

43 §.

Behörig länsarbetsstyrelse vare i fall, som avses i nedannämnda paragrafer, styrelsen i det län, inom vilket nedan för varje fall angiven plats är belägen, nämligen:

- a) beträffande 9 § 1 mom. och 19 § platsen för det företrädes- eller tjänstepliktberättigade företaget;
- b) beträffande 9 § 3 mom. platsen för fullgörande av den anställning, för vilken undantag ifrågasättes;
- c) beträffande 10 § platsen för fullgörande av den anställning, som föreläggandet gäller;
- d) beträffande 13, 15, 16 eller 20 § den plats, där den tjänstepliktige är bosatt eller eljest stadigvarande vistas;
- e) beträffande 23, 24, 35—37 och 42 §§ platsen för tjänstepliktens fullgörande.

Vad ovan sagts avser den huvudsakliga vistelseorten eller arbetsplatsen. Är vistelsen eller arbetet ej huvudsakligen förlagt till visst län, skall riksarbetsstyrelsen för sådant fall utöva befogenheter, som tillkomma länsarbetsstyrelse.

I fall, som avses i 3 § sista stycket, skall i här ifrågavarande hänseende gälla vad Konungen därom förordnar.

44 §.

Med dagsböter eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårande, fängelse i högst sex månader straffes:

- a) den som med vetskap om förbud enligt 7 eller 8 § bryter däremot;
- b) arbetstagare, som icke inom utsatt tid efterkommer föreläggande enligt 10 §;
- c) tjänstepliktig, som icke inom förelagd tid efterkommer länsarbetsstyrelsens anvisning att taga arbete hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare;
- d) den som under fullgörande av tjänsteplikt olovligen utebliver från arbetet eller nedlägger detsamma eller ock på sådant sätt åsidosätter sina förpliktelser mot arbetsgivaren eller förgår sig mot denne, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande;
- e) den som icke fullgör upplysnings- eller inställeskyldighet, som föreskrivits med stöd av 40 §, eller vid fullgörande därav lämnar vederliggen oriktig uppgift.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan.

45 §.

För genomförande av beslut enligt denna lag äger länsarbetsstyrelse påkalla handräckning av polismyndighet, så ock förelägga vite.

46 §.

Över länsarbetsstyrelsens beslut må klagan föras hos riksarbetsstyrelsen. Över riksarbetsstyrelsens beslut må klagan föras hos Konungen i vederbörande statsdepartement.

Klagan föres genom besvär inom trettio dagar efter den, då klaganden erhöill del av beslutet. I beslutet skall givas anvisning om sättet för fullföljd av talan mot detsamma.

Länsarbetsstyrelsens och riksarbetsstyrelsens beslut gånge i verkställighet utan hinder av förd klagan, där ej annat föreskrives i beslutet eller av den myndighet, hos vilken klagan föres.

47 §.

Över beslut av lönenämnd för tjänsteplikt må klagan ej föras.

48 §.

De närmare föreskrifter, som utöver vad denna lag innehåller finnas erforderliga för lagens tillämpning, meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 31 mars 1941. Förordnande, som meddelats jämlikt denna lag, skall ej gälla längre än lagen äger giltighet. Även efter det lagen i övrigt upphört att gälla, skola 3, 27—39, 41—44 och 46—48 §§ däri gälla i tillämpliga delar samt 47—50 §§ lagen om arbetarskydd äga motsvarande tillämpning å den som tagit befattning med tillsyn enligt 23 § denna lag.

Förslag
till
Lag
om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920
(nr 245) om medling i arbetstvister.

Härigenom förordnas, att under tid, då 4 eller 7 kap. lagen den om tjänsteplikt äger giltighet, i fråga om arbetsområde, som avses i 2 § samma lag, lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister skall äga vidgad tillämpning därutinnan,

att 3 § sistnämnda lag skall vara tillämplig utan hinder av att lönenämnd enligt lagen om tjänsteplikt är upprättad samt

att förlikningsmans ingripande enligt första stycket av nyssnämnda paragraf bör ske i arbetstvist av större betydelse, oaktat densamma icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 31 mars 1941.

Bilaga B.

Rikskommissionens förslag.

Utkast
till
Lag
om tjänsteplikt m. m.

Häri genom förordnas som följer:

Om skyldighet att fullgöra tjänsteplikt.

1 §.

Vid krig, krigsfara eller eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden äger Konungen meddela förordnande, att svenska medborgare, som fyllt 18 men ej 70 år, skola vara pliktiga att efter åläggande, varom nedan sägs, i mån av förmåga fullgöra arbete, som utan att vara att hänföra till militär tjänstgöring är av betydelse för tillgodoseende av krigsmaktens behov eller ock erfordras för folkförsörjningen eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna.

Vad nu sagts om svenska medborgare skall, där ej avtal med främmande stat till annat föranleder, äver gälla andra personer, som stadigvarande vistas i riket.

Under tid, då riksdagen är samlad, må förordnande, som ovan sägs, meddelas allenast med riksdagens samtycke. Under tid, då riksdagen icke är samlad, äger Konungen meddela sådant förordnande för tiden till dess trettio dagar förflutit från det riksdagen sammanträtt.

2 §.

Åläggande att fullgöra tjänsteplikt, som i 1 § avses, meddelas av den eller de myndigheter Konungen därtill utser.

Över arbetsplatser, varest tjänsteplikt fullgöres, skall utövas tillsyn i den mån Konungen föreskriver.

3 §.

Sedan tjänstepliktiga av myndighet, som i 2 § avses, ålagts att fullgöra tjänsteplikt hos viss arbetsgivare, skall så anses som om han ingått arbetsavtal med denne.

Om tjänstepliktigs anställningsvillkor.

4 §.

Har tjänstepliktig ålagts att kvarstanna i förutvarande tjänst, vare det avtal, som därtills tillämpats, alltjämt gällande.

Älägges tjänstepliktig att tillträda tjänst hos arbetsgivare, hos vilken han ej förut var anställd, skall, där kollektivavtal är gällande på arbetsplatsen och för den sysselsättning, varom är fråga, detta avtal tillämpas. Är ej sådant avtal gällande men finnes annorstädes beträffande verksamhet, vilken är av enahanda art som den ifrågavarande, kollektivavtal av större omfatt-

ning eller eljest av mera betydande beskaffenhet, böra anställningsvillkoren, i den mån ej förhållandena på platsen föranleda avvikelse, regleras enligt bestämmelserna i dylikt avtal eller i avtalet angivna grunder.

I övrigt skola tjänstepliktigs anställningsvillkor bestämmas efter vad med hänsyn till omständigheterna prövas skäligt.

Om ändring i gällande avtal stadgas i 7 §.

5 §.

Upphör kollektivavtal att gälla och har ej dessförinnan nytt avtal slutits, äger Konungen eller, efter bemyndigande av Konungen, skiljenämnd, som i 11 § sägs, föreskriva, att avtalet med de ändringar, som finnas påkallade, alltjämt skall äga tillämpning i fråga om personer, som ålagts att fullgöra tjänsteplikt.

6 §.

I den mån tjänstepliktigs anställningsvillkor ej äro bestämda genom förutvarande arbetsavtal eller kollektivavtal, varde fråga om anställningsvillkorens bestämmande efter vad i 4 § tredje stycket stadgas, när överenskommelse ej kan träffas, prövad av skiljenämnd, som i 11 § sägs.

7 §.

Konungen eller, efter bemyndigande av Konungen, skiljenämnd, som i 11 § sägs, må, när förhållandena göra det nödvändigt, i fråga om tjänstepliktigs anställningsvillkor föreskriva ändring i gällande arbets- eller kollektivavtal.

8 §.

Tjänstepliktig, som ålagts att taga arbete å annan ort än den, där han vistas, vare berättigad att av arbetsgivaren utbekomma skälig ersättning för resekostnader ävensom, såframt ej gottgörelse därför kan anses ingå i lönen, för av flyttningen föranledd ökning av levnadsomkostnaderna för honom och hans familj.

Ersättningens belopp varde, där överenskommelse ej träffas, bestämt av skiljenämnd, som i 11 § sägs.

9 §.

Arbetsgivare må ej avvisa tjänstepliktig, vilken av myndighet, som i 2 § avses, anvisas honom. Han vare ej heller berättigad att avskeda, permittera eller eljest entlediga den tjänstepliktige utan samtycke av sådan myndighet. Vad sist sagts skall ock gälla, där hos arbetsgivare anställda arbetstagare förklarats skyldiga att såsom tjänstepliktiga kvarstanna i tjänsten.

Om skyldighet för kronan att ansvara för tjänstepliktigs lön m. m.?

10 §.

Underlåter arbetsgivare att till tjänstepliktig utbetala denne tillkommande lön eller ersättning, som i 8 § avses, vare kronan pliktig att utgiva det belopp, som kan antagas tillkomma den tjänstepliktige; dock allenast såvida framställning därom göres i fråga om lön inom tre månader från förfalldagen och, när fråga är om ersättning enligt 8 §, inom samma tid från utgången av det år, då fordringen uppkom.

Arbetsgivare, vilken till tjänstepliktig utgivit ersättning, som i 8 § avses,

vare berättigad att, där det med hänsyn till omständigheterna måste anses skäligt, erhålla gottgörelse därför av kronan.

Har kronan jämlikt första stycket till tjänstepliktig utbetalat lön eller ersättning enligt 8 §, äge kronan, i den mån ej stadgandet i andra stycket i förevarande § till annat föranleder, av arbetsgivaren söka åter vad denne varit skyldig att utgiva till den tjänstepliktige.

Om skiljenämnd.

11 §.

Skiljenämnd, varom ovan sägs, skall bestå av ordförande och minst tre ledamöter.

Ordförande och ledamöter förordnas av Konungen. Av ledamöterna skall, där de äro tre, en vara utsedd efter hörande av svenska arbetsgivareföreningarnas förtroenderåd och en efter hörande av landsorganisationen i Sverige. Äro ledamöterna flera än tre, skall visst antal ledamöter, dock ej mer än en tredjedel, utses efter hörande av förtroenderådet och samma antal ledamöter efter hörande av landsorganisationen.

Konungen förordnar ock vice ordförande och erforderligt antal ersättare för ledamöterna.

I fråga om jäv mot skiljeman och förfarandet vid skiljenämnd skola 5, 12—15, 17 och 19 §§ lagen om skiljemän i tillämpliga delar lända till efterrättelse. Beträffande omröstning till dom gälle vad i 23 kap. 3 § rättegångsbalken är stadgat.

Konungen äger fördela frågor, som enligt denna lag skola prövas av skiljenämnd, å skiljenämnd för hela riket och skiljenämnder för mindre områden.

Om tillämpningsföreskrifter och särskilda bestämmelser angående arbetsförmedling.

12 §.

Erforderliga bestämmelser angående tillämpningen av vad i 1—11 §§ är stadgat meddelas av Konungen.

13 §.

Konungen må under förhållanden, som i 1 § avses, med ändring av vad eljest om arbetsförmedling är stadgat, meddela de särskilda bestämmelser därom, som av förhållandena föranledas, ävensom stadga erforderliga inskränkningar i arbetsgivares rätt att anställa arbetstagare.

Denna lag träder i kraft den

Rikskommissionens förslag.

Utkast
till
Förordning
om fullgörande av tjänsteplikt.

Med stöd av lagen den _____ om tjänsteplikt m. m. förordnas härigenom som följer.

1 §.

Från och med den _____ skall envar svensk medborgare, som fyllt 18 men ej 70 år, vara skyldig att efter åläggande, som nedan sägs, fullgöra tjänsteplikt, varom i 1 § lagen om tjänsteplikt m. m. förmäles.

Vad nu sagts om svenska medborgare skall ock, med undantag för _____, gälla andra personer, som stadigvarande vistas i riket.

Fullgörande av tjänsteplikt befriar ej från värnplikt eller andra medborgerliga skyldigheter.

2 §.

Konungen bestämmer, inom vilka verksamhetsområden skyldighet att fullgöra tjänsteplikt må tagas i anspråk. Arbetskommissionen äger besluta, i vilken omfattning tjänsteplikt skall tillämpas inom sådant verksamhetsområde.

Åläggande för tjänstepliktigt att fullgöra tjänsteplikt meddelas av arbetskommissionen eller av kristidsstyrelse i enlighet med de föreskrifter, kommissionen kan komma att meddela.

Kristidsstyrelse äger att för ändamål, som i denna förordning avses, anlita biträde av kristidsnämnd.

3 §.

Det åligger arbetskommissionen att med biträde av kristidsstyrelser och kristidsnämnder samt myndigheter eller tjänstemän, som äro ansvariga för kyrkobokföringen och mantalsskrivningen, föranstalta om erforderlig registrering av tjänstepliktiga.

För ändamål som nu sagts skall det åligger envar tjänstepliktigt att meddela de uppgifter om sin person, som kommissionen, kristidsstyrelse eller kristidsnämnd begär, ävensom att på kallelse personligen inställa sig inför kristidsnämnd.

Arbetsgivare skall ock meddela de upplysningar, som kommissionen, kristidsstyrelse eller kristidsnämnd begär angående personer, som äro eller varit anställda hos honom.

4 §.

Har Konungen förordnat, att tjänsteplikt får tagas i anspråk inom visst verksamhetsområde, må det i första hand ske på det sätt, att de, som äro anställda vid vissa företag eller visst slag av företag, förpliktas att kvarstanna i tjänsten eller att personer, som åtnjuta pension på grund av tjänst, förpliktas att återinträda i tjänsten.

Arbetskommissionen må stadga skyldighet för dem, som åtnjuta pension

på grund av tjänst, att anmäla sig hos kristidsstyrelse eller kristidsnämnd eller hos förutvarande arbetsgivare.

5 §.

Ej må till fullgörande av tjänsteplikt kallas den, som är i allmän tjänst, utan att samtycke därtill inhämtats av myndighet, som är överordnad den tjänstepliktige. I fråga om den, som är i kommunal tjänst, må dock samtycke i stället lämnas av länsstyrelsen.

6 §.

Kallelse till fullgörande av tjänsteplikt bör ske genom rekommenderat brev med allmänna posten eller medelst anslag å därför lämpad plats eller på annat tillförlitligt sätt. Tjänstepliktig må, där så finnes erforderligt, åläggas att personligen inställa sig inför kristidsnämnd för att erhålla del av kallelsen.

Vederbörande kristidsstyrelse bör, när någon första gången ålägges att fullgöra tjänsteplikt, tillstålla honom tjänstepliktsbok med upplysningar angående de skyldigheter och rättigheter, som äro förbundna med tjänsteplikten.

Formulär till tjänstepliktsbok fastställs av arbetskommissionen.

7 §.

Är någon av sjukdom eller annan särskild omständighet, som skäligen måste godtagas, förhindrad att fullgöra tjänsteplikt, må kristidsstyrelse befria honom därifrån för så lång tid, som hindret varar.

I trängande fall må kristidsnämnd eller polismyndighet i den ort, där tjänstepliktig vistas, meddela anstånd med inställelse intill dess kristidsstyrelsen meddelat beslut i ärendet, dock ej för mer än en vecka. Om sådant anstånd skall nämnden eller polismyndigheten ofördröjligen underrätta kristidsstyrelsen.

Varder den, som kallats till fullgörande av tjänsteplikt, häktad eller anhållen eller eljest intagen för förvaring å offentlig anstalt, skall ock under rättelse avlätas till kristidsstyrelsen. Vad nu sagts skall äga motsvarande tillämpning, där tjänstepliktig sedermera varder frigiven.

8 §.

Arbetsgivaren skall i tjänstepliktsboken anteckna den dag, då någon på grund av tjänsteplikt tillträder anställning hos honom, arbetets art och dagen för anställningens upphörande.

9 §.

Det åligger arbetsgivare att, om den som ålagts att hos honom fullgöra tjänsteplikt underlåter att inställa sig å bestämd dag eller utan samtycke av kristidsstyrelse lämnar sin arbetsanställning eller avlider, ofördröjligen göra anmälan därom hos kristidsstyrelsen.

10 §.

Arbetskommissionen skall, när anledning därtill förekommer, anordna tillsyn över arbetsplats, där någon fullgör tjänsteplikt. För ändamål, som nu sagts, må kommissionen anlita biträde av kristidsstyrelser och kristids-

nämnder samt yrkesinspektionens befattningshavare ävensom, i den mån så erfordras, utse särskilda tillsyningsmän.

Arbetsgivare skall lämna erforderligt tillträde för tillsyn å arbetsplats, som ovan sägs.

Å den, som tager befattning med tillsyn, varom i denna paragraf förmäles, skall vad i 47 § lagen om arbetarskydd är stadgat äga motsvarande tillämpning; och gälla om åtal mot honom för förseelse mot nämnda paragraf vad i 48 § samma lag är stadgat.

11 §.

Vill tjänstepliktig, att enligt vad i lagen om tjänsteplikt m. m. är stadgat av allmänna medel skall till honom utbetalas lön eller ersättning, varom förmäles i 8 § samma lag, skall anspråk därå inom tid, som i sagda lag är föreskriven, framställas hos den kristidsstyrelse, som ålagt honom tjänsteplikt. Begäran om ersättning må dock inom nämnda tid ingivas jämväl hos annan kristidsstyrelse eller hos kristidsnämnd, i vilket fall det skall åligga styrelsen eller nämnden att översända handlingarna i ärendet till förstnämnda kristidsstyrelse.

12 §.

Underlåter tjänstepliktig eller arbetsgivare att fullgöra vad enligt denna förordning åligger honom, straffes med dagsböter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, fängelse i högst sex månader.

13 §.

Tjänstepliktig, som försummar att i rätt tid inställa sig inför kristidsnämnd eller hos arbetsgivare enligt vad i denna förordning är stadgat eller utan tillstånd avviker från sin arbetsplats, må genom polismyndighets försorg på egen bekostnad hämtas och inställas inför kristidsnämnden eller å arbetsplatsen.

14 §.

Närmare föreskrifter i frågor, som i denna förordning avses, meddelas av arbetskommissionen.

15 §.

Böter, som ådömas enligt denna förordning, tillfalla kronan.

16 §.

Över kristidsstyrelses beslut i fråga rörande tjänsteplikt och vad därmed äger samband må besvär anföras hos arbetskommissionen inom trettio dagar från den då klaganden erhöll del av beslutet.

Utan hinder av däröver förd klagan skall beslut, varom i denna förordning sägs, lända till efterrättelse intill dess annorlunda förordnas.

Denna förordning träder i kraft den

Bilaga D.

Rikskommissionens förslag.

Utkast
till
Förordning
med särskilda bestämmelser om arbetsförmedling.

Med stöd av lagen den — — — om tjänsteplikt m. m. förordnas härigenom som följer:

1 §.

All arbetsförmedling skall stå under ledning och tillsyn av arbetskommissionen.

2 §.

För vinnande av lämplig fördelning av tillgänglig arbetskraft äger arbetskommissionen föreskriva, att behovet därav skall tillgodoses inom visst verksamhetsområde eller vid visst företag före andra verksamhetsområden eller företag.

Arbetskommissionen må ock eljest meddela de särskilda föreskrifter om arbetsförmedling, som finnas erforderliga.

3 §.

Arbetskommissionen äger meddela förbud för arbetsgivare att anställa annan än den, som anvisas i den ordning, kommissionen bestämmer, ävensom stadga skyldighet för arbetsgivare att lämna de uppgifter, som för underlättande av lämplig arbetsförmedling finnas erforderliga.

4 §.

Det åligger kristidsstyrelserna att, efter förordnande av arbetskommissionen, i enlighet med dess anvisningar ombesörja förmedling av alla slag av arbete. För sådant ändamål äga de att anlita biträde av kristidsnämnderna.

De offentliga arbetsförmedlingsanstalter, som inrättats enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling, skola på sätt och tid kommissionen bestämmer övergå till att utgöra organ för kristidsstyrelserna, därvid kristidsstyrelse träder i stället för vederbörande anstalts förutvarande styrelse och anstaltens reglemente upphör att gälla.

5 §.

Kristidsstyrelsernas arbetsförmedling sker kostnadsfritt, dock att, därest genom annonsering eller annorledes särskild åtgärd vidtages, kostnaden härför må uttagas av den, som begärt åtgärdens vidtagande.

Därest arbetssökande vägrar att antaga genom kristidsstyrelses förmedling erbjudet arbete, skall den, som anvisat arbetet, omedelbart göra anmälan om förhållandet till vederbörande understödsorgan samt, om arbetssökanden är medlem av erkänd arbetslöshetskassa, till styrelsen för kassan ävensom till tillsynsmyndigheten över de erkända arbetslöshetskassorna.

6 §.

Kristidsstyrelse äger bekosta resa, som arbetssökande företager för tillträdande av honom anvisad anställning å annan ort inom riket, under villkor:

att vid resans anträdande överenskommelse om anställningen är träffad eller med skäl kan förväntas komma till stånd,

att den arbetssökande uppenbarligen saknar för resan erforderliga medel samt

att det ej skäligen kan påfordras eller förväntas, att arbetsgivaren skall bestrida kostnaderna för resan.

Kontanta medel må icke, med mindre särskilt förhållande påkallar det, tilldelas arbetssökande. Återresa i fall, då anställning icke kommit till stånd, må bekostas allenast, då särskilda omständigheter därtill föranleda.

7 §.

Angående tillsättande av tjänstemän med uppdrag att biträda vid kristidsstyrelsens arbetsförmedling samt beträffande entledigande och avstängande av sådan tjänsteman från tjänstgöring och vad därmed äger samband skola 12—14 §§ förordningen angående kristidsstyrelser äga tillämpning, med iakttagande att vad där sägs om folkhushållningskommissionen i stället skall gälla arbetskommissionen.

Arbetskommissionen skall i frågor, som i denna § avses, samråda med folkhushållningskommissionen.

8 §.

Med avseende å offentlig arbetsförmedlingsanstalt, som övergår till att vara organ för kristidsstyrelse, övertager kristidsstyrelsen anstaltens rättigheter och skyldigheter gentemot de tjänstemän, som äro anställda vid anstalten.

9 §.

Den som underlåter att ställa sig till efterrättelse föreskrift, som arbetskommissionen med stöd av 2 eller 3 § utfärdat, skall, där ej förseelsen är att anse såsom tjänstefel, straffas med dagsböter.

Böter som ådömas enligt denna förordning tillfalla kronan.

10 §.

Besvär över kristidsstyrelsens beslut i fråga, som i denna förordning avses, må anföras hos arbetskommissionen inom trettio dagar från den, då klaganden erhöll del av beslutet.

Utän hinder av däröver förd klagan skall beslut, varom i denna förordning sägs, lända till efterrättelse intill dess annorlunda förordnas.

11 §.

Vad i lag eller författning angående arbetsförmedling är stadgat om socialstyrelsen skall i stället gälla arbetskommissionen.

12 §.

I fråga om arbetsförmedling genom sjuksköterskebyråer, varom förmäles i kungörelsen den 28 juni 1935 angående statens godkännande av dylika byråer, skall arbetskommissionen träda i stället för medicinalstyrelsen.

Denna förordning träder i kraft den — — —

Bilaga E.

Häradshövdingen Dahlbergs förslag.

U t k a s t

till

L a g

om tjänsteplikt m. m.

Häri genom förordnas som följer:

1 §.

Med tjänsteplikt förstås i denna lag skyldighet att i mån av förmåga förrätta arbete, som utan att vara att hänföra till militär tjänstgöring är av betydelse för tillgodoseende av krigsmaktens behov eller ock erfordras för folkförsörjningen eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna.

2 §.

Vid krig, krigsfara eller eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden äger Konungen förordna, att svenska medborgare, som fyllt 18 men ej 70 år, skola efter åläggande av myndighet, som Konungen därtill utser, fullgöra tjänsteplikt. Vad nu sagts om svenska medborgare skall, där ej avtal med främmande makt till annat föranleder, även gälla andra personer, som stadigvarande vistas i riket.

Under tid, då riksdagen är samlad, må förordnande som i första stycket sägs meddelas allenast med riksdagens samtycke. Förordnande, som meddelats då riksdagen icke är samlad, skall upphöra att gälla då en månad förflutit från det riksdagen sammanträtt, såvida icke förordnandet blivit dessförinnan av riksdagen godkänt.

3 §.

Då så finnes nödigt i följd av förordnande enligt 2 §, äger Konungen eller, efter Konungens uppdrag, myndighet som i sagda paragraf avses stadga om inskränkningar i arbetsgivares rätt att avvisa eller avskeda den, som åligger tjänsteplikt, så ock om särskild tillsyn över arbetsplats, vid vilken tjänsteplikt fullgöres.

4 §.

Den, som ålagts tjänsteplikt, skall anses såsom anställd av den arbetsgivare, hos vilken tjänsteplikten skall fullgöras.

5 §.

Anställningsvillkoren för tjänstepliktig böra såvitt möjligt regleras genom överenskommelse mellan honom och arbetsgivaren. Sker det ej och är beträffande den verksamhet varom är fråga kollektivavtal gällande vid arbetsplatsen, skola, ändå att den tjänstepliktige icke är bunden genom det avtal, dess bestämmelser tillämpas med avseende å hans anställningsvillkor. Är sådant kollektivavtal ej gällande men finnes annorstädes beträffande verksamhet av enahanda slag kollektivavtal av större omfattning eller mera betydande beskaffenhet, böra anställningsvillkoren såvitt möjligt regleras med användande av bestämmelserna i dylikt avtal eller tillämpning av dess grunder. I den mån reglering av anställningsvillkoren icke kan ske på sätt här angivits skola villkoren bestämmas av arbetsgivaren efter vad med hänsyn till omständigheterna prövas skäligt.

6 §.

Där så prövas erforderligt för beredande av nöjaktiga förhållanden i fråga om tjänstepliktens fullgörande så ock då det finnes påkallat med hänsyn till det allmännas intresse, äger Konungen eller, efter Konungens uppdrag, myndighet som i 2 § avses meddela bestämmelser om tjänstepliktigs anställningsvillkor. Vad sålunda bestämmes skall gälla, ändå att enligt 5 § annat blivit bestämt.

7 §.

Tvist angående tolkning eller tillämpning av vad som gäller om tjänstepliktigs anställningsvillkor skall, såframt icke tvistens prövning enligt lagen om arbetsdomstol tillkommer arbetsdomstolen, avgöras av skiljemän.

Där icke träffat skiljeavtal till annat föranleder, skola skiljemännen vara tre, av vilka vardera av de tvistande utser en, medan den tredje, vilken skall vara ordförande i skiljenämnden, utses av länsstyrelsen i det län, inom vilket tjänsteplikten fullgöres; skolande i övrigt lagen om skiljemän lända till efterrättelse.

8 §.

Tjänstepliktig, som ålägges att för tjänstepliktens fullgörande begiva sig till annan ort än där han vistas, vare berättigad till ersättning för sin resekostnad med skäligt belopp. Sådan ersättning må förskjutas av allmänna medel men skall gäldas av arbetsgivaren, såvida icke omständigheterna finnas föranleda, att kostnaden stannar å kronan.

9 §.

Underlåter arbetsgivare att till tjänstepliktig utbetala honom tillkommande lön, vare den tjänstepliktige berättigad att av allmänna medel erhålla vad som kan antagas vara oguldet.

Vad sålunda utgivits av allmänna medel, ehuru betalningen därav finnes hava ålegat arbetsgivaren, skall av denne till kronan återgäldas. Där särskilda omständigheter därtill föranleda, må dock, enligt bestämmande av Konungen eller den Konungen därtill bemyndigar, kronans fordran hos arbetsgivaren eftergivas.

Finnes tjänstepliktig hava erhållit mera än honom tillkommer och till följd därav vara skyldig att återbära något till kronan, må jämväl sådan fordran i den ordning som nyss sagts eftergivas, där särskilda omständigheter därtill föranleda.

10 §.

Under i 2 § första stycket angivna förhållanden äger Konungen förordna, att i stället för vad eljest om arbetsförmedling är stadgat skola tillämpas andra, efter de särskilda förhållandena lämpade bestämmelser, ävensom förordna om inskränkningar i arbetsgivares rätt att anställa arbetstagare.

Angående förordnande som i första stycket sägs skall vad i 2 § andra stycket är stadgat äga motsvarande tillämpning.

11 §.

Närmare bestämmelser angående tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den — — —

Bilaga F.

(De sakkunnigas preliminärförslag.)

(De sakkunnigas slutförslag.)

Förslag
till
Lag

om arbetsmarknadens reglering i vissa hänseenden under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbetslag).

Förslag
till
Lag

om arbetskraftens användning under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (krisarbetslag).

Häri genom förordnas som följer:

1 KAP.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen, när riksdagen ej är samlad, förordna, att 2—7 kapitlen eller något av dem skola äga tillämpning; dock må förordnande, som nu sagts, ej meddelas, med mindre Konungen låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Varder ej meddelat förordnande av nästföljande riksdag inom

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

tre-tio dagar från riksdagens början gillat, skall detsamma efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse.

Prövas under tid, då riksdagen är samlad, förhållanden vara för handen, som i första stycket sägs, äger Konungen med riksdagens samtycke meddela förordnande, som där avses.

2 §.

Förordnande jämlikt 9, 12, 13, 15 eller 16 § må meddelas för att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmakten, dess utrustning och underhåll, befolkningens försörjning med livsmedel och bränsle, samfärdseln eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Sådant förordnande må avse viss näring eller visst verksamhetsområde i allmänhet eller med visst undantag eller ock visst närmare bestämt behov av arbetskraft.

Förordnande, som nyss sagts, må ej avse vapentjänst vid krigsmakten.

3 §.

Myndighet, som Konungen därtill förordnar, åligger att närmast under Konungen för riket i dess helhet handhava tillämpningen av denna lag och med stöd därav meddelade föreskrifter. Sagda myndighet benämnes i denna lag *riksarbetsstyrelse*.

För varje län åligger det länsstyrelsen eller av Konungen därtill särskilt förordnad myndighet att under riksarbetsstyrelsens ledning handhava tillämpningen av denna lag och nyssnämnda föreskrifter. Med *länsarbetsstyrelse* förstås i denna lag sålunda förordnad myndighet, om sådan finnes, och eljest länsstyrelsen.

För varje kommun åligger det kommunalnämnd, drätselkammare eller kristidsnämnd, där särskild sådan finnes, att lämna biträde i nu ifrågakvarande hänseenden.

Utan hinder av vad sålunda stadgats äger Konungen uppdraga åt annan myndighet än förut sagts att beträffande visst arbetsområde utöva befogenheter, som enligt denna lag tillkomma riksarbetsstyrelse eller länsarbetsstyrelse.

4 §.

I denna lag förstås

med *tjänsteplikt* sådan skyldighet, som må åläggas genom förordnande enligt 12, 13, 15 eller 16 §,

med *tjänstepliktberättigat företag* sådant företag, som i den ordning denna lag stadgar förklarats berättigat till tjänstepliktig arbetskraft, dock att där förordnande om tjänsteplikt avser endast viss i företaget sysselsatt arbetskraft, detsamma endast i avseende därå är att anse som tjänstepliktberättigat,

samt med *tjänstepliktberättigad arbetsgivare* den som driver tjänstepliktberättigat företag.

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

2 KAP.

Arbetsförmedling.

5 §.

I län, ifråga om vilket Konungen så förordnar, skall från tid, som i förordnandet bestämmes, all offentlig arbetsförmedling, som bedrivs enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling, övertagas av staten. Därvid skola arbetsförmedlingsanstalternas personal inträda i statstjänst, anstalterna tillhörig materiel och egendom ställas till statens förfogande och av dem disponerade lokaler och annan egendom ävensom av dem för verksamheten eljest förvärvade rättigheter och ingångna förpliktelser övertagas av staten.

Någon ersättning skall icke utgå i anledning därav.

6 §.

Där staten, på sätt föreskrivits i 5 §, övertagit den offentliga arbetsförmedlingen, bedrivs denna, under iakttagande av bestämmelserna i 8 § ovan nämnda lag, av de förutvarande arbetsförmedlingsanstalterna såsom statliga organ under ledning av länsarbetsstyrelserna. Såvitt angår tid, under vilken verksamheten sålunda bedrivs, skola för ifrågavarande län övriga bestämmelser i samma lag icke äga tillämpning.

7 §.

Konungen äger beträffande hela riket eller viss del därav meddela förbud för annan än offentlig arbetsförmedlingsanstalt att bedriva arbetsförmedling. I den mån sådant förbud är i kraft, skola föreskrifterna i lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling ej äga tillämpning samt med stöd därav meddelade tillstånd att bedriva arbetsförmedling icke gälla.

Utan hinder av förbud, som nu sagts, må riksarbetsstyrelsen medgiva, att vid tiden för förbudets ikraftträdande av annan än offentlig arbetsförmedlingsanstalt bedriven arbetsförmedling må tills vidare och på villkor, som styrelsen föreskriver, fortsättas i samverkan med den offentliga arbetsförmedlingen.

3 KAP.

Arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser.

8 §.

Konungen äger meddela förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av offentlig arbetsförmedlingsanstalt eller eljest med dess medgivande (*arbetsförmedlingstvång*). Sådant förbud må

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

meddelas för hela riket eller viss del därav, varvid undantag må göras för visst arbetsområde.

9 §.

1 mom. Konungen äger förordna, att visst behov av arbetskraft skall tillgodoses före annat sådant (*företrädesbestämmelse*). Dylikt förordnande må göras ovillkorligt eller med viss inskränkning.

Riksarbetsstyrelsen åligger att, i den mån förordnandet icke innehåller bestämmelser därom, fastställa vilka företag, som jämlikt förordnandet äga företräde, ävensom, där så finnes erforderligt, för varje sådant företag till vilken mängd däri sysselsatt arbetskraft av olika slag högst må uppbringas med tillämpning av förordnandet. Med riksarbetsstyrelsens bemyndigande och enligt dessa anvisningar äger länsarbetsstyrelse meddela beslut, som nu sagts.

2 mom. I den mån företrädesbestämmelse gäller, må så länge ej i viss, av Konungen föreskriven ordning kungöres, att det företrädesberättigade behovet av arbetskraft är fyllt, arbetsförmedlingsanstalt beträffande därför lämpad arbetstagare ej lämna anvisning eller medgivande att taga annat arbete.

3 mom. På särskilda skäl må länsarbetsstyrelse i visst fall medgiva undantag från företrädesbestämmelses tillämpning.

10 §.

Träffas avtal om anställning mot förbud, som i 8 § sägs, och kan anställningen icke godkännas med hänsyn till gällande företrädesbestämmelser, vare arbetstagaren skyldig att efter föreläggande av länsarbetsstyrelsen frånträda anställningen.

11 §.

Vad i detta kapitel stadgas vare ej hinder för anställning, där arbetstagaren senast nästföregående kalenderår fyllt sjuttio år, samt ej heller där ena parten i anställningsförhållandet eller hans make är den andra partens bröstarvinge, styv-, adoptiv- eller fosterbarn eller dess avkomling eller ock syskon, halvsyskon, adoptiv- eller fostersyskon.

4 KAP.

Tvångsförlängning.

12 §.

I den mån Konungen därom förordnar vare arbetstagare pliktig att ej utan särskilt medgivande lämna sin anställning (*tvångsförlängning*).

Sådan skyldighet gäller icke arbetstagare, som senast nästföregående kalenderår fyllt sjuttio år.

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)***5 KAP.****Tjänsteplikt för pensionstagare.****13 §.**

I den mån Konungen därom förordnar vare den som på grund av stats-tjänst åtnjuter hel eller med högst en fjärdedel avkortad ålderspension skyldig att, så långt hans hälsotillstånd och arbetsförmåga det medgiva, efter myndighets anvisning antaga och utföra sådant arbete, som han i ifrågavarande tjänst senast utfört, eller arbete av därmed jämförligt slag (*tjänsteplikt för pensionstagare*).

Sådan skyldighet föreligger endast till och med det kalenderår, varunder pensionstagaren fyller sjuttio år.

Där fullgörande av skyldighet, som nu sagts, skulle för den tjänstepliktige medföra synnerlig förlust eller olägenhet eller eljest synnerliga skäl föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse därifrån tills vidare.

14 §.

Beträffande den som i annat fall än i 13 § sägs på grund av tjänst åtnjuter pension av beskaffenhet, jämförlig med vad där sägs, äger Konungen föreskriva, att vad i nämnda paragraf stadgas skall äga motsvarande tillämpning.

6 KAP.**Tjänsteplikt för ungdom.****15 §.**

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller nitton år, att efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*tjänsteplikt för ungdom*).

Där så lämpligen kan ske, skall tjänsteplikt för ungdom tagas i anspråk samtidigt beträffande alla inom viss del av riket bosatta personer i samma ålder och av samma kön.

Där tjänstepliktigs anhörig är huvudsakligen beroende av hans arbete för sin försörjning eller eljest synnerliga skäl föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt, varom nu är fråga.

7 KAP.**Allmän tjänsteplikt.****16 §.**

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, var-

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

under han fyller sjuttio år, att efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*allmän tjänsteplikt*).

Förordnande härom må inskränkas att avse endast vissa grupper av personer, bestämda med avseende å ålder, kön, försörjningsskyldighet, bostadsort eller yrkeskunnighet.

Där synnerliga skäl därtill föreligga, må länsarbetsstyrelse medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt, varom nu är fråga.

8 KAP.

Vissa för olika former av tjänsteplikt gemensamma bestämmelser.

17 §.

Tjänsteplikt må, med ovan för olika fall stadgade begränsningar, åläggas envar som är bosatt eller eljest stadigvarande vistas i riket, i den mån ej Konungen beträffande medborgare i viss stat eller personer utan medborgarskap annorlunda förordnar.

18 §.

1 mom. Den som fullgör militärtjänst är undantagen från tjänsteplikt.

2 mom. Den som är anställd hos staten, kommun, hushållningssällskap eller tjänstepliktberättigat företag må endast i den omfattning riksarbetsstyrelsen föreskriver tagas i anspråk för annan tjänsteplikt än tvångsförlängning.

3 mom. I andra fall än i 1 och 2 mom. avses äger riksarbetsstyrelsen beträffande personer, vilkas verksamhet har betydelse för ändamål som i 2 § sägs, i särskilt fall eller allmänt föreskriva, i vad mån sådan person skall vara undantagen från tjänsteplikt.

18 §.

Den som fullgör militärtjänst är undantagen från tjänsteplikt.

I övrigt äger riksarbetsstyrelsen beträffande personer, vilka äro anställda hos staten, landsting, vägdistrikt eller annan kommun, hushållningssällskap eller tjänstepliktberättigat företag, eller andra, vilkas verksamhet har betydelse för ändamål, som i 2 § sägs, i särskilt fall eller allmänt föreskriva, i vad mån sådan person skall vara undantagen från tjänsteplikt.

19 §.

Då Konungen förordnat om tjänsteplikt, åligger det riksarbetsstyrelsen att, i den mån förordnandet icke innehåller bestämmelser därom, fastställa *dels* vilka företag, som jämlikt förordnandet äro tjänstepliktberättigade, *dels ock* därest förordnandet avser tjänsteplikt för pensionstagare eller allmän tjänste-

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

plikt, för varje sådant företag till vilken mängd däri sysselsatt arbetskraft av olika slag högst må uppbringas med tillämpning av förordnandet. Där så finnes lämpligt, må även vid förordnande om tjänsteplikt för ungdom fastställelse ske i sistnämnda hänseende.

Med riksarbetsstyrelsens bemyndigande och enligt dess anvisningar äger länsarbetsstyrelse meddela beslut, som nyss sagts.

20 §.

I den mån behov av arbetskraft, som avses i förordnande om tjänsteplikt av annat slag än tvångsförlängning, icke kan fyllas på annat sätt, skall efter framställning från tjänstepliktberättigad arbetsgivare länsarbetsstyrelsen uttaga tjänstepliktiga och anvisa dem att taga arbete hos arbetsgivaren.

21 §.

1 mom. Före uttagning till tjänsteplikt bör i den omfattning förhållandena medgiva tillfälle beredas tjänstepliktiga, som därvid kunna komma i fråga, att frivilligt anmäla sig till densamma.

2 mom. Uttagning till tjänsteplikt skall ske så, att därigenom ändamål som i 2 § sägs icke motverkas.

Där icke bestämmelsen i 15 § andra stycket till annat föranleder, skola i varje län de tjänstepliktiga uttagas i följande ordning:

a) de som frivilligt anmäla sig till uttagning;	
b) de som från erkänd arbetslöshetskassa eller av allmänna medel åtnjuta understöd, beträffande vilket föreskrivits som villkor, att de för vilka understödet är avsett genom den offentliga arbetsförmedlingen söka arbete och antaga erbjudet arbete;	
c) de som genom tjänstepliktens fullgörande uppenbarligen icke komma att vidkännas minskning i arbetsinkomst;	b) de som genom tjänstepliktens fullgörande uppenbarligen icke komma att vidkännas minskning i arbetsinkomst;
d) övriga tjänstepliktiga.	c) övriga tjänstepliktiga.

Där riksarbetsstyrelsen så föreskriver, skall vad nu sagts iakttagas för flera län gemensamt.

I övrigt skall vid uttagningen skälig hänsyn tagas å ena sidan till det allmännas intresse av att till arbetet uttagas de därför bäst lämpade ävensom till arbetsgivarens i sådant hänseende framställda önskemål och å

I övrigt skall vid uttagningen skälig hänsyn tagas å ena sidan till det allmännas intresse av att till arbetet uttagas de därför bäst lämpade ävensom till den tjänstepliktberättigade arbetsgivarens i sådant hänseende

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

andra sidan till den tjänstepliktiges olägenhet av en förändring av arbetsförhållanden eller bostadsort ävensom till den tjänstepliktiges val mellan olika ifrågakommande arbeten och arbetsplatser. Av hänsyn som nu sagts må även undantag ske från den i andra stycket föreskrivna ordningen.

framställda önskemål och å *andra sidan* till den tjänstepliktiges hittillsvarande arbetsgivares olägenhet av åtgärden och den tjänstepliktiges olägenhet av en förändring av arbetsförhållanden eller bostadsort ävensom till den tjänstepliktiges val mellan olika ifrågakommande arbeten och arbetsplatser. Av hänsyn som nu sagts må även undantag ske från den i andra stycket föreskrivna ordningen.

22 §.

Om tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare skall, där ej i denna lag annat föreskrives, gälla vad som eljest enligt lag, avtal eller sedvänja gäller för frivillig arbetsanställning av ifrågavarande slag.

23 §.

Konungen äger förordna om tillsyn över arbetsplatser, där tjänsteplikt fullgöres. Om sådan tillsyn skall vad i 29 och 47 §§ lagen om arbetarskydd stadgas äga motsvarande tillämpning; dock att vad där sägs om yrkesinspektionens chefsmyndighet skall avse länsarbetsstyrelsen.

24 §.

I anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare må tjänstepliktig ej utan medgivande av arbetsgivaren eller länsarbetsstyrelsen frånträda anställningen och ej heller eljest nedlägga arbetet.

Mot den tjänstepliktiges vilja må sådan anställning upphöra endast med länsarbetsstyrelsens medgivande. Styrelsen äger därvid föreskriva en senare tidpunkt för anställningens upphörande än som må föranledas av arbetstagaren tillkommande uppsägningstid.

Där i anställning, som här avses, arbetsgivaren inställer arbetet helt eller delvis eller eljest underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör, äge, i den mån länsarbetsstyrelsen ej annat föreskriver, den tjänstepliktige likväl rätt till lön och andra förmåner efter vad som utgick innan åtgärden vidtogs.

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

9 KAP.

9 KAP.

Anställningsvillkor vid tjänsteplikt.**Bestämmande i vissa fall av anställningsvillkor vid tjänsteplikt.**

25 §.

Villkoren för tjänstepliktigs anställning hos staten som tjänstepliktberättigad arbetsgivare skola, i den mån för statstjänst eljest gällande föreskrifter icke äro tillämpliga, bestämmas enligt grunder, som fastställas av Konungen. Därvid böra, såvitt särskilda förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak följas bestämmelser, som eljest gälla för statlig tjänst av sådant slag.

26 §.

Vid förordnande om tjänsteplikt för ungdom äge Konungen, där särskilda skäl därtill äro, beträffande alla med förordnandet avsedda tjänstepliktiga fastställa likformiga villkor för deras anställning hos tjänstepliktberättigade arbetsgivare.

27 §.

I andra fall än i 25 och 26 §§ sägs skola villkoren för tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, i den mån desamma icke regleras genom avtal därom mellan arbetsgivaren och den tjänstepliktige eller genom kollektivavtal, som är bindande för båda i fråga om sådan anställning, bestämmas av lönenämnd för tjänstepliktiga, som i 28 § sägs, eller i fall, varom i 31 § första stycket förmäles, av Konungen. Därvid böra, i den mån särskilda förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak följas villkor som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom näringen.

För tid, då anställningsvillkoren icke regleras genom avtal, som nyss sagts, och intill dess lönenämndens eller Konungens beslut meddelats parterna äge arbetsgivaren bestämma villkoren, dock att, om beslutet föreskriver större förmåner för den tjänstepliktige än som av arbetsgivaren utgivits, arbetsgivaren vare skyldig att i efterhand utgiva vad därav ytterligare belöper på samma tid.

I övrigt skall om beslutets giltighetstid gälla vad detsamma därom innehåller.

27 §.

I andra fall än i 25 och 26 §§ sägs skola villkoren för tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, i den mån desamma icke regleras genom kollektivavtal, som är bindande för båda i fråga om sådan anställning, eller genom avtal därom mellan arbetsgivaren och den tjänstepliktige, bestämmas av lönenämnd för tjänstepliktiga, som i 28 § sägs, eller i fall, varom i 31 § första stycket förmäles, av Konungen. Därvid böra, i den mån särskilda förhållanden ej annat föranleda, i huvudsak följas villkor som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom näringen.

(De sakkunnigas preliminärförslag.)

(De sakkunnigas slutförslag.)

28 §.

För handläggning av frågor, som omförmälas i 27 §, (*lönefrågor vid tjänsteplikt*) skall finnas en *lönenämnd för tjänsteplikt* eller, där Konungen så förordnar, särskilda sådana nämnder för olika arbetsområden eller delar av riket.

I sådan nämnd utses av Konungen ordförande samt ledamöter och suppleanter till det antal, som med hänsyn till nämndens uppgifter finnes lämpligt. Av ledamöterna liksom av suppleanterna skola en eller flera (*arbetsgivarrepresentanter*) utses bland personer, föreslagna av organisationer, som företräda arbetsgivare inom nämndens verksamhetsområde, samt en eller flera (*arbetstagarrepresentanter*) bland personer, föreslagna av organisationer, som företräda olika grupper av arbetstagare därinom.

I lönenämnds handläggning av lönefråga vid tjänsteplikt skola, i den ordning Konungen föreskriver, delta utom ordföranden eller ersättare för denne antingen en arbetsgivarrepresentant och en arbetstagarrepresentant eller ock sex ledamöter eller suppleanter, därav två arbetsgivarrepresentanter och två arbetstagarrepresentanter.

Ordföranden äge utslagsröst.

29 §.

Envar part äge påkalla lönenämnds prövning av lönefråga vid tjänsteplikt.

Innan lönenämnd beslutar i sådan fråga skall tillfälle beredas parterna att yttra sig i ärendet.

30 §.

För att följa lönenämnds verksamhet förordnas av Konungen *kronoombud* jämte ersättare.

Kronoombud skall underrättas om anhängig lönefråga vid tjänsteplikt och äger delta i lönenämnds förhandlingar.

31 §.

Där kronoombudet så föreskriver, skall lönenämnds beslut i lönefråga vid tjänsteplikt underställas Konungen, som därefter beslutar i ärendet.

Lönenämnds beslut i sådan fråga må ej utfärdas, innan kronoombudet förklarar, huruvida underställning därav skall ske.

32 §.

Lönefråga vid tjänsteplikt må handläggas med förening av arbetsgivare eller av arbetstagare som part.

I sådant fall vare, i den mån anställningsvillkoren icke regleras genom avtal som i 27 § sägs, lönenämndens eller Konungens beslut vad beträffar yrkesgrupper och område, som

I sådant fall vare, i den mån anställningsvillkoren icke regleras genom avtal som i 27 § sägs, lönenämndens eller Konungens beslut vad beträffar yrkesgrupper och om-

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

avses däri, bindande för envar tjänste- råde, som avses däri, bindande för en-
 pliktig, som vid tiden för beslutet var var, som vid tiden för beslutet var
 medlem i föreningen eller senare in- medlem i föreningen eller senare in-
 trätt som sådan. trätt som sådan.

Vad nu sagts om förening av arbetsgivare eller arbetstagare skall ock gälla
 förening eller förbund av flera sådana föreningar. Därvid skall vad som
 stadgas om medlem i förening gälla medlem i ansluten förening.

33 §.

Twist om tolkning eller tillämpning av lönenämnds beslut i lönefråga vid
 tjänsteplikt skall i fall, som avses i 32 §, handläggas av arbetsdomstolen.

10 KAP.

Särskilda förmåner vid tjänsteplikt.

34 §.

För att på grund av tjänsteplikt tillträda anställning på ort, belägen mer än
 tio kilometer från den ort, där den tjänstepliktige bor eller eljest stadigvarande
 eller för fullgörande av tjänsteplikt vistas, skall i den ordning Konungen före-
 skriver genom myndighets försorg beredas honom fri resa från den senare
 orten till den förra samt, där restiden överstiger sex timmar, uppehålle där-
 under.

35 §.

Finnes sannolikt, att tjänstepliktig för fullgörande av tjänsteplikt varaktigt
 kommer att uppehålla sig å viss ort utom sin hemort, må länsarbetsstyrelsen,
 i den mån så prövas skäligt, bevilja ersättning av statsmedel för kostnad för
 flyttning av den tjänstepliktiges familj och bohag till förstnämnda ort (*flytt-
 ning ersättning till tjänstepliktig*).

Sådan ersättning beräknas enligt grunder, som fastställas av Konungen.

36 §.

Till tjänstepliktig, för vilken fullgörande av allmän tjänsteplikt medför,
 att hans arbetsinkomst minskas eller att han och hans familj komma att bo
 på skilda orter, må i den utsträckning nedan stadgas utgå bidrag av stats-
 medel (*utjämningsbidrag till tjänstepliktig*).

Som ersättning för minskning i Som ersättning för minskning i
 arbetsinkomst må utjämningsbidrag arbetsinkomst må utjämningsbidrag
 högst uppgå till det belopp, varmed högst uppgå till det belopp, varmed
 den tjänstepliktiges arbetsinkomst den tjänstepliktiges arbetsinkomst un-
 der tjänstepliktens fullgörande be- der tjänstepliktens fullgörande beräk-
 räknas understiga vad han må antagas nades understiga vad han må antagas
 hava kunnat förtjäna under samma hava kunnat förtjäna under samma tid

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

tid i det arbete, som han närmast före i det arbete, som han närmast före uttagningen till tjänsteplikt utförde. tagningen till tjänsteplikt utförde.

Oavsett om bidrag utgår enligt andra stycket, må under tid, då fullgörande av allmän tjänsteplikt medför, att den tjänstepliktige och hans familj bo på skilda orter, utjämningsbidrag utgå högst med det belopp, varmed levnadskostnaderna för den tjänstepliktige och familjen kunna beräknas hava ökats till följd därav; dock att om den tjänstepliktiges arbetsinkomst enligt beräkningsgrunder, som angivits i andra stycket, ökats genom tjänstepliktens fullgörande, utjämningsbidraget skall minska med motsvarande belopp.

Utjämningsbidrag beviljas av länsarbetsstyrelsen.

Konungen meddelar närmare föreskrifter för beräkning av inkomstminskning eller levnadskostnadsökning, som i denna paragraf avses, så ock om i vad mån utjämningsbidrag må utgå för sålunda beräknade belopp eller del därav.

37 §.

Har tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare upphört och tages ej den tjänstepliktige genast åter i anspråk för tjänsteplikt, skall vad i 34 § stadgas äga tillämpning för återresa till hemorten.

Där i fall som nu sagts ersättning enligt 35 § utgått eller kunnat utgå och det finnes sannolikt, att den tjänstepliktige icke inom den närmaste tiden tages i anspråk för tjänsteplikt på annan ort, skall vad i sistnämnda paragraf stadgas äga tillämpning för återflyttning till hemorten.

38 §.

Tjänstepliktig, som visar, att han icke utfått förfallen löneförmån, som ostridigt tillkommer honom för fullgjord tjänsteplikt, äger av statsmedel utfå förskott (*löneförskott till tjänstepliktig*) med belopp, motsvarande ogulden kontant lön jämte beräknade värdet efter ortens pris av uteblivna naturaförmåner. Vad nu sagts gäller ej löneförmån, som förfallit till betalning tidigare än tre månader innan ansökning om förskott göres.

Förskott, som nu sagts, utbetalas på sätt Konungen föreskriver mot fordringens överlåtelse å statsverket.

39 §.

Med familj avses i detta kapitel make eller anhörig, som sammanbor med den tjänstepliktige och för försörjning eller vård är huvudsakligen beroende av denne.

11 KAP.

Allmänna bestämmelser.

40 §.

Konungen äger föreskriva skyldighet *dels* för arbetsgivare att lämna upplysning om förhållanden av betydelse för tillämpningen av denna lag, *dels ock*

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

för envar, som enligt densamma kan komma att åläggas tjänsteplikt, att lämna sådan upplysning ävensom att för sådant ändamål efter anmäning personligen inställa sig å plats inom sin vistelseort.

41 §.

Det förhållandet, att arbetstagare genom fullgörande av tjänsteplikt hindras att utföra åtaget arbete eller efter föreläggande enligt 10 § frånträder anställning må icke av arbetsgivaren åberopas mot arbetstagaren som grund för skadestånd eller eljest.

Angående förbud för arbetsgivare att med anledning av fullgörande av tjänsteplikt skilja den tjänstepliktige från anställning skall gälla vad som i sådant hänseende finnes stadgat med avseende å värnpliktstjänstgöring, som ej blivit till tiden i lag bestämd.

Angående förbud för arbetsgivare att med anledning av fullgörande av tjänsteplikt skilja den tjänstepliktige från anställning skall gälla vad som i sådant hänseende finnes stadgat med avseende å värnpliktstjänstgöring.

42 §.

(Jmfr 43 § i slutförslaget.)

Behörig länsarbetsstyrelse vare i fall, som avses i nedannämnda paragrafer, styrelsen i det län, inom vilket nedan för varje fall angiven plats är belägen, nämligen:

a) beträffande 9 § 1 mom. och 19 § platsen för det företrädes- eller tjänstepliktberättigade företaget;

b) beträffande 9 § 3 mom. platsen för fullgörande av den anställning, för vilken medgivande ifrågasättes;

c) beträffande 10 § platsen för fullgörande av den anställning, som föreläggandet gäller;

d) beträffande 13, 15, 16 eller 20 § den plats, där den tjänstepliktige bor eller eljest stadigvarande vistas;

e) beträffande 23, 24 och 35—37 §§ platsen för tjänstepliktens fullgörande.

Vad ovan sagts avser den huvudsakliga vistelseorten eller arbetsplatsen. Är vistelsen eller arbetet ej huvudsakligen förlagt till visst län,

42 §.

Upphör tjänsteplikt att gälla under tjänstepliktigs anställning hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare, skall, i den mån ej mellan dem annat överenskommes, så anses, som hade fortsatt anställning avtalats på de villkor, som gällde därför vid tjänstepliktens upphörande, därvid dock om uppsägnings-tid skall gälla vad nedan stadgas.

Där enligt sagda villkor någon part åtnjuter uppsägnings-tid, icke understigande en vecka och icke överstigande fyra veckor, skall detta gälla. Längre uppsägnings-tid än nu sagts må icke åberopas utöver fyra veckor. Part, som enligt förutnämnda villkor icke åtnjuter uppsägnings-tid eller kortare sådan än en vecka, äger likväl fordra en veckas uppsägnings-tid.

Har före tjänstepliktens upphörande slutdag för anställningen avtalats eller blivit bestämd av länsarbetsstyrelsen, vare det utan verkan i annan mån än att part icke med åberopande

(De sakkunnigas preliminärförslag.)

skall riksarbetsstyrelsen för sådant fall utöva befogenheter, som tillkomma länsarbetsstyrelse.

I fall, som avses i 3 § sista stycket, skall i här ifrågavarande hänseende gälla vad Konungen därom förordnar.

43 §.

(Jmfr 46 § i slutförslaget.)

Över länsarbetsstyrelsens beslut enligt 9, 10, 13, 15, 16, 19, 20, 23 eller 24 § må klagan föras genom besvär hos riksarbetsstyrelsen.

Över länsarbetsstyrelsens beslut enligt 35—37 §§ må klagan föras genom besvär hos en av Konungen utsedd nämnd av fem ledamöter (*besvärsnämnd för tjänsteplikt*).

Besvären skola anföras inom trettio dagar sedan klaganden fått del av beslutet.

I länsarbetsstyrelsens beslut skall givas anvisning om sättet för fullföljd av talan mot detsamma.

Länsarbetsstyrelsens beslut gånge i verkställighet utan hinder av förd klagan, där i beslutet ej annat föreskrivits.

44 §.

(= 47 § i slutförslaget.)

Över beslut av riksarbetsstyrelsen, lönenämnd för tjänsteplikt eller besvärsnämnd för tjänsteplikt må klagan ej föras.

45 §.

(Jmfr 44 § i slutförslaget.)

Med dagsböter eller fängelse i högst sex månader straffes:

a) den som veterligen bryter mot förbud enligt 7 eller 8 §;

b) arbetstagare, som icke inom ut-

(De sakkunnigas slutförslag.)

av uppsägningstid må kräva anställningens fortsättande efter nämnda dag.

På särskilda skäl må länsarbetsstyrelsen utan hinder av vad i andra och tredje styckena stadgas föreskriva slutdag för anställningen.

Med avseende å tiden från tjänstepliktens upphörande till anställningens slut samt arbetstagares resa och flyttning från ifrågavarande arbetsplats må, i den mån så finnes skäligt, arbetstagaren åtnjuta förmåner, motsvarande vad som utgår till tjänstepliktig enligt 36—38 §§.

43 §.

(Jmfr 42 § i preliminärförslaget.)

Behörig länsarbetsstyrelse vare i fall, som avses i nedannämnda paragrafer, styrelsen i det län, inom vilket nedan för varje fall angiven plats är belägen, nämligen:

a) beträffande 9 § 1 mom. och 19 § platsen för det företrädes- eller tjänstepliktberättigade företaget;

b) beträffande 9 § 3 mom. platsen för fullgörande av den anställning, för vilken medgivande ifrågasättes;

c) beträffande 10 § platsen för fullgörande av den anställning, som föreläggandet gäller;

d) beträffande 13, 15, 16 eller 20 § den plats, där den tjänstepliktige bor eller eljest stadigvarande vistas;

e) beträffande 23, 24, 35—37 och 42 §§ platsen för tjänstepliktens fullgörande.

Vad ovan sagts avser den huvudsakliga vistelseorten eller arbetsplatsen. Är vistelsen eller arbetet ej huvudsakligen förlagt till visst län,

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

satt tid efterkommer föreläggande enligt 10 §;

c) tjänstepliktig, som icke inom förelagd tid efterkommer länsarbetsstyrelsens anvisning att taga arbete hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare;

d) den som under fullgörande av tjänsteplikt olovligen utebliver från arbetet eller nedlägger detsamma eller ock på sådant sätt åsidosätter sina förpliktelser mot arbetsgivaren eller förgår sig mot denne, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande;

e) den som icke fullgör upplysnings- eller inställeskyldighet, som föreskrivits med stöd av 40 §, eller vid fullgörande därav lämnar vederligen oriktig uppgift.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan.

46 §.

(= 45 § i slutförslaget.)

För genomförande av beslut enligt denna lag äge länsarbetsstyrelse påkalla handräkning av polismyndighet, så ock förelägga vite i penningar eller fängelse.

47 §.

(= 48 § i slutförslaget.)

De närmare föreskrifter, som utöver vad denna lag innehåller finnas erforderliga för lagens tillämpning, meddelas av Konungen.

skall riksarbetsstyrelsen för sådant fall utöva befogenheter, som tillkomma länsarbetsstyrelse.

I fall, som avses i 3 § sista stycket, skall i här ifrågavarande hänseende gälla vad Konungen därom förordnar.

44 §.

(Jmfr 45 § i preliminärförslaget.)

Med dagsböter eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårande, fängelse i högst sex månader straffes:

a) den som med vetskap om förbud enligt 7 eller 8 § bryter däremot;

b) arbetstagare, som icke inom utsatt tid efterkommer föreläggande enligt 10 §;

c) tjänstepliktig, som icke inom förelagd tid efterkommer länsarbetsstyrelsens anvisning att taga arbete hos tjänstepliktberättigad arbetsgivare;

d) den som under fullgörande av tjänsteplikt olovligen utebliver från arbetet eller nedlägger detsamma eller ock på sådant sätt åsidosätter sina förpliktelser mot arbetsgivaren eller förgår sig mot denne, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande;

e) den som icke fullgör upplysnings- eller inställeskyldighet, som föreskrivits med stöd av 40 §, eller vid fullgörande därav lämnar vederligen oriktig uppgift.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan.

45 §.

(= 46 § i preliminärförslaget.)

För genomförande av beslut enligt denna lag äge länsarbetsstyrelse på-

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

kalla handräckning av polismyndighet, så ock förelägga vite i penningar eller fängelse.

46 §.

(Jmfr 43 § i preliminärförslaget.)

Över länsarbetsstyrelsens beslut enligt 9, 10, 13, 15, 16, 19, 20, 23, 24, 42 eller 45 § må klagan föras genom besvär hos riksarbetsstyrelsen.

Över länsarbetsstyrelsens beslut enligt 35—37 §§ må klagan föras genom besvär hos en av Konungen utsedd nämnd av fem ledamöter (*besvärsnämnd för tjänsteplikt*).

Besvären skola anföras inom trettio dagar sedan klaganden fått del av beslutet.

I länsarbetsstyrelsens beslut skall givas anvisning om sättet för fullföljd av talan mot detsamma.

Länsarbetsstyrelsens beslut gånge i verkställighet utan hinder av förd klagan, där i beslutet ej annat föreskrivits.

47 §.

(= 44 § i preliminärförslaget.)

Över beslut av riksarbetsstyrelsen, lönenämnd för tjänsteplikt eller besvärsnämnd för tjänsteplikt må klagan ej föras.

48 §.

(= 47 § i preliminärförslaget.)

De närmare föreskrifter, som utöver vad denna lag innehåller finnas erforderliga för lagens tillämpning, meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den

. Förordnande, som meddelats

*(De sakkunnigas preliminärförslag.)**(De sakkunnigas slutförslag.)*

jämlikt denna lag, skall ej gälla längre än lagen äger giltighet. Även efter det lagen i övrigt upphört att gälla skall 47 § lagen om arbetarskydd äga motsvarande tillämpning i fall, som avses i 23 § denna lag, samt, såvitt angår förhållande under lagens giltighetstid, följande bestämmelser däri äga tillämpning:

1) 27—32 §§ beträffande lönefråga vid tjänsteplikt, som under lagens giltighetstid blivit anhängig hos lönenämnd;	1) 3 §;
2) 33 §;	2) 27—33 §§;
3) 10 kapitlet;	3) 10 kapitlet;
4) 41 §;	4) 41, 42, 44 och 48 §§;
5) 42—44 §§ i tillämpliga delar;	5) 43, 46 och 47 §§ i tillämpliga delar.
6) 45 §.	
-

*Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den
30 november 1939.*

Närvarande:

justitieråden EKLUND,
LAWSKI,
VON STEYERN,
regeringsrådet HJÄRNE.

Enligt lagrådet den 25 november 1939 tillhandakommet utdrag av protokoll över socialärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 10 november 1939, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättade förslag till

- 1) lag om tjänsteplikt; samt
- 2) lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Förslagen, som finnas bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsfiskalen Erik Hedfeldt.

Lagrådet fann förslagen icke föranleda erinran i vidare mån än som framgår av följande beträffande förslaget till lag om tjänsteplikt avgivna yttranden.

5 och 6 §§.

Det ligger i sakens natur att, när en tillämpning av bestämmelserna i den föreslagna lagen kommer i fråga, en viktig roll måste tilldelas de arbetsförmedlingsanstalter, som enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling skola vara anordnade inom varje landstingsområde och i varje stad som icke deltagar i landsting. Förslaget vilar i denna del på den säkerligen riktiga tanken att det för att nå ett tillfredsställande resultat blir nödvändigt att låta arbetsförmedlingen och den reglering av arbetskraften, som åsyftas med förslaget, handhas av ett och samma organ. För genomförande av denna tanke läser det emellertid icke vara nödvändigt att tillgripa så långt gående åtgärder, som i förevarande paragrafer föreslås. Särskilt synes det vara överflödigt att på sätt skett föreskriva att arbetsförmedlingsanstalternas personal skall, för den tid ett av Kungl. Maj:t utfärdat förordnande är i kraft, inträda i statstjänst. Att låta denna föreskrift utgå är även påkallat av andra skäl. Därigenom skulle nämligen vissa svårigheter, som äro förbundna med det i förslaget förordade systemet, t. ex. i fråga om personalens pensionsförhållanden, bortfalla och återgången till normal verksamhet vid anstalterna underlättas.

En lösning som tillgodoser nu anförda synpunkter synes stå att vinna genom att åt förslaget i denna del gives det innehålllet *att* i län, i fråga om vilket Konungen därom förordnar, arbetsförmedlingsanstalt, som finnes anordnad enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling, skall under tid som Konungen bestämmer stå under ledning av länsarbetsstyrelsen och jämte anstalten eljest åliggande uppgifter fullgöra vad enligt denna lag ankommer å arbetsförmedlingsanstalt ävensom i övrigt biträda länsarbetsstyrelsen, *att* länsarbetsstyrelsen skall äga besluta om anstaltens organisation och verksamhet samt förfoga över dess personal, lokaler och materiel, dock att ny personal icke må anställas för längre tid än förordnandet avser jämte skälig uppsägningstid, *samt att*, så vitt angår verksamheten under tid som förordnandet avser, 2, 7 samt 9—12 §§ lagen om offentlig arbetsförmedling ävensom enligt 6 § samma lag antaget reglemente icke skola äga tillämpning samt å verksamheten belöpande kostnader bestridas av statsmedel.

Slutligen torde i lagen böra uttalas, att i den mån åtgärd, som vidtagits för arbetsförmedlingsanstalt under tid då dess verksamhet letts av länsarbetsstyrelsen, finnes vara överflödig sedan statsdriften upphört, skola för tiden därefter av åtgärden föranledda kostnader ersättas av statsmedel.

7 §.

Enligt övergångsbestämmelserna till lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling kan den, som vid lagens ikraftträdande i behörig ordning bedriver arbetsförmedling i förvärvssyfte, få tillstånd av socialstyrelsen att fortsätta verksamheten till 1939 års utgång. För tiden därefter kan förlängning av tillståndet beviljas för ett år i sänder intill viss tidpunkt. Av stadgandet följer, att om för visst år förlängning icke skett, det ej är möjligt att för ett senare år återuppliva tillståndet. Med den formulering första stycket andra punkten i förslagets 7 § erhållit torde socialstyrelsen bliva förhindrad att, medan förbud enligt första punkten gäller, överhuvud pröva frågor om förlängning av tillstånd som här avses. Stadgandet kan härigenom leda till den sannolikt icke avsedda effekten att de tidigare tillståndshavarna avskäras även från möjligheten att ånyo få upptaga verksamheten efter det förbudet upphört att gälla.

På grund härav och då Kungl. Maj:t bör äga befogenhet att begränsa förbud jämväl på annat sätt än i första punkten angives, torde åt första stycket kunna givas det innehålllet att Konungen äger i den omfattning, som prövas erforderlig, förordna om förbud för annan än offentlig arbetsförmedlingsanstalt att bedriva arbetsförmedling samt om inskränkning i rätten att utöva tillstånd till sådan verksamhet, vilket meddelats med stöd av lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling. En sådan bestämmelse utgör ej hinder för att tillstånd att bedriva arbetsförmedling eller, beträffande förmedlingsverksamhet som nyss nämnts, förlängning av tillstånd i vanlig ordning beviljas medan förbud gäller, även om den på tillståndet

grundade rätten icke får under den tiden utövas i vidare mån än som är förenligt med Kungl. Maj:ts förordnande.

Blir vad här förordats iakttaget, föranledes därav viss jämkning av andra stycket.

8 §.

Enligt andra punkten äger Kungl. Maj:t endast i två avseenden begränsa förordnande om arbetsförmedlingstvång: genom att föreskriva att arbetsförmedlingstvånget skall gälla viss del av riket och genom att stadga undantag för visst arbetsområde d. v. s. viss näring eller verksamhet. Även om det får antagas, att de sålunda angivna begränsningarna äro de som skola komma att visa sig mest ändamålsenliga, synes möjlighet böra stå Kungl. Maj:t öppen att jämväl på annat sätt inskränka ett förordnande.

11 §.

Enligt motiven till 8 § är avsett, att arbetsförmedlingstvång ej skall tillämpas å ett rent tillfälligt anlåtande av arbetskraft. Detta resultat skulle följa av den föreslagna lagtexten, enär dylikt anlåtande av arbetskraft ej vore att hänföra till anställning av arbetstagare. En sådan tolkning av lagtexten kan emellertid icke anses oomtvistlig. För att undvika det besvär och de olägenheter, som en strängare tillämpning än den åsyftade skulle medföra, torde lagtexten i detta avseende böra förtydligas. Då ej heller 9 § lärer böra tillämpas på de arbetsavtal varom här är fråga, kan det erforderliga förtydligandet ske genom att i 11 § såsom ett ytterligare undantag från giltigheten av 3 kap. upptages anställning, som är av tillfällig natur.

16 §.

Då Kungl. Maj:t bör äga fritt anpassa förordnande om allmän tjänsteplikt efter olika tänkbara situationer och det möjligen kan i vissa fall visa sig lämpligt att förordnande inskränkes på annat sätt än något av de i andra stycket av denna paragraf angivna, bör stycket undergå sådan jämkning att den däri gjorda uppräknigen framstår såsom en exemplifiering. Det kan förslagsvis ske genom tillägg av orden »eller annan omständighet».

24 §.

I andra stycket av paragrafen förklaras arbetsgivare icke berättigad att utan länsarbetsstyrelsens medgivande entlediga tjänstepliktig mot hans vilja. Anledningen till detta stadgande är, såsom av de sakkunnigas motivering framgår, icke, att man på detta sätt skall få möjlighet att tvinga arbetsgivare att bedriva sin rörelse eller att bedriva rörelsen i större omfattning än han själv vill. Bestämmelsen avser närmast att förhindra, att onödig omflyttning av tjänstepliktiga äger rum; hänsyn lärer också hava tagits till att en uppsägning kan medföra kostnader för staten ävensom till att tjänstepliktig kan hava behov av uppsägningstid. Då det första skälet till föreskriften icke

ansetts böra tillmätas betydelse för det fall att den tjänstepliktige samtyckt till entledigandet och de två senare skälen icke föranleda en så omfattande befogenhet för länsarbetsstyrelse som den föreslagna, skulle kunna ifrågasättas, om tillräcklig anledning föreligger att åt länsarbetsstyrelserna överlämna prövningen av alla frågor om entledigande av tjänstepliktiga, i all synnerhet som nämnda styrelser knappast hava möjlighet att på ett fullt tillfredsställande sätt bedöma rent arbetsrättsliga frågor.

Vill man emellertid gå den väg, som förslaget här anvisar, böra bestämmelserna avfattas så, att man icke behöver befara kompetenskonflikter mellan länsarbetsstyrelserna och de domstolar — allmänna domstolar och arbetsdomstolen — som enligt gällande rätt hava att pröva tvister om tillämpning av arbetsavtal. Vid ett sådant bestämmande av de olika myndigheternas kompetens bör beaktas, att länsarbetsstyrelses avgörande i fråga om upphörande av tjänstepliktigs anställning icke gärna kan få föregripas av domstol samt att å andra sidan sådant avgörande måste bliva bindande, vilket bland annat innebär att av länsarbetsstyrelse godkänt entledigande är att anse såsom befogat och att i följd härav ett skadeståndsyrkande, grundat på ett påstående om motsatsen, icke kan av domstol bifallas. Då vad sålunda synes böra gälla icke med tydlighet framgår av förslaget — av 33 § skulle närmast en slutsats i motsatt riktning kunna dragas — hemställas, att förevarande paragraf kompletteras med en föreskrift att fråga angående upphörande av tjänstepliktigs anställning ej må prövas av domstol.

38 §.

Enligt förslaget skall staten gentemot tjänstepliktig svara för hans löneförmåner i den mån den tjänstepliktiges rätt är ostridig samt ansökning om ersättning gjorts inom tre månader från det den tjänstepliktiges fordran förföll till betalning. Även om härunder inbegripes löneförmån, vartill den tjänstepliktiges rätt eljest är uppenbar — något som ej alldeles tydligt framgår av lagtexten — synes bestämmelsen vara för snäv. Det måste nämligen anses ligga i sakens natur, att staten principiellt skall svara för den tjänstepliktiges avlöning, och då stadgandet näppeligen kan tydas så, att ansökan om ersättning kan göras innan det är klart att ersättningsplikt åligger staten, kommer ersättningsplikten att omfatta endast förmån, till vilken den tjänstepliktiges rätt är ostridig inom tre månader från förfallodagen. Enligt lagrådets mening bör den omständigheten att den tjänstepliktige kan behöva längre tid än tre månader för att få sin rätt fastslagen ej utgöra hinder för att staten blir ersättningspliktig; däremot kan det lämpligen i detta fall, i vilket den tjänstepliktige under alla förhållanden måste vänta på sin betalning, åläggas honom att visa, att hans fordran icke kunnat uttagas hos arbetsgivaren.

Går man den nu förordade vägen, måste det tydligen kunna inträffa, att staten icke kan bevaka sin rätt hos arbetsgivaren å sådan tid, att i fall av konkurs förmånsrätt erhålles jämlikt 17 kap. 4 § handelsbalken. För att

hindra att förlust på detta sätt i onödig utsträckning tillfogas det allmänna, torde böra stadgas, att ansökan om ersättning skall göras inom tre månader från förfallodagen, där ej särskilda skäl till undantag äro.

Lagrådet hemställer, att paragrafen omarbetas i enlighet med vad här anförts, därvid termen löneförskott torde böra utbytas mot uttrycket löneersättning.

44 §.

Enligt första stycket d) gör den sig förfallen till straff, vilken under fullgörande av tjänsteplikt på sådant sätt förgår sig mot arbetsgivaren, att förhållandet är ägnat att försvåra tjänstepliktens genomförande. Samma påföljd bör inträda, om det är mot annan än arbetsgivaren som den tjänstepliktige på sådant sätt förgår sig t. ex. mot verkställande direktören, om arbetsgivaren är en juridisk person, eller mot en ingenjör, verkmästare eller förman.

45 §.

I de fall då länsarbetsstyrelse skulle kunna tänkas med stöd av denna paragraf komma att förelägga vite, torde jämlikt 44 § straffpåföljd inträda för den, som icke hör sammar länsarbetsstyrelsens beslut. Vid sådant förhållande bör vite ej användas. Lagrådet hemställer därför, att vad paragrafen innehåller om vitesföreläggande utgår.

Övergångsbestämmelserna.

Lagrådet har förut denna dag avgivit utlåtande över upprättat förslag till lag om tjänsteplikt för medicinalpersonal vid krig eller krigsfara. Därest nämnda förslag blir upphöjt till lag, böra övergångsbestämmelserna till förevarande lagförslag kompletteras med föreskrift om upphävande av den tidigare antagna lagen, vars bestämmelser täckas av vad nu föreslås.

*Utdrag av protokollet över socialärenden, hållet inför
Hans Maj:ts Konungen i statsrådet å Stockholms slott
den 1 december 1939.*

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, ENGBERG, SKÖLD, QUENSEL, FÖRSLUND, ERIKSSON, STRINDLUND, HÄGGLÖF.

Chefen för socialdepartementet, statsrådet Forslund, anmäler efter gemensam beredning med cheferna för övriga departement lagrådets den 30 november 1939 avgivna utlåtande över de den 10 i samma månad till lagrådet remitterade förslagen till

- 1) lag om tjänsteplikt; samt
- 2) lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Efter redogörelse för utlåtandet anför föredraganden:

I fråga om sättet för de offentliga arbetsförmedlingsanstalternas inordnande i organisationen för tjänstepliktlagens genomförande har lagrådet i anslutning till dess 5 och 6 §§ föreslagit en anordning, enligt vilken detta syfte skulle vinnas utan att anstalterna formellt förstatligas. Förslaget innebär, att landstingen och de städer, som ej deltaga i landsting, alltjämt skulle vara anstalternas huvudmän och personalen sålunda förbliva anställd hos kommunen med oförändrade avlönings- och pensionsförhållanden, för anstalt hyrd lokal fortfarande hyras i kommunens namn o. s. v. Anstalternas inordnande i det statliga organisationssystemet skulle ske därigenom, att de lokala myndigheterna inom länen i detta system, länsarbetsstyrelserna, skulle övertaga den bestämmanderätt över anstalterna, som nu tillkommer kommunens beslutande organ och de särskilda anstaltsstyrelserna. Denna bestämmanderätt måste då inbegripa alla åtgärder, som erfordras för anstalternas anpassning efter de nya och utvidgade arbetsuppgifterna, såsom förändringar i organisation och arbets sätt, inrättande, indragning eller flyttning av huvudkontor och avdelningskontor, entledigande och anställande av personal o. s. v. I enlighet med förutnämnda princip skulle emellertid alla sådana åtgärder vidtagas i kommunens namn, och sålunda exempelvis även nyanställd personal anses vara anställd hos kommunen. Givetvis skall däremot länsarbetsstyrelsernas egen personal för rent statliga, administrativa uppgifter vara även formellt statsanställd.

Förslaget innebär vidare, att kostnaderna för verksamheten skulle bestridas av statsmedel, vilket måste anses som en naturlig följd av att bestämmanderätten över densamma överflyttats från kommunen till en statlig myndighet.

Då ifrågavarande utgifter avse en verksamhet, som enligt vad förut framhållits skall drivas i kommunens namn, vore det måhända mest följdriktigt, att utgifterna bestredes av kommunens medel och genom dess förvaltningsorgan, medan kommunen erhöle statsbidrag till fulla beloppet. Emellertid torde anstalterna merendels redan nu utgöra organisatoriska enheter med egen ekonomisk förvaltning, vilka lätt kunna avgränsas mot kommunernas verksamhet i övrigt, varför det bör vara lätt genomförbart och i så fall praktiskt betydligt enklare, att deras ekonomi ordnas för sig och utgifterna därvid direkt bestridas av statsmedel, lämpligen ingående i länsarbetsstyrelsernas stater.

En konsekvens av statens ansvar för anstalternas kostnader under giltighetstiden av ett förordnande enligt 5 § är, att staten jämväl ikläder sig ansvaret för den ökade börda, som kan uppkomma för kommunerna genom att under tiden för lagens tillämpning företagas utvidgningar av organisationen och andra åtgärder, vilka bliva överflödiga, när anstalternas verksamhet åter skall inskränkas till vad som följer av 1934 års lag om offentlig arbetsförmedling. Självfallet bör detta statens ansvar omfatta endast de kostnader, som åsamkas kommun för övertalig personal, överflödiga lokaler o. s. v. under en skälig avvecklingstid med iakttagande av uppsägningstider och dylikt. För att underlätta avvecklingen och återgången till normala förhållanden föreslås den inskränkningen i länsarbetsstyrelsens befogenhet, att styrelsen icke må anställa ny personal för längre tid än Kungl. Maj:ts förordnande gäller jämte skälig uppsägningstid därutöver.

I den mån arbetsförmedlingen är organiserad på sätt här angivits böra gällande bestämmelser om socialstyrelsens kontroll över arbetsförmedlingsverksamheten och om statsbidrag till denna sättas ur kraft. Dessa bestämmelser återfinnas i 2, 7 och 9—12 §§ lagen om offentlig arbetsförmedling. Detsamma bör gälla bestämmelserna angående anstaltens organisation och verksamhet i sådant reglemente för anstalt, som föreskrives i 6 § samma lag. Däremot böra 3—5 §§ om tillsättande av styrelse för anstalt samt av revisor att å statens vägnar deltaga i revision av styrelsens förvaltning alltjämt tillämpas, liksom även bestämmelserna härom i reglementet, även om styrelsen icke utövar sina vanliga funktioner. Det torde nämligen vara lämpligt, att den ordinära organisationen finnes beredd att återtaga ledningen vid återgång till normala förhållanden, vartill kommer, att de ordinarie anstaltsstyrelserna kunna hava uppgifter, vilka det icke finnes anledning att inbegripa under länsarbetsstyrelsens bestämmanderätt, t. ex. förvaltning av en fastighet, vari något anstaltens kontor är inrymt, eller andra angelägenheter, som icke nödvändigt höra samman med anstaltens egentliga verksamhet.

Detta i lagrådets utlåtande angivna förslag, vars innebörd här något närmare utförts, finner jag mig kunna biträda. Den föreslagna anordningen med anstalter, som organiseras och ledas av statliga myndigheter men likväl formellt alltjämt äro kommunala, kan måhända förefalla konstlad och något invecklad men torde likväl ur praktisk synpunkt vara att föredraga framför den anordning med helt förstatislagande, som innefattades i det remitterade förslaget.

Av skäl, som lagrådet i fråga om 7 och 8 §§ anført, synes det vara lämpligt, att lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling icke sättes ur kraft vid förordnande enligt 7 §, utan att tillstånd enligt nämnda lag beviljas liksom förut, varvid förordnandet får den innebörd, att sådant tillstånd icke må utövas. För denna anordning talar även det förutnämnda skälet, att det är lämpligt att man städse är beredd på en återgång till vanliga bestämmelser.

Om både 7 och 8 §§ — vilka äga nära samband i sak — gäller, att, såsom lagrådet framhållit, Kungl. Maj:t torde böra äga full frihet att bestämma giltighetsområdet för sitt förordnande.

I enlighet med vad nu sagts hava 7 och 8 §§ omformulerats.

Lagrådets förslag beträffande 11 § innebär, att förslaget avsikt att från arbetsförmedlingstvånget och därmed från tillämpning av 3 kap. överhuvudtaget undantaga ett tillfälligt anlåtande av arbetskraft skulle komma till uttryck redan i lagtexten. Att så sker synes vara praktiskt lämpligt och torde, såsom lagrådet ock påpekat, enklast kunna förverkligas genom införande av ytterligare ett undantag för detta fall i 11 § vid sidan av undantagen i fråga om ålder och anförvantskap. I sammanhang därmed hava undantagen betecknats a)—c).

Jämväl i 16 § har enligt lagrådets förslag givits en mera vidsträckt möjlighet till utformning av Kungl. Maj:ts förordnande. I detta fall avses möjligheten att begränsa den krets av personer, vilka genom förordnandet åläggas tjänsteplikt, med hänsyn till andra omständigheter än dem som nämnas i det remitterade förslaget, nämligen ålder, kön, försörjningsskyldighet, bostadsort och yrkeskunnighet.

Lagrådet har under 24 § framhållit vikten av att kompetenskonflikter mellan länsarbetsstyrelserna och domstolarna undvikas i vad angår rättsenligheten av tjänstepliktbounden anställnings upphörande. Med förslaget ståndpunkt, att sådant upphörande icke kan åvägabringas genom parts åtgörande utan endast genom länsarbetsstyrelsens beslut, borde faran för sådana konflikter vara obetydlig. En uppsägning medför sålunda i och för sig icke anställningens upphörande, och en talan med påstående, att en uppsägning är rättsstridig, kan sålunda icke bli erforderlig. Har åter länsarbetsstyrelsen beslutat anställningens upphörande, kan part, som anser detta vara rättsstridigt, rimligtvis icke därom föra talan mot andra parten såsom för avtalsbrott.

Emellertid kan ett förtydligande tillägg härom i 24 §:s text, av det innehåll lagrådet föreslagit, vara på sin plats. Detta tillägg föranleder en hänvisning dit i 33 §, där det föreskrives viss kompetens för arbetsdomstolen i tvister om anställningsvillkor.

I motiveringen till 38 § i det remitterade förslaget har uttalats, att, då genom användning av tjänsteplikt någon av samhället tvingades att taga anställning eller stanna kvar hos viss arbetsgivare, staten rimligtvis borde ikläda sig borgen för den tjänstepliktiges lön. Såsom lagrådet framhållit, kräver en konsekvent tillämpning av denna princip, att 38 § erhåller tillämp-

ning även på fall, där det icke är möjligt att inom så kort tid som den föreslagna tremånadersfristen styrka fordringen. På grund härav har paragrafen omarbetats i huvudsaklig överensstämmelse med lagrådets förslag.

Att därvid tremånadersgränsen bibehållits i princip även för stridiga fordringar motiveras därav, att den myndighet, hos vilken ersättning av statsmedel begärts, skall kunna låta ansökningens prövning bliva beroende av att åtgärder utan dröjsmål vidtagas för att få fordringens belopp fastställt genom dom eller på annat sätt ostridigt. Emellertid måste det befaras, att kravet på ansökans ingivande redan vid en tidpunkt, då fordringen ännu icke är fastställd, ofta icke kommer att vara uppfyllt, enär vederbörande icke känt till detta formella villkor. Föreligger eljest skäl till ersättnings beviljande och hava åtgärder för fordringens fastställande företagits utan dröjsmål, bör ersättning beviljas utan att villkoret uppfyllts. Även i fråga om ostridiga eller eljest uppenbart giltiga fordringar kunna fall tänkas förekomma, då med hänsyn till billighetens krav undantag från tidsvillkoret för ansökningens ingivande synes böra medgivas. För nu angivna ändamål har stadgats rätt att medgiva undantag i fråga om tremånadersgränsen.

I motiveringen till 41 § i det remitterade förslaget angivas vissa exempel på innebörden av den analoga tillämpningen på tjänstepliktsförhållanden av lagstiftningen om arbetstagares rätt att oberoende av värnpliktstjänstgöring bibehållas vid löneförmåner m. m. Här må ytterligare framhållas, att den ståndpunkt, som kommit till uttryck i nämnda exempel, icke under alla omständigheter torde kunna vinna tillämpning. Sålunda kan, om för en placering i viss löneklass eller dylikt krävas vissa kvalifikationer, viss tjänstgöring i yrket etc., därmed icke likställas fullgörande av tjänsteplikt i ett helt annat arbete. I vissa andra fall kan tjänstgöringen väl icke åberopas positivt såsom grund för uppflyttning i löneklass eller liknande men dock så tillvida vara privilegierad, att densamma icke såsom annan bortovaro från yrket eller från tjänsten får räknas arbetstagaren till last, t. ex. där man för erhållande av en förmån kräver viss tids sammanhängande tjänstgöring. I andra fall åter måste arbetstagarens rätt anses innebära vad som angivits i de exempel, som upptagits i det remitterade förslaget. Den närmare utformningen av tjänsteplikts rättigheter i dessa hänseenden kompliceras av olika omständigheter och måste — såsom skett vid genomförandet av ifrågavarande lagstiftning med avseende å värnpliktiga — överlämnas åt rättstillämpningen.

Lagrådets yttrande under 44 § har föranlett den ändringen i straffbestämelsen under d), att densamma tager sikte även på förgripelser mot annan person än arbetsgivaren.

Med hänsyn till att lagrådet funnit de föreslagna straffbestämmelserna tillräckliga för att garantera reglernas upprätthållande, anser jag mig kunna tillstyrka, att föreskriften om vite uteslutes ur 45 §.

Kungl. Maj:t har förut denna dag beslutat förelägga riksdagen till antagande ett förslag till lag om tjänsteplikt för medicinalpersonal. Därest sistnämnda förslag skulle vinna riksdagens bifall och lag i ämnet utfärdas, innan nu förevarande förslag är slutbehandlat, bör i *övergångsbestämmelserna* till

denna lag stadgas upphävande av lagen om tjänsteplikt för medicinalpersonal, enär dennas tillämpningsområde helt täckes av den här föreslagna lagen.

Slutligen må till undvikande av missförstånd framhållas, att i tjänstepliktslagen med län skall förstås även Stockholms överståthållarskap.

Utöver vad i det föregående angivits hava vissa mindre jämkningar i lagförslagen av redaktionell innebörd vidtagits.

Föredraganden hemställer härefter, att de i enlighet med vad nu anförts jämkade förslagen till

lag om tjänsteplikt samt

lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister

måtte, jämlikt § 87 regeringsformen, genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlämnas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Sten-Eric Heinrici.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
Propositionen	1
Förslag till lag om tjänsteplikt	2
Förslag till lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister	15
Utdrag av statsrådsprotokollet den 10 november 1939	16
Inledning	16
Tjänstepliktslagstiftning under 1914—1918 års världskrig	17
Viss i utlandet gallande lagstiftning om tjänsteplikt	19
Tidigare författningsförslag rörande allmän tjänsteplikt i Sverige	21
1917 års riksdag	22
Statens krigsberedskapskommission	22
1939 års riksdag	25
Rikskommissionens författningsutkast	25
Huvudförslaget	26
Motförslaget	31
Yttranden över rikskommissionens författningsutkast	32
<i>Sakkunniga rörande arbetsmarknadens försvarsberedskap</i>	39
Direktiven	39
De sakkunnigas lagutkast	40
Yttranden däröver	42
Slutligt förslag av de sakkunniga	43
Departementsförslaget till lag om tjänsteplikt	43
<i>Allmänna synpunkter och riktlinjer</i>	43
Preliminärförslaget	43
Yttrandena	48
Departementschefen	53
<i>Specialmotivering</i>	60
Lagens rubrik	60
1 kap. Inledande bestämmelser	60
1 §	60
2 §	63
3 §	66
4 §	74
2 kap. Arbetsförmedling	75
5 §	75
6 §	77
7 §	77
3 kap. Arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelser	78
8 §	78
9 §	82
10 §	84
11 §	85
4 kap. Tvångsförlängning	86
12 §	86
5 kap. Tjänsteplikt för pensionstagare	87
13 och 14 §§	87
6 kap. Tjänsteplikt för ungdom	92
15 §	92

	Sid.
7 kap. Allmän tjänsteplikt	96
16 §	96
8 kap. Vissa för olika former av tjänsteplikt gemensamma bestämmelser	98
17 §	98
18 §	99
19 §	102
20 §	103
21 §	104
22 §	109
23 §	110
24 §	110
9 kap. Bestämmande i vissa fall av anställningsvillkor vid tjänsteplikt	115
25—33 §§	115
Preliminärförslaget	117
Yttrandena	119
Slutförslaget	124
Departementschefen	127
10 kap. Särskilda förmåner vid tjänsteplikt	128
34 §	128
35 §	129
36 §	130
37 §	133
38 §	133
39 §	135
11 kap. Allmänna bestämmelser	135
40 §	135
41 §	136
42 §	139
43 §	143
44 §	143
45 §	144
46 och 47 §§	145
48 §	147
Giltighetstid och övergångsbestämmelser	147
Departementsförslaget till lag om utvidgad tillämpning av lagen om medling i arbetstvister	147
Bilagor till statsrådsprotokollet den 10 november 1939	150
<i>Bilaga A:</i> Departementsförslaget	150
<i>Bilaga B:</i> Rikskommissionens förslag till lag om tjänsteplikt m. m.	163
<i>Bilaga C:</i> Rikskommissionens förslag till förordning om fullgörande av tjänsteplikt	166
<i>Bilaga D:</i> Rikskommissionens förslag till förordning med särskilda bestämmelser om arbetsförmedling	169
<i>Bilaga E:</i> Häradshövdingen Dahlbergs förslag till lag om tjänsteplikt m. m.	171
<i>Bilaga F:</i> De sakkunnigas preliminära och slutliga förslag till krisarbetslag	173
Utdrag av lagrådets protokoll den 30 november 1939	190
Utdrag av statsrådsprotokollet den 1 december 1939	195